

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Haris Spataris

ÇEVİRİ İro Kaplangı

Biz İstanbullular Böyleyiz!

1906 - 1922

2. BASKI

KitapYAYINEVİ

BİZ İSTANBULLULAR BÖYLEYİZ!
1906-1922

BİZ İSTANBULLULAR BÖYLEYİZ! 1906-1922 / HARİS SPATARİS

ÖZGÜN ADI
TA KONSTANTİNU-POLİTİKA KE ALA, ATİNA 1988

© 2011, İRO KAPLANGI VARİSİ BÜLENT KAPLANGI
© 2011, KİTAP YAYINEVİ LTD.

ÇEVİRİ
İRO KAPLANGI

YAYINA HAZIRLAYAN
FÜSUN KİPER

FOTOĞRAFLAR
SEROL TEBER
FÜSUN KİPER

ALMAN ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ ARŞİVİ

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK
DİLEK ÇETİNKAYA

KAPAK RESMİ
SİRKECİ, FREDERICK SIMPICH, 1921

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇİTHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
AĞUSTOS 2004, İSTANBUL
2. BASIM
ŞUBAT 2011, İSTANBUL

ISBN 978-975-8704-71-2

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348

T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
Ücretsiz PDF Kütüphane Arşivi: <https://ranterey.org>
E: kutup@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Biz İstanbullular Böyleyiz!

1906-1922

HARİS SPATARİS

ÇEVİRİ
İRO KAPLANGI

Kitapyayinevi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://kitapyayinevi.org>

**Unutamadığım hayat arkadaşım
Alik-Lembesi-Spatari'ye**

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / HERKÜL MILLAS	7
ÖNSÖZ / HARİS SPATARİS	11
HAYATIMIN İLK DENEYİMLERİ	13
GALATA, YERYÜZÜNÜN MERKEZİ	19
İSTANBUL	42
MAHALLEMDE HAYAT	72
ULAŞIM	231
TİCARET	233
SÜRGÜNE GİDİYORUM	247

“BİZ İSTANBULLULAR BÖYLEYİZ!”

Istanbul’da doğan artık hep İstanbullu kalır.” Haris Spataris ile konuşurken bu sözlerinin anlamını düşünüyordum. 1922 yılının Ağustos ayında –o zaman on altı yaşında bir gençti– İstanbul’dan Atina’ya göçmüş olan Spataris “biz” diyor durmadan; ama ne Yunanlıları, ne Türkleri, ne de komünistleri (yani yoldaşlarını) kastediyor, “biz” derken “İstanbullular” demek istiyor.

Spataris, 1988’de Atina’da *“Ta Konstantinu-politika Ke Ala Tina* (İstanbul’la ilgili ve başka şeyler) adını verdiği ilginç, duygulu, mizah ve hiciv dolu bir anı kitabı yayınlamıştı. Kendisini evinde ziyaret etmiştim ve kitabı konusunda konuşmuştuk. İlgili yazı Türkiye’de 1989’da yayınlandı.¹ Bir süre sonra ölüm haberini aldım. Kitabının Türkçe baskısında o eski sohbetimizi yeniden canlandırmak istiyorum.

“Bunca ayrıntıyı, bunca yıl sonra nasıl anımsıyorsunuz?” diye soruyorum, “Özellikle İstanbul Rumlarının o kendilerine özgü (ciğercis, muhalebi çocuk, biletçis, kepazes, titizya, defteri, zarzavatçis gibi) sözcüklerini...”

“Belleğim güçlü” diyor. Gerçekten de kaleminden artık var olmayan bir dünya dökülüyor satırlarına: Fener’in ara sokakları, evleri, insanları, eski Haliç’in vapurları, sandalları, sandalcıları, patrikhanenin papazları, papazların kurnazlıkları, sokak lambalarını yakan memurlar, “dünya merkezi” Galata, gençliğinde onu heyecanlandırmış olan Galata’nın kötü şöhretli evleri, Pera, Bolşevik devrimi sırasında Rus elçiliği önünde çatışan Ruslar ve Ermeniler, Kürtler, Yahudiler, asker kaçakları ve Rumların “tavan taburu” (askere gitmemek için tavan arasında saklananlar), Tünel’in onarılması, Sultan Hamid’in fobileri, o zamanlardaki Rum toplumunun ileri gelenleri, Heybeliada’daki “patriğin evi”, ayazmalar, Rumların yemekleri, eğlenceleri, bayramları, hamam âdetleri, yangınlar ve tulumbacılar, sobacılar, satıcılar, Yüksekaldırım’ın seyyar satıcıları...

1 Cumhuriyet gazetesinin eki *Çerçeve*’nin, 43. sayısında yayınlandı. (4/1989).

İstanbullu olmanın bilinci Spataris'te çok güçlüydü. Oysa Yunan yaşamıyla da öylesine içli dışıydı! Alçak gönüllülükle anlatıyordu: Makine mühendisi olmuş, elektrik şirketinde müdürlük yapmış, 1943 yılında mukavemete katılmış, yani komünistlerle birlikte silahını alıp dağa çıkmış. Almanlara karşı savaşmış. Sonra sürgün yılları gelmiş: Makronissos, Ai Strati, İkaria adalarında sürgün yaşamıştı. Sonrası malum! Artık devlet memuru olarak değil, özel işlerde çalışmış. Başkalarının büyük panolarda ilan edecekleri bu yaşamı o böylesine mütevazı, kısaca özetliyor.

"Atina'yı başkent kılan biz İstanbullu Rumlarız" diyor. "Biz gelmeden büyük bir köyü burası." Atina'yla eski İstanbul'u kıyaslıyor ve övgüye değer bulduklarını anıyor kitabında: İstanbul'un tapu ve bekçi kurumunu; Avrupalı görünümünü; vapur, tramvay, tren yollarının güzelliğini; Rum kadınlarının uygar yaşamlarını vb.

Haris Spataris tam tarafsız bir gözlemci değil; beğenmediklerini duygusal bir taraflılıkla kıyasıya yeriyor. Çağcıl bir insan olarak çağdışı saydığı şeyleri yeriyor. Feminizmi, solculuğu, laikliği savunuyor, kiliseye ve dine karşı çıkıyor: "Bir aptallığa inanarak bakire olarak ölen binlerce İstanbullu kız düşündükçe tüylerim diken diken oluyor; bu arada da zavallı delikanlılar Abanoz'un ve Galata'nın kerhanelerinde sabahlardı, frengi ve belsoğukluğu kaparak!"

Kiliseye, papazlara ve dine açık bir biçimde karşı çıkıyor. "Mizah ve hiciv gücünüz nereden kaynaklanıyor?" diye soruyorum. Gene aynı tutku: "Biz İstanbullular işte böyleyiz!" İşte papazlı öykülerinden biri (özetliyorum):

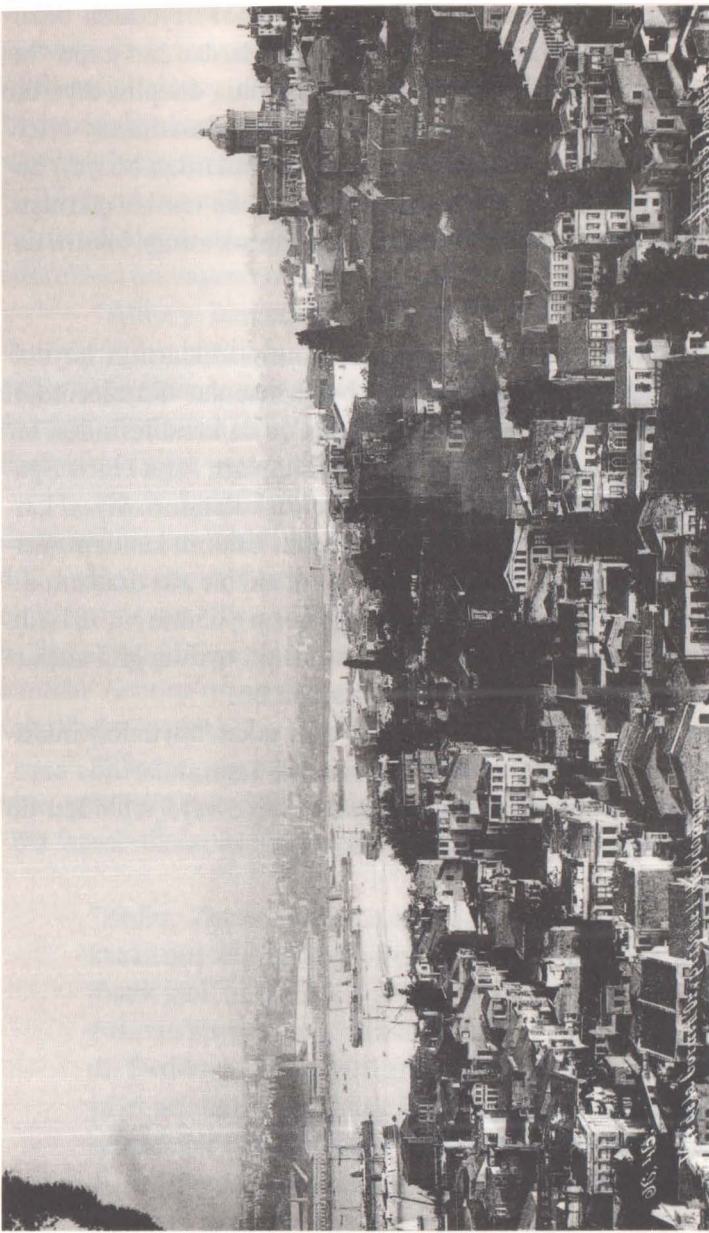
"Peder, Zotos Fener Lisesi'nde müdürdü. Patrikhanenin saygısını kazanmış bir insandı. Felçli karısına bakmak üzere Almanya'dan 'fıstık gibi' bir genç kız getirtmişti. Kıza baktıkça biz öğrencilerin ağzımızın suyu akardı. Ama anlaşılan Peder Zotos bakmakla yetinmedi. Dedikodu almış yürümüşü, iş ayyuka çıkmıştı. Rum basını olaya el atmıştı. Patrikhane yedi kişilik bir doktorlar heyeti oluşturup saygıdeğer pederi temize çıkarmak üzere kız muayeneye karar verdi. O yıllarda kızın kişiliği söz konusu edilmezdi zaten. Ama 'yerinde tetkik' gerçekleşmesine rağmen, rapor bir türlü yayınlanmıyordu.

Doktorlar habire toplanıyor, patrikhane ve cemaat heyecanla bekliyordu, ama boşuna. Sonunda anlaşıldı ki doktorlardan biri zaptı “bilimsel dürüstlük” adına imzalamıyormuş. Okulda disiplin diye bir şey kalmamıştı. Böyle bir karar ise ‘ekseriyetle’ alınamazdı! Hiciv dergileri o sürede çok satmıştı. (*Gatos* dergisi bunlardan biriydi) Sonunda o tek doktor da imzayı basmış, peder sözde temize çıkmıştı. Öğrencileri toplayıp ‘hak zafer kazandı’ diye nutuk atmış, lokum dağıtmıştı.”

Haris Spataris anılarını kayda geçirmiş, anımsadıklarının kaybolmamasını istemişti. Nedendir pek bilinmez, belki insanlar ölümlerinden sonra bir süre daha var olacaklarını sandıklarından ya da kendilerinden bir şeylerin süreceleceğinin umuduyla yazarlar böyle kitapları. Ama Haris Spataris ile konuşurken başka bir nedeni olduğundan kuşkulandım. Siyasi karşıtları ona çok acı çektirmişti. Sürgün etmişler, yaşam hakkını kısıtlamışlardı... Dinsel nedenlerle ona karşı olanlar ise, aile içindeki bir aile dramını dini inançları yüzünden ‘Tanrı’nın gazabı’ gibi gösterip yüzüne vururlardı. Ona en büyük acıları veren durumun sorumlusu sanki oymuş gibi suçlardı onu. Bir babaya yapılacak en sadistçe davranıştı bu.

İnsanlar ona çok acı çektirdiler. O da onların sakat, ikiyüzlü yanlarını, yalanlarını yüzlerine çalmak istemişti sanıyorum. Satır aralarında sezeceğiniz hiciv bu hoşgörüsüz –ve sözde erdemli– bir çevreye tepkiden de kaynaklanıyor sanıyorum.

HERKÜL MİLLAS

Resim 1. 20. yüzyılın başında Fener'in genel görünümü.

Fotoğraf: Sebah-Joallier (Alman Arkeoloji Ens. arşiv no. 9439)

ÖNSÖZ

Hapishanede doğan, hapishaneyi hatırlar... Hele de bu hapishane İstanbul ise. Ortaçağ şehirlerinin kraliçesi, iki bin yıllık efsaneleri ile iki büyük imparatorluğun şehri. Bugün de dünya ve Ortadoğu'nun kaderinde önemli bir yeri var. Bazı izlenimlerimi, anılarımı, beni yetiştiren insanları ve çocukluğumu geçirdiğim semtteki komşuları, öğretmenlerimi aktarmak istedim bu kitapla.

1906'da bu şehirde doğdum ve 5812 gün burada yaşadım. Küçük Asya Felaketi [Yunan Ordusu'nun Anadolu'da yenilgiye uğraması] sırasında, 14 Ağustos 1922'de, Sakarya'daki Yunan cephesinin yarıldığı gün Pire'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldım. Her şeyi çok iyi hatırlıyorum. Bu hatıralar aynı şeyleri yaşayanlara da ilginç gelebilir diye düşündüm. Rum cemaatinin yok olmadan önce İstanbul'daki yaşamını merak edenler de olabilir.

Bütün bunları düşündüm; hatıralarıma bir şey eklemeyi ve uydurmadan yazmak istedim. Bu kitapta yazılı her şey gerçeklere dayalıdır. Adlarıyla sözünü ettiğim kişiler gerçek kişilerdir.

Bu kitap bir roman değildir. Buna rağmen tarih yazdığımı iddia etmiyorum.

Sadece 16 yaşına kadar bulunduğum bu şehri çocuk aklımla anladığım şekilde anlatıyorum. Hepsi bu!

Hatıralarımı aktarırken şimdiki görüşlerimi dile getirmeyi de ihmal etmiyorum. Bunların bazıları alışılmışın biraz, hatta çok dışındadır.

Ama ne yapalım, ben buyum ve böyle düşünüyorum.

HARİS SPATARİS, 1988

HAYATIMIN İLK DENEYİMLERİ

KAHROLSUN GÂVURLAR

1911'de henüz beş yaşımdayken Fener'deki evimizin önünden geçen Türk taburlarının İstanbul'a yakışmayan haykırışlarını ve postal seslerini hatırlıyorum.

Patrikhanenin ve Maraşlı İlkokulu'nun karşısındaki iki katlı evde oturan iki ailenin çocukları olan bizler, tabii ki çok korkmuştuk. Daha emin bir yer bulamadığımızdan, salondaki Madam Sultana'nın koltuğunun altına saklanmıştık...

Patrikhanenin dar sokaklarındaki bu şamatalı gösterinin anlamını çok sonra kavradım. Türkler Rumları korkutarak sindirmeyi amaçlıyordu. Türkiye, Balkan ülkelerinin ayaklanması ve özgürleşmesiyle sonuçlanan Balkan Savaşı'nın eşiğindeydi. Balkan ayaklanması, iki dünya savaşının ardından ünlü Osmanlı İmparatorluğu'nu Kürtler, Çerkezler, Araplar, Ermeniler gibi bağımlı birçok halkı da içeren bir Türk devletine dönüştürdü.

Yunanistan Türkiye ile harbe girmek üzere olduğundan, patrikhanenin önündeki gösteri, ayaklanmayı akıllarından geçirebilecek Rumlara, yani Türkiye'deki Yunanlılara dönük açık bir anlam taşıyordu: "Gâvur, rahat dur, yoksa keserim!" Burada şunu da belirtmek gerekir ki, sadece Türklerin değil, bütün Müslümanların başka dinden olanlara yönelttikleri "gâvur" küfrü, aslında "Muhammed Peygamber'e inanmayan" anlamına gelir.

RUSLAR VE AVRUPALILAR BİZİ KORUYOR

Türklerin bu alışılmamış gösterileri barışsever ve sakin Fener'e korku salmıştı. Çocuk aklımla cevabını bulamadığım pek çok soru vardı:

Askerler neden Fener'in üst tarafında bulunan bozuk kaldırımın dar yolu seçmişlerdi de daha geniş ve dikdörtgen taşlarla döşeli düzgün yoldan gitmemişlerdi?

Neden evimizin önünden geçerken tutkuyla "Kahrolsun gâvurlar!" diye bağırıyorlardı?

MARAŞLI RUM İLKOKULU

Fener'de, Sadrazam Ali Paşa Caddesi'ndedir. 1901'de Patrikhane Örnek İlkokulu adıyla kuruldu. Okul binası Odessa Belediye Başkanı Grigorios Maraşlı'nın bağışıyla inşa edildiğinden daha sonra onun adı verildi.

Babam bana elbette askerlerin haykırışlarının anlamını açıkladı ve Türklerin dini bağınazlıkları yüzünden Müslüman olmayan herkesi kesmek istediklerini anlattı. Bu yüzden böyle vahşice bağırıyorlardı.

Ama ben ısrar ettim ve evlerimizde tüfeksiz, süngüsüz, tamamen savunmasız korkudan titreyen bizleri neden kesmediklerini sordum. Parlak süngülerine hayran kaldığım tüfekleri vardı.

Hem neden bütün Fener'i ve patrikhaneyi yakmıyorlardı?

Resim 2. Maraşlı Rum İlkokulu. Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Avrupa ile Ruslar bizleri ko-
ruyormuş ve Ortodoks olan Ruslar bir gün gelip İstanbul'u alarak Ayasofya'yı da kurtaracaklarmış.

Çok dindar olmamasına rağmen, Efimitsa teyzem çarlığın bir propaganda şarkısını mırıldanıyordu:

Azize Meryemli Türk Ayasofya'm
Moskovalı ne zaman ayın yapacak içinde?

RUM MUHACİRLER VE BALKAN MUHACİRLERİ

Balkan Savaşı'ndan bir süre önce İstanbul yakınlarındaki ve Marmara Denizi'nin kuzeyindeki Rum köyleri depremde hasar gördü, evsiz kalan pek çok Rum İstanbul'a göçtü.

Türk devleti tarafından bakımları söz konusu olmadığından, patrikhane bu muhacirleri Rum okullarında ve diğer Rum kurumlarında barındırırdı. Antik tarz girişli, geniş odaları olan görkemli Maraşlı Rum İlkokulu da bunlardan biriydi.

Sınıflara yorganları ve çömllekleriyle, yakınlarını kaybetmiş ve zarar görmüş insanların yerleşmesini gördük.

Böylece, insanların başına gelebilecek felaketler konusunda bir fikrim oldu. İlerisi için önemli bir deneyimdi bu.

Yine o günlerde, başkaları da geldi.

Haliç'e bakan evimizin arka tarafı duvar üstünde oturtulmuştu, bu yüzden ikinci kat deniz seviyesine göre üçüncü veya dördüncü kat gibi duruyordu. Buradan gelen Balkan muhacirlerini görebiliyorduk.

Gelenler Müslümandı, muhtemelen Pomaktılar. Hasırla örtülü öküz arabalarıyla gelmişlerdi. Tekerlerinde çubuk yoktu, tamamı tahtaydı. Türkçede bunlara "tekerlek" derler.

Bu yeni gelen muhacirlerin pisliliği ve ilkel tavırları mahallemizde garipseniyordu, böyle insanları daha önce hiç görmemiştik.

Devletin yardım kurumu bu kalabalığı Haliç'te demirli, çürümekte olan, fare yuvası eski gemilere yerleştirdi.

Bu gemilerde olup biteni yüksek evimizden çok iyi görebiliyordum. Trakya'daki köylerinden, Rus yandaşı Hristiyan Bulgar hemşerilerinden kaçarak Fener'e gelen bu başıbozukların ilkel davranışlarıyla çok eğleniyordum.

Rum muhacirler Güney Trakya'dan, Müslüman muhacirler Kuzey Trakya'dan gelmişlerdi; iki topluluk da Trakyalı ve çiftçiydi. Elimde olmadan davranışlarını ve uygarlıklarını kıyaslıyordum. Vardığım sonuç, bizi fetheden Türklerle bir saydığım Müslümanların lehine değildi. O sırada çocuk olduğum için fark edemediğim bir ayrıntı vardı: Müslüman muhacirler içerlerde, bizim Rum muhacirler ise deniz kıyılarında oturuyorlardı. Köyleri İstanbul'la devamlı bir ilişki içindeydi.

Benim için önemli olan şeydu: Bir yanda biraz insanlığı olan Rumlar, diğer yanda tamamen iptidai Türkler vardı. Bu da çocuk milliyetçiliğimi gıdıklıyordu.

[...]

O zamanlar uçakla ulaşım yoktu. Birinci Dünya Savaşı'nda biraz kullanılmışlar, hatta Müttefikler Haydarpaşa Garı'nı ve Bağdat'a gitmeye hazırlanan üç yük katarını bunlarla havaya uçurmuşlardı.

İstanbul-Atina arasında denizyolu ve Selanik üzerinden daha meşakkatli olan demiryolu ulaşımı vardı. Gemiler, Balkan Savaşı'nda Çanak-kale Boğazı kapanıncaya kadar çalışıyordu. Hatırladığıma göre 1918 mütarekesinden sonra seferlerine devam etmişlerdi. Yunanistan'ın *Andros*, *Tinos* ve *Arkadia* gemileri ile yabancı devletlere ait bizim pek kullanmadığımız Rumen, Fransız, İtalyan gemileri seferler yapıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bir Rus buharlı gemi şirketi de vardı. Odessa-İstanbul-Yafa arasında sefer yapan bu gemiler sanırım Pire'ye de uğruyor ve Rus hacılarını Kutsal Mezar'a götürerek papazları zengin ediyordu. Savaştan sonra bu şirketin faaliyeti bitti, ama Bolşevikler Filistin'de Çarlık zamanında elde ettikleri manastırlardan ve başka bazı dini ayrıcalıklarından feragat etmediler. İsrail ve Kutsal Topraklardaki bu haklar halen mevcuttur.

İstanbul'a giden vapurlar Çanakkale Boğazı'ndan ve Marmara Denizi'nden geçip Galata rıhtımına yanaşıyorlardı. Yer bulamazlarsa Leandros' kulesinin açıklarında demirleyip yolcuları kayıkla, mallarını da mavnalarla karaya taşıyorlardı.

Galata rıhtımı, o zaman da Haliç'in kuzey sahili ile Boğazın Avrupa yakasının birleştiği yerdeydi. İstanbul, Avrupa'ya Orient-Ekspres demiryolu hattı ile bağlanıyordu. Balkan Harbi'nden sonra SEK² ağıyla birleştirilen bu hat taşıma ücretleri pahalı olduğu için çok az kullanılıyordu.

ÇANAKKALE, DOĞU AKDENİZ'İN KAVŞAĞI

Marmara Denizi'ne, İstanbul Boğazı'na, Karadeniz'e gidecek olan gemiler mutlaka Çanakkale Boğazı'ndan geçerci. Karadeniz'de kıyısı olan ülkeler için tek geçiş yoluydu. Tuna nehrinin su yolunu kullanan ül-

1 Kızkulesi.

2 Yunan Devlet Demiryolları.

keler de daha ucuz olan Karadeniz-Marmara-Akdeniz yolunu kullanıyorlardı.

Özellikle Akdeniz'e çıkışını garantilemek isteyen Karadeniz ülkesi SSCB için bu yolun önemi tartışılmazdı. Kısacası Çanakkale Boğazı önemli bir geçiş yeri idi.

Bu yüzden, Türkiye buraya güçlü savunma mevzileri yerleştirmişti. Türklerin 1915'teki kahramanca savunmasında Mustafa Kemal büyük şöret kazandı. Sultanın 1918'de Müttefiklerle yaptığı anlaşmaya baş kaldıranların lideri olmasını sağlayan da bu şöhreti idi.

ÇANAKKALE 1920

1920'de savaşın enkazı toparlanmadan önce Çanakkale'den geçerken gördüklerimin üzerimde yarattığı korkunç etkiyi hatırlıyorum.

Koca destroyerlerin ve gemilerin su yüzeyinde kalmış gövdeleri top ateşle delik deşik olmuştu.

Gemimiz bu batık gemiler arasından sükûnetle geçerken, tatmin olmuş aptalca kibrimiz olmasaydı, Churchill'in yarattığı bu yıkım ve katliam karşısında aslında nefesimizin kesilmesi gerekirdi.

Bu izlenimler bana 1915'te İstanbul rıhtımlarına Çanakkale Savaşı'nın yaralıları indirilirken gördüklerimi hatırlatıyordu. O günlerde duyduğum dehşeti unutamadım.

MÜTTEFİKLERİN AĞIRLANMASI

1918'de İstanbul'da durum belirsizdi. Halkı ilgilendiren işlerin yönetimini İngiliz, Fransız ve İtalyan müttefikler sırayla paylaşıyorlardı. Bu yüzden, halka gösterilen kolaylıklar ve zorluklar (evet zorluklar) genel politikalarına ve Osmanlı uyruklarına karşı hislerine göre değişiyordu. Gerçekten anlaması zordu.

1920 Eylül'ünde Pire'den kalkan *Arkadia* gemisiyle limana girdiğimizde, liman yönetimi sırası, Fransızlardaydı; yeni ortaya çıkan Mustafa Kemal ile işbirliği yapan ve ona bizi yenmesini sağlayan silahları satan Fransızlarda. Yaptıklarına inanmak bile istemiyorduk.

Bizi, müttefikleri olan Rumları, iyi ağırlamak için, inmemize izin vermeden önce evraklarımızı incelemek üzere yirmi dört koca saat geminin

salonunda ayakta bekletmişlerdi. Hürriyeti seven Fransızlara şükredip saygı gösterelim!

Diğer müttefikimiz İtalyanların, İstanbul'dan ayrılırken pasaportuma vize almak için gittiğimde yaptıklarını ise hiç anlatmayacağım.

GALATA, YERYÜZÜNÜN MERKEZİ

Istanbul'un sakinleri olan bizler Galata'yı İstanbul'un ve dolayısıyla yeryüzünün merkezi olarak görüyorduk. Şaşırmayın, aynı şeyi şimdi de Atina'da yapıyoruz; Omonia'yı yeryüzünün merkezi sanıyoruz. Nereye gidersen git, Omonia'dan geçmek zorunda değil misin?

Gerçekten de bütün ulaşım araçlarının kalkış yeri Galata'ydı.

Keratio'nun (Haliç) küçük vapurları, Prinkiponisa'lara (Adalara) giden daha büyük vapurlar, Haydarpaşa ve Kadıköy vapurları, Üsküdar'dan Kavaklara kadar giden ve Boğaziçi'nin iki sahiline uğrayan vapurlar yolculuğa Galata'dan başlıyordu. Tünel, Galata ile Pera arasındaydı. Tramvaylar da Pera'ya ve Boğaz'ın Avrupa yakasındaki yakın semtlerine Voyvoda Caddesi'nden gidiyordu. Denizaşırı hatlara hizmet veren "Ke" dediğimiz rıhtım buradaydı.

Bütün bankalar, büyük şirketler, kurumlar, temsilcilikler, denizcilik şirketleri, borsa, sarraflar Galata'da bulunuyordu. Demek ki Galata İstanbul'un ve biz İstanbullular için yeryüzünün de merkeziydi.

GALATA'NIN TARİHİ

Genelde bilinmeyen ve unutulmuş olan bazı tarihsel olaylar, Bizans İmparatorluğu'nun kaderini değiştirmişti.

Antik dönemde, şimdiki Galata'nın bulunduğu bölgeye Sikodis veya "Sike" deniyordu. Hristiyanları buraya Büyük Constantinus yerleştirdi. Büyük Theodosios zamanında Sike artık bir şehir olmuştu.

528'de İustinianos Galata surlarıyla birlikte, bir tiyatro binası ve bir saray inşa ettirdi. Bu bölgede oturanlara da Jüstinyenler deniyordu.

Bizans, imparatorluğun başından beri Venediklilere karşı bir müttefik olarak Galata semtine Cenevizlileri yerleştiriyordu.

1261'de Bizans Latinlerden geri alınınca, Mihael Paleologos Latin yönetimi sırasındaki ayaklanmalarına karşılık olarak Cenevizlilere ayrıcalıklar tanıdı. Sonra Cenevizliler bölgeyi sağlamlaştırdılar, Galata Kulesi de o sıralarda yapıldı.

Fatih, fetihten hemen sonra Cenevizlileri mükâfatlandırmak için ilk kapitülasyonları bağısladı. Osmanlı egemenliği sırasında Galata kendi mahkemeleri olan ayrı bir yönetim bölgesiydi.

Galata adı, Pera'daki çiftliklerden gelen sütlerden kaynaklanıyor. Rumcada gala süt demektir.

BEDAVA PİLAV

Karadeniz ve Ege'ye giden küçük gemiler Ke'den, yani Haliç Köprüsü'nün dışında bulunan birkaç metrelik rıhtımdan demir alırlardı. Çoğu şahıslara ait olan bu gemiler köhne olmalarına rağmen başka ulaşım aracı bulunmadığından sürekli gidip gelir ve müşteri çekebilmek için bedava pilav verirlerdi. İstanbul'un civarındaki köylerde oturan yolcuların çoğu Rum olduğu için tellallar "Egina'ya başka yolcu var mı? Bedava pilav var!" diye Rumca bağırırlar ve bozuk şiveleriyle bizi çok eğlendirirlerdi.

Bir Ermeni tellal ise şöyle bağırırdı:

Ermeni vapur Silivri panayırına gidiyor
Kuni-muni yok (sarsılmıyor)

Bu küçük gemilerin çoğu, Kavunidi'nin *EllisPontos*'u gibi Rumlara aitti.

GALATA KULESİ

Galata'nın ve İstanbul'un simgesi Galata Kulesi'ydi. Surlarla birlikte Cenevizliler tarafından inşa edilen bu kulenin inşaat iznini imparatorlarımız beş paraya satmıştı.

Surlar sanıyorum bundan yüz yıl evvel yıkılmış. Bir tek kule ayakta kaldı. Selanik'teki kuleye çok benzeyen bu kule, Yüksekaldırım'ın ortasında bulunuyor. Etrafındaki fakir Musevi mahallesinin çocukları Yüksekaldırım'ın ortasında bulunan sinemanın müdavimleriydi.

Türkler şimdi kuleyi İstanbul'a gelen turistlere açarak değerlendiriler. Ortaçağdan kalmış bu kule her yerden görüldüğü için turistlere çok ilginç geliyor.

Galata'nın karşı sahilinde Saraskeratu dediğimiz Harbiye Nezareti'nin bahçesinde çok zarif bir başka kule [Beyazıt Yangın Kulesi] bulunuyor.

GALATA'DA ÇOCUKLARI CEZBEDEN ŞEYLER

16 yaşına kadar İstanbul'da kalan ben, Galata'da çok eğleniyordum. Orada bulduğum yiyecekleri çok seviyor, kitapçı dükkânlarının vitrinlerine ve dünyadan haber getiren gazete satıcılarına da bayılıyordum.

1921'in Şubat ayında Elefteron Bima'nın ilk gazetesini orada satın almıştım. Bu gazete, bütün İstanbulluları ürküten 1 Kasım olaylarından sonra bana cesaret vermişti.

Tabii Galata'da büyükler için başka eğlenceler de vardı. Ama yaşımız nedeniyle ve sokaktaki atmosferden korktuğumuz için biz bunlardan faydalanmıyorduk.

Büyük limanlarda rastlanan beynelmilel ve yerel tuhaf tiplere Galata'da da rastlanıyordu. Kısacası Galata'nın dar sokaklarında her çeşit insan dolaşırdı. Bu ayak takımı arasında büyüyen çocuklardan hayır gelmezdi. Yanına yaklaşılmaz bu mahallelerde adam bıçaklamak günlük olaylardandı.

Telarar yiyeceklere dönüyorum... İnsan o meşhur fırının poğaçasını yemeden Karaköy'den geçemezdi. Atina'da Benaki ve Fidiu Caddesi'nde biri bu poğaçanın aynısını yapmak istediye de başaramadı. Duyduğuma göre o fırın artık yok.

SİMİONİDİS'İN TEYZELERİ

Dediğim gibi, Kemeraltı kerhanelerinden çok korkardık. Bir iki defa buranın Pera'daki benzeri olan Abanoz Sokağı'na gitmeye cesaret ederek, büyüdüğümüz zaman bizi bekleyen cennet hakkında bir fikir edindik.

Kötülüğe eğilimimiz Halep'ten gelen yeni sınıf arkadaşımızla ortaya çıktı. Arkadaşımızın adı Simionidis'ti ve bütün Güneyliler gibi cinsel yaşamı erken başlamıştı. Bu önemli konu hakkında anlattıklarını hepimiz büyük ilgiyle dinlerdik. Fener'de yetişmenin verdiği alçak gönüllülük ve çekingenlik olmasaydı, az daha bu kötü örneğin kurbanı olacaktık...

Ama Simionidis'in öykümüzde bir yeri kaldı. Kemeraltı veya Abanoz Sokağı'nı ziyaret ettiği bir gün, hocalarımıza Halep'ten gelen teyzeleri-

ni karşılamaya gittiğini söylememizi istemişti. O günden sonra “Simionidis’in teyzeleri” ifadesi “Afrodit’in rahibeleri” anlamını taşımıştır. Simionidis’in çok genç yaşta öldüğünü burada belirtmeliyim. Bence “teyzeleri” yüzünden...

GALATA SOKAKLARI

Şişhane Karakol meydanından sola doğru giden yol tersanelere (donanmanın tersaneleri), eski Bahriye Nezareti’ne ve deniz kuvvetlerinin tesislerine gider. Bu tesisler şimdi İzmit’e taşındı. Rumlar bu yolu pek kullanmazlardı, tersanelerde çalışan pek yoktu. Halbuki eskiden tersanelerin ve gemilerin teknik personeli hemen hemen tamamen Rumdu.

Sağa sapan yol, meşhur Voyvoda Caddesi’ydi [başlangıcı Okçu Musa Caddesi]. Bu caddede bankalar toplanmıştı. Bank Imperial Ottoman, Deutsche Bank, Yunanistan’ın Nasyonal’dan sonra ikinci bankası olan ve Küçük Asya Felaketi sonrasında kapanan Atina Bankası buradaydı. Daha sonra Bank Imperial Ottoman’ın bürolarını Paris’te bir apartmanın en üst katında gördüm.

Pera’ya giden tramvay Voyvoda Caddesi’nden ve Şişhane Karakolu meydanından geçirdi. Bu meydanda soğuk suyuyla ünlü bir çeşme vardı. Tellallar, “Karakulak, su buz gibi” diye bağırlırlardı. Yol bu çeşmeden dik bir açıyla sağa dönerek Tünel meydanına çıkardı.

TÜNEL

Tünel durağı Tersaneler ve Voyvoda Caddesi arasında bir sokaktaydı. Bu yolda bütün İstanbul’da tanınan büyük Tiring mağazası vardı.

Galata’dan yukarıda olan Pera’ya Skalakia dediğimiz Yüksekaldırım merdivenlerinden çıkılıyordu. Yokuş çok dik olduğundan yorucuydu. Bu iki kalabalık semt arasında ulaşım için 19. asrın ortasında Tünel hattı yapılmıştı.

Bu hat 1435 metreydi. Bizim Likavitos tüneline hat tektir, bunda çift hat vardı.

Tünel’in her hattında iki vagon, kalın, düz bir çelik kayışla çekiliyordu. Bu çelik kayış Tünel’in Pera’daki ucunda özel makaralara sarılıyordu.

Burada etrafa epey buhar saçan bir makine, çekme işini gerçekleştiriyordu. Çıkan buharlardan ise kimse şikâyet etmiyordu.

O zamanlar “atmosfer kirliliği” ve “hava kirliliği” nedir bilinmiyordu. Aristokratik Stavrodromi’de [Pera] oturan Avrupalılar ve Rumlar böyle şeylere aldırımıyorlardı.

TÜNEL MODERNLEŞTİRİLİYOR

Jön Türkler bütün ülkede topyekûn değişiklikler yapıyorlardı. Her şeyin “buldukları gibi kalmasını” isteyen Türkler de şaşırıyordu.

Tünel vagonlarının değişmesi bizimkileri ve İstanbul’da oturan Avrupalıları heyecanlandırdı.

Gerçekten de yeni vagonların kalitesi 1873’lerden kalan eskilere nazaran çok üstündü. Eski vagonların pencereleri yoktu, üstleri tamamen açıktı. Nasıl olsa kapalı yerdeydi, yağmurdan ıslanılmazdı ve vagonların etrafı demir parmaklıklarla çevriliydi. Aydınlatma petrol lambalarıyla yapılıyordu. Vagonlar tünele girer girmez, nemli ve soğuk bir hava akımı olur ve insanın üzerinden eserd; petrol lambalarının titrek ışığı da cehenneme gidiyormuşuz izlenimini verirdi. Herkes üstü kapalı, elektrikle aydınlatılan yeni vagonları görmek için koşuşuyordu. Artık Pera’ya üşümeden çıkılacaktı.

HACILIK BEDAVA

Tünelle ilgili çok hoş bir olay anlatacağım; bence yazdıklarım arasında en keyiflisi bu.

Galata-Pera tüneli iki istasyondan, bir tünelden ve vagonları çekecek buhar makinesinin bulunduğu bir makine dairesinden oluşuyordu.

Galata istasyonu ve tünel sorunsuz inşa edildi. Pera istasyonu ve makine dairesi yapımı konusunda ortaya çıkan engeller ise, Türkiye’de ege-men olan İslami kurallara göre aşılmaz görünüyordu.

İstasyon ve çekimin yapılacağı makine dairesinin bulunduğu yer kutsaldı. Burada komşu Mevlevihanenin derviş mezarlığı bulunuyordu.

Sorun o kadar ciddiydi ki, aynı zamanda halife de olan sultanın bile yetkisini aşıyordu. Avrupalı işadamlarının gayretlerine rağmen bu zorluğun üstesinden gelineemedi. Neredeyse iş bırakılmak üzereydi.

Derken, alçak gönüllülükle düşündüğümüz gibi, becerikliliği ile milletimize ününü sağlayan bir Rum işe karıştı.

Bizim Rum sorunu çözmeye karar verdi ve Mevlevihanenin başındaki dervişten başlayarak, bahşişler dağıtmaya başladı. İşleri ayarladığı kanısına varınca tüm ilgililerle son bir toplantı yapılmasını istedi. İnşaatın yapılıp yapılmayacağı konusunda karar alınacaktı.

Derviş, gömülmüş kutsal kişilerin yerinden kıpırdatılmaması konusundaki görüşlerini açıklarken, bizim Rum sözünü kesip sordu:

“Bu kutsal kişiler Mekke’ye gidip hacı olmuşlar mıydı?”

Parayı cebine indirmiş olan derviş, hiçbirinin hacı olmadığını bildirdi.

“Ah!” dedi Rum. “Bu doğru değil. Bunu düzeltmemiz gerekiyor. İş yapan şirketin beylerine bu kutsal kişilerin kemiklerinin Mekke’ye taşınma masraflarını üstlenmelerini öneriyorum. Böylece ölümlerinden sonra dahi hacı olacaklar ve orada gömülecekler.”

Öneri kabul edilmiş ve taşıma develerle gerçekleştirilmiş.

Böylece yer kutsallığından kurtarılarak yapım tamamlandı ve 1873’te tünel çalışmaya başladı.

Bravo bu Ruma. Ama bu işten ne kazandığı öyküde söylenmiyor!

[...]

DERVİŞLERİN TEKKESİNDE

Pera’daki dervişlerden bahsederken, 1918’de mütarekede yaptığım bir ziyaret sırasında yaşadığım bir deneyimi anlatmak isterim. O zamanlar Türklerden korkmuyormuş gibi davranırdık, onlar da bize pek dikkat etmezlerdi.

Medrese, resmi adıyla Mevlevilerin Tekkesi, Tünel’den Taksim’e doğru giden Pera Caddesi’nin sağdaki ilk dar sokağındadır.

Dervişleri sema yaparken, kendilerinden geçmiş halde dönerlerken buldum. Birbirlerinden 1,5 metre mesafede, ayaklar bitişik, vücudun alt kısmını sabit tutuyorlardı. Üst kısımları, kollar açık, soldan sağa dönüyordu. Dönerken, parmak uçlarına kadar uzanan geniş cüppeleri kolların hizasına kadar yükselip yerle paralelleşiyordu. Başlarında ise 1 metreye varan külâh-

lar vardı. Bir yandan hafif bir ilahi sesi duyuluyordu. Bütün bunlar ortaya çok etkileyici bir manzara çıkarıyordu.

SKALAKİA'LAR, YÜKSEKKALDIRIM

Voyvoda Caddesi'nin sağında, Türkçede Yüksekaldırım dedikleri Skalakia'lar (merdivenler) bulunuyor. Şimdi Skalakia'lar ne durumda bilemeyeceğim [merdivenler 1956'da kaldırıldı]. Artık bizler orada olmasak da, İstanbul'da kalan Museviler kentin bu özel yoluna güçlü sesleriyle havra havasını vermeye devam ediyorlar sanırım.

Kuşkusuz, Skalakia'larda doğru dürüst dükkânlar da vardı. Genellikle bunların sahipleri Rumdu. Ama bu yola niteliğini veren asıl dükkânların önlerinde bulunan tezgâhlardır. Biri "Skalakia'lara gidiyorum" dediği vakit, bu tezgâhları ziyaret edeceğini kastederdi.

Museviler İbranice bağırmaslardı; Musevi gibi davranan birçok Rum da tezgâhların arkasında dururdu. Satıcılar, Babil Kulesi'nin bütün dillerini kullanır, tezgâhlardaki mallara bakanlara Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Japonca, Hintçe hatta Afrika dilleriyle bile seslenirlerdi. Fransız uyruklu olan Afrikalılar o sıralarda işgal kuvvetleriyle birlikte İstanbul'un sokaklarını dolduruyorlardı.

Bir dilde bağırmaya başlarlar, tutmazsa hemen değiştirirlerdi. Tabii öncelikle Rumca, Türkçe ve Ermenice seslenirlerdi. Tezgâh satıcılarının sesleri birbirine karışırdı:

Her ne alırsan beş kuruş
Ola apo pende (Rumca: her şey beş kuruş)
Falimento prama (İtalyanca/Rumca: iflas malı)
Profitez de l'occasion (Fransızca: Fırsattan istifade edin)
Grande liquidation (Fransızca: Mezata çıkarılıyor)
Pende grosya pende (Rumca: beş, beş kuruş)

Beş kuruşa satılan bu malların kalitesini belirtmeme gerek yoktur sanırım. Ucuza satılan mallar çok kötüydü. Övgüleri duyunca satın alınan mallar, eve varınca pişmanlık yaratırdı.

Resim 3. 1908'de Yüksekaldırım

Fotoğraf Edwin A. Grosvenor, NGS Koleksiyonu

Sadece Skalakia'larda değil, bütün İstanbul'da ticaret Rumların elindeydi. İstanbul'da alışveriş, Müslümanların tatili olan cuma ile Musevilerin Tanrılarına ayırdıkları gün olan cumartesi de devam ederdi. Bir tek pazar günleri alışveriş yapılmazdı.

DEĞİŞİK BİR REKLAM

Pazarda yüksek sesle bağırان satıcılar bazen değişik yöntemler de uyguluyordu. Eğlenceli olmaktan çıkıp tehlikeli olan bir tanesini anlatacağım.

Bir gün Galata'ya doğru inerken, önümde tiril tiril denizci kıyafeti giymiş bir çocuk tezgâhları seyrederekten yürüyordu. Başında bir denizci şapkası olan çocuk pek bir muhallebi çocuğu gibi görünüyordu.

Dikkatimin dağıldığı bir an, tekrar baktığımda, çocuğu yürek parçalayıcı bir sesle bir satıcının elinden denizci şapkasını kurtarmaya çalışırken gördüm. Satıcı şapkayı siyah mürekkebe bulaştırmıştı; etrafına topladığı seyircilerine, sattığı temizleyici madde ile şapkayı pırıl pırıl yaptığını anlatıyordu. Çocukcağız ise durmadan ağlıyordu.

Ama seyircilerden hiçbiri satıcıya hak ettiği dayağı atmak için davranmadı, o da herhalde biraz sonra başka bir çocuğun şapkasını alarak aynı numarayı yapacaktı.

YAHUDİ PAZARLIĞI

Anadolu'da pazarlık yapmak çok önemlidir. Satın almak istediğini beğendiğini açığa vurmamak gerekir. Satıcı beğendiğini fark ederse fiyat arzu oranında artar.

Bir Yahudi, 120 kuruşa çok güzel görünen bambu bastonlar satıyordu. Fiyat uygun görünüyordu. Bizim Yahudi, ilgisiz görünmeye çalışarak oradan geçen birini gözüne kestirdi. 100'e al, 80'e al derken fiyatı devamlı indiriyordu. En sonunda bastonu 15 kuruşa sattı. İnanın gözümle görmüştüm. Üstelik satın alan da Yahudiydi.

SKALAKIA'LAR VE HAYALLERİM

İlk çocuk hayallerim bu Skalakia'larda doğmuş ve gelişmiş olduğundan, onları hiçbir zaman unutmayacağım.

Çepeçevre “Harilau Spatarı Kütüphanesi” ve ortasında Konstantinopolis 1920 yazan oval mührü burada ısmarlamıştım. Bu mühür politik serüvenlerim sırasında kaybolmuştu, ama Atina’da aynısını tekrar yaptırdım ve saklıyorum. Fakat önemli bir kütüphaneye sahip olma rüyam kayboldu.

Pul koleksiyonum için ilk paralarımı da orada saçıp savurdum. Bu koleksiyonu hiçbir zaman değerlendiremedim. Yaşıtlarım gibi ben de Skalakia’larda pek çok hayal kurdum, olmadık şeyler düşledim.

KEMERALTI SOKAĞI

Skalakia’lardan sonraki sokakta Galata’nın meşhur kerhaneleri sıralanırdı.

Bu sokaktaki bıçaklamalar ve cinayetler sık sık gazetelere haber oluyor, bütün İstanbul da bunları tartışıyordu.

Kerhanede çalışan kadınlar Hıristiyan veya Museviydi. Müslüman kadınların çalışması yasaktı. Polisler bu kaideyi ramazandaki oruç kadar sıkı denetliyorlardı.

[...]

BOĞAZ’A GİDEN YOL

Karaköy’den Boğaz’a doğru giden bir yol vardı. Boğaz’ın deniz kıyısındaki Osmanlı saraylarının bahçelerindeki ağaçlar kesilerek yapıldığı için inşaatı çok güç olmuştu. Başlangıçta çok dar olan, sonradan genişletilen bu yolun iki yanına yüksek duvarlar örülmüştü. Bazı yerlerde yol için yıkılan kısmın üzerinden irtibatı yüksek köprüler sağlıyordu. Bu köprüler, hanımlar geçerken görünmesinler diye özel olarak yapılmıştı.

Tramvay hatları geçsin diye açılan bu yol şimdi genişletilmiş ve Boğaz’ın üstünden geçen köprüye gidiyormuş. Yeni yolu görme şansım olmadı. Ama Boğaz sahilinin bu şahane bölümünden geçen yolun güzelliğini tasavvur edebiliyorum.

SULTANLARIN ŞAŞAASI

Tasvir ettiğim yol Dolmabahçe’ye, sultanın sarayına varıyordu. Saray, Boğaz’ın bu şahane yerindeydi. Osmanlı İmparatorluğu’nun sultanı

ve Müslümanların halifesi milyonlarca insanın başı olunca, sarayı da ona göre olmalı. Saray Fransız bir mimar tarafından hazinenin parasıyla inşa edilmişti.

Dış kapısından anladığım kadarıyla saray muhteşemdi. O dönemde içeri girilmiyordu. Duyduğuma göre şimdi az bir para karşılığında turist olarak ziyaret edilebiliyormuş. Eskiden önünden bile geçilemezdi.

Biraz daha kuzeye doğru ilerleyince, sultanın her cuma gittiği camiye varılırdı. Boğaz'ın en güzel sayfiye yerinde bulunan bu cami bembeyazdı.

Camiye gitme törenine katılmayı şeref sayan kodamanlar da sultana eşlik ederlerdi. Sultan dahil hepsi, ihtişamla ağır ağır giden açık arabalara binerlerdi. Bu da sırasını bekleyen ardıllara veya imparatorluğa sorun çıkartmak isteyenlere suikast girişiminde bulunmak için kolaylık sağlıyordu. Bu yüzden polis olağanüstü önlemler alırdı.

Ama tüm bunlar kuşkucu Sultan Abdülhamid'i tatmin etmiyordu. Bir keresinde törene bir benzerini yollayarak tehlikeden kurtuldu; Jön Türkler onu tahtan indirince Selanik'e gönderildi.

HAVYAR HANI VE BAĞIŞ YAPANLAR

Galata'ya ya da Türklerin dediği gibi Karaköy meydanına dönelim. Borsa, sarraflar ve kapitalizmin ayak takımının hüküm sürdüğü Havyar Hanı oradaydı. Han ortak bir avlusu ve kapısı olan birkaç binadan oluşuyordu. Eskiden havyar tüccarları burada barınırdı. 1650'den itibaren ise bankacılar, borsa bankerleri, sarraflar yerleşerek hanın niteliğini değiştirdiler.

Havyar Hanı'nda yapılan borsa işlemleri çok önemliydi ve burada egemen olan Rumların bazıları önemli servetler elde etmişlerdi. Sonunda Jön Türkler Rumlara karşı kısıtlayıcı önlemler alarak bu gayri resmi borsayı kapattılar ve başka yerde kendileri bir yenisini açtılar.

Yine de Havyar Hanı İstanbul'un ve imparatorluğun ekonomik hayatının tarihine geçti, bunu hiçbir hükümet önleyemedi. Bu kurumun kötü yapısına rağmen, bazıları paralara boğulduktan sonra soylarını hatırlayıp zavallı Yunan devletine büyük bağışlar yaptılar. Aralarında Andreas Sigros gibi gerçek vatanseverler de vardı. [...]

1911’de Jön Türkler meydanı genişletmek için evleri bıçakla kesilmiş gibi yıktılar; yarım kalan odaları gördüğümü hatırlarım...

Söylediklerine göre müdüriyet –o zamanlar her şeyi müdüriyet yapardı– evleri boşaltmak için 15 gün mühlet vermişti. Anlayacağınız ne tazminat, ne de itiraz; tıpkı bizim hükümetin yaptığı gibi.

GALATA’DAKİ MANASTIRLAR VE TOPHANE

Galata’da Aynaroz’a bağlı olan manastırlarla birlikte Rus manastırları da olduğunu öğrenince şaşırmıştım. Bu bana tuhaf gelmişti, çünkü Türkiye’nin Rusya ile devamlı karşıt olması sonucunda buradaki Rus kurumlarının kapatılacağını sanıyordum.

Teyzem Aleksandra ile bir Rus manastırına gitmiştik. Bizimle kapının dışında konuştular; kadın ayağı manastırın kutsal erkek ortamını kirletmemeliydi! Bu da bence İncil’deki “ister erkek, ister kadın” ibaresine pek uymuyordu. Üstü başı kirli bir Rus keşiş bize bir kocakarı ilacı sattı. Manastır bu ilacıyla meşhur olmuştu, İstanbul’un her tarafından ilaç almaya geliyorlardı. İlacın hangi hastalığa iyi geldiğini ise bilmiyorum.

Türklerin mahallesi Tophane de Galata’daydı ve çeşmesi bir Osmanlı sanat eseri idi. Biz bu mahalleyi pek bilmezdik.

EMİNÖNÜ MEYDANI

Bu meydan bize göre Galata’nın devamıydı. Orada oturanlar ise herhalde tam aksini düşünürdü. Ama ne yapalım, herkes kendi açısından bakar.

Eminönü meydanından başlayan cadde Ayasofya ve Atmeydanı’na gider, oradan Fatih ve Edirnekapı’ya kadar uzanırdı.

Aynı meydandan Fener’e, Balat’a ve Eyüp’e giden yol başlardı. Çok kötü durumda olan bu yol sonradan güzelleştirildi, Atatürk Köprüsü de ortasından geçirildi.

Nihayet, Eminönü meydanı yakınındaki Sirkeci’den Trakya ve Avrupa’ya giden demiryolu başlardı. Bu demiryolu Ayio Stefanos’a (Yeşilköy) kadar banliyö hattı gibi de kullanılırdı.

Kısacası, 1920’de Galata’dan İstanbul’un ve dünyanın her tarafına gidebilirdiniz. Latince’de dedikleri gibi *Urbi et Orbi*.

Bizanslılar için Perea Haliç'in Hasköy'e kadar giden kuzey sahiliydi. Bu bölge metruk ve biçimsizdi.

1920'de Pera dediğimiz yer neredeyse bir şehir kadar büyüktü. Pera, Pangaltı, Şişli, Tatavla ve Galata. Bizanslıların Perea dedikleri bölgenin içindeydi.

Pera 1600'lerde kuruldu ve aristokratların yaşadığı, İstanbul'un Avrupalı mahallesi olarak kabul edildi. Burada Rumlar ve yabancılar egemendi, Türklerin sayısı pek azdı...

Kozmopolit Pera, küçük burjuva, tutucu ve intizamlı Fener'in tam tersiydi. Pera yavaş yavaş Fener'i yuttu; patrikhane olmasaydı tamamen yok edecekti.

Pera'ya, yolları dikey olarak karşılaştığı için Stravrodromi (dört yol ağzı) de derdik. İstanbul'un diğer yol ağları tamamen düzensizdi.

Atina'da Kolonaki dediğimizde –burada oturanlar proleter ve küçük burjuva olmalarına rağmen– aristokrasiyi kastettiğimiz gibi, burada da Pera dediğimiz zaman akla kozmopolitliği gelir.

Pera'yı savaş sırasında tanıdım. (Bir yıl Zoğrafyon Lisesi'nin biraz ilerisinde olan Hacıhristu Yunan-Fransız Lisesi'nde okudum.)

Herkes gibi biz de Pera'ya taşınmak için babamı teşvik etmeye çalışıyorduk. Yeterli para kazanmış olmasına rağmen, Pera'nın hafifliği ve gösterişli havası yoksul halktan gelen babamı ürkütüyordu.

Pera'nın her semti ayrı bir özellik taşıyordu.

Şişli'de muhteşem bir Yunan mezarlığı vardı. İstanbul'un zenginleri burada güzel mermer anıtların altına gömülürdü. Mirasçılar aldıkları miras oranında mezar yapmayı bir onur meselesi sayarlardı. Yoksa herkes ne derdi!

Öğrendiğime göre bu mezarlık 1955 yılının [6-7 Eylül olayları] yamamlıklarında tahrip edilmişti.

İstanbul'un ilk apartmanları Pera'da ortaya çıktı. Bizler çok basit bulduğumuzdan bu yapıları küçümserdik. "Zavallıların ev kiralayacak paraları yok, apartmana taşınıyorlar!" derdik.

Semtin merkezi Pera Caddesi'ydi. Bu cadde Tünel'in üst durağından başlar ve Taksim'deki çınar ağacına, Talimhane'nin başladığı yere kadar uzanırdı. Bir Avrupa başkenti gibi kabul edilmek isteyen İstanbul'un vitriniydi.

Önceleri Pera Caddesi dar bir yoldu, sonra genişletildi. Bazı evler inşaat sınırını dört metre kadar aşardı, caddeyi genişletirken bunları yıkamışlardı. Bu da, dünyada özel mülkiyetin geçerli olduğu her yerde olduğu gibi, güçlülere sözünü geçiremeyen belediyenin zayıflığını gösterirdi. [...]

Osmanlı egemenliği sırasında dar olan cadde, Cumhuriyet'ten sonra genişletildi. Karşıdaki evlerde oturanlarla konuşabilmek için yolun dar kalmasını isteyen ev sahipleri bundan hiç memnun kalmamışlardı.

1917 yılında Ekim İhtilali olmuştu. İhtilalin sonuçları başka yerlerde de hissedildi. İstanbul'da bile ihtilalin sonuçlarını sergileyen bir gösteriye tanık oldum.

Olay Pera Caddesi'nin sağında bulunan Rus Sefareti'nin önünde cereyan etmişti. Bolşevikler, Müttefikler ve Türk makamlarının hoşgörüsüy-le, Çar yandaşlarının elinde bulunan sefareti (1919) kuşatarak ele geçirmek istiyorlardı.

Aslında kızillar sefarete saldırınca işgal yönetimi ve Türk makamları kavgaya karışmadılar ve sefaretin el geçirilmesine göz yumdular...

Benim orada bulunmam basit bir rastlantıydı. Tünel'den çıkmış, hiçbir şeyden habersiz Taksim'e doğru yürüyordum. Neyse ki ucuz atlattım, ama vızıldayan mermilerin sesini kolay kolay unutamam. Rus Sefareti'nin görkemli binası büyük bir bahçenin içindeydi. Bu bahçe Pera Caddesi'nde hatırladığım üç bahçeden biriydi. Diğer ikisi Galatasaray Lisesi'nin ve "Sankiyedim Camii'nin" bahçeleri idi.

SANKİYEDİM CAMİİ

Bu camiyi yaptıranın ilginç hikâyesini anlatmak isterim.

Rivayete göre, camiyi fakir ama dindar bir Müslüman kendi parasıyla inşa ettirmişti. Gerekli tutarı da, tatlıları ve diğer küçük zevkleri kısarık toparlamıştı.

Bir tatlı görünce fiyatını sorardı. Bu tutarı bir cebinden çıkarıp diğer cebine koyarken, “Sanki yedim, cami için” derdi. Sonunda camiyi yapıyordu.

Bu Müslüman Doğulunun iradesi çok kuvvetli olmalıydı. Her neyse... Bu cami Pera Caddesi’nin solunda, Aya Triada Kilisesi ve Taksim yakınındaydı.¹

Herhalde bu iyi Müslüman şimdi cennete istediği gibi pilavlarını yiyip paraları toplarken, vaktini, tamamen ihmal ettiği hurilerle geçiriyordur. Yeryüzünde bunlardan birine yaklaşıyorsa caminin paraları bitmiş olurdu!

BÜYÜK OTELLER

İstanbul’da o zaman en ünlü otel Pera Palas’tı. Otel, mütarekede bizim Bontosakis satın almıştı, vaktinde satıp paralarını Yunanistan’a getirebildi. Bu otelin yeri çok güzel, Haliç’e bakan manzarası da harikaydı.

Pera Caddesi’nde Tokatlıyan adında bir büyük otel daha hatırlıyorum. Girişinde güzel bir pastanesi vardı. Sahibi herhalde Ermeniydi; “yan” ile biten adlar Ermeni adıdır diye bilirdik.

Boğaz ve Adalarda da büyük oteller bilirdim, ama herhalde İstanbul’da da başka oteller vardı.

SEFARETLER VE KONSOLOSLUKLAR

Eskiden sefaret ve konsolosluk binaları İstanbul’da bulunurdu; mesela Venedik Cumhuriyeti’nin sefareti Cibali’de bulunuyormuş.

Sonraları bu yapılar Pera’ya taşındı. Sefaretlerin çoğunun, Yunan Sefareti de dahil, Tarabya’da sayfiye yerleri bulunurdu.

İngiliz Sefareti Pera’nın bir yan sokağındaydı, görkemli bir binaydı. Alman Sefareti ise Taksim’in yüksek yerlerindeydi ve muhteşem bir Boğaz manzarasına sahipti.

Kayzer’in Almanya’sı, Hindistan’a doğru yolu üzerinde bulunan Türkiye’yi iyi bir müttefik olarak görüyordu.

1 Sankiyedim Camii, Fatih’te Atpazarı semtindedir. Yazarın yaşadığı dönemde sözünü ettiği cami hakkındaki şayia bir kanıştırmadan kaynaklanıyor olmalı –ed.n.

Resim 4. Stein Mağazası (solda), 1921.

Fotoğraf Frederick Simpich, NGS Koleksiyonu

Yunan Sefareti de Pera'nın yan sokağında Zoğrafyon Lisesi'nden sonra (Yunan-Fransız) Hacihristu Lisesi yakınında bulunuyordu. Yunan Konsolosluğu, Taksim'deki Aya Triada Kilisesi'ne yakındı.

1918'deki işgal sırasında bu konsolosluk Rumlarla Yunan makamları arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamıştı. İşgal kuvvetlerinin diğer konsolosluklarınıninki gibi, Yunan pulları kullanan özel postanesi vardı. Geçici pasaport da veriyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin sefaretinin nerede olduğunu bilmiyorum; Birinci Dünya Savaşı'na katılıncaya kadar Avrupa için pek önemli sayılmıyordu.

İlerde de bahsedeceğim Skorpion hapisanesini çok iyi hatırlıyorum.

Galata'da gezindiğim sıralarda gördüğüm İran Sefareti veya Konsololuğu beni çok etkilemişti. Kırmızı açan zakkumları beni şaşırtmıştı. İstanbul'da öyle bir kuraklık vardı ki, herhangi bir bitki yetişebileceğine inanamazdık.

DÜKKÂNLAR VE BÜYÜK MAĞAZALAR

1920'li yıllarda Atina'ya geldiğimde, şehrin tek büyük dükkânı olan Lambropulos bana çok küçük görünmüştü. Onu İstanbul'daki Bon Marche, Tiring, Lyon, Karlman, Stein gibi mağazalarla karşılaştırıyordum. Bu büyük mağazalar bile bütün tüketim ihtiyacını karşılamıyordu.

İstanbul'un o zamanki büyük mağazalarındaki Avrupai mükemmellik, Atina'nın şimdiki süpermarketlerinde, hatta nitelikli mağazalarında bile bulunmuyor. Bu mağazalarda mal çeşitleri çok zengindi. Bir çeşidi beğenip numarasıyla istediniz mi bulamamanız olanaksızdı. Hiçbir zaman "özür dileriz, yeni bitti" sözlerini duyamazdınız.

Bonmarşe dediğimiz Pera'nın en büyük dükkânı Mnimatakia'ya (Tarlabaşı) kadar uzanan bir zemin katındaydı. Çeşitleri çoktu. Mahalleli kadınlar, "Niye bonmarşeye gitmedin? Orada ne ararsan var" derlerdi.

Giyim mağazalarından Rumlara ait Skarlatu, Kentro, Ananiadi (aynı adı taşıyan pasajda) ve Atina'ya taşınan Strongilo'yu hatırlıyorum. Asıl İstanbul'da da Ömer Efendi, Orozdi Back gibi büyük mağazalar vardı. Ama bizimkiler fanatizmden değil, Türkçe bilmedikleri için oralara pek gitmezlerdi.

Resim 5. Bon Marché Mağazası.

Fotoğraf: Maynard Williams, NGS Koleksiyonu

hallebi yapan sütçü dükkânı hâlâ çalışıyor. Birkaç kişi bu güzel şeyleri Yunanistan'a getirmeye çalıştı, ama başaramadılar. Hâlâ bize İstanbul'dan Bizans tekniğiyle yapılmış lokmalar geliyor.

[...]

TALİMHANE

Ayia Triada'nın biraz ilerisinde Taksim meydanı, ordu kışlası ve karşısında da talimhane vardı. Çok büyük olmayan bu talimhanede askerler talim yapıyordu. Pera'nın tek boş yeri olan bu talimhane, futbol maçları ve ticari panayırılar için de kullanılırdı.

Fener'de büyük mağazalar yoktu. 1918'de mütareke sırasında üzerindeki baskı kalkınca patrikhane'nin altında kocaman bir bakkal dükkânı açılmıştı...

AVRUPA İÇİNDEKİ ANADOLU

Pera Caddesi, Avrupa niteliği ve görünüşüne rağmen aynı zamanda Anadolu'luydu. Anadolu tatlıları hazırlayan Hacı Bekir'in lokumları, Yunanistan'dan bize yolladıkları Suriye lokumlarından da iyiydi. Rivayete göre Hacı Bekir Arabistan kökenliydi. Dükkân hâlâ çalışıyor mu bilemeyeceğim. Ama duyduğuma göre, Pera Caddesi'yle Aya Triada'nın karşılaştığı yerdeki harika tavuk göğsü ve mu-

Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan bir maçı hatırlıyorum. 1918 mütarekesinde AEK bir Türk takımıyla oynayıp kazanmıştı. Talimhane'nin karşısındaki belediye bahçesinde her akşamüzeri, Deniz Kuvvetleri'nin hayran olduğum filarmoni orkestrası çalardı.

Hayranlığımı duyan büyüklerim, genellikle Türklerin müzik konusundaki yeteneklerine şaşmamam gerektiğini söylerlerdi.

ÜÇ METRELİK KABAKLAR

Küçükken beni, Robert Kolej'de öğretmen olan Bay Baçevaroğlu'nun Pangaltı'ndaki evine götürürlerdi. O zamanlar Robert Kolej'de her uyruk için bir bölüm vardı.

Bay Baçevaroğlu çok kibardı, evin kadınları ve kızları da güzel ve nazikteler.

Bilmediğim bir nedenle, Bulgar olan her şeye karşı içimde yerleşen bir önyargıyla, (belki de Balkan Savaşlarına bağlıydı) aradaki mesafeye rağmen devam eden bu karşılıklı sıcak dostluk beni şaşırtırdı.

Bay Baçevaroğlu'nun bahçesindeki kuyunun yanında İstanbul'da alışılmış bir sebze olan asma kabağını gördüm. 5 santim genişliği ve 3 metreden fazla uzunluğu olan kabaklar vardı. Tadı öbür kabaklardan daha iyi, çok da körpeydi ve dolmasını yapardık.

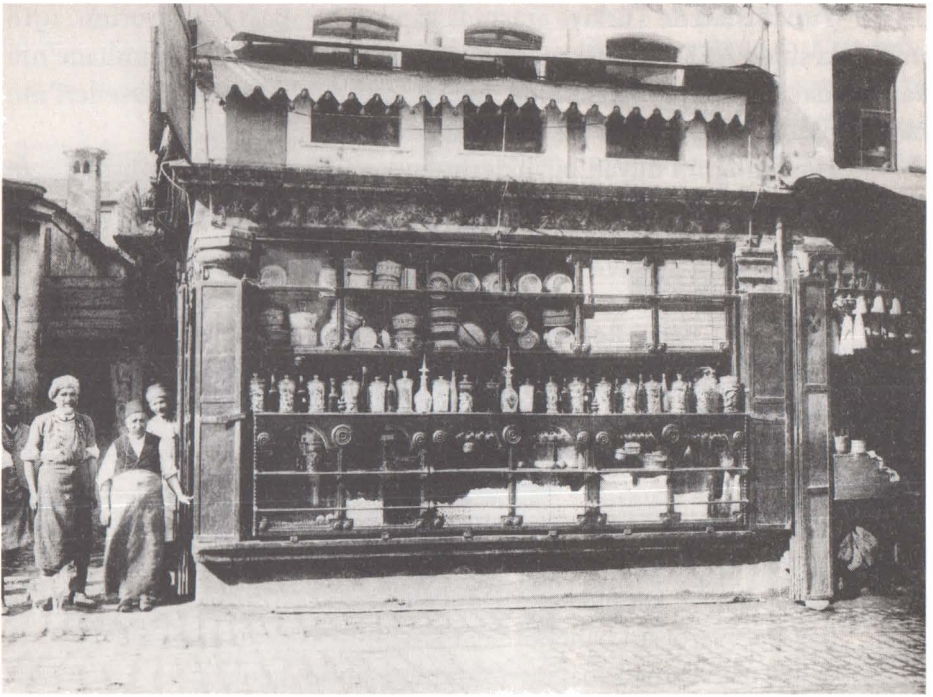
Bu tür kabakları Yunanistan'a İstanbul'dan 1923'te gelenler getirmişti (Patisia'daki Marinopulos yanındaki manavın 1926'ya kadar sattığını hatırlıyorum), ama bol su bulunmadığından pek tutulmamıştı.

Şimdi su varken bu çok faydalı sebzeyi Atiki'de de yetiştirmek için yeniden çaba sarf etmek gerektiğini düşünüyorum.

BAKLA HORANİ

Biz küçükler iki üç semtin ve bir panayırın adını ağzımıza alamazdık. Bunlar Galata ve Pera'da bulunan Kemeraltı ve Abanoz semtleri ile Tatavla'daki Bakla Horanî panayırını...

Ama dedikleri gibi, güneşten hiçbir şey saklanmaz. O semtlerdeki kötü kadınlar konusunda birkaç kaçamak bakışla bir fikir edinmiştik.

Resim 6. 19. yüzyıl başında Sirkeci’de bugün de mevcut olan Hacıbekir şekercisi.

Fotoğraf: Abdullah Frères (Alman Arkeoloji) Enstitüsü, İstanbul, neg. no. 10111

Bakla Horani konusunda ise her şey karanlıktı. Panayır konusunda bir açıklama istediğimizde büyükler yanıtlamaktan daima çekinirlerdi.

“Temiz Pazartesi” (panayırın son günü) dediğimiz gün, Yunanistan’daki okullar tatildi. Burada Bakla Horani’nin kutlandığı gün okullar açıktı. Nedense bizi şaşırtan bir şey vardı ve onu keşfetmeye de hazırдық...

Yunanca Bakla Horani’yi “bakla mevsiminde hürriyet” diye çevirebiliriz. İstanbul’da Bakla Horani 1979 yılında hâlâ uygulanıyordu. Ondan sonrasını bilmiyorum.

BAKÜS SEFAHAT ÂLEMLERİ

Öğrencilerden saklanan bu Bakla Horani’de neler oluyordu?

Bu, İstanbul’un ve Rum yeraltı dünyasının gerçek bir sefahat âle-

miydi. Bu eğlence 1600 yıllarında da Tatavla'da, daha burası bir semt halinde gelmeden de aynı yerde yapılıyordu.

Tatavla semtinin küçük burjuvazisi yıllarca bu sefahat âlemini kabul ediyor, üstelik Aya Dimitri Kilisesi'nin önünde cereyan eden bu âlemi kilise de hoşgörü ile karşılıyordu. Her şeye rağmen, İstanbul'un küçük burjuvazisi de, aristokrasisi de Bakla Horani'ye katılmak için uygun bir yol buluyordu.

KÜÇÜK BURJUVALAR

Küçük burjuvalar Bakla Horani'nin tadını çıkarmak için, panayırın yapıldığı Tatavla meydanındaki akrabalarının evlerine toplanıyorlar, kapalı pencereler ve perdeler arkasından, yapılan sefahat âlemlerini seyrediyorlardı.

BÜYÜK ARİSTOKRATLAR

Panayırı Pera'nın ve etrafındaki banliyölerin aristokrat kesimi de küçümsemiyordu. Çift atlı arabalarda ve tahtırevanlarla eğlencenin tadını çıkartıyor ve panayıra özel bir hava katıyorlardı.

Aristokratların bu görkemli geçit alayı, şenliğe katılanların özel olarak bıraktığı dar bir yoldan ağır bir tempo ile ilerliyordu.

Böylece bu sefahat âlemi içinde olanlar, önemli kişiler tarafından gururla, belki de kıskançlıkla seyredilme zevkine varıyorlardı. Seyredenler bu sefahat âlemine açıkça katılamadıkları için cemiyet hayatının alışılmış edepli asırlıklılarıyla yetiniyorlardı.

[...]

MANTIKLI BİR YANIT

Bakla Horani kadar aleni yapılan bir rezalete karşı genç kafalarda doğan merak ve arzuyu susturmak çok zordu.

Öğretmenlerimiz hürriyet aşkını ve tabiatın sırlarını keşfetmemiz için bizi teşvik ediyorlardı. Biz de bu öğüdü genişleterek cemiyetin sırlarını da öğrenmek istiyorduk.

Bakla Horani sırrı beni kışkırtıyor, on dört yaşında olmama rağmen bunu çözmem gerektiğini düşünüyordum. Yalnız olmamak için okul-

da aynı sırada oturduğum Yorgo Frangopulos'u kandırdım, birlikte neler yapıldığını görmek için Bakla Horani'ye gitmeye karar verdik.

Yorgo'ya, "Okul müdürüne bir sırnı çözmek için Peder Zotos'a gideceğimizi söyleyeceğim" demiş ve "Öğretmenlerimizin söylediği gibi, bizim için hiçbir şey sır olarak kalmamalıdır" diye eklemiştim.

Bu yanıt onu kandırmaya yetti...

YORGO'YLA BAKLA HORANİ MACERAMIZ

Erkenden yola çıktık.

Haliç vapuruyla karşı sahile geçtik. Kasımpaşa'daki mezarlıklar arasından yürüyerek o büyük yokuştan Pera'ya yöneldik. Pera Palas'a varıp oradan Tatavla'ya kadar yürüdük. Epey uzun bir yol kat etmiştik.

Aya Dimitri'nin önündeki meydanda manzarayı gördük:

Kocaman bıyıkları, gösterişli tespihleri ve açık yakalarıyla, kuşakları peşlerinden sürüklenen birbirlerine yaslanmış sarhoşlar, sırta taşıyan bir laternanın peşinden gidiyorlardı. Laternayı taşıyanın arkasından yürüyen biri laternanın kolunu çeviriyordu. Laternada bildiğimiz bir parça çalınıyordu. Bugün bu tür parçalara rebetika diyoruz. Arkadan aynı şekilde sarhoşlar geliyordu, bir eğlenceden çok cenaze alayında yürür gibiydiler!

Abanoz'un kapılarında gördüğümüz kızlar tipinde, hatta daha da arsızlarından bir grup, atlara binmiş amazonları taklit ediyorlardı.

Bacakları, yırtık pantolonlarından görünüyordu. (Evet, o zamanlar akla hayale sığmayan bir şey, erkek pantolonu giyiyorlardı.) Ellerindeki havuç ve hıyarlarla edepsiz hareketler yapıyor ya da bunları erkekmiş gibi pantolonların ön kısmından gösteriyorlardı. Birlikte yürüyen pezevenkler de onlara yardımcı oluyorlardı.

Bunlara benzeyen başka gruplar, bunlara benzeyen hareketler... Hepsi bu kadardı.

Sonunda bu gruplar tavernalarda veya çimenlerin üstünde sefahat âlemlerini tamamlıyorlardı. Bu çimenlerde kusmuk ve daha beter şeyler de bulunuyordu.

Her neyse, memnun ayrıldık, sırnı çözmüştük. Yaşasın!

Ertesi sabah okulun bahçesinde yapılan duadan sonra, çok ciddi olan baş hadememiz Bay Dimitriadis gelip okul müdürünün odasında beklediğimizi bildirdi.

Oraya doğru yürürken elimden geldiği kadar arkadaşımı sakinleştirmeye çalıştım ve çekine çekine müdürün görkemli yazıhanesine girdik. Odanın dibinde bulunan yazıhanenin arkasında eski müdürlerin resimleri vardı. Bunların çoğu piskopostu. Masa, müdürü daha saygı uyandırıcı kılmak için, odadan daha yüksek bir yerde bulunuyordu. Resimlerdeki eski müdürlerin cüppeleri koyu renkteydi, perdeler de öyle. Her şey kapkaraydı... Zavallı öğrenciyi korkutmak için ne gerekiyorsa yapılmıştı.

“Hazır ol” vaziyetinde durup, müdürün suçlamasını bekliyorduk. “Dün niye gelmediniz?” diye sordu soğukkanlılıkla. Yanıtlamadan evvel müdürün yüzüne kaçamak bir bakış attım. Mucize! Hemen rahatladım! Okulu titreten müdürümüz, bıyık altından bir gülümsemeyi saklamaya çalışıyordu... Bu bana yetti!

Cesaretlenerek okulda bize öğrettikleri “her sorunu araştırarak çözme” metoduna uyarak Bakla Horani’ye gittiğimizi söyledim, sonra da orada gördüklerimizi uygun bir şekilde anlattım...

– Tamam! Gidiniz...

Müdürün bu yanıtı Yorgo’yu ve bütün okulu şaşırttı. Herkes dayak yememizi bekliyordu.

Şimdi de İstanbul'a bir bütün olarak bakalım. Şimdiye kadar gördüklerimiz, kentin Avrupa görünüşlü bölümü [Haliç'in] kuzey kısmındadır. Bizanslılar için Polis burası değildi; Pera adının da belirttiği gibi, İstanbul'un karşısında bir yerdi burası.

Ama benim yaşadığım dönemde, Perea ve özellikle Pera en azından Rumlar için İstanbul'un başlıca semtiydi; güçlü Fener'le bile rekabet edebiliyordu.

Bizans'ın Konstantinopolis'i, Türklerin İstanbul'u (İstanbul adının Yunanca "İs tin Poli" sözcüklerin birleşmesinden kaynaklandığı söyleniyor) ve Rusların "Çargorod"u Avrupa ve Asya yarımadasına yayılır.

Benim yaşadığım dönemde İstanbul'un civar semtlerine deniz ve tren yollarıyla gidiliyordu, şimdi Boğaz'ı aşan köprü bile varmış.

Civar semtlerden sakinler her gün şehrin merkezine inip işlerine gidiyordu.

Şehrin Asya yarımadası Euxin,¹ Vosporo² ve Propontida³ denizleriyle çevrilmiştir. Bu yarımada İstanbul'un birçok semti bulunur.

Marmara ve Boğaziçi sahillerinde dış mahalle ve banliyöler bulunur. Haliç sahillerinde bulunan semtler ise banliyö sayılamaz.

İSTANBUL'UN UNSURLARI

İstanbul'un surları ortaçağda dayanıklılığı ile ün salmıştı ve fethedilemez kabul ediliyordu. Bu surlar esas İstanbul'un etrafını çeviriyordu, çok yüksek ve geniştiler. Söylentilere göre, silahlı beş atlı bu surların üstünde yan yana yürüyebilirdi. Asıl surdan başka, bazı yerlerde ikinci, hatta üçüncü sıra sur bulunuyordu. Bu surların dışında da su dolu bir hendek bulunuyordu.

Fener'de çift sur vardı. Patrikhane iç surun iç tarafında inşa edilmişti. Bayrampaşa'da geniş bir alanda hendekler bulunurdu.

¹ Karadeniz –ç.n.

² Boğaz –ç.n.

³ Marmara –ç.n.

Bu kalelerden birkaçı kurtarılmıştır, diğerlerinin etrafında barınan Çingeneler taşlarından kireç yapmak için surları yıkmıştı ve Türkler bunu hoşgörüyü karşılıyordu.

Bu kaleler etraflarındaki mahallenin adını taşır: Edirnekapı, Eğrikapı, Ayakapı... Kapılardan başka kuleler de vardı, bunlardan da birkaçı kurtarılmıştır.

İSTANBUL'UN NÜFUSU

Balkan Savaşlarından önce İstanbul'un nüfusu bir milyon civarındaydı. Nüfusun yarısı Müslümandı. Geri kalan nüfus içinde çoğunluk Rumlardaydı. Sonra Ermeniler, Museviler ve nihayet Avrupalılar gelirdi. Avrupalılar arasında çoğunluk Fransızlardaydı.

Balkan harplerinden sonra başşehirde de fazla bir değişiklik olmadı. Trakya bölgelerinden birkaç mülteci gelmişti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Liman von Sanders'in önerisiyle Marmara sahillerinde oturanların yerlerinin değiştirilmesi, İstanbul'un Rum nüfusunu epey artırdı.

Bu yer değiştirmenin gerekçesi, Marmara sahillerinde oturan Yunanlı müttefiklerin denizaltılara yol gösterip mayınlara rağmen denizi geçmelerini sağlamalarıymış.

Pek güvenilir olmayan bazı istatistiklere göre 1885 sayımında şehirde 1.033.000 kişi yaşıyordu. 1927 istatistiğine göre İstanbul vilayetinin nüfusu 782.434'tü. Sanırım 1920'lerde nüfus 1.200.000'di ve bunların % 50'si Rumdu.

Sonunda 1923'te Lozan Antlaşması ve Türk-Yunan mübadelesinden sonra İstanbul vilayetine gerçekten yerleşmiş olan ve Türk uyruğuna geçmiş Rumlar 118.000 kişiydi. Yunan uyruğunda olup İstanbul'da yerleşmiş olanların sayısı ise 30.000'di. Bunların tümü daha sonra sınır dışı edildi.

Bugün ise (1988) şehirde patrikhane mensupları ve papazlar hariç 3.000 veya 4.000 Rum bulunuyor. İstanbul nüfusuna kayıtlı olan Rumlardan 80.000'i Yunanistan'a göçmüş. Bunlar Yunan uyruğuna geçmek istemelerine rağmen uyruğa alınmıyorlar.

İstanbul'daki Rumlar düzenli ve kalabalık semtlerde oturuyorlardı. Anadolu'dan gelmiş ve Türkçe konuşan birkaç aile dışında, davranışları ve konuşmaları tıpkı Yunanlı gibiydi. Merkez semtleri ise Fener ve Pera'ydı.

Bu insanlar, bütün ihtiyaçlarını bu kalabalık semtlerde karşılayabildikleri için, diğer nüfuslarla karışmıyor ve özellikle de Türk semtlerine pek gitmiyorlardı.

Hiçbirimiz, alışverişlerde kullandığımız "Pırasa kaç?", "Pera'ya bir bilet" gibi birkaç kelimedenden başka Türkçe bilmiyorduk.

Devletin lisanını bilmemekle gururlanıyorduk ama, bu durum aleyhimize sonuçlandı.

Bu, Konya ve Ankara'ya tren seferleri başlayınca Türkçe bilen Rumların İstanbul'a gelmesiyle kanıtlandı. Yeni gelenler Türkçe bildikleri için pazarlarda egemenliklerini kurdular.

Babam ticaretle uğraştığı için Türkçe bilirdi. Singer'de memur olan amcam, Fransızca ve Almanca bilirdi.

MEMLEKETE GÖRE YERLEŞMELER

Yunanistan'ın adalarından, köylerinden, Ege'den gelenler farklı mahallelere yerleşmişlerdi. Meselâ, Hiotis'ler (Sakızlı) Lemonadika'lara yerleşmişti. Dedemin ailesi de buradaydı. Bu mahalle bu tür yerleşmenin tipik örneğidir.

Ermeniler, Arnavutlar, Acemler, Kürtler, Araplar ve İspanya'dan göç eden Museviler de kendi mahallelerine yerleşmişlerdi.

Türk devleti de bu durumu destekliyordu; zaten fetihten sonra temizlenen bölgelere toplu olarak getirttiği insanları yerleştirmişti. Örneğin Sırplar Belgradi mahallesinde iskân ettirilmişti; zaman içinde de Yunanlılaştılar.

Anadolu'dan gelen Karamanlılar, bizimle aynı semtlerde oturmalarına rağmen Yunanca konuşmasını bilmedikleri için ayrı topluluklar oluşturuyorlardı.

Burada Atina'da olmuş, hatırladığım bir hadiseyi anlatmak isterim:

Türkçe konuşan Karamanlı arkadaşımın annesi, Yunanca konuşabilen yaşlı kadın arkadaşıyla birlikte bahçede çocuklarının işten dönmesi-

ni bekliyordu. Ne yapsınlar? Hiç mi konuşmasınlar? Her biri kendi dilini konuşmaya karar verdi. Biri Yunanca konuşmasını bitirince, diğeri Türkçe konuşmaya başlıyordu... Bir gün Karamanlı arkadaşımın onları böyle sohbet ederken bulup çok eğlenmiştik. Gördüğünüz gibi imkânsızlık çare buldurur...

HALIÇ

Haliç'in kıyıları 18. asırdan beri kuzeyindeki Galata ve Pera ile birleşerek değer kazandı. Uzunluğu 10,5 kilometre, eni Sarayburnu girişinde 900 metredir. En geniş yeri Fener'le Kasımpaşa arası 570 metre, en derin yeri 35 metredir.

Güney sahilinde, Bizans şehrinin bulunduğu yerde 10 metre yükseklikte çok kuleli ve kapılı koruyucu surlar vardı. Yıkılan surlarla doldurulan bazı yerlerde Limonluklar gibi mahalleler oluşmuştu.

Bizanslılar Haliç körfezini bir zincirle kapattıkları için Fatih gemilerini Pera tepelerinden geçirmek zorunda kalmıştı.

Bizans zincirini 1920'de o sıralarda askeri müze olan Aya İrini'de görmüştüm. Şimdi herhalde müze ile birlikte zincir de Pera'daki Harbiye'ye taşınmıştır.⁴

HALIÇ'TEKİ KÖPRÜLER

Haliç'te İustinianos zamanında Tekfur Sarayı'ndan Hasköy'e giden Kalliniku Köprüsü vardı. 1920'li yıllarda ise eski ve yeni olmak üzere iki köprü bulunuyordu. Bunlardan, Haliç'in çıkışında olan Galata Köprüsü işler haldeydi. Eskisi kullanılamaz hale gelmişti. Sonraları oraya Atatürk Köprüsü yapıldı.

Haliç'in köprüleri yüzer köprülerdi, dibe demirlenmiş demir dubalar üzerine kurulmuşlardı. Her köprünün orta dubaları menteşeli olup hareket edebiliyordu. Menteşeler etrafında dönerek kapı gibi açılıyorlardı. Böylece, gemilerin geçmesine izin veren 30 metrelik bir açıklık oluşuyordu.

4 Bu zincirin çeşitli parçaları şimdi Deniz Müzesi, Dolmabahçe Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunuyor -ed.n.

Yeni köprü açılıp kapanırken tramvay raylarının yerine oturması ve hemen kullanılması o zamanlar hayranlık uyandırmıştı. İnsanlar, tramvayları götüren cereyanın geçmesine de şaşırıyorlardı.

Haliç'te ilk çağdaş köprü 1838'de yapıldı. Sigros'un, hatıralarında köprüsüz Haliç'ten bahsettiğini de belirtmek isterim.

YENİ KÖPRÜNÜN MUCİZESİ

Haliç'in girişindeki yeni köprüyü 1912'de getirip yerleştirdiler. Galata Köprüsü de dediğimiz bu yeni köprü, Karaköy'ü Eminönü meydanıyla Türklerin oturduğu asıl İstanbul'a bağlıyordu.

Galata Köprüsü'nün uzunluğu 450 metre, Unkapanı-Azapkapı köprüsünün uzunluğu ise 470 metreydi. Yeni köprünün üzerinde, ortada tramvaylar için çift hat, yalarda araba yolu ve yaya kaldırımları bulunuyordu. Yol küp biçiminde taşlarla döşenmiş, kaldırımlar ise asfaltlanmıştı. Tramvay tellerini tutan direklerde üzerleri fanuslu ikişer kol vardı. Köprü geceleri ıslık ıslık parlıyordu.

Eski Galata Köprüsü'nün haliyle yeni köprünün debdebeli görüntüsü arasındaki fark, hemşerilerimi gururlandırıp sevindiriyordu. İstanbul Avrupalılaşmıştı.

1912'de Galata Köprüsü'nün getirdiği yeniliklere duyulan şaşkınlığı daha iyi anlatmak için, köprü ıslık ıslık aydınlanırken İstanbul'da elektrik olmadığını hatırlatmam gerekiyor.

Tramvaylar ilk zamanlar katırlar tarafından çekilmiş. Şimdi ise Galata ve İstanbul'da elektrik tramvaylar dolaşıyordu. Köprünün altında bir yandan Haliç, diğer yanda İstanbul'un çevrelerine giden vapurlar için iskeleler yapılmıştı. Vapurların alt katına tahta sürme iskeleyle, üst katına ise uçak merdivenleri gibi hareketli merdivenlerle binilirdi.

Köprüdeki vapur iskelelerinde erkeklere ve kadınlara tahsis edilmiş ayrı ayrı bekleme salonları bulunuyordu. Yeni köprü yapılmadan evvel bunlardan hiç biri yoktu.

Bu yeni köprü mucizesi epey sürdü. Duyduğuma göre Türkiye Batı Almanya'dan yeni bir Galata-Eminönü köprüsü yapmak için borç almış. Bence bu borç bir skandal olarak değerlendirilmelidir. Yıllarca köprüyü geç-

mek için, hatta en baştaki Haliç iskelesine ulaşmak için verdiğimiz kuruşlar herhalde yeni bir köprü yapmak için yeterli bir meblağ oluşturmıştır.

BİR KURUŞ HANİMEFENDİ!

Evet! Köprüden geçmek için bir kuruş ödüyorduk, ama hanımlar bu haracı pek vermek istemiyordu. Bu yüzden tahsildarla hanımlar arasında tartışmalar çıkıyordu. Tahsildarlar hanımlara ellerini süremedikleri için bir para ödmeden geçen hanımlara bir şey yapamıyorlardı. Zamanla buna da bir çare buldular. Kaldırımında yan yana durarak, kuruşu vermeyen hiçbir hanımın aradan geçmesine izin vermiyorlardı [çünkü kadınlar da yabancı bir erkeğe değmiyorlardı].

HALİÇ'TE SEYRÜSEFER

1920'de Haliç'te birçok gemi sahillere dikey olarak bağlanmış veya Haliç'in ortasında demir atmıştı. Bunlar seyrüseferi engelliyordu. Bunun bir örneği Fener meydanının önünde demirleyen Mısır hıdivinin yatıydı. Harp yüzünden Boğazlar kapanınca 1918'deki mütarekeye kadar orada kalmıştı. Sahibi Mısır hıdivi olduğu için ona dokunulmuyordu.

Donanmanın eski gemileri de Haliç'e atılıyordu. Birden hükümet bu eski gemileri satıp sultanın imzaladığı Montrö Antlaşması'nı tanımaya-
rak ayaklananlar için gelir elde etmek istedi.

O devirdeki gemilerin çoğu ahşaptan yapılmıştı, bazılarında bakır kaplamalar vardı. Bu bakır, deniz mahsullerini ve onları yiyecekleri zehirliyordu.

BACALAR VE DİREKLER AŞAĞIYA

Köprülerin altından geçebilmek için küçük gemi ve teknelerin baca ve direklerini indirmeleri de değişik bir yöntemdi. Köprüyü geçer geçmez bunları yine yükseltiyorlardı. Yelken kullanan mavnalar da aynı şeyi yapıyordu. Yelkenli direğini indirip kendi hızlarıyla veya dubaları kürekle iterek köprülerin altından ustalıklarla geçiyorlardı. Römorkla çekilen beş altı mavnanın geçişi daha da ilginçti.

Büyük gemiler ne yapıyordu? Bunlar için köprüler geceleri birkaç saat, olağanüstü durumlarda da gündüz kısa bir süre için açılırdı.

TEMİZ HALIÇ

Haliç, hatırladığım kadarıyla 1922'ye kadar çok temiz değildi, ama Pire kadar kirli de değildi. Bunun nedeni Haliç'e akan derelerin yarattığı akıntıydı. Halbuki Pire kapalı bir çanaktır. Faliro tarafında akıntı yaratmak açılan bir delik de pek işe yaramadı.

Ama 1922'den beri serinlemek için artık Haliç'e gitmiyor, bunun yerine Adaları ve Boğaziçi'ni tercih ediyorduk.

Haliç'in kirlenmesinin başlıca nedeni, Kasımpaşa sahillerindeki mahallelerin lağımalarının serbestçe körfeze akışıdır. O zamanlar fosseptik çukuru bilinci yoktu; atıkların toplanıp örneğin Sarayburnu'nda Marmara Denizi'ne atılmasını sağlayacak bir kanalizasyon sistemi de.

İstanbul nüfusunun artmasıyla, (yedi milyonu geçtiği söyleniyor) Haliç'in kirliliği had safhaya ulaştı. Kidari [Kidaros-Alibey] ve Varvisi [Barbisos-Kâğıthane] derelerinin yataklarının yönü değiştirilerek Karadeniz'den gelen sularla burayı temizleme kararı alındı. Bu olabilirdi. Karadeniz Tuna Nehri ve diğer Rus nehirleriyle besleniyordu, Boğaziçi'nden başka çıkış da olmadığından, düzeyi de Marmara'dan çok daha yüksekti.

Bu güzelleştirme çalışmalarıyla birlikte Haliç'e sahil yolları yapma kararı alındı. Bu yolların sahilden geçmesi için Sevastopulia okulu da yıkıldı: Dedikleri gibi, bir taşla iki kuş!

BALIK ÇİFTLİĞİ HALIÇ

Bütün bunlara rağmen Haliç balık avına çok uygundu. Bol midye ve balık vardı. Kılıç balığı ve kalkan bile çıkardı. Birkaç yıl önce palamutların elle yakalandığını görmüştüm. Gündüzleri arabayla satılan palamutlardan satılmayanlar akşamları tekrar denize atılıyordu. Uskumrulara da aynı yöntem uygulanıyordu. İstavrit ve deniz kabukluları Haliç'in girişinde çok boldu.

HALIÇ'IN BÖLÜMLERİ

Haliç, evvelce bahsettiğim iki köprüyle üç ayrı bölüme ayrılıyordu.

Haliç'in kuzeyinde Boğaziçi çıkışında bir Fransız şirketi deniz aşırı gemilerin yanaşması için bir rıhtım inşa etmişti.

Karşı sahilde Sarayburnu'nda saraylar ve bahçeler bulunuyordu.

Buralarda akıntı o kadar kuvvetliydi ki gemiler pek yanaşamazdı. Biri bize inanılmayacak palavralar attığı zaman, “Git kendini Sarayburnu’ndan at” derdik.

1915’te Çanakkale’de Müttefiklerin saldırısıyla yaralananların buraya indirildiğini gördüm. Çok fazlalardı, durumları berbat. Gemiden indirilir ve sevk edilirlerken gördüklerim beni çok sarsmıştı.

Köprünün kuzeyinde denizcilik acentelerinin bulunduğu Çinili Rıhtım Han vardı; önünde de gümrük muameleleri yapıldı.

Büyük Savaş’ta bir Alman yük gemisi Fransız denizaltısından yediği bir torpille batmıştı. Fransız denizaltısı çok yaklaşmış olmalı, çünkü o zamanlar torpillerin menzili 100 metreyi geçmiyordu. Biz Rumlar müttefiklerin bu başarılarına çok seviniyorduk.

Galata Köprüsü’nün altından yük taşıyan mavnalar ve bazen de yolcu dolu sandallar geçerd. Köprünün Boğaziçi’ne bakan tarafından banliyölere giden vapurlar kalkardı. Buraya başka gemi yanaşamazdı.

Haliç’in küçük vapurları, Eyüp’e kadar giden sahildeki semtlere hizmet ederdi. Yazları Haliç’in en dibinde, Kâğıthane ve Alibey derelerinin ağzlarında yer alan Silahtarağa’ya ve Kâğıthane’ye kadar giderlerdi.

Yabancılar bu nehirlere “Avrupa’nın tatlı suları” derlerdi.

Vapurların yanaşmasına ve yolcuların inip binmesine yardım eden çımacılar Haliç’in vapurlarına pitoresk bir hava verirdi. Vapurun çımacısı 6 cm çapında bir halat kullanır, halatın ucundaki ilmiği iskelenin babasına takardı. Böylece vapur daha kolay yanaşabilirdi. İskeleye bekleyen çımacı da atılan halatı yakalayp babaya geçirirdi.

Çımacıların bir işi daha vardı; vapur iskeleye yanaşırken iskelenin adını tellal gibi bağırlardı. Ben bu adları coğrafya dersinde öğrendiğimiz sırayla hatırlıyorum:

Yemiş-Kasımpaşa-Cibali-Ayakapı-Fener-Balat-Ayvansaray-Hasköy-Halıcioğlu- Eyüpsultan-(Silahtar-Kâğıthane).

Vapur ahalisi Fransızca ya da Türkçe okumayı bilseydi bu tellala gerek kalmazdı. İskelelerin adları iskelelerde ve vapurların iki tarafına da yazılırdı. İstanbul’un o deli bozuk kalabalığından bu kadarı da istenemezdi.

VAPUR İSKELELERİ

Fener'deki iskele, Haliç'teki diğer iskeleler gibi tahtadan yapılmıştı ve yolcuların her ihtiyacını karşılıyordu: bilet gişeleri, birinci ve ikinci sınıf kapalı ve açık bekleme salonları, erkekler ve kadınlar için ayrı yerler, tuvaletler, kahveler...

Küçükken Fener iskelesinin yapımını seyretmiştim. Bu iskele pervaneli vapurlar gelince yapılmıştı. Yandan çarklı vapurlar o sırada kullanımdan kaldırıldı.

İskele, Venedik'in eski sarayları gibi Haliç'in dibine çakılan ağaç kütüklerin üstünde duruyordu.

Teknik Üniversite'deki öğretmenimiz, asırlarca suyun içinde kalan Venedik direklerinin dış kısımlarının çürümesine rağmen iç kısımlarının keman ve başka müzik aletleri yapımına yarayan çok kıymetli bir ahşap haline geldiğini söylerdi.

Gene bu öğretmenimize göre bu iç kısım o kadar kıymetliydi ki, o sarayların yıkılıp o iç kısımların satılması bile kârlı bir iş olabilirdi.

Aynı şey asırlar sonra bu iskelelerin kütükleri için de geçerli olacaktır.

Bir kütüğü dibe saptamak için ahşap bir yapı iskelesi kurulur, tepesine de bir manivela konurdu. Manivelanın içinde bir ipin ucunda büyük bir ağırlık vardı. Ağırlığın diğer tarafında on tane kadar ip bağlıydı. Her ipi bir işçi çekerdi. İşçiler bu ipleri çekerken ağır taş yukarıya çıkardı. "Hoop" diye bağırınca herkes ipi bırakırdı, ağırlık da kütüğün üzerine düşüp onu denizin dibine saptırdı.

ESKİ VE YENİ VAPURLAR

Ben çok küçükken Haliç'te çalışan eski vapurları babam imparatorluğun son günlerine benzetirdi. Aşağıladığımız o Türkiye, eski vapurlarını kusursuz yenileriyle değiştirence çok şaşırmiştık.

Bu mucizeyi Haliç'in ulaşımını üstlenen Avrupalılara bağladık ve rahatladık.

Eskilerin önü-arkası yoktu; iki uçta da burun, yanlarında da çarkları vardı. Böylece dönmek gerekmiyordu. Yolun sonuna gelince aksi yönde aynı yolu yapıyorlardı.

Yeni vapurlar 16 adetti. Eski yazıyla ve Romen rakamlarıyla numaralandırılmışlardı. Bu numaralar pruvaların iki yanında yazılmıştı. Bu 16 geminin 12'si birbirine benzerdi. Kalanların ikisi daha büyük, iki katlı; diğer ikisi de daha küçük, hizmet vapurları gibiydi. Onlara "güçük" diyorduk.

DOLMUŞ

1914-1918 savaşında İstanbul'da taşkömürü bulunmuyordu. İngiltere'den kömür gelmiyor, Zonguldak kömürünü de Çanakkale ve Karadeniz'de çok faal olan donanma kullanıyordu.

O sıralarda İstanbul'un Haliç, Adalar ve Boğaz ulaşımını yapan bütün gemileri taşkömürüyle çalışıyordu; yakıtsız kalınca çalışamadılar.

Ulaşımı sağlamak için Romanya'dan alınan benzinle çalışan özel kayıklar ortaya çıktı. O sıralarda Romanya henüz harbe katılmamıştı. Bu kayıklar hareketsiz kalan vapurların müşterilerini aynı fiyata taşıyorlardı.

Kayıklardaki sıkışıklık sözle anlatılamaz. Bu sıkışıklık "dolmuş" sözcüğünün ortaya çıkmasına neden oldu.

Mondros Mütarekesi (1918) ile birlikte vapurlar tekrar çalışmaya başladı. Bu sefer de kara ulaşımında sorun çıktı. İstanbul'un sokaklarındaki hareketlilik karşısında tramvaylar yetersiz kalıyordu.

Dolmuş sistemi otomobillere de uygulanmaya başladı. Bunlar tramvay raylarının yanından ilerliyor ve aşağı yukarı aynı fiyata yolcu taşıyordu.

Dolmuş sistemi İstanbul'da hâlâ uygulanıyor. Bu sistemin toplum ve ulusal ekonomi için çok yararlı olduğu kanıtlanmıştır; zira bir araç bir tek kişiyi taşıyacağına beş kişi götürür.

"Budala Türkler" bunu yapıyor, biz açık göz Rumlar dolmuş yapan şoförleri kovalıyoruz. Rahmetli Ylinos derdi ki: "Bunları düzeltmek için ihtilal gerekir."

İki KÖPRÜNÜN ARASI

Haliç'in bu küçük bölgesi çok hareketliydi. Bir yandan Türk ve Rum pazarları, diğer yandan donanma üssüne giden gemiler, kıyı boyu mahalleler ve Haliç'e demir atmış her yaş ve çeşitten gemiler... Amerikan Sefaretinin teknesi de burada demirlerdi.

Bölgenin güney sahilinde ticaret yoğunlaşmıştı, kuzey sahilinde ise mavnalar ve boğaz vapurlarının bakımı için bir barınak vardı. Eskiden bu bölge belki de ticaret ve harp gemileri için tersane olarak kullanılıyordu. Kuzey sahilde gördüğüm ve ilerde bahsedeceğim kürek dükkânları (kürekçiler) onların kalıntıları olabilir.

YENİ CAMİ

Bu iki köprü arasındaki bölgenin güney sahilinden bütün İstanbul'da çok ünlü olan Yeni Cami'yi ziyaret etmeden geçemeyiz.

Nesi ünlüydü? Tuvaletleri.

Bu caminin bahçesinde müminler sevap olsun diye tuvaletler yaptırıyor. Tuvalet kabinlerinin sayısı çok fazlaydı. Yeni Cami işte bu kabinleriyle ün kazanmıştı.

Böyle bir hizmet halk için çok önemliydi. Cami çok kalabalık bir ticaret mahallesindeydi, halk müminler sayesinde ihtiyaçlarını giderebiliyordu.

LİMONLUKLAR

Galata'nın karşısında, yeni köprünün güney ucu olan Eminönü'nden Haliç'in iç kısmına doğru giderken, Yeni Cami'yi ve Türk pazarlarını geçtikten sonra ünlü Sakızlıların mahallesi Limonluklara (Yemiş İskeleyi) gelinirdi (bkz. Harita 1. Pervititch sigorta haritasında Yemiş İskeleyi).

Babamın ailesinin dükkân-evi burada bulunurdu. Bu mahalle İstanbul mahallelerinin cemaatlere göre ayrılmasının tipik bir örneği idi.

200 metre kıyısı olan Limonlukların tam ortasında Haliç vapurlarının uğradığı vapur iskelesi vardı. Vapur iskelesinin yanında bir meydan, bu meydana da kaldırım taşı döşeli üç dört yol ayrılırdı. Bu yollar üzerinde Sakızlıların dükkânları vardı. Üst katlarda da dükkân sahiplerinin aileleri oturuyordu. Biraz evvel söz ettiğim küçük meydan devamlı çamurla kaplıydı. Sahil tarafına Haliç'in ulaşımını sağlayan küçük kayıklar ve daha büyük olan ticari kayıklar yanaşırdı.

BABAMIN DÜKKÂN-EVİ

Mahalle Bizans surlarının dışında kurulmuştu. Binaların temelleri vapur iskeleleri gibi kazıklar üzerine atılırdı. Baba evimiz de böyle inşa edil-

İSTANBUL EMİNÖNÜ Kazası

ZİNDAN KAPI VE YEMİŞ MAHALLELERİ

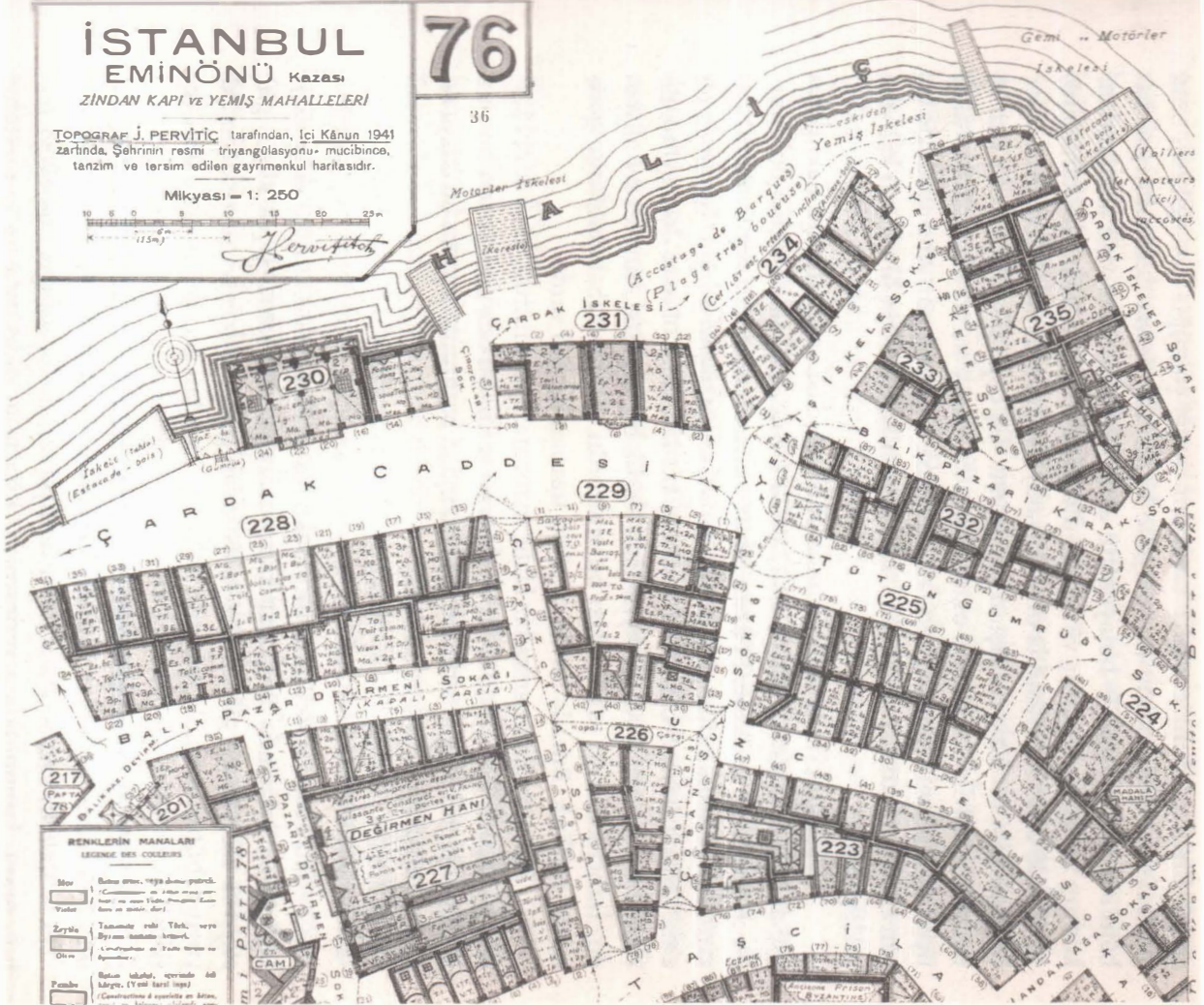
TOPOĞRAF J. PERVİTİÇ tarafından, İcâ Kânun 1941
Zatında, Şehrinin resmi triyângölasyonu- mucibince,
tanzim ve tersim edilen gayrimenkul haritasıdır.

Mikyası = 1 : 250

10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200 210 220 230

1:150m

J. Pervititch

Harita 1. 1941 tarihli Pervititch sigorta haritasında Yemiş İskelesi ve çevresi (ayrıntı).

mişti. Binada bir düzensizlik vardı; bir direği çöktüğü için eğilmiş, ama yıkılmamış. Dedem onu bu vaziyette kiralamış. Sonra dedemin işini babam sürdürdü. 1924'te binayı satın alan Türkler, eğitim iyice arttığından, korkup üst katları yıkmış ve sadece dükkânı bırakmışlardı. Kız kardeşim, 1950'deki ziyareti sırasında onu bu vaziyette görmüştü. Mahallenin diğer binaları gibi bu bina da taştan yapılmıştı. Üç cepheli dükkânımız dar ve uzundu. Asıl iki cephenin uzunlukları 6 ve 4,5 metreydi, çok dar olan üçüncü cephenin genişliği en fazla 2 metre civarındaydı. Ana caddeyle bu yan cephenin köşesine, bütün mahalleye hizmet veren bir Acem kahveci yerleşmişti.

Dükkân-evimizin ilk katında oturma odası vardı; duvarındaki gömme dolapta en önemli ikram olan tatlılar (vişne, gül, sakız reçeli) bulunurdu. Bu dolabın üstünde, "Yüzün temiz olmasın, ama için temiz olsun" yazıyordu. Söylediklerine göre dolap, sanatı seven, tanımadığım bir amcama aitti. Ortada hayran olduğum lavabolu bir hol vardı. Fener'deki evimizde böyle bir lüksümüz yoktu. Aynı katta küçük bir mutfakla tuvalet yer alıyordu. İkinci katta iki yatak odası bulunuyordu, şilteler sabah kaldırılıp gece tekrar serilirdi. Burada bir de taraçaya uzanan bir hol vardı.

Bu taraçadan harika bir Haliç manzarası görünürdü, ama ikinci kat-taki odalardan birinin de Haliç manzarası vardı. Bu oda gündüzleri huysuz Manio teyzemin işgali altındaydı, kocasından boşanmış teyzem bu odaya sığınır, buradan dışarıyı seyrederdi.

LİMONLUKLARDAKİ SAKIZLILAR

İstanbul Limonluklarının Sakızlıları (Pire'de de Limonluklar var), Balkan Savaşlarında Boğazlar kapanıncaya kadar sakız, çiçek suyu, gül suyu ve Girit rakısı gibi, Sakız Adası'ndan gelen ürünleri satıyorlardı. Bu yüzden bütün mahalle mis gibi kokardı. Buradan geçmek insana zevk verirdi.

Sakız Adası'ndan tekneler gelmez olunca Sakızlılar zeytinyağı ve petrol satmaya başladılar. Limonluklar da diğer pazarlara benzedi!

Dedem İstanbul'a varınca hemşerilerinin oturduğu mahalleyi bulup, oraya, Limonluklara yerleşmişti. Kiraladığı dükkânda ne iş yaptığını

pek bilmiyorum, kasap dükkânı olduğunu söylüyorlardı. Bir ara kefalet yüzünden çok zor duruma düştüğünü biliyorum sadece. Sonunda babam o borcu ödedi, kalabalık aileyi topladı, evlendi, 12 çocuk ve bir sürü teyzeye Fener'e geldi. İşini epey ilerletmişti anlaşılan.

Dedem Sakız Adası'nın Elata denen küçük bir köyündendi. Büyük ninem 1823'te Türkler gelince çocuk yaşta olan dedemi kucağına alıp dağlara kaçmış, ama yolda çocuğunu kaybetmiş. Arkasından gelen hemşerileri onu bulup getirmişler. Dediklerine göre, ekinlerin içinde buldukları için çocuğa "Spartaris" [sparta-ekin] lakabını takmışlar. Bu lakap sonradan Spatharis oldu ve soyadı olarak kaldı. Ailesinin adı aslında Bala-la'ydı.

Yunanistan'da bu soyadı taşıyan çoğu ailede olduğu gibi, bizim atalarımızdan birinin de "spatharis", yani Bizans imparatorunun ya da bir ileri gelenin güvenlik görevlisi olduğuna inanıyorum. Adaşlarımdan biri soyadımı duyunca, hemen 23 Spathari ailesini işaretlediği bir panoyu açarak benimkini 24. olarak kaydetmişti. Ondan sonra da bu soyadını taşıyan birçok aileye rastladım.

DEDEMİN KÖYÜNDE

Dedemin köyü Elata'ya gittiğimde Bay Konstantinos'un oğlu olarak beni tanıdıklarını fark ettim. Kahvede kim olduğumu öğrenir öğrenmez, Sakız'da bulunan 28 adet aile mülkü konusunda bir panik yaşandı.

Babam bana bunların her yana yayılmış olduğunu, talep etmeye değmediğini anlatmıştı. Bize yolladıkları sakız ona yetiyordu. Köylüler oraya bu mülklere sahiplenmek için gittiğimi sanıyorlardı. Onları rahatlattım.

Bunu öğrendikten sonra başkan bana rehberlik ederek adayı gezdirmek istedi. Kiliseden başladık. Köyün fakirliği ile uyuşmayan bir büyüklükteydi.

Kiliseye girmeyi reddettim; başkana İstanbul'da inşaatı için toplanan paralardan kilisenin varlığını bildiğimi söyledim. Gelirle orantılı bağış topladıkları için babamdan çok para almışlardı.

Sonra, imansızların başına düşen kandillere de inanmadığımı söyledim...

Adamcağız bana şaşkınlıkla baktı: “Konstantinos’un oğlu, imansız...”

Onlara kilise yerine okul yaptırmanın, okuryazar olmayanları eğitmenin, sosyal kurumlara önem vermenin daha önemli olduğunu anlattım...

LİMONLUKLARA TABANVAYLA GİDİŞ

Evin tek çocuğu olduğum için annem ve evde kalmış teyzelerim bana çok düşkündüler. Onların bu düşkünlüğü, dükkâna gidip işi öğrenmemi isteyen babamın katılığından beni kurtarıyordu. Arada sırada babam (“Çocuk o pisliğin içinde ne yapacak!” gibi) zorlukları yenerek beni dükkâna götürürdü.

Haliç vapur biletleri pahalı sayılmazdı, buna rağmen gidiş dönüş yürüyerek yapılırdı. “Tabanvayla” derdi babam.

Babam her şeyi hesaplardı: $2+2=4$ bilet; bu da bir gün için fazlaydı.

Her şeyi hesaplama alışkanlığı bana da geçmişti; ama ben önemsizleri de hesaplamama rağmen, arada sırada karımın israf diye nitelendirdiği cömertlikler yapardım. Bu yüzden de bana cömert-cimri derdi, ama ben-ce haklı değildi: Tutumlu davranabildiğin yerde, ufak bir meblağ için de olsa tutumlu davranmalısın, aksi halde müsrif olursun.

Öte yandan, hoşla giden bir şey için para harcamak da doğrudur, iyi düşünülürse aslında hayatın amacı budur.

Babamın yürüyerek gitmemize neden olan cimriliği, beni Haliç’te vapur gezmesinden yoksun kılıyordu. Diğer yandan, yürüyerek gitmenin, her rastladığımız kiliseye para yatırma “cömertliği” gibi eğlenceli tarafları da vardı. Şimdi size işimize gitmemizi geciktiren kiliseleri sayacağım: Muhliotisa Meryem Ana [Panayia Muhliotissa] Kilisesi, Eflak Sarayı Kilisesi, patrikhanenin basımevinin arkasındaki Ayazma (sanırım Aya Fevronias), babamın başkanı olduğu Cibali Kilisesi ve Türk mahallelerindeki birkaç ayazma.

Yürüyerek Muhlio’dan [Muhliotissa] Fener’in merkezine iniyorduk. Patrikhaneden, sonra Ayakapı’dan geçiyorduk. Ne olduklarını bilmediğimiz tarihi binalar arasından, Cibali yolundan Reji’nin tütün depolarının önünden geçiyorduk. Reji’de Balat’ın güzel genç Musevi kızları sararıp soluyordu. Unkapanı Köprüsü üzerinden, Türk pazarları ve Türk bakkal dük-

Resim 7. Panayia Muhliotissa Kilisesi.

Fotoğraf Serol Teber, 2004.

kânlarını geçtikten sonra Limonluklardaki mağazamıza varıyorduk.

PANAYIA MUHLİOTİSSA KİLİSESİ

Moğol Kilisesi adıyla da tanınır... Yapının Moğol Kilisesi olarak adlandırılmasına ilişkin öykü, VIII. Mihael'in (hükümdarlığı 1259-1282) kızı Maria Paleologina'nın Moğol Hanı Hülagu ile evlenmek için ülkesinden ayrılmasıyla başlar. Maria, Hülagu'nun 1264'te ölümü üzerine oğlu Abaka Han ile evlenir. Kocası 1282'de öldürülünce Konstantinopolis'e dönen Maria Paleologina, kilisenin yerinde bulunan manastırı mülk edinecek bu kiliseyi inşa ettirir. Bu semtte 13. yüzyılda Muhlionluların yaşaması nedeniyle kiliseye Panayia Muhliotissa adı verilmiştir.

SABAH ALTIDA DÜKKÂNIMIZDA

Çırağımız Haralambos dükkânımızın önünde bekler, babam ön kepenkleri açması için

PANAYIA MUHLİOTİSSA KİLİSESİ

Fatih ilçesinde, Fener'de, batıda Firketeci Sokağı, doğuda ve kuzeyde Tevkii Cafer Mektebi Sokağı ile çevrilidir. Moğol Kilisesi adıyla da tanınır.

Bu adlandırmaya ilişkin öykü, VIII. Mehael'in (hd. 1259-1282) kızı Maria Paleologina'nın Moğol Hanı Hülagu ile evlenmek için ülkesinden ayrılmasıyla başlar.

Hülagu'nun 1264'te ölümü üzerine oğlu Abaka Han ile evlenir. Onun da 1282'de öldürülmesi üzerine Konstantinopolis'e dönen Maria Paleologina, kilisenin yerinde bulunan manastırı mülk edinerek kiliseyi inşa ettirir. Semtte 13 yüzyılda Muhlionluların yaşaması nedeniyle kiliseye Panayia Muhliotissa adı verilmiştir.

Resim 8. Boğaz'da bir Pazar kayığı, 1914.

Fotoğraf: H. G. Dwight, NGS Koleksiyonu

anahtarları ona verirdi. Bu kepenkler demirden yapılmış dar kapı kanatlarıydı. Birbirlerine menteşelerle bağlanıp mağazanın bütün cephesini kapatıyordu. Toprak kayması ve direklerin çökmesi yüzünden dükkânın cephesi çarpılmıştı, bu yüzden de kepenkler zor açılıp kapanıyordu. Babamın yardımı olmadan Haralambos kepenkleri açamıyordu.

Tüm bunlar soğukta, yağmurda ve bazen de karda, sabah altıda yapılıyordu. Bu kadar erken bir saatte oraya varmamıza rağmen kapıda müşteriler olurdu. Babamın müşterileri Boğaziçi sahillerindeki yakın köylerden, Marmara ve Karadeniz kıyılarından, Kavaklar, Adalar, hatta Marmara köylerinden gelen bakkallardı. Kürekli ticari gemilerle sabah erkenden İstanbul'a varıyor, hemen alışverişi yapıp bir an evvel köylerine dönmek istiyorlardı. Babam bu yüzden saat altıda dükkânda bulunmalıydı, aksi takdirde müşteriler alışverişlerini başkasından yapıverirlerdi.

Bir neden daha vardı: Limonluk'taki diğer dükkân sahipleri geceyi dükkânlarında geçiriyorlar ve bunu yasaklayan bir yasa olmadığı için de dükkânlarını geceden açıveriyorlardı. Babam cemiyette sınıf atlamış, Fener'e taşınmıştı, bu yüzden de dükkânını açmak için sabahın köründe kalkması gerekiyordu.

Dükkânın açılmasıyla birlikte müşteriler içeriye dalıp pazarlık etmeye ve doğru yerinden kolaylıkla oynayan terazi konusunda tartışmaya başlardı. Bu tartışmalar bazen kavgaya bile dönüşürdü.

Sonra İstanbul bakkallarından oluşan ikinci müşteri akını başladı. Bunların acelesi yoktu, köşedeki Acemden ikram ettiğimiz çayı bile içerlerdi. (Güzel kokan, iştah açan bu çaylar özel cam bardaklarda getirilirdi.)

Alışveriş bitince hamallar malları kocaman küfelerine veya özel se-merlerine doldurup en kötü hava koşulları altında bile inanılmaz mesafele-re taşırlardı.

PAZAR KAYIKLARI

Hamallar İstanbul'un her semtine mal taşırdı. Marmara'nın köyle-rine ve adalarına gitmek için ise pazar kayıkları kullanılırdı. Haliç iskelele-rine, Adalara, Boğaz'a, Kadıköy ve Haydarpaşa'ya giden vapurlar ticari mal taşımazdı. Yanılmıyorsa araba vapurları bile ticari malları almıyordu.

Pazar kayıkları 12-15 metre uzunluğundaydı ve üstleri tamamen açıktı. Kayığın tam ortasındaki bölümde dört veya altı kürekçi [hamlacı] bu-lunurdu. Her biri ayakta durup ileri ve geri hareket ederek tek bir küreği çe-ker, suya daldırdığı küreği geriye itmek için ayağını bağlama kirişine daya-yıp kuvvet alırdı.

Küreklerin boyu 4 metreyi aşıyordu; baş kısmı, ince ve uzun olan alt kısmını dengelemek için aşırı kalındı. Kürek çekenler bu üstü açık kayıklar-da kötü havalara dayanabilmek için çok güçlü ve dayanıklı olmalıydılar.

İlerde de bahsedeceğim Lazlar işte böyle güçlü ve dayanıklı insanlardı.

Kayıkların ön ve arka kısmına mallar yüklenir, bakkallar ve onlarla birlikte gelenler de bunların üstüne yerleşirdi.

Daha da arkada, pupanın ufak güvertesinde sırtına postunu giymiş, elinde dümenin yekesini tutan kaptan, haykırışlarıyla kürekçileri gayrete getirirdi.

Pruvadaki daha da ufak güvertenin altında, çapa ile zincir ve tekne-de yaşayan tayfanın malzemeleri dururdu.

Kayığın genişliği üç metre civarındaydı. Yandan görünüşü bir hila-le benzerdi. Yaptığım tasviri beğenip onunla seyahat etmek isterseniz,

onun yerine aynı yerlere giden Aryo'ya binmenizi tavsiye ederim. Daha rahat edersiniz.

ALİŞVERİŞ ÇANTASI

Babamın günlük macerasına, son anda uydurulan öğle yemeğini eklemem gerekiyor. Çoğu zaman bu yemek atlanıyordu.

Cimriliğe değil de para darlığına dayanan, eskilerin aradığı o güzel zamanların çilesini çeken babamı ve Fener'de oturan tüm babaları unutmam gerekiyor: Bu çile alışveriş çantasıydı. Babam, günlük yorgunluğundan sonra her gece bu çantayı eve götürürdü. Boşken bile ağır olan bu kocaman çanta, evdeki yedi kişinin ihtiyacını karşılayacak her şeyi içeriyordu. Çantanın ağırlığı konusunda bir fikir vermek için, içinde karpuzların da eksik olmadığını söylemem gerekiyor. Bilindiği gibi en iyi karpuzlar büyük olanlardı.

Komşularımızdan bazıları akşamları babalarını karşılamaları ve çantayı almaları için çocuklarını yollarlardı. Annem ve teyzelerim doğal olarak böyle bir şeye izin vermezlerdi, böylece paçayı kurtarıyordum.

LİMONLUKLARDAKİ ÇETELER

Sakızlılar yasalara uyardı. Fakat semtte faaliyete geçen üç çete devamlı olarak birbirleriyle kavga ederlerdi. Bu kavgalara tahmin edileceği gibi Sakızlılar karışmazdı. Bu çetelerin ikisi sultanın tebaasıydı, üçüncüsü ise Türklerin koruduğu sokak köpekleriydi. Bir de Kürt hamallar ve Laz kayıklar vardı. Bu çeteler Limonlukları ve çevre semtlerini bölgelere ayırmışlardı. Bir takım diğerinin bölgesine girdi mi kıyametler kopardı.

KÜRT HAMALLAR

Yedi tepeli İstanbul'un taşlarla döşenmiş inişli çıkışlı düzensiz yollarına arabalar pek giremezdi. Bu yüzden, taşımacılık Kürt hamalların sırtında yapılırdı. Kürtler iri yapılı olduklarından bu işi çok iyi becerirlerdi.

“Kuros” dediğimiz Kürtler Müslüman olmalarına rağmen fazla din-dar değillerdi ve Türklerle de yakınlıkları yoktu.

Ksenofon, Kürtlerden bahsederken, doğu ve batı yollarının üstünde (Mezopotamya) oldukları için onları egemenlikleri altına almaya kalkanlara karşı onurlu ve dik kafalı davrandıklarını yazıyordu.

Kürtler, aşagülatıcı hamallık mesleğini itibarla yaparlardı. Eğitildikleri zaman çok başarılıydılar. Türk yönetiminde ve diplomatik görevlerde de sivriliyorlardı. Kürt lisanının dört lehçesi vardı ama yazımı yoktu. Aynı yeri paylaştıkları için köklü çatışmalarına rağmen Türkçe ve Ermenice yazarlardı.

İstanbul'daki Kürt hamallar dükkânların üstündeki odalarda kömün halinde yaşarlardı. Demokratik bir yöntemle seçtikleri bir reisleri olurdu. Dükkânımızda çalışan Kürtlerin yaşadıkları yer hemen köşemizde olduğu için onları rahatlıkla izleyebiliyordum. Bu yüzden onlar hakkında birçok şey söyleyebilirim.

Herhalde dans eden ilkel insanları görüp, içten gelen hareketlerindeki canlılığa, heyecanlarına ve savaş ritimleri içeren türkülerine hayran olmuştunuzdur. Ama İstanbul'daki Kürtlerin reislerini mendili fesinde, türkü söyleyerek halay çekerken görmemişseniz çok şey kaçırdınız demektir.

Kürt Reis: Ben bu Beyoğlu'nu yıkarım!

Halay çekenler: Yıkma Reis, yıkma Reis.

Kürt Reis: Hem yıkarım, hem yaparım!

Halay çekenler: Yıkma Reis, yıkma Reis.

Ve bu arada tavana kadar sıçramalar, tam bir yiğitlik gösterisi!

Panayırlarda böyle halay çekerlerdi. Diğer günler, ne kadar dürüst olabileceklerini ispat edercesine, sessizce tüccarların işlerini yürütürlerdi.

KÜRT HAMALIN ARAÇLARI

Kürtlerin İstanbul'da hamallık mesleğini onurlu bir şekilde yaptıklarını söylemiştik. Zor ve başarılamaz olduğu için bu meslek itibara layık bir mesleğe dönüştü. Geçici hamallar da vardı; bunlar Musevi hamallardı. Biz onlara başka gözle bakıyorduk.

Kürt hamallar çalışırken Atina ve Yunanistan'da bilinmeyen iki araç kullanıyorlardı: semer ve küfe. Bunları tarif edeyim:

Semer dediklerini sırtlarına yerleştirir, yükü öyle taşırlardı. Genişliği yaklaşık 45 santimdi. İki askı ile ceket gibi giyilir, yükün altında biraz eği-

lince semerin alt kısmı bele otururdu. Herhangi bir biçim ve cinsteki eşyalar semerin üzerine yerleştirilirdi.

Semerin iskeleti tahtadan yapılır, hamalın sırtına zarar vermesin diye araya yumuşak malzemeler konur ve üzeri deri ile kaplanırdı.

Küfe ise 90 santim çap ve 100 santim yükseklikte, üstü açık, silindir biçiminde bir sepetti. Küfenin de iki askısı vardı ve askılar kollara geçirilerek küfe sırtta taşınırdı.

Semer ve küfe sayesinde hamalın hareketleri engellenmez, böylelikle rahatça kötü yollarda korkunç mesafeleri kat edebilirlerdi.

HAMALLARA SOSYAL YARDIM

İşlerini kolaylaştıran bu iki araçtan başka, Kuran'ın hayır yapanlara cennetin kapılarını vadetmesi onlara başka kolaylıklar da sağlıyordu. Çünkü hayır işlerinin başında çeşme yaptırmak gelirdi. Çeşmelerin suyu ya devamlı akardı ya da bakır bir musluğu vardı. Yan taraflarında da, geçenler içebilsin diye bakır bir tas bulunurdu. Çeşmeler hamallar için özel bir kolaylık sağlıyordu: Hamallar sırtlarındaki yükleri indirmeden çeşmenin yanındaki mermer veya taş masalara dayanıp su içebilirlerdi. Yükleri indirip tekrar yüklemeyi hiç istemezlerdi.

Hamal, yük sırtındayken mermer masaya dayanır, oradan geçen iyi bir Müslüman da, sevap için, zincirle bağlı tasa su doldurup ona verirdi.

Hamalların toplu halde çalıştıklarını da belirtmeliyim. Tüccarın, toptancı bakkaldan aldıklarını uzak bir semtteki kendi dükkânına taşımak için birçok hamala ihtiyacı olurdu. Bu yüzden her çeşmenin etrafında, suşayan hamallar için birçok taş masa ve taslar bulunurdu.

İstanbul'un hamalları için çok şey söyledim. Fakat hamallar, şiirin dediği gibi Payitaht'ın üç niteliğinden biriydi: Çamur, köpekler ve hamallar.

LAZ KAYIKÇILAR

Şiirde kayıkçılardan bahsedilmiyor; bunun sebebi herhalde hamallar kadar çok olmamaları. Korkunç Karadeniz'de pişen Lazlar gerçek deniz kurtlarıydı. Müşteri beklerken kayıktan kayığa sakın konuşurken birden bir kedi esnekliğiyle meslektaşının kayığına atlayıp elde bıçak, sorunu hallederlerdi.

Kayıklarını dükkânımızın arka tarafındaki iskele meydanının oraya yanaştırırlardı. Sakızlılarla hiçbir ilişkileri yoktu.

Laz kelimesi “Ellas zi” (Yunanistan yaşıyor) ibaresinden kaynaklanıyor derler. Mamafih Pontusluların karakteri Türk hemşerilerinkine katien benzemiyor.

[...]

İSTANBUL’UN KÖPEKLERİ

Köpekler yaşamın bir parçasıydı. Onlara dokunmaya kimse cesaret edemezdi. İstanbul’un dar sokaklarının ortasında boylu boyunca yattıkları zaman, yolu açmak için bile olsa kimse onları itmezdi. Bizi gezmeye götüren arabanın arabacısını hatırlarım. Arabasından inip yolun ortasında yatan köpeği özenle kuyruğundan tutarak biraz yana çekmişti. Pera’nın en büyük oteli olan Pera Palas’ın arkasında devamlı bulunan ve günlük karavanayı bekleyen köpek ordusunu da hatırlıyorum.

Söylentiye göre bu köpekler Turan ordularını Orta Asya’dan Viyana’ya kadar izleyen köpeklerin soyundan geliyordu. Ordunun artıkları ile besleniyorlardı. Onları tarihlerinden bir parça olarak saydıklarından dokunulmazlıkları vardı ve onları beslemek sevaptı. Türkler sert ve vahşi savaşçılar olmalarına rağmen, onları izleyen köpekler insanlara o kadar alışmıştı ki, uygarlaşmışlardı. İstanbul halkı da kimseye dokunmadıkları için onları severdi.

Hiçbir köpek bir çocuk ısırmadı, hiçbir kuduz vakası da duyulmamıştı. İstanbul’da binlerce köpek vardı; atlar, eşekler, arabaları çeken öküzler, yıllık kömürü getiren develer gibi diğer canlılarla da düzen içinde yaşarlardı. Hiçbir köpek havlayıp da bir başka hayvanı ısırmış değildi.

Köpekler insanlara ve diğer hayvanlarla uygar davranmalarına rağmen kendi aralarında öyle değillerdi! Bu açıdan kendi hemcinsleriyle devamlı kavga eden insanlara çok benzerlerdi. İstanbul’un köpeklerinin sıkı bir toplumsal düzeni ve disiplini vardı: Mahallelere ayrılmışlardı, her mahallenin bir başkanı olurdu. Bir köpek sınırı geçip diğer mahalleye geçmeye kalktı mı, korkunç bir kavga çıkardı. Bu kavga ancak köpeğin öldürülmesi veya yerine dönmesiyle biterdi.

Limonluklar ve diğer pazarlarda da köpek sürüleri vardı. Bu dar yerlerde onların varlığı biraz rahatsız ediciydi.

Sonunda Jön Türkler köpekleri toplayıp İstanbul'un Hayırsız Ada'sına götürmeye karar verdiler. O zamanlar çok küçük, dört-beş yaşlarındaydım, ama köpeklerle ilgili o acı olayları çok iyi hatırlıyorum. Görevli Çingeneyi maşasıyla köpek toplarken görmüştüm. Onları üst üste bir arabada bulunan tahta kafeslere itiyordu. Yakalanmadan evvel bile arkadaşlarına acıyarak bakıyor, kaderlerini kabul ederek maşa ile boyunlarından yakalanmayı bekliyorlardı.

Bizimkileri tartışırken duymuştum, Türk mahallelerinde Türklerin yaptığı gibi köpeklere yardım etmeli miydiler? Nasıl olsa sonunda sultan kazanacaktı, Türkler de Rumları kendi mahallelerindeki köpeklere yardım etmedikleri için affetmeyeceklerdi.

Bazıları da, Jön Türklerin yaptıklarıyla Türkiye'yi batıracaklarını söylüyordu. Biz reayalar karışmamalıymışız, onlar eski Türklerle kapışmalıymış.

Hürriyet, adalet... Bunlar masal; sonunda bizim başımız belaya girecekti. Böyle de oldu!

MANİO TEYZEMİN LOCASINDAN

Arada sırada babamın Limonluklardaki evinde kalıyordum. Babamın iki kız kardeşi bir de teyzesi vardı. Üçü de hiç evlenmemişti. Bir çocukla beraber olmak onları çok sevindiriyordu. Bu benim de hoşuma gidiyordu. Pek çok ilginç şeyin yanı sıra Manio teyzemin penceresine kurulup Haliç'te olan biteni izleyebiliyordum.

Bu pencereden, iki köprü arasındaki havuzun sahilleri ile geceleri fenerleri, gündüzleri ise sepetleriyle İstanbul yangınlarını haber veren Galata Kulesi görünüyordu.

Güney sahilinin ortasında, kürekli kayıkların gidemediği, uzak limanlara götürecekleri malları yükleyen eski tekneler dururdu. Unkapanı Köprüsü de boylu boyunca görülürdü.

İnanılmaz bir şey daha görmek mümkündü: Donanmanın, gece karanlığında gizlenen olağandışı hareketleri. Neler, neler... Bunları daha ayrıntılı anlatmalıyım.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İSTANBUL

1914-1918 savaşında geceleri karartma yapıldı. Müttefiklerin uçakları arada sırada İstanbul'a gelip casusluk yapar, bazen de bomba atarlardı. Köprüleri ve askeri deniz üssü olan tersaneyi bombalamalarından çekiniyorduk. Fakat böyle bir şey olmadı, o zamanlar az uçak vardı ve bombalarla uzun mesafelere gidemiyorlardı. Buna rağmen, Haydarpaşa tren istasyonunu bombaladılar.

Kuzeyden, Karadeniz'den rahatsız edici hiçbir hareket gelmiyordu. Rusların ciddi işleri vardı, Rumenler de harbe sonradan katılmışlardı.

KÖPRÜLERDEN ALIŞILMADIK BİR ŞEY GEÇİYOR!

O karanlık gecede gördüğümüz şey tamamen alışılmışın dışındaydı. Karanlığın içinde Unkapanı Köprüsü açıldı ve dışarıdan kocaman, şekli belirsiz bir cisim geldi. O kadar genişti ki gemi olamazdı. Gördüğümüzün ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk. Birinci katta oturanları da çağırdık. Kimse sinsice gelen, dört römorkun düdüğü çalmadan çektiği bu koca şeyin ne olduğunu anlayamadı. Ertesi gün esrar çözüldü.

Yara almış bir destroyerdi bu. Batmamak için sağındaki ve solunda ki iki gemiye yaslanıyordu. Bu yüzden de kocaman görünüyordu.

Söylentilere göre destroyer Müttefikler tarafından vurulmuş, batmaması için de İstanbul'daki savaş üssüne getirilmişti. Bunlar o zaman söylenmişti. Fakat şimdi onun Ege'deki hücumundan sonra Boğazdan geçerken mayına çarpan *Goben* destroyeri olduğuna inanıyorum.

GOBEN VE BRESLAU

Bu iki savaş gemisi 1914'ün Ağustos ayında Akdeniz'deki Alman filosuna aitti ve doğal olarak İngiliz filosu tarafından izleniyordu. İlk başlarda Almanya ile İngiltere arasında savaş ilan edilmemişti, ama bunun olması her an bekleniyordu.

Alman gemileri, taşkömürü bulma zorluklarına rağmen, onlara refakat eden *General* adlı Alman gemisinin sağladığı ikmal sayesinde ve süratli olduklarından İngilizlerden kaçabilmişti. Ege Denizi'ne varınca, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'de Çarlık Rusya'sına karşı eylem yapmak niyetindeydiler.

Ege Denizi'nde Yunanistan, Alman dostu olan kralcı hükümet sayesinde onlara yardımcı olmuştu. Anlatılanlara göre Alman sefiri gece yarısı başbakanın evine gidip yakıt ikmalini sağlamıştı. Alman savaş gemileri bu sayede dost Türkiye'ye sığınabildi. Bu sığınmaya karşılık Almanya iki gemiyi Türkiye'ye hediye etti, Türkiye de savaşa girdi.

Savaş sırasında iki gemi, Alman mürettebat ve Türk bayrağıyla Boğazlar etrafında faaliyet gösteriyordu. *Breslau* mayınla batırıldı, *Goben* ise kurtarıldı. Savaş 1918 mütarekesi ile bitince *Goben* Türklerin elinde kalmıştı. Eskiyip kullanım dışı kalıncaya kadar birçok kez bu gemi ile bizi tehdit etmişlerdi.

Goben'e Türkler *Yavuz Sultan Selim* adını verdi. *General* adlı gemi, Unkapanı Köprüsü'nün Azapkapı tarafında savaş boyunca Alman bayrağıyla bağlı kaldı. Haliç'te de kardeş gemisi olan *Gorgovado*'yu görürdüm. *General*, subay kulübü olarak kullanılıyordu.

İSTANBUL'DAKİ SEFARETLERİN YATLARI

İstanbul, coğrafi konumu yüzünden büyük küçük bütün güçlerin ilgisini çekerti. Bütün ülkelerin sefaret ve konsoloslukları görkemliydi. Sefirlerin kullanımı için yazlıklar ve lüks yatlar bulunurdu. Çulsuz Yunanistan'ın bile yazlığı vardı.

Unkapanı Köprüsü'nün kuzey ucunda demirlemiş olan İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nin yatı benim için çok çekici bir ciciydi (oyuncaklara böyle derdik). İki direği, sarı bacası ile bembeyazdı, pruva ve pupasında ince bir çizgi vardı.

Biz Rumlar bile onu Almanlara ve Avusturya, Türkiye gibi müttefiklerine karşı bir direniş simgesi gibi görürdük. Karartma emrine rağmen *Skorpion* bütün gece ıslıl ıslıldı.

Bu ciciyi pencereden seyrederken çok zevk alırdım.

O zamanlar Amerika Birleşik Devletleri'ni hepimiz severdik, onları demokrasinin öncüleri olarak görürdük. Zamanla yaşanacak gelişmeleri nereden bilebilirdik ki?

MARTILAR VE FELSEFE

Teyzemin penceresinden bir gün başrolde martıların olduğu vahşi bir savaş gösterisi izlemiştim.

İstanbul'a Karadeniz kıyılarından kasalarla yumurta taşınırdı. Her kasada yaklaşık bin yumurta olurdu. Neredeyse iki buçuk metrelik kocaman kasalardı bunlar.

O gün gelen bazı yumurtalar bozuk çıktı, bu yüzden yumurtaları denize attılar.

Bunu gören martılar hızla saldırdı. Binlerce yumurta vardı, hepsine yeterdi. Fakat ilk yumurtayı kapana şiddetle saldırıyorlardı. Bu görüntü, eğlencesinden başka, bir de felsefe dersi veriyordu. Bak hele!

İnsandan başka yaratıklar da hemcinslerinin başarısını çekemiyordu. Bunu insanlara özel bir davranış sanmamız yanlışır. Bu bir doğa kanunudur. Martılar, insanlar ve diğer yaratıklar buna tabidir!

HALIÇ'TE FIRTINA!

Haliç çok korunmuş bir körfez olduğundan, bu başlığa ünlem işareti koyuyorum. Böyle bir şeyi kayıkta veya vapurda değilken, emin bir yerden seyretmem büyük bir şans. Bu gösterinin tadını gene locamdan çıkardım. Muhteşem dahi olsa bir felaketin tadı çıkartılır mı? Gerçekten de muhteşemdi. Küçük büyük, yelkenli kürekli, buharlı bağlı, batırılmış veya hareket halinde olan her şeyin bir mermiye dönüşüp korkunç bir hızla birbirlerine veya sahile vurmasını görmek alışılmış bir şey değildi. Sahildeki binalarda meydana gelen hasarların onarılması yıllar alabilirdi.

Çapalar ve kalın halatlar hiçbir şeyi engelleyemedi. Her şey aklın alamayacağı bir süratle söküldü, boşaldı, koyuverildi. Beni en çok etkileyen, bir mavnanın iskelemize çarpmasıydı.

Sahilde ve teknede bulunanların bu felaketi nasıl karşıladıklarını bilemeyeceğim. Beni pencereden hemen içeri çekmelerine rağmen, çocuk kalbim gördüklerimle epey sarsılmıştı. Yeditepe'nin (İstanbul) ve Pera'nın tepeleri, kuzey rüzgârını keserler. Bu yüzden Haliç genellikle sakinidir. Böyle bir olay yarım asırda bir oluyormuş.

Haliç yirmili yıllarda da donmuştu. Ama ben artık orada değildim, göremedim.

Manio teyzemin penceresinden Haliç'in karşı sahilinde demir atmış, müşteri bekleyen mavnalar görürdüm. Savaş sırasında limandaki hareket biraz sınırlıydı.

Bu mavnalar bana, büyük bağışlar yapan ve mavnalardan zenginleşen Eveynios Eveynidis'i hatırlatıyordu. Eveynidis, Atina'da "EYVE Keresteleri" adlı şirketi ile tanınmıştır.

Yine büyük bağışlar yapan Evstathios Eveynidis'i de hatırlatıyorum. Atina onu pek tanımaz, ama İstanbul'da Pera'da ve Aya Triada bahçesinde yaptığı imaretlerle ünlüydü.

1918 mütarekesinde İstanbul'da ticaret kıpırdamaya başladığında, İstanbul'un mavnaları taşımacılık için yetersiz kalmıştı. Hemşerimiz Eveynios Eveynidis 24 mavna hazırlayarak eksikleri karşıladı ve mavnalarını alfabenin harflerine göre adlandırdı.

Eveynidis'in mavnaları değişikti. Dörtgene yakın bir şekilleri olduğundan, daha çok yük alabiliyorlardı. Eveynidis'in bir tersane yaptığı da söyleniyor. Bu tersanede Boğaz ve Haliç'teki mavnalarını çekecek bir römorkör de yapmıştı.

Bu başarılı işadamin çalışma yönteminden de söz etmek isterim. Eveynios, evleri ve yazıhanelerinde dolaşırken aklına bir şey geldi mi, her tarafta, hatta tuvaletlerde bile bulunan bloknot ve kalemle yapılacak işi not ederdi. Bu notlara, işi yaparken gerekecek yöntemleri de eklerdi.

Yanında çalışanlar daha sonra onu rahatsız etmeden yazdıklarını uygulamak zorundaydı. Arkadan, İngiliz sekreteri, gelip bloknotun sayfalarını kopararak yapılacak işlere nezaret ederdi.

Böylece Eveynios daha ciddi sorunlarla uğraşabiliyordu; aslında harika bir yöntem! Herhalde siz de aynı fikirdesiniz. Tabii bu işlerle uğraşmak için İngiliz bir sekreter ve Eveynidis'in imkânları gerekiyor... Başka bir şey lazım değil.

EYENİOSLARIN ARASINDAKİ SORUN

Bir ara Eveynios Eveynidis'e kendisiyle aynı soyadını taşıyan Evstathios ile akrabalığını sordum, şaşırarak kızdı ve onu "toplumun yüz karası"

diye nitelendirdi. Aralarında ne geçtiğini bilemeyeceğim, ama bence aynı soyadını taşımalarına rağmen Evstathios'un İstanbul'da daha tanınmış olması Evyenios'u kızdırıyordu; bana Karagöz oynatanla akrabalığımı sorduklarında kızdığım gibi...

[...]

UNKAPANI-AZAPKAPI ARASINDAKİ ESKİ KÖPRÜ

O sıralarda çok kötü durumda olan eski köprüyü pek kullanmazdık. Sandal veya vapurla Fener'den Kasımpaşa'ya geçerek oradan Pera'ya çıkmak daha kolayımıza geliyordu. Pera'da alışverişlerimizi yapar, görülmeye değer şeyleri görür, dünyayı takip ederdik.

Eski köprüden geçişin yayalara yasaklandığı zamanı hatırlarım. Bir arkadaşımınla yasağa rağmen geçmiştik. Geçerken esen rüzgârdan, köprü-nün tenhalığından ve aşağıdan geçen, yıpranmış kirişler arasından gördüğümüz vapurların dumanından çok ürkmüştük.

Eski köprü'nün üzerinden geçerken, manzarası devamlı değişiyordu. Buradan bakıldığında Haliç'in Hasköy ve Eyüp'e kadar uzanan daha büyük bir bölümü izlenebiliyordu. Tersane bu bölümde bulunduğu için burada birçok gemi vardı. 1920'de Yunan donanmasının imparatorluk havuzuna alınmayı bekleyen *Sfendoni* adındaki destroyerini gördüğümde içim sızlamıştı. Tersanenin yanında güzel bahçeli Bahriye Nezareti vardı. Bu güzel bahçe ve konak ile vapur iskelesi arasında, üstü örtülmüş dereden Tatavla ve Pera semtlerinin lağımları akardı.

YİRMİ İDAM

Babam bir sabah evden neredeyse karanlıkta ayrıldıktan bir süre sonra geri geldi. Böyle bir şey olamazdı; babam hep bir an önce dükkânına gitmek isterdi.

Bakın neler olmuş:

Babam Limonluklara doğru yayan giderken, Türklerin oturduğu Unkapanı meydanından geçmişti. Orada, meydanın ağaçlarında hükümetin idam ettiği 20 insan üzüm salkımı gibi asılmış duruyordu. Kimdi bunlar? O kadar sarsılmıştı ki kendine gelmek için evine dönmüştü.

Resim 9. 19. yüzyıl sonunda Haliç'te tekneler.
Fotograf: Sebah-Joallier (Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul, neg. no. 35-180)

Vezirlerin bile asıldığı İstanbul için bu pek alışılmamış bir şey değildi. Bu gibi olaylar ibret olsun diye Türklerin semtlerinde (gâvurları adam yerine koymazlardı) gerçekleşirdi. Ama eski köprü'nün güney ucunda bulunan Unkapanı'ndan Türk olmayanlar da geçirdi. Bu belki de, boyunduruk altında olan halkların Türklerle aynı şekilde yola getirilmesi ile ilgilidir.

CİBALİ, AYAKAPI

Unkapanı'ndan Fener'e doğru giderken, Haliç'in güney sahiline paralel yol tamamen Rum mahallesi olan Cibali'den geçiyordu. Burada gelişmiş bir toplum ve birçok önemli yapı vardı. Bu yapıların çoğu, Haliç'i güzelleştirme çalışmaları sırasında yok oldu. Tekel'in tütünlerini hazırlayan Reji fabrikaları bu bölgedeydi. Fabrikada Balat'ta yaşayan Musevi kızlar çalışırdı. İşe gidip gelirken Fener'den geçtiklerinde gençleri ve ihtiyarları heyecanlandırırdı bu işçi kızlar.

Bu yolun üzerinde Bizans zamanından ve daha sonraki dönemlerden kalan, Venedik sefareti gibi değerli binalar vardı. Bu binalar korunabildi mi, yoksa fanatizm, ilgisizlik ya da bilgisizlik onları da yok etti mi bilemiyorum.

Cibali ve Ayakapı sahillerine bağlanmış eski tekneler burada çürüyordu. Teknelerin altları midye bağlardı. İlk gördüğümde şaşırmıştım.

HER ŞEY BOŞ...

Bir Fransız denizaltısının torpillediği *Bithinia* adlı gemi, 1915'te Cibali sahiline getirilip bağlanmıştı.

Su çizgisinin altındaki hasar tamir ediliyordu. Tamir epey uzun sürdü, bu tamiri seyretmek benim için eğitici oluyordu.

Sonunda tamir bitti ve gemi Almanlar için faaliyetine devam etmeye gitti; mütareke sırasında da Müttefikler tarafından ele geçirilerek yine İstanbul'a geldi. O zaman torpil yarasını tamir için sarf edilen emeğin boşuna olduğunu anladım.

Hatta bunu daha da genelleştirdim: İnsanların bütün çabaları boşunaydı.

[...]

BİR YENİÇERİ

Rumların 1821'den evvelki yaşamları hakkında fikir veren bir olay anlatacağım. Bunu bizimle oturan ve elimizde ölen babamın teyzesinden dinlemiştim. Olay karısı ile birlikte Ayakapı'dan geçen dedesinin başından geçmişti.

Orada pis su ile dolu bir hendeğin önünde bir yeniçeri oturuyordu. Büyük dedeme pisliği temizlemesini emretti. Bu işi bir fakire yaptırmasını söyleyip kendisine bir bahşış vereceğini umuyordu. Ama dede tersanede çalışıyordu; üstelik önemli de bir rütbesi vardı. Yeniçeriye bahşış vermek yerine pelerinini açıp rütbesini gösterdi. Bunun üzerine yeniçeri selam verip geçmelerine izin verdi. Yeniçerilerin böyle davranması nadirattandı. Bu yüzden Sultan Mahmud 1826'da imparatorluğu yeniçerilerden arındırdı.

MAHALLEMDE HAYAT

Fener, 1920'lerde Rumlar, yabancı Ortodokslar veya herhangi bir turist için Ayasofya kadar önemli bir merkezdi. Hristiyanlar için Roma'nın dengiydi, hâlâ da öyle. Türklerin nazarında Yunanistan'a şantaj yapmaya yarayan bir unsurdu, yine öyle.

1920'li yıllarda halkının yüksek uygarlığı ile örnek olmuş yüzde yüz Rum semti. Bugün ise Anadolu'dan gelenlerin oturduğu yoksul bir semt.

Fener, orada doğanlar ve yaşamış olanlar için yeryüzünün merkezi olmaya devam ediyor.

FENERLİLER İÇİN HALIÇ

Fener'de kalan bizler için Haliç kıyıları nefes aldığımız, dinlendiğimiz yerlerdi. Çoluk çocuk sahile iner, Fener meydanında evden getirdiğimiz taburelere oturup çekirdeklerimizi çitlarken Haliç'teki canlılığı ve meydana gelen pazarını seyrederdik. Buna "keyif" derdik!

FENER VE ÇEVRESİ

Patrikhane Fener'in merkeziydi. 1920'lerde etrafında bir sürü Rum semti vardı: Muhlio, Antifoniti, Ksiloporta, Balino, Petri, Cibali...

Her semtin kilisesi, sosyal düzeni, okulları, kulüpleri vardı.

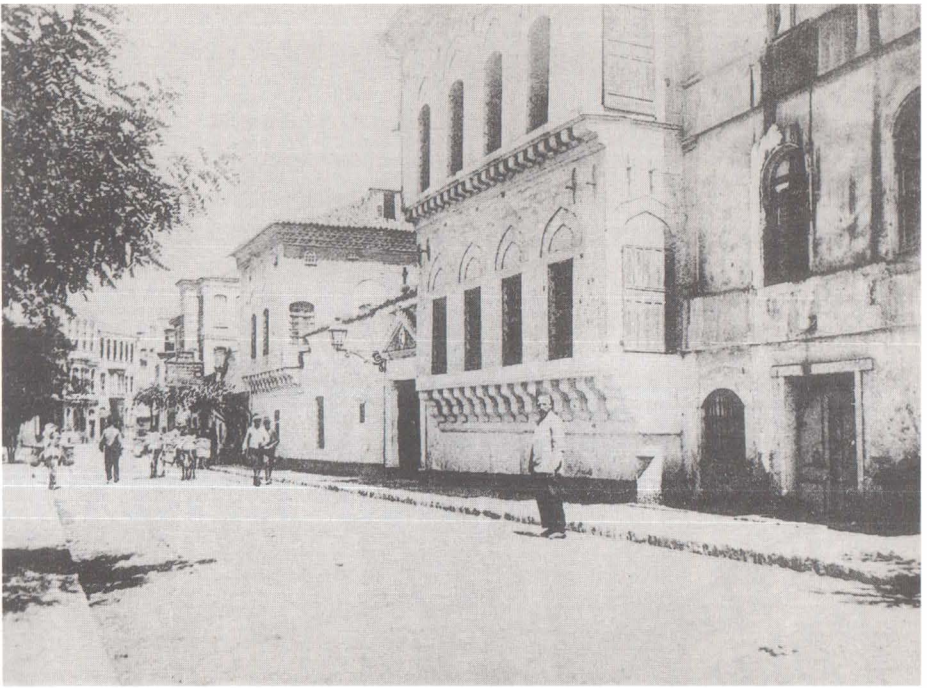
Fener Rum Lisesi ve Muhlio ile Maraşlı gibi ünlü okullar buradaydı.

Bulgar Ortodoks kilisesinin temsilcisi, manastır temsilcileri burada yaşardı.

Fatih Sultan Mehmet, Fener'i Rumlara bırakmıştı; ama Fener'in görkemi patrikhanenin 1602'de buraya taşınmasıyla başlamıştı.

FENER'DE BİR GEZİNTİ

1920'lerin Fener'ini hayal edebilmek için vapur iskelesinden başlayarak her on dakikada bir vapurdan çıkan kalabalığı takip edelim. [Bkz. Harita 2. Pervititch sigorta haritasında Fener, s. 74-75] Bu kalabalığın içinde dünyanın dört bir yanından patriğin elini öpmeye gelenler de vardı.

Resim 10. Fener'de Kudüs Patrikliği'ne ait yapılar (Metohion), 1930.

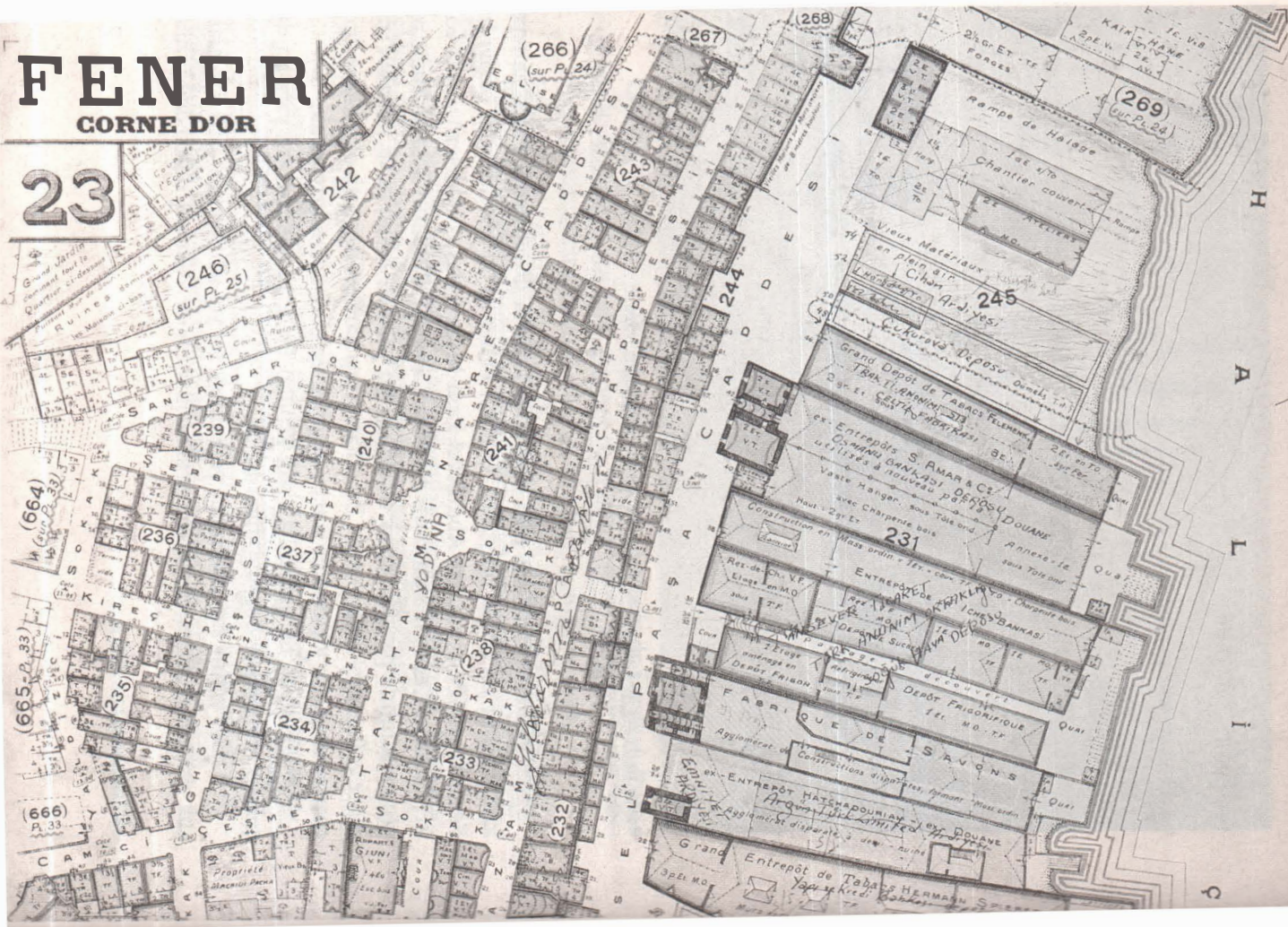
Fotoğraf: Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul, neg. no. 10.896

Vapur iskelesinin yolu dört köşe taşlarla döşenmişti. Patrikhaneye kadar giden yol orada bitiyordu. Oradan Fener'in iki önemli yolu başlardı: Fener'in alt [Pervititch'te Abdülezel Paşa-Mürsel Paşa Caddeleri] ve üst yolu [Yıldırım Caddesi-Sadrazam Ali Paşa Caddesi]. Bunların ikisi de Haliç'in güney sahiline paralel olarak uzanırdı. Bu yolların Fener'in ve İstanbul'un diğer yolları gibi adları vardı. Bu adları Arap harfleri ile yazılı olduklarından okuyamıyor, bu yüzden de onları kendimize göre adlandırınıyorduk.

Fener'in bu ana yolları sağ yandan Haliç'in içlerine, sol yandan da şehrin merkezine doğru gidiyordu.

Üst yolun sağ kolundan yola dikey iki yol ayrılıyordu. Biri, hocaları çok yoran merdivenlerle Rum Lisesi'ne [Sancaktar Yokuşu], diğeri de Muhlio

23

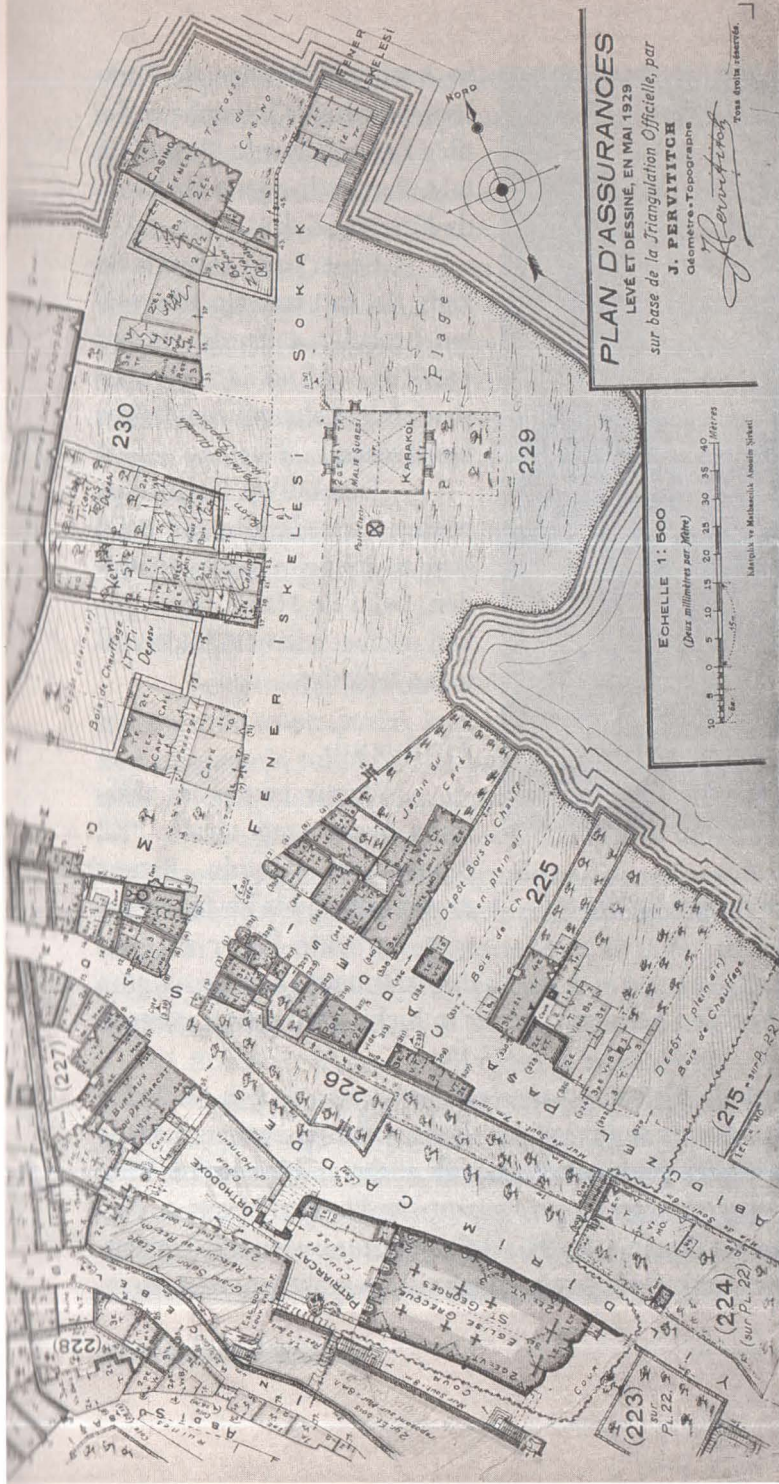
PLAN D'ASSURANCES

LEVÉ ET DESSINÉ, EN MAI 1929
sur base de la Triangulation Officielle, par

J. PERVITITCH
Odomètre-Topographe

J. Pervititch

Tous droits réservés.

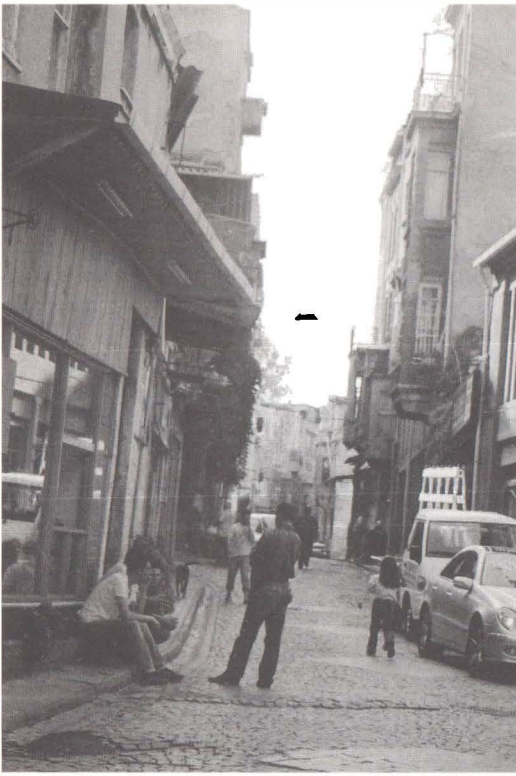

ECHELLE 1: 500
(Deux millimètres par Mètre)

Kilopass. et Métrichia, Assurances S. G. A.

Harita 2. 1929 tarihli
Pervititch sigorta
haritasında
Fener.

Resim 11. Fener'in "üst yolu" (Yıldırım Caddesi-Sadrazam Ali Paşa Caddesi). Patrikhane'den Balat Yönüne Bakış.
Fotograf: Füsun Kiper, 2004

ve Antifoniti semtleri ile Türklerin oturduğu Çarşamba ve Fatih'e kadar gidiyordu [Bkz. Harita 4. Pervititch sigorta haritasında Kiremitçi Sokak, s. 112-113].

Fener'in alt yolunda iki katlı, üst katı taraçalı, atla çekilen arabalar çalışırdı. Bunlar 1926'da Atina'da görülen (benzinle çalışan) otobüslere benziyordu.

İstanbul'un bu atlı otobüsleri fazla dayanmadı, belki kaygan kaldırım taşları yüzünden, belki de Haliç Vapur Şirketi rekabet istemediğinden ortadan kalktılar.

KİL BURNU

Vapur iskelesini arkamıza alınca, sağ tarafta "Kil Burnu" yer alıyordu. Bizans zamanında orada bir fener varmış, herhalde Fener adı oradan kalmıştır. Bazılarına göre

de Fener adı "Fena Yer"den gelmiştir. Fener'in hiçbir kötü yanını göremiyorum.

Bizans zamanında Blaherna Sarayı'na gitmek için fenerli iskeleden inilirmiş. Benim zamanımda vapur iskelesi Haliç sularına uzanan, üstüne masalar konan tahta iskeleli gazinosuyla iki katlı görkemli bir konaktı. Bira-hane ile kahvehane karşımı olan bu yere gazino derdik [bkz. Harita 2. Pervititch sigorta haritasında Fener, s. 74-75]. Haliç vapurunun yaptığı dalgalar, kırışlar arasından sıçrayarak arada sırada müşterilerin ayaklarını ıslatırdı.

1920'lerde Kızilllar tarafından yenilen Vrangcl ordusunun kalıntılarından olan bir Rus aristokrat bu gazinonun orkestrasına alınmıştı; keman çalışısını asla unutamayız.

O sıralarda kazandıklarını nasıl yiyeceklerini bilemeyen savaş karaborsacıları her gece Kil Burnu'na gelip ailece eğleniyorlardı.

Binanın 1. katında Rum "Mnimosini Kulübü" bulunurdu. Buraya Fener'in sosyetesı gelirdi. 1918'de vapur iskelesinin yolu üzerinde bulunan Mnimosini'nin balkonunda mavi beyaz bir bayrağın dalgalandığını şaşkınlıkla gördük. Aynı sırada kulübün mavi beyaz tabelası da asıldı. Savaş yıllarında böyle bir tabela yoktu. Müttefikler gelmeden 15 gün evvel kulüp tarafından verilen bu işaret, Fener semtinin Yunan bayraklarıyla donatılmasına yol açtı.

Son olarak, eski kulübün anısına, Atina'da "Mnimosini" derneğı kuruldu. Stadiu no. 3'teki bu kulübün başkanı Bay Mavromatis'tir.

DEVLET İTFAİYESİ

Beklemediğimiz bir sırada, Kil Burnu'nun yanında ilk devlet itfaiyesini barındıran bir çardak kuruldu! Bundan evvel İstanbul'da sık sık görünen yangınlarla tulumbacılar ilgilenirdi. İlerde, hak ettikleri için tulumbacıları ayrıntılı olarak anlatacağım.

Fener'deki Rumlar acınacak halde olan devletin yangınları söndürecek düzeye erişeceğine inanmıyordu.

Bu itfaiye birliğinin atlarla çekilen birkaç aracı vardı. Elle çalışan tulumbalar, hortumlar, kovalar, merdiven ve diğer aletler bunlarla taşınırdı. Su taşıyan tankerler hatırlamıyorum. Yangın mahallinde su bulunmadığı takdirde sonuç felaketti.

Bu askeri itfaiye birliği oldukça tecrübeliydi.

Onları iş başında pek göremedik. Fener'deki büyük yangından sonra evler taştan inşa edildiğinden yangınlar da seyrekleşmişti.

Her neyse... İtfaiye, civardaki ahşap evli Türk semtlerindeki yangınları söndürmek için büyük bir gürültüyle hareket ederdi. Yangın mahalline vardığında ise ya su bulamazdı ya da tulumbacılar oraya daha evvel varmış olurdu. Bu yüzden pek işe yaramıyordu...

Kil Burnu'nun yanında itfaiye tesislerinde talim yapan acemi erlerin itfaiyeye mi yoksa başka bir birliğe mi bağlı olduklarını o zaman anlayamamıştım, şimdi de bilmiyorum.

İptidai bir durumda oldukları için onlara hımbıl diyorduk. Onları eğiten zabıt, sağ ile solu öğretirken herkesin içinde birliktekileri dövüyordu.

Patrikhanenin yakınında olan bu mesele bize Hristiyan merkezinin aleyhine yapılan bir gösteri gibi geliyordu. Subaylar tarafından kötü muamele gören askerleri görmek, bizimkilere askerlik yapmadan Yunanistan'a kaçma fikrini veriyordu.

MÜLTECİ KADININ ŞALVARI

Talim yerinden sonra, Fener Karakolu'nun karşısında 3x3 m tabanı olan bir gümrük kulübesi vardı. Hep kapalı gördüğüm için ne işe yaradığını pek anlamazdım. Ama bir gün ne işe yaradığını gördüm. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da gıda maddeleri zor bulunuyordu. Bu konuda en büyük sıkıntıyı ise savaş ve Trakya depremi nedeniyle İstanbul'a gelen muhacirler çekiyordu.

Fener'de devlete ait bir barakada Rum muhacir kadınlar mısırları saplarından ayırıyorlardı. Pontus sahillerinden gelen bu kadınlar, ayak bileklerinden bağlı şişkin şalvarlar giyiyorlardı. İş gözetenler, işçilerden birinin şalvarının içine mısır sakladığını fark etmiş ve muayene için onu gümrük kulübesine sürüklemişlerdi. Bütün işçiler de kulübenin etrafını sarmış, arkadaşlarının serbest bırakılması için bağıryorlardı.

Ben onları seyredip eğlenirken yaşlı bir kadın kolumdan çekip olanları sordu. Yanıt vermeye fırsat kalmadan yanımda duran bir serseri (Fener'de de serseriler bulunurdu) terbiyesizce bilgi verdi:

– Yok bir şey nine, bir kadın sıçtı da onu temizliyorlar.

Fenerli nine gencin terbiyesizliğine çok şaşırdı. Doğrusunu söyleyeyim, ben de rahatsız olmuşum.

Efimitsa teyzem de, bunları ona utanarak anlattığımda çok şaşırmış, beni azarlayarak “Böyle sözler sarf edilmez” demişti. Uzun bir süre bu sözleri dinledim. Serserinin sözlerindeki ikinci anlamı aradan yıllar

geçtikten sonra anlamış ve gülmeye başlamıştım, hâlâ da saflığımıza gü-lüyorum.

Nihayet bu saflıktan arındım, olayı anlatmakla kalmadım, üstelik yazdım!

BERBERİM VE ENVER PAŞA

Hiçbirimiz, tehlike ne olursa olsun hobilerimizden vazgeçemiyoruz.

Fener'deki berberim, savaş yüzünden Türk fanatizmi karşısında Rum varlığının bile tehlikeye girdiği bir devirde av tüfeği satın alıp ava gitmekten çekinmiyordu.

Bu kahramanca gibi görünen hareket, berberimin yiğitliğinden değil düşüncesizliğinden kaynaklanıyordu. Bu yiğitliği kellesini kaybetmesine neden olmadı, ama kızı ve ayağı epey zarar gördü. Bir avcı yaban domuzu sanarak onu vurmuştu. Avcı herhangi biri olsaydı önemli sayılmazdı ama, aksi gibi falsolu tüfek atışı, Talat Paşa ile birlikte azınlıkların kaderini yöneten Enver Paşa'dan gelmişti.

Berberim bu yüzden sesini çıkarmadan tedavisini yaptırdı ve topalayarak işine döndü.

Enver Paşa tarafından avlanan berber Yaku'nun dükkânı vapur iskelesinin sağ tarafında, üst ve alt Fener yolları arasındaydı.

Alt yoldan biraz önce, üç dört ahşap kıraathane vardı. Masalarını kaldırıma çıkarırlardı. En sondakinin çınar ağaçlı güzel bir bahçesi vardı. Oysa Fener'de yeşillığe pek rastlanmazdı.

Vapur iskelesinin diğer köşesinde ise bir hayli kalabalık olan papazların cüppelerini diken terzinin dükkânı yer alırdı.

İSTANBUL'UN BEYAZ SANDALLARI

Vapur iskelesini arkamıza alınca sol tarafta iki üç basamaklı bir kayık iskelesi vardı. Buraya yanaşan kar beyazı sandallar dolmuş gibi çalışır ve halkı 10 kuruşa Kasımpaşa'ya geçirirlerdi. Kasımpaşa'daki sandal iskelesinden başlayan bir yokuş ise Pera Palas'a kavuşurdu.

Sandallara Haliç'te dolaşmak için de binilirdi. Bu gezinti esnasında geçen vapurların dalgalarıyla denize düşme tehlikesi vardı. Ama ne yapıla-

Resim 12. İstanbul'un beyaz sandalları, 1928.

Fotoğraf: Maynard Owen Williams, NGS Koleksiyonu

bilirdi ki? Dinlenmek için Boğaz'a ve Adalara gidilemezdi; çok uzaktılar. Fenerliler de Silahtar ve Kâğıthane'de geziniyorlardı.

Sandallara altı kişi binebiliyordu. Küçük sandalları fazla yüklemek tehlikeli olduğundan, kayıkçılar bu sayıyı geçmemeye özen gösterirlerdi.

Altı yolcunun ikisi arkada koltukta oturur gibiydi. Yanda oturanlar, biz çocukların hayran olduğu, altın püsküllü, kadife kaplı kanepelerde oturmalarına rağmen o kadar rahat değillerdi.

Sandalların güneşe karşı tenteleri de vardı. Çoğunda iki kişi kürek çekerdi; bu kolay bir iş değildi. 1922'de mülteciler böyle sandalları Yunanistan'a da getirdiler. Bugün bir Atinalı, Neo Faliro ve Saroniko sahillerinde bu sandallarla gezebilir. Ama havaya dikkat etmek gerekiyor; İstanbullu Atik'in dediği gibi: "Faliro, Haliç değildir..."

Haliç'teki kayıkçıları hükümetin koruduğunu sanıyorum. Vapurlarla aralarındaki rekabete rağmen, şirketler atlı arabalara yaptıkları gibi kayıkçıları ortadan kaldıramadılar.

FENER MEYDANI

Sandalların bulunduğu merdivenler Fener meydanındaydı. Meydan dediğimiz bu yer 8 metreye 12 metrelik bir alandı. Bütün Fener halkı her gece bu meydanda toplanır, birbirine takılarak gezintiler yapardı. [bkz. Harita 2. Pervititch sigorta haritasında Fener; karakol ve çevresi s. 74-75]

Meydanı Rumlar dolduruyordu. İstanbullulardan Türk, Musevi veya Ermeni yoktu. Reji'de çalışan Musevi kızlar, akşamları yorgun olduklarından bir an evvel evlerine gidip dinlenmek istiyorlardı. Feraceli Türk hanımları Çarşamba ve Fatih'teki haremlelerinde saklanıyor, kendi semtlerinde bile görünmüyorlardı. Ermeni yoktu, Avrupalılar ise Pera'dan çıkmıyordu.

Karakol binası meydanın neredeyse tümünü kaplıyordu. Kalabalık nüfuslu Fener için bu alan epey küçüktü. Bu yüzden de meydanda toplanmak, birbirlerine sıkı sıkı sarılmış kızlarla, oğlanlarla itişip kakışmaktan ibaretti. Eğlence buydu.

HİDİVİN YATI VE TERSANENİN VİNCİ

Bu kalabalığa ben de katılıyordum. Bizimkilerle, yani evin hanımlarıyla, her gece deniz havası almak için meydana iniyorduk. Demirli bir tekne ile tersanedeki bir makine dikkatimi çekiyor, onları hayranlıkla izliyordum.

Tekne dediğim Mısır hıdivinin muhteşem yatıydı. Gelip Haliç'in ortasında, tam Fener meydanının karşısında demir atmıştı. Boğazlar kapınca orada kalıverdi.

Makine dediğim de tersanenin vinciydi. Büyük ağırlıkları kaldırmak için bir köprü ile birleşen iki gemi üzerinde kurulmuştu. Gördüğüm en büyük makineydi. Çalışma sistemi beni çok şaşırtıyordu; ancak teknik üniversiteye gidinceye kadar kafamda uyanan soruları çözememiştim. O zamanlar sualleri soracak kimsem olmadığı için durmadan zavallı küçük kafamı yorardım.

Resim 13. Rumlar'ın 20. yüzyılın başında Fener meydanı dedikleri yer.

Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Yat ise temizliği ve bize çok yabancı olan elektrik ışığıyla pırıl pırıl parlıyordu. İki direkli bir tekneydi. Zorda kalınca buhar kullanılıyordu. Pruvasında bir deniz kızı vardı ve pupasının ince ucuyla eski teknelerin zarafetini taşıyordu.

Eski köprüünün yanına yanaşmış *Skorpion*'dan aşağı kalır bir tarafı yoktu. *Skorpion* bağlandığı yer nedeniyle çok şey kaybediyordu. Hıdivin teknesi bütünüyle karşımdaydı, onu benimmiş gibi engelsiz seyredebiliyordum.

Güvertesindeki gösterişli salonlarını, teraslarındaki altın parmaklıkları, ambardaki havalandırma borularını, yüksekteki kaptan köşkünü, koyu lacivert renkli üniformaları ve kırmızı fesleri ile zenci tayfalarını görüyordum.

Özellikle iki tarafından sarkan sandallarını beğeniyordum. Hayranlığım, tayfaların alışveriş için kullandıkları zarif motorlu sandalı görünce doruğa çıkıyordu. Sandal gelince bütün çocuklar etrafında toplanıyorduk,

tekneye dönerken kalbimizin bir parçasını da götürüyordu. Bunları gördükçe hiç olmazsa kaptan olabilmeyi düşünüyorduk.

VAPUR İSKELESİ YOLUNUN SOL TARAFI

Dolmuş sandalların yanaştığı merdivenli iskelenin üst tarafındaki meydanda Fener'in başka bir gazinosu vardı: "Mitilini." [Bu gazino Harita 2'de karakolun solunda Cafe ve Jardin du Cafe yazan bölgede olabilir, s. 74-75] Gazinonun yeri Kil Burnu'ndaki kadar iyi değildi. Bitişğinde Naum adlı bir Bulgarın yoğurt imalathanesi vardı. O sıralarda İstanbul'da Bulgarlar ayı oynatmaktan başka yoğurtçuluk da yapıyorlardı.

Fener'in alt yolundan sonra birkaç önemsiz dükkân ve muhtarın konağını görüyorduk. Muhtar, Türk makamları ile Rumlar arasında aracılık yapıyordu. Muhtar konağının arkasında, zamanın ktlığına karşın harika yiyecekler satan büyük bir bakkal dükkânı vardı. Patrikhanedekiler oradan alışveriş yaparlardı. Yol, patrikhanenin karşısındaki çam ağacı ile sona ererdi. Patrikhaneye gelen resmi arabalar bu çam ağacı yüzünden zor manevra yaparlardı.

KARAKOL

Biz Rumlar rayiades' idik. Jön Türklerin bize sunduğu eşitlik yanılmasına rağmen (sonradan bu eşitlik diğer Müslümanlardan dahi esirgenerek sırf Türklere uygulandı) karakolu devletin bizi baskı altına alan bir aygıtı olarak gördüğümüzden, ondan uzak kalmaya çalışıyorduk.

Gerçeği söylemek gerekirse benim orada yaşadığım yıllarda (1906-1922), savaşa ve karmaşık duruma rağmen, Fener'deki polislerin adaletsiz davrandığı hiç duyulmamıştı. Bence devlet polis teşkilatından semt ahali-sinden ziyade patrikhaneyi izlemesini istiyordu.

Karakol, bakımlı bahçesiyle, iki katlı güzel bir binaydı. Bir ara bir tarafına elektrik idaresinin elektrik üretim istasyonu kuruldu.

KİRİAKO, MAHALLENİN YARAMAZI

Karakola karşı korku ve nefret duyduğumuz için karakolluk olabilecek hiçbir şeye yeltenmiyorduk. Bahçelerdeki armut dolu ağaçlardan bir ar-

Resim 14. Fener Karakolu.

Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

mut koparmak için elimizi uzatmayı aklımıza bile getirmiyorduk. Kiriako'dan başka hiçbirimiz!...

Semtimizin bu korkunç iflah olmaz yaramazı inanın polislere yiyecek armut bırakmıyordu. Kovalamalarına rağmen hiçbir zaman yakalayamıyorlardı onu. 1918'de mütareke olunca Kiriako mahalleden yok oldu. Ona 1920'de İzmir'de asker olarak rastladım.

Böylece mahallem Kiriako ile Küçük Asya Seferi'ne katılmış oldu....

Karakol konusu açılmışken, olanlarla bağdaşmamız zor olmakla beraber, güvenlik ve düzenden de bahsetmeliyim.

POLİSLER

Türk polisleri (onlara “polis efendi” derdik) gri üniformaları ve ast-ragan fesleriyle iyi giyimliydiler. Zabitlerin uzun kılıçları vardı.

Meydanda, karakolun önünde yapılan bir Paskalya panayırında, bir olay beni çok etkilemişti. Meydanın bir köşesinde, Pontuslu Rumlar kemen-

çecinin etrafında horon tepip eğleniyorlardı. Halk etraflarında toplanıp onları alkışlıyordu. Seyredenler arasından aniden bir polis zabiti belirdi ve ona yer vermek için çekilmeme meydan vermeden, kılıcıyla fesini atıp, dans edenlerin arasına girip, Pontus kemençesinin temposunda horon çekmeye başladı. Çocuk aklımla bu olaya çok şaşmıştım. Bir Türkün (bütün polisler Türktü) Paskalyada Rumlarla birlikte nasıl olup da eğlendiğini anlayamamıştım.

Babama koşup açıklamasını istedim. Bu Türk, Pontuslu Müslüman bir Lazmış. Belki de gizli Hristiyandı, içindeki dini ve milli duygular bir an için parlayıvermişti. Polisin gizli Hristiyanlığından emin olan babam sözlerini şöyle bitirmişti:

Kan, su olmaz,
Olsa da içilmez.

Benim için bunlar çok esrarlıydı.
[...]

GÜVENLİK VE DÜZEN

Bu kavramı ve işlevlerini biz birlikte düşünürüz. Haklı değiliz gibime geliyor. Devamlı fark ettiğim gibi Türkler, hiç olmazsa İstanbul'da, hiç olmazsa Yunanistan'dan ileriye, bizde olmayan polis teşkilatı onlarda görev başındaydı.

Şimdi 1918'den evvel Rumların güvenliğine bakalım. Hiçbirimiz kendimizi güvende hissetmiyorduk. Aklımızda hep "Türkler bizi kesecek" diye bir korku vardı. En ufak şeyden korkuyorduk. Bir örnek vereyim:

Bir gün ekmekçinin atı gemi azıya alıp Muhlio yolunda denetimsiz koşmaya başladı. Hemen yükselen "bizi kesiyorlar" haykırışı hepimizi heyecanlandırdı. Boşuna korktuğumuzu biraz sonra anladık.

Bu milli korkumuzdan başka, biraz evvel de söylediğim gibi, polis teşkilatı bizi rahatsız etmezdi. Etraftaki mahallelerin Türkleri de bize karşı ilgisizdi.

Aslında bizle ilişkisi olan polisler hep terbiyeli davranırlardı. Örneğin tavan arasında kaçak bulmak için aradıkları evlerden özür dilemeyi ih-

Resim 15. Ekmekçi, 1915.

Fotoğraf: Martiner J. Fox, NGS Koleksiyonu

mal etmezlerdi. Onlara tavan taburu derdik. Aramada kimseyi bulamayınca ev sahibine: “Affedersiniz hanımefendi. Yanlışlık oldu” deyip ayrılırlardı. Ama bu yanlışlık evi alt üst etmiş olurdu.

Fener'deki karakol merkez karakoluydu, Muhlio'da da 1920'de pasaportumu çıkarttığım ufak bir karakol vardı.

TÜRK MAKAMLARIYLA İLİŞKİLERİMİZ

Biz Rumlar sultan, haremeleri, Rum doktorları, vezirleri ve paşaları konusunda çok şey duyardık. Devletin polislerini, memurlarını, daha da eskiden jandarmayla mahallede karşılaşıyorduk ama onlarla bir ilişkimiz olmamasına özen gösteriyorduk.

Bunun başlıca nedeni Türkçe bilmememizdi. Babam bile Türkçesini yeterli saymadığından, kâhyasız devlet makamlarına yaklaşılmazdı. Kâhya, devletle ilişkilerde aracı olurdu. Muhtar ise Rum cemaatinin işleriyle ilgilenirdi.

YUNANİSTAN'A GİTMEK İÇİN PASAPORT ÇIKARTIYORUM

Mahallemizin kâhyasıyla birlikte, Yunanistan'a gitmek için Muhlio karakoluna pasaport çıkartmaya gittik. Dört veya beş memurun oturduğu oda-ya girdiğimizde eğilerek selam verdik. Kâhya bana sormadan karakol kahveci-sine bütün memurlar için kahve ısmarladı. Doğal olarak parasını ben verdim.

Pasaport muamelesi bitince komisere imzalatmam gerekti. Hemen imzaladı, şakadan da Yunanistan'a Kemal'le savaşmak için mi gittiğimi sor-du. Ne demek istediğini anlamadan "Evet, efendim" dedim. Kâhya korka-rak bana masanın altından bir tekme attı. Çok şükür o zaman İstanbul hâ-lâ sultana bağlıydı ve onlar 1918'de Mondros Antlaşması'nı kabul etmeyip direnen Kemal'le uğraşıyorlardı. Böylece devirdiğim çamın olumsuz bir so-nucu olmadı. Şu deyimim doğru olduğu da böylece ortaya çıktı:

Türkçe bilmeyen Allah'tan korkmaz!

İSTANBUL'DA KATLİAM YAŞANMADI

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında, Türkiye'nin taşrasında 1915'teki Ermeni katliamı gibi olaylar varken, yaşam İstanbul'da nispeten sakindi.

İstanbul'un Rumları Türklerden her türlü kötülük ve fanatizmi bek-lemekle beraber, bu tür olayların taşrada yaşandığına, İstanbul'da olamaya-cağına inanmak istiyorlardı. İstanbul ne de olsa bir Avrupa başkentiydi. Bu-rada sefaretler vardı. Burası başkaydı.

Buna inanmak istiyorduk, daha eskiler ise İstanbul'da 30.000 Er-meninin öldürülüşünü hatırlıyordu.

Aslında Rumlar haklıydı. İstanbul'da İzmir'deki katliam yaşanmadı. Rumları korkutup kaçmalarına neden olan 1955 olayları da kontrol altınday-dı ve kan dökülmemişti!

Birinci Dünya Savaşı'nda pahalılık ve ordunun bina ve ürünlere el koymasından doğan küçük yoksunluklardan başka 1918'deki mütarekeye kadar İstanbul'da yaşayan bizler için yaşam normale yakındı; hatta becerik-liler için zengin olma fırsatları boldu.

Yunanistan'ın harbe girdiği 1917 yılına kadar Türkler bir gerilime sebep olmamak için bize dokunmuyorlardı. 1918'den 1922'ye kadar mütä-

rekenin rüyası yaşandı. 1923'ten itibaren Kemalistler duruma hâkim oldu. 1955'ten itibaren ise Rumlar İstanbul'u terk etmeye başladı.

Bugün İstanbul'da patrik ve patrikhane ile birlikte en fazla 3 veya 4 bin Rum kalmıştır.

1955 yılındaki ikinci fetihden sonra [6-7 Eylül Olayları kastediliyor] Rumların yaşamları tamamen değişmiştir.

Yabancılar gelince... Özellikle Türkiye'de yaşayan Avrupalılar için kapitülasyonlar ve kendi mahkemelerine başvurma hakkı gibi haklar Enver Paşa tarafından yürürlükten kaldırılmıştı. Mütareke ile yeniden yürürlüğe girdiler, daha sonra Mustafa Kemal bunları tamamıyla kaldırdı.

PATRIKHANE

Ana giriş, kilisenin bahçe duvarları ile çevriliydi. Altıya sekiz metrelik bu kısmın üstü açıktı. Bahçenin dibindeki üç ahşap kapıdan ortadaki ünlü Kapalı Kapıdır (Osmanlı yönetiminin Yunan İhtilali sırasında patriği astıkları kapı). Sağda bahçeye ve binaya, soldakinden kiliseye ve avluya geçilirdi. Bu kapıları patrikhanenin kapıcıları koruyordu, dışarıdaki kaldırımında da Türk polisinin kulübesi vardı. [bkz. *Patriarcat Orthodoxe*, Harita 2, Yıldırım Caddesi, s. 74-75].

Mütareke sırasında bu giriş itibar kazandı. Bir gün bol pantolonları ve süsleri ile Giritli jandarmalar gelip patrikhanenin muhafızlığını üstlendiler!

Bu şaka gibiydi, uzun sürmedi. Bir süre sonra Fener'den sorumlu olan İtalyan Yönetim Merkezi, seçkin karabiniyerlerden oluşan üçüncü bir muhafız birliği yolladı (Türk polisten ve Giritlilerden sonra). Bunlara yer açmak için Giritliler biraz çekildi. Böylece İtalyanlar en ön safha geçtiler. İtalyan çıkarları dışında bunlar papaya da hesap veriyorlardı. (Papa ile patriğin çekişmesini unutmamalıyız.)

Ana girişten sonra, kilise avlusu ve Patrikhane Kilisesi vardı. Patrikhanenin bulunduğu adacık patrikhane matbaası ve Maraşlı İlkokulu ile sona eriyordu.

Bütün bunlar üst yolun sağındaydı, sonra patriğin arabasının durduğu yer, birkaç önemsiz özel yapı ve daha sonra da deniz surlarının üzerindeki Petri-Kapı vardı.

Bunların karşısında, kiliseden sonraki kapıya kadar uzanan büyük camları olan ufak bir bahçe patrikhanenin çeşmesiyle sona eriyordu. Umuma açık bu çeşmenin bakımını patrikhane yapıyordu.

FENER'DEKİ EVİMİZ

Evimiz patrikhanenin ve Maraşlı İlkokulu'nun [bkz. Harita 3. 217 numaralı ada, s. 90] tam karşısındaydı. Babamın evlenirken kiraladığı bu evde Balkan Savaşı'na kadar kalmıştık. O sırada İlias amcam Atina'ya gitmiş, biz de Hacıpetros Dede'nin Muhlio Mahallesi'ndeki evine taşınmıştık.

Evimiz [aynı paftada Maraşlı İlkokulu'nun karşısındaki 30 numaralı ev], İstanbul'un Haliç'teki deniz suru üzerine enine yerleştirilmişti. Petri-Kapı'dan Balat'a, hatta daha da ileriye kadar bu sıradaki bütün evler böyle inşa edilmişti. Fener'de inşaat alanı çok kısıtlıydı, hatta neredeyse yoktu. Bu yüzden de herkes bulduğu yerde gelişigüzel inşaat yapıyordu.

Evimizin bulunduğu yerdeki duvar çok genişti. Üst ve alt yolu gören evimiz, 20 metreden de uzun olmasına karşın oldukça dardı (5 metre), üst yoldan dar bir girişi vardı. Girişten sonraki odayı ve daha küçük servis odalarını geçtikten sonra dar bir koridorla alt yoldaki odaya varılıyordu.

Giriş katında çok iyi biri olan Kiria Sultana ile birlikte Kirios Mihalaki Kiriakidis oturuyordu. Onlarla sonuna kadar çok iyi ilişkilerimiz olmuştu. Giriş katının altındaki katın yarısı alt yola göre giriş katı oluyordu. Orada müşterek mutfak ve depolar bulunuyordu. Birinci katta biz oturuyorduk. Birinci katın üstünde klasik bir tavan arası vardı.

Burada otururken annem, beni doğuracağı zaman, iki kardeşinin yardımından faydalanmak için Muhlio'daki Hacıpetros Dede'nin evine gitmişti. Kız kardeşleri hiç evlenmemiş olduklarından sevecenliklerini anme ve biz çocuklarına yöneltirlerdi.

DOĞUM GÜNÜ PARTİSİ

Fener'deki bu ev anneme küçük geliyordu. Kiria Sultana ile ilişkimiz çok iyi olduğundan, misafir ağırlamak için onun salonunu kullanıyordu. Vaftiz babam olan diyakoz Melitona Drososforidi'nin doğum günü-

FENER

KÜÇÜK

MUSTAFA PAŞA

HALIÇ (CORNE D'OR)

PLAN D'ASSURANCES

LEVÉ ET DESSINÉ, EN MAI 1929

sur base de la Triangulation Officielle, par

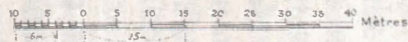
J. PERVITITCH

Géomètre - Topographe

J. Pervititch

Tous droits réservés.

ECHELLE 1: 500. Deux millimètres par Mètre)

Kâğıtlık ve Matbaacılık Anonim Şirketi

nü de bu salonda kutlamıştık. İleride vaftiz babamla ilgili çok eğlenceli şeyler anlatacağım. Bu doğum gününü çok iyi hatırlıyorum; öğretmenim Kiria Melpo Malli'nin öğrettiği ilk söyleyimi o gün vermiştim.

[...]

FENER'DE KOLERA

Fener'de kaldığımız sıralarda (sık sık İstanbul'da olduğu gibi) kolera mı veba mı bilmiyorum, bir salgın ortaya çıktı. Dünya bir süre için alt üst oldu. Artık iş çığırından çıkınca papazlarımız Aynaroz Dağı'ndan Azize Meryem'in kemerini getirip kötülüğü kovacaklarını söyleyerek bizi ümitlendirdiler. Salgın hemen bitti; herkes çok şaşırıldı. [...]

HAVAGAZI VE ELEKTRİK

Patrikhanenin köşesindeki havagazı feneri küçükken beni çok eğlendiriyordu. Her akşam belediye memurunun aletleriyle gelip feneri yakmasını beklerdim.

Daha önce de söylediğim gibi, İstanbul'da elektrik dışında, Avrupa başkentlerinde olan her şey sultanların zamanında bile vardı.

Biz aydınlatma gazına havagazı derdik. İstanbul'da elektrik olmadığı için kullanımı çok yaygındı. Dünya Savaşı sırasında taşkömürü eksikliğinden dolayı üretimi azalmıştı. Fenerleri yakan belediye memuru, her günbatımında, elinde merdiven ve ucunda yanar vaziyette cırası bulunan bir sırkla geliyordu. Sırkla fenerin düğmesini açıyor, serbest kalan havagazını da cırayla yakıyordu. Havagazı amyanattan yapılmış bir koniyi ateşliyor, etrafa loş ve oldukça melankolik bir ışık veriyordu.

Resim 16. Maraşlı Rum İlkokulu'nun karşısındaki 30 numaralı ev yerinde duruyor.
Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Bu amyantın bakımı ve değişimi zor bir işti. Bunu yapmak için gazcının merdivenle fenere kadar çıkması gerekiyordu. Bu işlem sadece beni değil bütün mahalleyi eğlendirirdi. Gazcı gecikince herkes meraklanırdı. Gelişi bizim için bir saat ayarı olmuştu. Bir randevu verirken “Gazcının geleceği saatte uğram” denirdi.

PATRİKHANE

Patrikhanenin Fener’de olduğunu herkes bilir. Roma dendiğinde Papalık anlaşıldığı gibi, Fener deyince de akla patrikhane gelir.

Patrikhane Fener’e nasıl gelmişti?

Bizans, Roma devletinin başkenti olunca patrikhane Bizans’a yerleşti. Bizans o zamana kadar, Marmara’da, Ereğli’de bulunan İraklias (Kandiye) piskoposuna bağlıydı. Bu bağımlılığın anısına, [patrik] atanınca, asasını İraklias Piskoposundan aldı.

Ayasofya Kilisesi’ndeki Bizans Patrikhanesi, fetihle birlikte Aziz Apostol Kilisesi’ne taşındı, Türkler bu kiliseyi de alınca Pammakaristos Rahibe Manastırı’na geçti. (1455-1487). Bu kilise de Türkleşince patrikhane Fener’e inip (1586) on yıllık bir süre için mütevazı Eflak Sarayı’na yerleşti.

Sonra Fener’in yakınındaki, Aya Dimitri Ksiloporta’ya (1597), oradan da şimdi bulunduğu Aya Yorgi Rahibe Manastırı’na taşındı (1602).

1738’de ve 1941’de iki yangın geçirdi.

PATRİKHANE BİNALARI

Patrikhanenin girişini tasvir ettim. Şimdi kiliseyi, Sen Sinod toplantı odasını, piskopos yardımcısı yazıhanesini anlatmam gerekiyor.

Avlunun dibinde ve giriş kapısının karşısında patrikhanenin Aya Yorgi kilisesi bulunuyordu. Üç dış dehlizli, kubbesiz, yanında iki ufak tahtı bulunan, patrik tahtından ve orta bölümde metropolitler için iki sıra kili-se sandalyesinden başka ayrıcalığı olmayan bir kiliseydi bu. Sıralar oyma parmaklıklarla diğerlerden ayrılmıştı.

Yüksek mevkileri olanlar kilisedeki ufak tahtlarında kasılıyorlardı. Büyük Okul’da öğretmenim olan Mustakidis de onlardan biriydi. Kilise ve devlet adamı olduğu için (Arkeoloji Müzesi’nin müdürüydü) göğsü nişan doluydu.

Kilisenin kutsal bölümünün arkasında, Çarlık Rusya'sının hediye-
si olan, demir kapılı çan kulesi bulunuyordu. Zangoç önemli günlerde el
ve ayaklarına bağladığı iplerle sekiz çanı birden çalardı. İleride patrikha-
nenin matbaası, en dipte de bir ayazma bulunurdu. Babamla devamlı uğ-
ramamıza rağmen bu ayazmanın hangi azizeye ait olduğunu hatırlamı-
yorum.

PATRİKHANE MATBAASI

Kefalonia ve Zakynthu metropolitinin yurtdışından baskı aletlerini
getirmesiyle 1627'de kuruldu.

İsa bölümünün iyi Hristiyanlarının ihbarları veya işlerini kaybet-
mekten çekinen Türk hattatlar yüzünden, kısa bir süre sonra "şeytan icadı"
aletler denize atılmak zorunda kaldı.

Yıllar sonra, gerçeğin diğer kaynağı Kuran'ın izin verdiği ölçüde,
Ortodoks cemaatini aydınlatmak için basımevi yeniden kuruldu.

Bölge Genel Sekreteri Manuil Yedeon tarafından yönetilen *Kilise
Gerçeği* mecmuasının dağıtımı Kemalistler tarafından durdurulmuştu.

KİLİSE AVLUSU VE KUTSAL YAĞ

Avluya döndüğümüzde, kapıdan girerken sol tarafta kapıcı yerleri
ve depolar bulunuyordu. Sağda, yukarıda idari bürolar vardı. Bu idari bü-
rolar ve piskopos baş yardımcısının bürosu iç duvara dayanıyordu, duva-
rın arkasında Türk mahalleler bulunuyordu. Avludan bu bürolar görünü-
yordu.

Bu avlunun çok önemli bir görevi daha vardı: Kutsal yağ burada ha-
zırlanıyordu. Patrikhane bu yağı kiliselere dağıtırdı. İstanbul'un ünlü dok-
torları ve eczacıları kutsal yağın hazırlanışını denetlerdi. 1910 yıllarında, ço-
cukken buna tanık olmuştum.

Kocaman kazanlar kurulum, patrikhanenin memurları olan yağcılar
ve baş yağcılar büyük bir özen gösterirlerdi. Bu panayır birkaç gün ve gece
sürerdi, yağcılar sadakalarını sabahlayarak gösterirdi. Halk da kullanmadığı
(kitap, ikona, gülabdan gibi) kutsal şeyleri yakılmaları için getirerek ayine ka-
tılırdı. Böylece ikona dolapları eskilerden kurtulur, yeniden donanırdı.

PİSKOPOSUN BAŞ YARDIMCISI

Patrikhanenin devletin de tanıdığı birçok yetkisi olduğundan idari büroları çok sayıdaydı. Rumlar arasındaki sorunların çözümüne patrikhane karar verir, devlet de kararları uygulardı.

Bu bürolara kilisenin sağında bulunan görkemli mermer merdivenlerden çıkılıyordu. Ulaşılan demir balkonda bürolar sıralanırdı. Resmi ayinlerden sonra patrik bu merdivenden çıkar, halk da elini öpmek ve duasını almak için peşinden giderdi!

Mütareke sırasında (1918-1922) bizim nazarımızda piskopos başyardımcısı büyük bir otoriteydi. Türk makamları bize karşı pasif kalıyordu, biz de onları bilmezden geliyorduk.

V. Grigorios'un sönmeyen bir lambayla aydınlatılan resmi "Kapalı Kapı"nın arkasında asılıydı. Burada çok bakımlı dar bir yol vardı; en fazla iki metre genişliğindeydi. İki duvarın önlerinde çiçekli iki şerit yer alıyor, yürümek için bir metre genişliğinde bir yol kalıyordu.

Şehit patriğin resmini görünce aklıma Türkler tarafından öldürülen diğer meslektaşları geldi:

Kirilio Lukari, 1638

Parthenio, 1650

Yavril, 1652

V. Georgios, 1821

Şimdi Sen Sinod ve patriğin bulunduğu görkemli binanın önünde bulunuyoruz. Bu bahçe Fener üst yolunun seviyesinden bir kat seviyesi daha yüksekti. Bütün duvar mor salkımlarla kaplanmıştı. Altında patriğin arabasının durduğu yer vardı.

Sen Sinod'un, yönetim kurulu ve patriğin özel dairesinin önüne kadar gitmiş ve herkesin çok ilginç olduğunu söylediği bu yeri ziyaret edip içini görmek istemiştım. Ancak 14 yaşında olduğumdan ve ziyaretimi haklı gösterecek belirli bir nedenim bulunmadığı için bana izin verilmemişti. (O zamanlar turizm o kadar ilerlememişti.) Yazık oldu, çünkü 1922'de daha büyümeden İstanbul'dan ayrıldım, sonra da 1941'de patrikhane yandı, bu yüzden içindekileri size anlatamıyorum. [...]

Tuhaf olan bir şey daha kaydetmek istiyorum: Sultan patrikhaneyi sadece bir dini makam değil, özel bir topluluğun liderliği olarak görüyor, onunla Dahiliye Nezareti yoluyla değil, Hariciye Nezareti yoluyla bağlantı kuruyordu. Patrik de bir nazır olarak görülüyordu.

Patrikhaneye karşı Türklerin fanatizmi dinsel değil etnikti, Yunanistan karşıtlığından kaynaklanıyordu.

PATRİKHANENİN DİPLOMATİK ÖNEMİ

Küçük Asya Felaketi'ne kadar patrikhanenin diplomatik bir önemi vardı. Bunu küçüklüğümde patrikhaneyi ziyarete gelen İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya sefirlerinden anlıyordum.

Paskalyada başlayan bu ziyaretler İkinci Dirilişten sonra doruğa ulaşıyordu. Onlarca sefaret arabası geliyordu, bunlardan bazıları manastır arazisindeki Kudüs Patrikhanesi'nin baş keşişini de ziyaret ediyordu.

Böyle günlerde patrikhanenin etrafındaki evlerin balkonları kalabalıktan taşardı. En son Paris modasına uygun, incik boncukla süslü resmi üniformalı sefirleri herkes görmek isterdi. Beni en çok, beylerin kafasındaki kocaman hasır şapkalar ve lando arabalarının görkemli arabacıları ile yanlarında duran kasıntı uşaklar etkiliyordu.

Büyük Güçlerin sefirleri Paskalya yortusuna ait görevlerini yerine getirirken, Fener halkı eğleniyordu.

[...]

PATRİKHANENİN AYRICALIĞI

Fatih Sultan Mehmet'in patrikhaneye tanıdığı imtiyazlardan söz edilir. Aslında bu doğrudur; patrikhane varlığını ve faaliyetini ona borçludur (Bkz. Eleftheriadis, *Evrensel Patrikhanenin İmtiyazları*, İzmir, 1909).

Patrikhaneye verilen imtiyazlar İslamiyetin zekice taktiğine dayanıyor. İslam dinine bağlı olanların hayatını kolaylaştırmak için Hristiyanlar toprak kölesi olarak Müslüman halkın emrinde kullanılıyordu. Bu yöntem 1909 yılına kadar sürdü. Jön Türkler toprak kölelerine siyasi haklar tanıyınca her şeyi alt üst ettiler; ama hatalarını çabucak anlayarak azınlıkları, hatta

diğer Müslümanları yok etme yolunu seçtiler. 1915'te Ermenilerle başladılar, 1922'de Rumlarla devam ettiler.

Bu imtiyazlar, Türk milliyetçiliğinin şanssızlığına uluslararası hukuk tarafından desteklendi ve Rumlar Türkiye'den kovulmalarına rağmen patrikhane Amerika'nın desteğiyle burada kaldı.

[...]

III. İOAKİM'İN ESERLERİ

İoakim'in, birinci patriklik görevi sırasında 1878'den 1884'e kadar, dini eser ve kurumlardan başka, Fener Rum Lisesi (1881), İoakimion Kız Lisesi, Halki (Heybeli) Ruhban Okulu binaları yapıldı. Patrikhane basımevi de ihya edildi. Bu sırada patrikhanenin *Kilise Gerçeği* diye resmi bir gazetesi vardı. İoakim'in ikinci patriklik görevinde ise (1901-1912) Galata'da Lisan ve Ticaret Okulu ile Balıklı'da geliri hayır işlerinde kullanılacak dükânlar yapıldı.

Bütün bunları yapabilmek, Rum halkına hizmet edebilmek için patriğin zengin soydaşlarına para keselerini açtırmasının etkisi çok büyüktü.

Sultan Abdülhamid'in arkadaşı olan İoakim, bu dostluğa güvenerek Jön Türklerden gelecek sıkıntıları öngörebilirdi. Mamefih ölümünden yıllar sonra bile, Fener'de yaptıkları dillerde geziniyordu. Halk ondan sonra gelenleri küçük, gülünç ve beceriksiz buluyordu.

PATRİK TARAFINDAN VAFTİZ

Olay, patriğin geleneksel olarak yönettiği Paskalyada İkinci Diriliş ayininden sonra olmuştu. Patrik ayinden sonra merdivenlerden çıkarken halk her zaman gibi elini öpmek için peşinden geliyordu. Patrik elini öpen bir çocuğa soyadını sordu. Yağmuroğlu'nu duyunca İoakim'e bir ilham geldi: (Yağmur = Yetos)

– Sana bundan sonra Yağmuroğlu değil, Yetiona diyecekler!

Bunları bana, Pankrati'de emlakçılık yapan ve o Yağmuroğlu'nun torunu olan Sayın A. Yetion anlatmıştı. Formionos/İmitu köşesindeki kırathanede tabelasını görünce sormuştum.

Söylentilere göre İoakim, bir kez elini öpmüş bir çocuğun adını yıllar sonra dahi hatırlıyormuş. İoakim'in içinde papazlık vardı tabii, ama yeteneklerini iyi kullandığını kabul etmeliyiz! İnanılması güç bir efsane...

III. İOAKİM'İN CENAZESİ

III. İoakim'in 13 Kasım 1912'de yapılan ihtişamlı cenaze törenini patrikhanenin karşısındaki evimizden izlemiştim.

Cenaze töreninin ihtişamı ufukta Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının görünmesinden ve İoakim'in büyük ününden kaynaklanıyordu. Türkler, üstün yeteneklerinden faydalanmak için onu ikinci kez Patriklik tahtına çıkartmışlardı.

Cenazeye katılmak için yolladıkları görev takımlarını getiren Büyük Güçlerin donanmaları İstanbul'a demir atmıştı. Resmi üniformalı ve beyaz eldivenli zaptiyeler inanılmaz bir işbirliğiyle gelen bu donanmaların özel görev takımlarının düzenini sağlıyorlardı. Herkes kendi hesabına gelmişti; bazıları sultan için, bazıları da boyunduruk altında olan Rum halkı için.

Herkes matem tutuyordu, halk içgüdüleriyle patriğin ölümüyle başlayan felaketin devam edeceğini seziyordu. Karamsarlar haklı çıktı.

O sırada beş yaşındaydım ve ölünün diğer cenazelerdeki gibi tabutunda yatar vaziyette değil tahtında oturarak taşınmasına çok şaşırmıştım. Üstelik Osmanlı devletinin güvenlik kuvvetleri "gâvur patriğin" cenazesinde hazır bulunuyordu. Rumlarla Türkler arasındaki ilişkiler konusunda duyduklarımın sonra bunu hiç beklemiyordum. Gene babama sordum, ama verdiği "diplomatik ikiyüzlülük" yanıtının anlamını ancak yıllar sonra kavrayabildim.

TANIDIĞIM PATRİKLER VE VEKİLLER

Patriklerle birlikte vekillerden de söz etmem okuru şaşırtmamalı. Patriklik unvanı çok önemliydi; nitelikliler arasında seçilmesi, güçlü çevreler tarafından önerilmesi, Türk makamları tarafından beğenilmesi gibi şartlar patrik seçimini uzatıyordu. Ama bu arada vekilin görev süresi de uzuyordu.

Normal koşullarda patriklik unvanı için hükümete üç aday önerilir ve patrik bunların arasından seçilirdi. 1918 mütarekesi sırasında Müttefik-

ler aralarında seçilecek kişi konusunda anlaşamamışlardı; bu yüzden taht uzun süre boş kaldı. Vekil ise Bursalı Aziz Dorotheos'tu.

Bundan başka birkaç kişi daha tanıdım. Bu kişileri saymak istiyorum:

III. İoakim'i ikinci kez patrik oluşunda tanıdım. Yunanistan'da Kolonaki'nin ana caddesine onun adı verilmiştir. Kolonaki'de oturanların kimin onurlandırıldığını bildiklerini sanmıyorum. (Bir ara sokağa adı verilmenin kısa yaşam hikâyesinin bir levhaya yazılmasını önermiştim, ancak hemşerilerimizin hiçbir şeye karşı saygı duymadıklarını anladığım için sonunda vazgeçtim.)

V. Yermanos, Birinci Dünya Savaşı sırasında patrikti. Mütarekede onu kaba bir şekilde tahtından indirmiştik. Adamcağız herhalde adının cezasını çekti. (Yermanos Alman demektir.)

IV. Meletios'u herkes bir kurtarıcı gibi bekliyordu. Patrikliği Küçük Asya Felaketi'ne rast geldiği için hiçbir şey yapamadı.

Daha önce bahsettiğim ünlü Athenagoras'ı patrik yardımcısı olarak tanıdım.

[...]

GİZLİ İSTAVROZ ÇIKARMALAR

Patrikhanenin çevresinde dolaşırken, çocukken babamın dindarlığından çıktıklarımı anlatmak yerinde olur. Babam, kiliselerin önünden geçerken istavroz çıkarmam gerektiğini öğretmişti. (Kendisi içeriye girip kilise ve ayazmalarda mum yakardı.) Türkler görmesin diye bunu paltomun içinden yapmamı önerirdi. Tanrı her şeyi gördüğü için paltomun içinde ne yaptığımı da görürdü!

Çok şükür burada, Yunanistan'da hürriyetimizi kazandık ve kimseye hesap vermek zorunda kalmadan istediğimiz kadar istavroz çıkartabiliriz.

Benim durumuma gelince, paltom itaatsizliğimi saklıyordu.

PAZAR GÜNLERİNİN İSTIRABI

Pazar günleri erkenden kalkıp ben ve kardeşim kiliseye gitmek zorundaydık. İyi ki annem dindar değildi ve babama söz geçirebiliyordu; böy-

lece kiliseye okulla gitmekten kurtulmuştuk. Babam hangisine gittiğimizi, ne dinlediğimizi, kimleri gördüğümüzü, sağda şarkı söyleyenin kim olduğunu öğrenmek isterdi. Dönüşümde yapılan soruşturma sırasında her zaman tatmin edici yanıtlar veremiyor ve ileride dikkatli olmam için nasihatler veriliyordu. Annem evde dayağı yasaklamıştı.

PENCERE SEYRİ VE KUTU

Muhlio'daki evimizin birinci katta bulunan oturma odasının köşe penceresi mahallemizin kadınlarının eğlence mevkiiydi. Kiria Amalia'ya, anneme bir kahve içimine gelip etrafı seyretmek onlar için çok eğlenceliydi. Hakları da vardı; zavallıların o zamanlar komşu ziyaretinden başka bir eğlenceleri yoktu.

Evin en gürbüz insanı olan Efimitsa teyzem, tek başına yedi odalı evin her işini görürdü. Evin ve mutfağın işlerini bitirdikten sonra oturma odasının penceresine kurulur, hayatın tadını çıkarırdı!

– Amalia, kurularak geçen şu kadını görüyor musun? Şunu diyorum sana! Şu kadının şuyunu, şu kadınla birlikte olanı. İşte, onu görmüyor musun?

Gördüğünüz gibi teyzem adları pek hatırlayamazdı.

“Şunu” kelimesini çeşitli biçimlerde kullanarak, seyrederken gördüklerini anlatmaya çalışırdı. Fakat birinin adını hiç karıştırmıyordu:

– İşte bak, o geçiyor. Kutunun Evyeniası'nınki geçiyor.

Bunu, bir, iki, on beş kere duyduktan sonra dayanamamış, açıklama istemiştim:

– “Kutunun ne demek?”

Sekiz veya dokuz yaşında olmama rağmen, kutuları biliyordum, üstelik onlarla oynuyordum. “Kutudan çıkmış” deyiminin anlamını da biliyordum.

Fakat söz konusu Evyenia hiç de kutudan çıkmış gibi değildi. Görünümü ortadan da aşağıydı. Neden ona “kutunun” diyorlardı.

–Kutunun Evyenia'sı diyoruz, çünkü patrikhanede kutu ile dolaşan Kirios Yorgi'nin kızıdır!

– Patrikhane için gönlünüzden ne geçerse!

Böylece çocuk zekâm olayı çözdü ve her şeyin arkasında, anlamam gereken başka bir şeyin saklandığını keşfettim.

PATRİKHANENİN ALTIN RENKLİ KUTUSU

Bu meşhur kutu fazla büyük değildi. 20x12x15 cm boyutlarındaydı. Bizans desenleri ile süslenmişti. Üzerinde bir sürü şerit, modeller, ayaklar... aklınıza ne gelirse vardı. Üstü çift taraflıydı. Bir yanda patrikhaneyi koruyan Aya Yorgi'nin resmi, diğer yanda ise ağır bir asa vardı. Bu asa o kadar büyüktü ki, Kirios Yorgi'nin onu tutabilmesi şaşırtıcıydı.

Aya Yorgi'nin resmi çok büyük ve alımlıydı, kapağı ve para atma deliğini kaplıyordu; herhalde azizin atılan parayı görüp ihsanını ona göre ayarlaması için!

Yardım edenler bu görkemden etkilenerек kutuya dikkate değer paralar atıyorlardı. Bağışlarından dolayı huzur duyuyor, gerekli olduğu zaman Aya Yorgi'nin onları hatırlayacağından ve yardımını esirgemeyeceğinden emindiler. Para atılan delik yeterli derecede genişti. Çeyrekler, mecdiyeler, hatta yarım ve bütün altın liralara bile sığıyordu.

Patrikhanenin kutusunda birikenler o sıralarda sadece piskoposların yaşamlarını sürdürmelerini sağlamıyordu; eğitim için harcanıyor, yeni gelen göçmenlere yardımcı olunuyor, zor durumdaki soydaşların tüm sıkıntıları karşılanıyordu.

KUTUNUN KİRİOS YORGİ'Sİ

Kirios Yorgi, Fener'de ve İstanbul'un Rum mahallelerinde dolaşırdı. Babamın dükkânına da sık sık gelirdi, hatta dayıların ve pezevenklerin uğradığı alt yoldaki tavernalara bile giderdi. Acaba onları da haraca bağlıyor muydu?

Kutunun Kirios Yorgi'si daima parlak sarı düğmeli, etkileyici lacivert takımını giyerdi. Ayakkabıları her zaman parlak, fesi de ütülüydü. Herhalde, İsa'nın büyük kilisesinin mali işleri ile uğraştığından, büyük başpiskopos ona böyle emretmişti. Kirios Yorgi'nin dürüstlüğüne toz kondurmak söz konusu değildi. Kutu iyice kilitlenmişti ve yarığın içinde, baş aşağı çevirseniz de paranın dışarı çıkmasını engelleyen bir diltik vardı. Anahtarı da doğal olarak başpiskopostaydı.

[....]

FENER'İN ÜST YOLU, SAĞ TARAF [BALAT YÖNÜ]

Patrikhane binalarından ve Fener'e ekmek dağıtan Sakızlı Bosini'nin fırınından sonra bir şehir kahvesi vardı. Diğerleri ağaçlı olduğundan, bize kır kahvesi gibi gelirdi burası. Balat'a doğru giderken yol üstünde Büyük Mirepsu Psomathi'nin eski eczanesi vardı.

Eczanenin solundan Beşinci Tepe'ye [Fatih] ve Türk mahallelerine giden ilk yokuş başlıyordu [bkz. Harita 3. Camcı Çeşme Sokak, s. 90]. Bu yokuşun başında Atina Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Kostantinos Joni'nin evi bulunuyordu. Mesovios Teknik Üniversitesi'nde profesör olan Filon Vasiliu da o civarlarda oturuyordu.

Eczanenin karşısındaki köşede "Dimu'nun kasap dükkânı" vardı. Heybetli ve şişman biri olan Epirli kasap, kaldırma yerleştirdiği iskemlesine oturur, geçenlerin et alıp almadıklarını kontrol ederdi. Dükkânı o zamanın kasap dükkânları nasılsa öyleydi. Buzdolabı olmadığından etler havalandırılıyordu. Kasap dükkânlarının dört tarafı tamamen açık olur, her tarafta 2 veya 3 santim aralıkla demirler bulunurdu. Böylece etler havadar yerde tutulurdu.

Üst yolun devamında Fener'in ikinci eczanesi olan Emiliadi'nin eczanesi bulunuyordu. O köşeden [bkz. Harita 3. Kireçhane Fener Sokak, s.90] sola ve sonra sağa dönünce üst yolun birinci paraleline varıyorduk [bkz. Harita 3. Tahta Minare Caddesi, günümüzde Vodina Caddesi]. Manastır'dan Balat'a doğru gittiği için bu yola "Manastır yolu" derdik.

MANASTIR YOLU

Bu yolun üzerinde sol tarafta Doktor Fermanoğlu'nun, Fener Rum Lisesi'nde tarih ve coğrafya öğretmenini ve Arkeoloji Müzesi'nin müdürü olan Mistakidis'in evleri, Konduli'nin dişçi muayenehanesi, mütarekede coşkuyla Yunanca ve Fransızca olarak "Volivini Yunan Eczanesi" yazılı tabelalar asan Volivini'nin eczanesi vardı.

Kemalistler İstanbul'a girince Volivini'ye ne oldu bilmiyorum. Eczanenin karşısındaki köşede Fener'in tek tathici fırını vardı. Müzikolog Kiria Spanudi'nin kardeşi doktor Spanudi'nin evi, biraz ilerde Kosta Davaki konusunda adı geçen Kiria Marianthi Spanopulu'nun evi ve en sonda Kutsal Mezar'ın manastırı.

Resim 17. Fener'in "üst yolu"nda, Sadrazam Ali Paşa Caddesi'nin Camcı Çeşme Sokağı'yla kesiştiği köşedeki bu dükkanda Mirepsu Psomati'nin eczanesi bulunuyordu.

Fotoğraf: Füsün Kiper

Resim 18. Dimu'nun kasap dükkânının bulunduğu yerde bugün bir kahvehane var.

Fotoğraf: Füsün Kiper

Volivini'nin eczanesinin köşesinde, solda Fener Rum Lisesi'ne giden yokuş [bkz. Harita 2. Sancaktar Yokuşu, s. 74-75] başlıyordu. Manastırı geçtikten sonra yine sola saparak Muhlio'ya, Antifoniti'ye ve Fatih'in Türk mahal-
lelerine gidiliyordu.

Fener Rum Lisesi'nin yokuşuna dönüyorum; bu yokuştan manastırın bahçesindeki Fener aşevine, manastırın yazıhaneleri ile kiralık konutlarına ve sağdaki merdivenlerden de İoakimion Kız Lisesi'ne gidiliyordu. Sonra yol merdivenlere dönüşüp Fener Rum Lisesi'nin görkemli ve harika binasına varıyordu. Bu bina Haliç'in her tarafından muhteşem görünürdü.

Bu lise, gösterişli binası ile Fener'e getirdiği şaşıaadan başka, 10 veya 15 asil görünüşlü öğretmenin Pera'dan Fener'e gidip gelmeleri ile de semtin azametini artırıyor. Koyu renk elbiseleri, kalın paltoları, çantaları, yarı yüksek şapkalarıyla Fener yollarından geçerlerken herkes çağın bu büyük bilim adamlarına yol veriyordu.

FENER RUM LİSESİ

II. Mehmed'in fermanıyla 1454'te kurulan ilk Rum eğitim kurumudur. Patrikhane Akademisi, Mekteb-i Kebir adlarıyla bilinir. 1861'e kadar teoloji ağırlıklı bir eğitim veren okul, bu tarihten sonra klasik eğitim veren bir

Resim 19. Emiladi Eczanesi'nin bulunduğu köşe.
Fotoğraf: Fusun Kiper, 2004

liseye dönuştü. Günümüzdeki kırmızı renkli tuğla bina 1880'de mimar Dimadis tarafından inşa edildi.

KALİFRONON KARDEŞLER KİTABEVİ

Kuşkusuz, “manevi önderliğin” ve patrikhanenin büyük beylerinin yanında, Kalifronas kardeşlere de bir yer vermem gerekiyor. Patrikhanenin işlerine karışmayan, derli toplu tipler olan Kalifrononlar çalışmaları sayesinde Fener'in en ünlüleri arasına girmişlerdi. İşleri neydi? Yıllardan beri Fener'in tek kitabevinin sahibiydiler. Bu kitabevi patrikhanedekilere, öğrencilerine ve Fenerlilere hizmet ediyordu. Vitrinlerinde daha çok kilise kitapları sergilenirdi.

Kitabevinin bir hizmeti daha vardı ki yaptığım Fener tasvirinde önemlidir. Kalifronon kardeşlerin kitabevinde her akşam patrikhanenin papazları toplanırlardı. Anlayacağınız, orada [Atina] Sintagma meydanındaki Zaharatu kahvesindekilere benzeyen konuşmalar yapılırdı.

Yağmur veya kar yağdığında, mekân küçük olmasına rağmen toplantılar içerde yapılırdı, güzel havalarda ise daha da dar olan kaldırımında.

KOSTAS DAVAKİS FENER'DE

1918 Mütarekesi'nde İstanbul'a gelen askerlerimizi evlerimizde samimiyetle misafir etmiştik. Bu arada bazıları Fenerli kızlara âşık oldular.

O sıralarda subay olan, sonra da Arnavut cephesinde milli kahramanımız haline gelen Kosta Davakis'e de böyle olduğunu sanıyordum. Onu Kiria Marianthis Spanopulu'nun evinde (Doktor Spanudi'nkine bitişik ev) güzel bir Karamanlı komşumuzla görüyordum. Bilindiği gibi, Karamanlı kadınlar hem güzel hem de zengindir.

AP'OLA MECMUASI, ÇOCUKLAR İÇİN HER ŞEY

Fener'in çocukları Kalifronon Kitabevi'nin karşısındaki kıraathane-den bir çocuk mecmuası alıyordu: *Çocuklar İçin Her Şey!*

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında Atina ile ilişki kuramadığımız için Ksenopulos'un mecmuasını okuma zevkimizi yitirmiştik. Bu yüzden İstanbul'da büyükler için yayınlanan AP'OLA mecmuasının çocuklar için bastığı nüshayı alıyorduk.

Resim 20-21. Vodina Caddesi veya Haris'in deyimiyle Manastır Yolu. Soldaki büyük ağaçların bulunduğu bahçede tek katlı bir yapı olan Kutsal Mezar Manastırı Kilisesi bulunuyor (solda).

Fotoğraflar: (Resim 20) Alman Arkeoloji Enstitüsü, neg. no. KB 6917; (Resim 21) Serol Teber, 2004.

MANASTIR ÇALIŞANLARI

Patrikhaneden biraz sonra Balat'a doğru giderken "Kutsal Mezar Manastırı", kısaca manastır dediğimiz bina bulunuyordu.

Manastır, aslında Kudüs Patrikhanesi'nin İstanbul şubesi ve Türkiye'deki gayri resmi sefaretiydi. Çok büyük bir alan (belki de 15 dönüm) üzerinde kurulmuştu. Patrikhaneden çok daha büyüktü. İçinde büyükçe bir kilise ve bir sürü de keşiş odası vardı. O zamanlar bu odalarda, keşişlerin aileleri veya kadın akrabaları kalıyordu. Yazıhaneleri, lüks salonları ve bir de kütüphanesi vardı. Buralarda birçok yabancı misafir edilirdi, bazen de Kudüs patriği yanındakilerle birlikte gelip kalırdı. Binalar havuzlu bir bahçe içinde bulunuyordu.

Manastırda çalışanların sayısı bazen 500'e çıkıyordu. Bunların aralarında Kudüs patriği tarafından istenmeyen veya tehlikeli olanlar da vardı.

Sözü geçenler güya görevle İstanbul'a yollanıp uzun süre burada bırakılıyordu. Patrik de böylece rahat ediyordu.

MANASTIRIN GÖRKEMİ

Neden bilmem ama manastırı patrikhaneden daha görkemli, daha gösterişli buluyordum; belki de annemin ailesi Manastır'la bağlantılı olduğu için böyle hissediyordum.

Manastırın kilisesindeki ilahileri daha ahenkli, daha duygulandırıcı buluyordum...

Aslında manastırda çok iyi okuyanlar vardı. Üstelik Bizans müziğinin önemli bir yeri olan ve sonra Atina Odeon'da müzik öğretmenliği yapan Kostantino A. Psaho da oradaydı. Dediklerine göre Psaho'nun Bizans müziği kütüphanesi dünyaca ünlüdür.

Manastırın papazları da yakışıklı erkeklerdi. Sonradan öğrendiğime göre hepsi Giritliydi. Giritliler uzun boylu ve yakışıklıdır.

Manastırdaki papazlar "Kutsal Mezar Derneği"ne, yani sırf Giritlilerden oluşan Kudüs Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Bu papazların giysileri, ayinleri bana daha gösterişli gibi geliyordu. Bunun nedenini çok sonra öğrendim.

Kudüs Patrikhanesi, Anadolu patrikhaneleri arasında "dördüncü yeri" almasına rağmen ve Fener'deki manastır, İstanbul'daki patrikhaneden daha zengindi. Bunun nedeni Rusların dine aşırı düşkünlükleriydi. Onlar kutsal yerlerin ziyaretine büyük gruplar halinde giderlerdi.

Kudüs'e giden Ruslar o kadar kalabalıktı ki, Odessa-İstanbul-Yafa seferi yapan bir buharlı gemi şirketi kurmuşlardı.

Doğal olarak, ibadete gidenler, toprak kölelerinden sömürdükleri paraları da oraya götürüyorlardı. İnsana komik geliyor değil mi?

İnsanlar, halkların emeklerini sömürüp bu dünyadaki rahatlıklarını garantiledikten sonra, Tanrılarına dalkavukluk etmeye giderek öbür dünya için yardımını istiyorlardı.

Böylece Kutsal Mezar ve onunla birlikte Fener'deki manastır da insanı şaşırtacak kadar rahat bir şekilde yaşıyordu. Bolşevikler başa geçince bunlar sona erdi.

BÜYÜK SAAT

Manastırdaki gösterişli eşyalar arasında beni en çok etkileyen, patrikhane temsilcisinin odasındaki bir duvar resmine yerleştirilmiş saatti. Kudüs Kilisesi'ni ve çevresini gösteren duvar resmi 15 metre genişliğinde ve 4 metre yüksekliğindeydi. Resim, etrafı cemaatle çevrilmiş patrik ve papazların büyük cumartesi günü yaptıkları dinsel geçit törenini gösteriyordu. Tören alayı her on beş dakikada bir tatlı bir müzik eşliğinde harekete geçiyordu.

O sıralarda (1909) sessiz sinemaya bile gitmemiştim, müzik aleti olarak da bir tek laternayı bilirdim. Bu yüzden bu görkemli saat beni çok etkilemişti, bu kadar yıldan sonra bile hâlâ hatırlıyorum.

MANASTIRIN DİPLOMATİK ÜNÜ

Patrikhanede yapılan "İkinci Diriliş" töreninin ardından, sefirler patriği selamlayıp hediyelerini alıyor, Rus sefirin ve diğer Ortodoks güçlerin peşinden manastıra gidip baş keşişi selamlıyorlardı. Buradan aldıkları hediyeler patrikhaneden aldıklarından güzeldi. Biz de arabaların resmi geçidini seyrederdik.

Bir büyük hafta günü (Paskalyadan evvel olan hafta) Loksandra teyzemle manastıra gitmiştim. Oradaki büyük odalarda inanılmaz bir manzara ile karşılaştım. Bu odaların çoğunda yumurtalar sergileniyordu; ama ne yumurtalar! Üzerlerine altın veya mavi renkli bir çerçeve içinde İsa'nın dirilişi resmedilmişti. Bu güzellik karşısında şaşırıp kalmıştım.

MANASTIRIN KÜTÜPHANESİ

Manastır kütüphanesi konusunda belirtmem gereken şeyler var. Eskiden bu kütüphanede, şimdi Athos'ta bulunan çok kıymetli elyazmaları vardı. Arkhimedes'in kayıp bir teoremi olan "Basınç Konusunda" başlıklı eseri burada bulunuyordu. 10. asırda yazılmış sayıldığı için çok kıymetliydi.

Amerikan Ansiklopedisi'nin Yunanca basımı bu konuya ayırdığı on bir satırda, arada şunları söylüyor:

"Metin 1906 civarında İstanbul'da bulundu; bir kısmı dua kitabına dönüştürülmek için bir keşiş tarafından silinmişti!"

Bu kütüphanenin böyle hazineleri vardı. “Polis’ten Geliyorum” adlı kitabında Bay Lambrinidis bunların korunmaları konusunda şunları söylüyor: “Manastırın kütüphanesinin bir kitabı, soruşturma sonucunda Ayasofya’nın kütüphanesinde bulundu. Yönetim, birinden 12.000 liraya satın aldığı söyliyordu.”

O zamana kadar dokunulmamış olan kütüphaneden bu kitabın nasıl uçtuğunu araştırmak gerekiyor. 1920’li yıllarda manastırın yönetimi Mirmiroğlu adlı bir kurnazın elindeydi.

AİLEM VE MANASTIR

Anne tarafından dedemin ailesi Kudüs’ten gelmeydi (orada hâlâ akrabalarımız var) ve patrikhanede çalışıyordu. Patrikhane dedemi yönetici olarak Fener’deki manastıra yollamıştı. Tabii böyle bir görev çok kârlıydı. Söylentilere göre Fener’deki 1877 yangını sırasında dedemin sigortalanmamış yedi ahşap evi varmış. Evlerin hepsi Fener’deki diğer evlerle birlikte yanmıştı. Yangından evvel sigortacılar Fener’e gelerek dedemle görüşmüşlerdi. Pazarlıkları uzun sürmüş ve ne yazık ki dedem evlerini zamanında sigortalatamamıştı. Yangından sonra da, manastır sağ olsun, bu kez yeni taş evler yaptırmıştı.

Sonunda dedem emekli oldu. Manastır doğduğum evi, kira vermeden oturması için süresiz olarak ona vermişti. Dedem 1908’de ölmesine rağmen, bu evde 1916’ya kadar kira vermeden oturmuştuk. Manastır o sıralarda Kudüs Patrikhanesi ile bağlantısını kaybedip parasız kalınca bizden kira vermemizi istemişti. Babam da bu nedenle evi satın almak zorunda kalmıştı.

PAPAZI GÖSTEREN CÜBBEDİR!

Manastırdan bir papaz Fenerli bir hanım tarafından baştan çıkarıldı. Bu hanım müzik öğretmenimiz Ksinta’nın kızıydı.

İkisi kaçarak Pire’ye gittiler. Papaz Anastasios cüppeyi çıkardı. O sırada da mucize gerçekleşti. Kız, cüppenin içinde çok muhteşem duran Peder Anastasios’un, cübbeyi çıkarınca ufak tefek ve zavallı bir insancık olduğunu fark etti ve onu terk etti.

Papaz pişman, ortada kaldı. İş konusunda deneyimsizdi. Meryem Ana Kilisesi'nde ilahi okumaya başladı. Aksi gibi babam da o kilisedeki ayi- ne gitmişti. O zaman Pire'de, Alkiviadu Caddesi'nde oturuyorduk.

Sivil giyinmiş pişman papaz babamı görünce rahatsız oldu. Papaz- lığa ihanet ettiğini hissetti. (Demek öyle hisler de varmış!) İlahi okumayı bı- rakıp babam onu görmeden kaçmayı başardı. Ama Bay Kostantinos, Papaz Anastasios'un sesini tanıdı. Eve dönünce anneme sordu:

– Amalia, biliyor musun, kilisede Peder Anastasios'un sesini duyar gibi oldum. Acaba nerelerdedir?

Sonradan olanları öğrendik ve din adamlarımızın başarılarıyla çok eğlendik... Aşk yenilmez...

HACI DEDEM

Hacipetros Deda, yani dedem, Fener'de çok ünlü olduğundan sade- ce Hacı diye çağırılıyordu. O sıralarda Kudüs'te Erden Irmağı'na gidip ikin- ci kez vaftiz olanlara hacı denirdi, Ortodoks dini günahların affedilmesi için tek bir vaftiz öngördüğü halde...

"Hacı" lakabı başka bir şeyi de gösteriyordu; parası olduğunu. Bun- da da haklıydılar. O yıllarda Kudüs'e gidip gelmek pek kolay değildi. Ninem yelkenli gemiyle gittiklerini, yolculuklarının bir ay sürdüğünü anlatırdı. Bu- nu yapmak cesaret ve ekonomik bir rahatlık gerektiriyordu. Bu rahatlık da çok kişiye yoktu.

Dedem okumuş bir adamdı. Anadili Yunancadan başka Arapça, Türkçe ve Ermenice de bilirdi. Anladığıma göre dedem, Filistinli olup, Gi- ritli olmadığından Kutsal Mezar Derneği'ne üye değilmiş.

DEDEM ÇOK ŞAKACIYDI

Dedem tanınmış bir şakacıydı. İçten gelen bir şaka anlayışı vardı. Bu şakacılığı vatanından mı getirdi, yoksa ikinci vatani olan İstanbul'da mı geliştirdi bilemiyorum.

Son zamanlarında Muhlio'daki evimizin yemek odasındaki minde- rine oturup gelen geçene sataşıyordu. Dedemin tuhaflığını gösteren bir olay anlatacağım:

Dedem, serveti olmasına rağmen ikinci bir takım elbisesi olsun istemezdi! Giydiği bir tek takımı vardı. Bu da ninemi çok üzerdi. Onu terziye yollamak için elinden geleni yapıyordu. Hacı adamın yıpranmış bir takımla dolaşması ayıptı! Dedem de birinci ve ikinci prova için terziye gidip en sonunda kurula kurula yeni elbisesiyle eve geldi:

– Gel hacı hanım, kocanla gururlan, Hacidimo’da diktirdim. İngiliz kumaşından yapılmış, bana da çok yakışıyor!

Gerçekten de ninem, levent gibi kocasıyla gurur duyuyordu ve onu çok sayıyordu. Bu yüzden çekinerek:

– Elbisen çok güzel Hacı, ama eskisi nerede? Onu yıkayıp onarayım da basit bir iş yapman gerekirse hazır bulunsun...

Hacının yanıtı şaşırtıcı, biraz da sertti:

– Bana ikinci takım gerekmiyor. Eskisini bir fakire versin diye terzi de bıraktım.

Böylece zavallı ninem bundan sonra, takımı bir zarar görmesin ve Hacı adam donla ortada kalmasın diye devamlı dedemin peşinden koştu-rup durmuştu.

CIĞERCİ

İstanbul’da ciğer ve diğer sakatat seyyar satıcılar tarafından satılırdı. Bu ciğerciler dükkânlarını sırtlarında taşıyorlardı. Arkası tahtadan ve çinkoyla kaplı olan bu kocaman dolabın yanları ve kapılarının çerçevesi tahtadandı. İç i havalsın ve sineklerden korunsun diye telden bir kafesle kaplıydı. Arka taraftaki çinko üzerindeki çengellerden ciğer, akciğer ve yürekler sarkıyordu.

Ciğerciler mahalleler arasında dolaşarak mallarını Türkçe ve Rumca seslenerek satıyorlardı: “Ciğer, ciğer.” Dil ile beyin de sattıkları için “linka, çervelo” diye de bağıryorlardı.

Ciğercilerin mahalleden geçişleri ev hanımlarını pek ilgilendirmiyordu, zira kasap çeşitlerini akşamları kocaları getirirdi.

Mahalledeki pisi pisiler ise takım halinde miyavlayarak, kuyruklar direk gibi dikilmiş, ciğercinin peşinden giderken, “Bir parça akciğer al der!” gibi dönüp, evlerinin kapılarında dalga geçen hanımlarına yalvarırcasına bakıyorlardı. “Miyavv!”

Mahallem konusunda konuşmaya başlamadan evvel, adına açıklık getirmek isterim. Beşinci Tepe'nin yarı yolunda bulunduğu için havadar bir yerdir, bu yüzden adı küften kaynaklanmıyor [Muhla, küf demektir]. Muhlio adı Muhliotissa veya Mugliotissa Meryemi Kilisesi'nden gelir. Kiliseyi yaptıran Meryem Mihail Paleologos'un kızıydı ve Moğolların Abaka Han'ı ile evlendirilmişti.

13. asırda inşa edilmiş olan kilise, camiye çevrilmemiş iki kiliseden biridir. 1955'te [6-7 Eylül Olayları'ndan] zarar gördü. Bildiğim kadarıyla Pera'daki Aya Triada'dan başka, kubbeli olan tek kilisedir [bkz. Harita 4. Ada 250, *Eglise Byzantine Panaghia Pammacaristos*, s. 112-113].

Fetih sırasında bu kilise bir manastırdı. Fatih Sultan Mehmet onu Fatih Camii'ni (1463-1469) inşa eden mimar Hristodulos'a hediye etmişti.

Muhlio'nun sınırlarını şöyle çizebiliriz: Manastır yolu-Balat-Antifoniti-Rum Lisesi'nin merdivenleri. Muhlio'nun içinde ise Rum Erkek Lisesi [bkz. Harita 4. *Ecole Grecque Pour Garçons Yaokimion*], İoakimion Kız Lisesi [bkz. Harita 4. Ada 246, *Ecole Grecque Filles Yaokimion*], Muhlio İlkokulu [bkz. Harita 4. Ada 252, *Ecole Primaire Grecque-Garçons*] ve Muhliotissa Kilisesi bulunuyordu.

MUHLİO'NUN ANAYOLUNA DOĞRU

Manastırın köşesinden sola saptığımız yol [bkz. Pervititch, no. 24, Batdie Sokak, günümüzde Çimen Sokak] Muhlio'ya yöneliyordu. Yolun başında manastırın sebze yetiştirilen bahçesi vardı.

Devam ederken solda Eflak Sarayı [bkz. Pervititch, no. 2, Ada 251 yanında *Eglise Grecque Ulak-Seray*] yer alıyor, yol sola kıvrılıp birkaç basamakla İoakimion Kız Okulu'na, Muhlio İlkokulu'na, Muhliotissa Kilisesi'ne ve Rum Erkek Lisesi'ne varıyordu.

Bu basamaklara varmadan, Eflak Sarayı'ndan önce taşlarla döşenmiş yol önce sağa kıvrılıp [bkz. Harita 4. Kazancı Selim Sokak] bir blok sonra yine sola sapıyordu. Orada yol kaldırırma dönüşüp Muhlio'nun ana caddesini oluşturuyor [bkz. Harita 4. Kiremitçi Sokak] ve dört beş blok sonra Antifoniti, Çarşamba ve Fatih'e doğru gidiyordu.

CORNE D'OR

Harita 4. 1929 tarihli Pervititch sigorta haritasında Kiremitçi Sokak (Muhlio'nun ana yolu).

EFLAK SARAYI

Ayia Blaherna Kilisesi veya Eflak Konağı Kilisesi. Eflak voyvodalarının yaptırdığı bu kilise 1587-1597 yıllarında, patrikhanenin Zeyrek'teki Pammakaristos Kilisesi'nden çıkartılmasından sonra kısa bir süre patrikhane olarak kullanılmıştı. 1640 yılındaki büyük yangında, yanındaki Kudüs Patrikhanesi'ne ait olan Metokhion (misafirhane) ve Balat ile Fener arasındaki diğer sekiz kilise ile birlikte harap olan kilise 1769'dan itibaren misafirhane olarak Megaspilaion Manastırı'na bağlanmıştı.

EFLAK SARAYI

Bugün Eflak Sarayı Manastırı önemsiz gibi duruyor: Mütevazı bir kilise ve bir bahçenin etrafında birkaç bina.

Ama 1586-1596 yılları arasında patrikhane buradaydı. Manastır bir ara Kanta kuzenes Ailesi'nin sarayına bağlıydı. Burada Eflak ve Boğdanlı prensler yaşırdı.

MUHLIO'NUN ANA YOLU

Bu yol sadece bizim anayolumuz değildi; Antifoniti'de, Çarşamba ve Fatih'te oturan Türkler de vapur iskelesine gitmek için buradan geçerlerdi.

Eflak Sarayı karşısında olan Diamandi'nin bakkal dükkânının köşesinden başlayan yol, Antifoniti sınırında olan Türk fırınında biterdi [Bu fırın bugün bkz. Kiremitçi Sokak'ın en yukarıda, Ada 248 yakınında 90 derecelik aç yaptığı yerde 77 numarayla gösterilen binada simitçi fırını olarak mevcuttur]. Düz bir yoldu, dikey yollar onu dik bir açı ile keserdi. [1877] Fener yangınında tamamen bozulmuştu. Beşinci Tepe'nin kuzey yamacına toplanan yağmur suları bu yoldan akar, belediye tarafından devamlı onarılmasına rağmen, kocaman çukurlar oluşurdu.

Yolun iki tarafındaki evlerden sadece ikisinin bahçesi vardı: Aşağıda sağda bir zengin eviyle, biraz daha yukarıda gene sağda, bir ara Ermeniler oturmuş oldu-

Resim 22. Eflak Sarayı Kilisesi. Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

ğu için Ermeni evi dediğimiz ev. Bu evin bahçesindeki armut ağacının dalları yola uzanıyordu. Bu dallar mahallenin çocukları için iyi bir nişangâhtı. Zor savaş yıllarında bu ağaca armut düşürmek için atılan taşlardan epey çocuk yaralanmıştı.

Bütün evler üç katlıydı ve ön cepheleri daha önce anlattığım gibi çok dardı.

Yolun uzunluğu yaklaşık 250 metreydi. Hacıpetros'un evi, yani bizim evimiz yolun ortalarında, sağ taraftaydı.

EV OKULU

Sultanlık zamanında İstanbul'un tüm Rum topluluklarının normal anaokulları vardı. Bir de, evde kalmış hanımların, genellikle terzilerin çalıştığı, ev okulu dediğimiz yerler vardı.

Böyle bir evde ben birinci sınıfı okudum, yaşadıklarımı ayrıntılarıyla anlatacağım.

Yedi sınıflı ilkokulun birinci sınıfı vardı ama Antifoniti Mahallesi'nde idi. Anlaşılacağı gibi, evimizden biraz uzaktı. Ufacık yaşımda o kadar uzağa gidemezdim. Bu yüzden aile meclisi beni çok daha yakındaki, üç blok ilerde olan bakkal Diamandi'nin ev okuluna yollamaya karar verdi.

BAKKAL DIAMANDİ'NİN EVİ

Burası tek katlı, tuğlalarla inşa edilmiş bir evdi. Diğer evlerin aksine, sıvasızdı; bu da fakirliğini gösteriyordu. Bu evde anneleri ile birlikte oturan evde kalmış üç hanımın esas işleri nakıştı, ikinci iş olarak da on beş çocuk alıyorlardı.

İlk gün okula beni annem götürdü. Çocukların evden getirdikleri minderlerde oturmaları, giderken de bunları götürmeleri hiç hoşuna gitmediğinden üç kardeşten biri olan Kiria Eleni'nin yanında, yüksek minderde oturmamı sağladı.

Ertesi günün sabahı, çantamı alıp ilk kez tek başıma okula gittim. Oraya kadar gittim, ama hemen ağlayarak geri döndüm. Bunun nedeni, tam okulun önüne, anlaşılan bir boru yerleştirmek için açılan dar hen-deği atlamaya cesaret edemememdi.

Resim 23. Muhlio'nun ana yolu, bugün Kiremit Caddesi.

Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Anladığınız gibi anasının kuzusu, bir muhallebi çocuğuydum.

Beni, gece bekçisi olan Meleti ile okula geri yolladılar. Meleti daracık hendeği görünce, bana, 80 yıl sonra hâlâ hatırladığım küçümseyici bir bakış atmıştı.

YÜKSEK YERDEN BAKMAK

Okula girdikten sonra gidip Kiria Eleni'nin yanındaki mindere oturdum. Bağdaş kurup minderlerinde oturan diğer çocuklara yüksekte bakmaya başladım.

Acaba bu yükseklik farkı bende psikolojik bir etki yaratarak diğerlerine (aptalca) yukarıdan bakmama neden olmuş muydu? Kuşkusuz. Ger-

çekten de bu aptallığımlı aşmak istemiştım, bazen dayak yememe ramak kalıyordu.

Yüksek minderimden, etrafta olanları rahat görebiliyordum. Diğer iki öğretmenim, Kiria Athina ve Kiria Melpo, benimkinin karşısında bir minderde oturup Türk paşalar için yapılan uzun donların bel kuşaklarına nakış işlerlerdi. Meyve ve yaprak motifli harika nakışlardı bunlar.

İki minder ve 15 çocuk arasında ninenin, ailenin annesinin koltuğu bulunuyordu. Bu koltuğun sırtına hayrandım. Bizim evde böyle bir koltuk yoktu. Döşemesinde boğa güreşi desenleri vardı. Bunların İspanya'da yapıldığını öğrendim.

"Amia" dediğimiz nine, oturduğu yerden çocukları izlerdi. Biri, "Kiria, dışarı çıkmak istiyorum" dedi mi onu yanına çağırır, "Gel donunu çözeyim" deyip çocuğu gerekli işe hazırlardı. Çıkarken de arkasından seslenirdi:

– Oturağın dışına çış yapmamaya bak!

Dönüşünde gene çocuğun donunu bağlardı.

Okumaya gelince, tek okumuş olan Kiria Eleni'ydi. Çocuklar sırayla onun önünde ayakta durup okurlardı. Yüksek minderinde oturan Kiria Eleni, alfabeyi ayaklarının üzerine dayayıp nakışına devam ederdi!

Aslında ben bu ev okulunu seviyordum. Sıkıcı evimden çok daha iyiydi.

Hanımların başı ağrımazın diye zavallı çocukların sessiz ve hareket-siz oturmak zorunda olmalarına rağmen, okul daha değışikti.

ÇÖPÇATANLIĞIM

Eleni öğretmenimi çok seiyor, ona bakacak bir erkek olmadığı için çok üzüliyordum. Halbuki etrafta bir sürü bekâr erkek vardı!

Acaba Evirynia'nın erkek kardeşi Kirios Filipos, Kiria Eleni ile evlenip bu eve taşınamaz mıydı? Hem bu zavallıların da bir erkeğı olurdu.

Söyleye söyleye bizimkilerden izni kopardım, öğretmenime de tek-lifi yaptım. Ama toplumu düzeltme ilk çabam, sonrakiler gibi başarısızlıkla sonuçlandı...

Kira Eleni'nin yanıtı çok açık ve beklenmedik oldu:

– Olamaz! İkimiz de gözlük takıyoruz, öpüşürken ne olacak? Gözlükler kırılmaz mı?

Mantıklı bir yanıt...

Bence bu yanıt Kirios Filipos’tan ödünç almıştı, çünkü o çok ünlü bir nüktedandı!

MAHALLEMİZİN SAKİNLERİ

Birkaç önemsiz evden ve bir şarapçı dükkânından sonra, yola kapısı olmayan (kapısı arka yoldaydı) bir evde Spathari adlı bir aile otururdu. Bu ailenin bizimle hiçbir ilgisi yoktu. Evleri de sağlamlaştırılmış bir Bizans yapısına benziyordu. Acaba eskiden neydi?

Hemen yanındaki Kirios Kamfona’nın evi ise mahallenin tek ahşap eviydi. Kişilikli ve mizah duygusu güçlü kepezeler sınıfından bir Sakız Adalıydı Kirios Kamfona!

Anlattıklarına göre şakaları sayesinde sadece kendisine bir bilet alarak, evde kalmış kız kardeşleri ve teyzelerini de tiyatroya sokardı. (“Para yok diye kızlar tiyatrosuz mu kalacaktı? Olacak şey değil!” derdi.)

Kirios Kamfona’nın evinden sonra, daha yukarıda, kişilik sahibi başka bir hanımın evi vardı. Mahallemiz için bu hanım ve kızları hür Yunanistan’ı temsil ediyorlardı. Yunan uyrukluydular.

Biraz ileride bir ana kız daha oturuyordu. Güzelliklerine, hele kızın ki ne hayrandık. Adı Yalatia’ydı... Bir gün beni evlerine çağırmışlardı, nedenini unuttum. O gün ilk kez, kadınların annemden farklı olduğunu anlamıştım.

Patrikhanenin savaş sırasında yolladığı, medeniyetsizlikleriyle mahallemizi alt üst eden mültecileri geçeceğim. Epey olay yaratmışlar, ama neyse ki zaman ilerledikçe bize uymaya çalışmışlardı.

MAHALLEMİZİN GAZETELERİ

Muhlio yolunun alt köşesinde, Muhliotissa Kilisesi’ne doğru giden yol üzerinde, Kiria Lula’nın evi vardı [bkz. Harita 4. Kiremitçi Sokağın Isturumca –bugün Usturumca– sokağını kestiği köşede 33 numaralı ev, s. 112-113]. Bu hanımın kocası, Fener’de patrikhanenin yanındaki Maraşlı İlkokulu’nun müdürüydü.

Müdür beyin sesi soluğu pek çıkmazdı. Güzel paltosu ve fötr şapkasıyla, gayet iyi giyinmiş olarak işine gidip gelirdi, ama sadece bu kadar. Hiçbir sosyal ilişkisi yoktu. Mahalleyi rahatsız eden bu karakteri, taşkın ve samimi karısı tarafından tamamlanıyordu.

Bayan Lula çok ciddi ve saygın bir hanımdı. Evinin bir köşesinde tüm mahalleye günlük haberleri, savaş haberlerini ve başka ilginç şeyleri anlatıp dururdu. Bazıları onun sayesinde gazete için ayıracakları kuruşu tasarruf ederlerdi. Her şeyi Kiria Lula'dan öğrendikten sonra gazete-yi ne yapacaklardı? Kiria Lula böylece "mahallenin gazetesi" unvanını kazandı.

Kiria Lula işinde yalnız değildi. Kiria Lefkothea adında, bizim mahallenin Antifoniti'ye doğru uzanan üst köşesinde çalışan, değerli ve verimli bir meslektaş vardı. Görev yerinden hiç kıpırdamayan Kiria Lula'nın muhabiri gibi çalışır, her yere koşup haberlerin ve olayların kaynağına giderdi: Fener'e, vapur iskelesine, fiyat endeksini hazırlayan Balat'a...

Kiria Lula oralara nasıl giderdi? Kiria Lefkothea bütün gün koşuşturduktan sonra Kiria Lula'nın evine varır, son haberlerle raporunu verir, sonra kendi görev yerine gidip kendi müşterilerini ve Antifoniti'ye doğru gidenleri bilgilendirirdi...

YUTTUĞUMUZ HABERLER

Anlatacağım örnekler, bu iki hanımın haberlerinin güvenilirliği konusunda bir fikir verebilir.

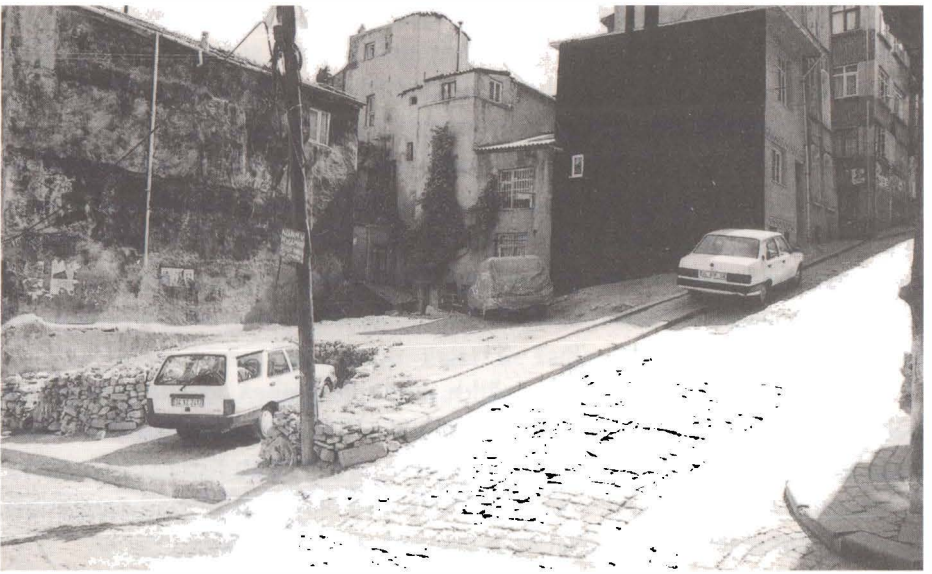
Kiria Lefkothea, Kiria Lula'ya şöyle demişti:

– Balat'taki Yahudi hastanesinde okkası 120 kuruşa kemiksiz sığır eti satıyorlar. Ben üç okka aldım, daha var. Koşun, çünkü orada büyük bir kalabalık toplanmış.

Kiria Lula, Kiria Lefkothea'nın haberini hemen yaydı, biz de koşup önemli bir miktar aldık, çoktan beri et yemiyorduk.

Pirinç bulunmadığından, eti bulgurla pişirdik ve afiyetle yedik. Yediğimizizin at eti olduğunu ertesi gün anlayacaktık.

– Ne olmuş yani, dedi Kiria Lefkothea. Fransa'da at etini devamlı yiyorlar!

Resim 24. Bir zamanlar Kiria Lula'nın oturduğu evin yerinde şimdi bir arsa var. Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Kiria Lefkothea gene bir gün, Balat'ta gazyağı için çözüm bulunduğunu söylemek üzere kendinden geçmiş bir halde geldi. Lambanın içini idrarla doldurmak yeterliymiş. Doğal olarak deneme başarılıydı, çünkü fitiller henüz gaz doluydu. Ancak idrar fitile varınca işler değişti. Kiria Lefkothea'nın altın madeninden taş çıktı.

DİĞER HABER KAYNAKLARIMIZ

En azından bizim evde haberler Kiria Lula ve Kiria Lefkothea'ninkilerle sınırlı değildi. Babam onlara pek aldırmaz, yorgunluğuna ve az eğitilmiş olmasına rağmen tek sayfalı günlük gazetesinin her satırını gaz lambası ışığında okurdu. Aileye gazete okuma işini kahramanca yapar:

– Efimitsa, nereye gidiyorsun? Bekle, okumam bitsin, derdi.

Gazeteyi böyle en ufak ayrıntısına kadar okuma alışkanlığı bana da geçti ve bu alışkanlıktan bütün hayatım boyunca çok faydalandım.

Babamın haberlere olan ilgisi sadece bilgilenme isteğinden değildi. İçinde yaşadığımız endişeli zamanlardan kaynaklanıyordu bu ilgi.

Yapacak bir işi olmayan, işi gücü duyduğu şeyleri başkalarına aktarmak ve herkesin ne yaptığıyla uğraşmak olan, bunun için herkesi gözetleyen kadınlara keraça denirdi. Mahallemizde pek çok keraça vardı. Şimdi ben de onlar gibi keraça'lık yapayım:

Yolumuzun sol tarafında ve bizim karşımızda bulunan evin cephesi diğerlerinden daha dardı; ama bu eve dikkat etmemizin nedeni başkaydı. Söylentilere göre, mahalleye yabancı biri bu evi kiralayarak sevgilisini oturtmuştu. Muhlio'da duyulmamış bir skandaldı bu. Hanım, anlaşılan utanıyordu, çamaşır asmak için bile pencere ve taraçaya çıkmazdı. Çamaşırını kapalı pencereler arkasında bodrumda kendi yıkardı. Bu yüzden onu ve dostunu kimse görememişti. Ben de giriş katımızdan çok casusluk etmeme rağmen bir şey görememiştim.

Bir tane daha: Çocukları ve bebekleri daima çok pis olan Anadolu lu Andronikis'in evinden uzak dururduk. Onların bitişiğindeki evde de bir bekâr oturur ve ilgimizi hiç çekmezdi. Aksine, kendisi gibi evde kalmış üç kız kardeşi ve dul annesi ile oturan, Kiria Sevos'un (Sevasti) evi ilgimizi çekti. Evde kalmışlığın mahalledeki temsilcileriydiler. Erkek kardeşleri küçükken İsviçre'ye gidip saatçi olmuştu. Bir ara öldüğünü duyduk. En büyüklere olan Sevo pazara gidip saat satmaya başladı. O zamana kadar evinden hiç çıkmamıştı. Kimse de nasıl geçindiklerini bilmiyordu!

ALTIN İSKEMLE

2,5 metrelik bir tahta perde ile çevrili boş bir arsanın yanında zengin Kirios Muta fi'nin hayran olduğum yeni boyanmış gösterişli evi bulunuyordu. Neden hayrandım bu eve?

Her şeyden önce, birinci kattaki kapalı balkonda altın bir iskemle görüyordum. Duyduğuma göre altın ender bulunan ve çok pahalı bir madendi.

İskemlenin altın yaldızla boyanmış tahta olduğunu, üzerindeki altın miktarının çok az olduğunu ve hiç de pahalı olmadığını öğrenince çok şaşırmıştım. Bu vesileyle bana her parlayanın altın olmadığını öğrettiler.

Muta fi'nin evine hayran olmamın bir nedeni daha vardı. Savaşta hüküm süren açlık sırasında, Paskalyada küfeleri çörek dolu iki hamalın ev-

den çıktığını görmüştüm. Sorup öğrendim. Çörekler ordunun subaylarına gidiyordu. Deri tüccarı Mutafileler, ordudan büyük siparişler alıyordu. Bu da başka bir deneyim.

MUHLIOTISSA YOLU

Muhlio'nun anayolu ne kadar hareketli olsa da zengin evlerinin bulunduğu, Kiria Lula'nın evinden başlayan Muhliotissa Kilisesi'nin yoluyla [bkz. Harita 4. Isturumca Sokak, s. 112-113] karşılaştırılınca önemsiz kalıyordu. Hafif bir yokuşu olan bu yoldaki önemli ve süslü evlerin arasında (örneğin Nomidis'in evi), dışı yağlıboya ile boyanmış Kosmidis'in konağı da vardı [bkz. Harita 4. Ada 253'teki *Ecole Turque, ex-Cosmidis*/Türk Okulu, bu konak 1950'lerde "perili ev" olarak anılıyordu]. Konağın giriş katı bütün Fener'de tekti. Bu bahçeli konak, keyfini sadece Kosmidis çıkarsın diye yüksek bir duvarla çevrilmişti, ama Kosmidis sürekli Yunanistan'da olduğu için konağın tadını çıkaramıyordu.

Bir muamma! Bugüne kadar bu Kosmidis'in kim olduğunu ve o kadar da önemli olmayan Muhlio'da bu kadar lüks bir konağı neden yaptırdığını öğrenemedim. Parası olanların taşındığı Pera'ya gitseydi ya!

Muhlio okuluna gittiğim altı yıl süresince her gün bu konağın önünden geçer ve güzel döşenmiş yaya kaldırımında zevkle yürürdüm. Bu kaldırımı da belediye yapmamıştı.

MUHLIOTISSA KİLİSESİ

Kilisenin kubbesinden başka, cehennemi ve günahkârların çektikleri çileleri tasvir eden bir duvar resmi de ilgimi çekmişti. Bütün resim sıvayla kaplanmıştı (tuhaf, çünkü Türkler kiliseye dokunmamıştı), ama sol alt tarafında çok ilginç bir çile sahnesi gözüküyordu: Çırılçıplak, başlarında şapkalı olan iki piskopos, şeytanın sürdüğü bir arabayı birlikte çekiyorlardı, şeytan mızrakla kıçlarını dürtüyordu.

Dindar babası tarafından eğitilen 13 yaşındaki bir çocuk için bunu görmek şaşırtıcıydı! Babamın piskoposlar dahil herkesin günahkâr olduğu açıklaması beni pek tatmin etmemişti. Öyleyse ellerini neden öpüyoruz? Bu konuyu düşünmeye başladım; Tanrı, şeytan, günah her şeyi karıştırdım.

Babam, aptalca sorular soran oğluyla başı belaya girdiği için, resmi doğru dürüst söylemeyen kilise yönetimine sinirlenmişti.

KÜÇÜK KİLİSE VE BABAM

Muhliotissa Kilisesi için söyleyecek bir şey daha var. Bahçesi İstanbul'un diğer kiliseleri gibi kalın bir duvar ve sağlam kapılarla çevrilmişti. Bu duvarlar o kadar sağlamdı ki, bir ortaçağ şehrini çevreleyen surları andırıyordu.

Sürekli açık olan dış kapıdan girdiğimizde, avlunun içinde Bizans kilisesi tarzında ufak bir kilise vardı. Hangi aziz veya azizeye ithaf edildiğini bilmiyorum. Tek bildiğim, asıl kilise kadar önemli oluşuydu. Babam her geçişinde başışını oradaki tablaya atardı. Adam devamlı büyük kiliseye koşacak değildi ya!

MUHLIO-POTİRA BİRLEŞİK EĞİTİMİ

Anaokulunda birinci sınıfı okumadan “Muhliotissa Meryem Ana” okulunun ikinci sınıfına yazıldım. Müdürümüz değerli aydın Dimitrios Damaskinos'tu. Öğretmenlerimiz de çok iyiydi (çocuklar onlara lakaplar takmışlardı): Simeon Papadopoulos'a biraz kambur durduğu için Kukudis; Pavlo Anastasiadis'e, çok ciddi ve yetenekli olmasına rağmen Eskiçi; Aleko Hrisafidis'e tavan taburunda askerliğini yaptığı için Keleş deniyordu. Morfi, (adını unutmuşum) kabadayı olduğu için ona lakap takılamamıştı.

Sadece nüfuzunu simgelemekle yetinmeyen, “değneğiyle” dolaşan bakıcımız Kirios Hambo (Haralambo) da vardı. Diğer bazı öğretmenlerimizin de değnekleri vardı. Özellikle Simeon Papadopoulos, verniklenmiş değneğini taşımak için ceketinin iç tarafına özel bir cep yaptırmıştı.

SİMEON'UN CİMRİLİĞİ

Bize 1917-1918 yılında Türkçe de öğreten Simeon harika bir öğretmendi. Ondan söz ederken, cimriliğini gösteren bir olayı anlatmak isterim. Bir gün Simeon okulda bayıldı. Nedenini bilemiyorum ama onu bir türlü ayıltamamışlardı. Belki yaranı olur diye topal karısı Osia çağırılmış, kadıncağzı topallaya topallaya gelip onu ayıltmaya çalışmıştı.

Resim 25. Mütareke'de Kosmidis'e ait olan bu ev daha sonra Türk okulu olarak kullanıldı. 1950'lerde boştu ve "perili ev" diye anılıyordu.
Fotograf: Serol Teber, 2004

– Simeon, Simeon, kendine gel! diye bağıyordu. Ama yine bir tepki yoktu.

En sonunda kadın kararını verdi ve:

– Simeon kendine gel! Doktor çağırayım mı? dedi. Bu yetti.

Simeon hemen ayağa fırlayıp bağırmaya başladı.

– Hayır, hayır, hayır!

Simeon hiç doktora para verir miydi!

EĞİTİME DEVAM

Lafa dalıp en sevdiğimiz öğretmen olan Marneli'den söz etmedim. Herkes onu sevdiği için lakabı yoktu.

Limbusi'ye gelince... Onu nasıl unuttum! Boyu, duruşu, şıklığı ve ders anlatırkenki akıcılığı ile hayranlığımı kazanan ilk insan olmuştu. Sakız Adalı olduğunu duyunca çok şaşırmıştım. Ben sadece Limonluklarda iş elbiseleriyle gördüğüm Sakızlıları bilirdim...

Truva'da Hektor'un alçak Ahilleus tarafından öldürüşünü anlatırken aktardığı heyecanı hatırlarım. Kendisi ağlarken bizi de hıçkıra hıçkıra ağlatmıştı.

Muhliotissa Meryem Ana Okulu, kâgir, iki katlı ve genişçeydi. Bodrumda yemekhanesi, bir de bahçesi vardı.

Okulumuz köşede, Muhliotissa Meryem Ana Kilisesi'nin ve İoakimion Kız Lisesi'nin karşısında (kızların çıgıkları bizi şaşırtıyordu) ve Rum Lisesi'nin yakınındaydı.

Savaş yıllarını iyi koşullarda geçiriyorduk, birden ordu okulumuza el koyarak bizi şaşırttı. Gidip bir Türk konağına yerleştik.

RUM OKULLARI

Türkiye'deki Rum yuvaları ve ilkokulları Rum cemaati doğrultusunda semt komiteleri tarafından yönetiliyordu. Öğretmenleri bunlar tayin edip görevlerine bunlar son verirlerdi. Bu yüzden İstanbul'da kötü bir öğretmene rastlamadım. Kurulu tatmin etmeyen hemen kovulurdu. Kurul çocuklarını kötü ellere bırakmazdı.

Türkiye'nin Maarif Nezareti okullarımıza hiç karışmıyordu. Nezarete vekâlet eden patrikhanenin Eğitim ve Din Komitesi de okullarımıza pek karışmıyordu. Bu kurul programları belirleyip kitapları onaylıyor, öğretmenlere karışmıyordu.

Okulları işletmek için gerekli para okul ücretlerinden sağlanıyordu, bu yüzden de yönetime üçüncü şahıslar karışamazdı.

O zamanlar fark etmiyorduk ama Türkiye'deki Rum cemaatinin işlerinde yerel yönetim kazanmıştı!

OKULLARIMIZDA TÜRKÇE

Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin Rum cemaatine karşı uyguladıkları baskıcı önlemler, 1917'de Yunanistan'ın antanttan çıkması sırasında

Resim 26. Haris Spataris'in okuduğu, bugün bir yıkıntı halinde bulunan Rum Erkek İlkokulu.
Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

alınmıştı. Daha önceleri Yunanistan savaşta Müttefikler tarafına geçmesin diye bizi gücendirmemeye özen gösteriyorlardı.

Alınan baskıcı kararların en önemlisi Yunan okullarında Türk dilinin empoze edilmesi idi. Bu karar mütarekeye kadar sürmüştü. O sıralarda 7. sınıftaydım, mütarekeyi duyar duymaz, hemen sınıftaki sobada Türkçe kitaplarımızı yakmıştık!

Daha önce de sözünü ettiğim gibi, Türkçede Arap harfleri kullanılıyordu. 34 harfli ve her birinin üç veya dört şekli olan bu alfabe bizi serseme çeviriyordu.

Mustafa Kemal, daha sonra Latin alfabesini getirdi. Bu yüzden şimdi fazla bir şey hatırlamıyorum. Şimdi Yunanistan'da Araplar ve Afri-

Resim 27. Günümüzde kullanılmayan Ioakimion Kız Lisesi'nin binası.

Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

kalılar yüzünden Arapça duyuruları okuyamadığım için kendime çok kızıyorum...

Türkçe bilmediğimiz için çekilenlerin yanında aslında bu hiçbir şey değil. Anadolu tren yolu yapıldıktan sonra 1900'lerde Anadolu'dan gelen Rumlar Türkçe bildikleri için işlerimizi elimizden alıyorlardı.

Daha önce de hatırlattığım bir Türkçe darbimesel bizi uyarmıştı: "Türkçe bilmeyen Allah'tan korkmaz."

Ama bizim aklımız neredeydi?

Kuşkusuz, aramızda Karamanlılardan başka Türkçe bilenler de vardı. Bunlar patrikhane ve Yunan cemaati tarafından, Türk yetkililerle ilişkilerde aracı ve tercüman olarak kullanılmak üzere "okumuş" olanlardı.

Okullarda 1917 yılına kadar Türkçe öğretilmemesine rağmen, Yunan coğrafyası ile birlikte Türkiye coğrafyası da öğretilirdi. Herhalde Megali Idea bunu gerektiriyordu.

TÜRK İZCİLİĞİ

Türk dili ile birlikte bize Türk izciliği de empoze edildi. Okullarda Rum öğrencilerden izci grupları oluşturuldu ve yürüyüşler, geziler başladı. Bu hareket çocukların hoşuna gidiyordu. Sınıflarda kapalı olmaktan iyiydi.

Annem yine de izciliğe katılmamam için elinden geleni yaptı. Jim-nastikten korkuyordu.

Diğer çocuklar beklemedikleri bu oyundan çok zevk alıyorlardı. Askeri disiplin ve düzen, rütbeler, şarkılar (Türkçe olmalarına rağmen), İstanbul Üniversitesi'nde Alman izcilerle birlikte seyrettiğimiz bir film çocuklar için çok eğlenceliydi.

Bulgurcunun oğlu da bizim sınıftaydı. Çok paralı olduğundan kendisini gösterme fırsatını bulmuştu. Terzisine lacivert altın düğmeli bir üniforma diktirdi, savaştan önce polislerin kullandıklarına benzer deriden tozluklar taktırdıktan sonra, onbaşı olarak çağrılmak istedi. Yürüyüşlerde birinci takımın sağında yer alırdı.

TÜRK İZCI ŞARKISI

Bize öğrettikleri izci marşının birkaç dizesini ve gerçekten çok güzel olan müziğini hatırlıyorum. İstanbul'da hâlâ söylendiğini duydum. Marşın mısralarını Bayan Niki Stavridu çevirmişti.

Dağ başını duman almış,
Gümüş dere durmaz akar.
Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar.
Sesimizi yer, gök, su dinlesin,
Sert adımlarla her yer inlesin.

"DİYAKOZUMUZ" ... BAŞ YEHOVACI

Çok sevdiğimiz müdürümüz Damaskino'dan sonra diyakoz [papaz yardımcısı] olmasına rağmen çok iyi bir insan olan Polikarpos Kiniyopulos müdür oldu. Biz ona kısaca Diyakoz derdik. Ondan çok şey öğrendik, ama en önemlisi onunla tartışabiliyorduk. İlahiyatta bile katı değildi. Bu papaz karşıtı taktiğinin nedeni, Atina'ya gelince anlaşılmıştı.

Burada papazlığı bıraktı, tıraş oldu, cüppesini çıkartıp Kutsal Sinod'a yolladı. Bunlar da Metaksa'nın zamanında oluyordu.

Arkasından maalesef, Yehova Şahitlerinin yöneticiliğini aldı. Bunu bilmeden gidip onu görmek istemiştım. Ama polis teşkilatında yönetici olan eski bir sınıf arkadaşım, bunu yapmamamı tavsiye etti: "Bu Yehovaları, komünistlerden de beter kovalıyoruz" demişti. Burjuva rejiminin dine ne kadar çok dayandığını düşündüm. SSCB'ye göre devlet memurunun vatandaşa dinini sormaya hakkı yoktur, kimliğine de dini yazılamaz. Burada, papazlar, kimliğinde Ortodoks yazılı olduğundan, karımı Hıristiyan usulüyle gömmek istiyorlardı. Halbuki zavallı çoktan imanını yitirmişti.

BİR AYRICALIK DAHA

Ev okulunda, ayrıcalıklı olarak Kiria Eleni'nin yanında yüksek minderde oturmamdan sonra, bu okulda karşılaştığım ikinci ayrıcalık, sınıf arkadaşlarım tarafından muhallebi çocuğu olarak sınıflandırılmam oldu.

Evet! O sıralarda okullarımızda dayak vardı; ama ne Kukudis ne de başka biri bana vurmaya cesaret edebildi. Neden? Uslu ve çalışkan olduğum için değil, babam yüksek bir okul ücreti verdiği için.

O sıralarda okullarımızda ücret her çocuk için aynı değildi. Okul Komitesi bölgede oturan herkesin "durumunu" bildiği için, her çocuğun ücretini babasının durumuna göre ayarlıyordu.

Babamın verdiği yüksek ücret sayesinde annem gidip öğretmenlerden ve korkunç Kirios Hambos'tan dayak yemememi rica etmişti.

Babam sertlik taraftarı olduğu için bunu onaylamamıştı, ama onu kim dinliyordu? Evde de okulda da annemin dediği olurdu.

Buna rağmen babam okula gittiği zamanı anımsıyor (herhalde Cibali'ye), öğrencileri "falaka"ya yatıran ve harika öğrenciler yetiştiren öğretmeninden söz ediyordu.

Nasıl olduysa ben okulda ve hayatta, Alman işgaline kadar dayak yememiştım. Sonra, Halkida'daki İtalyan komutanlığında iğrenç bir İtalyan çavuş bana bir tokat atmıştı.

9 Eylül 1943'te İtalya teslim olduğunda, ELAS onu kursuna dizince intikamım alınmış oldu.

[...]

MÜTTEFİKLERİN GÖRKEMİ VE GÖSTERİŞİ

Birinci Dünya Savaşı bittiği sırada, herkes canı gönülden eğleniyor ve bundan sonra savaş olmayacağına inanıyordu. O sırada İstanbul Müttefiklerin işgalindeydi. Müttefiklerin her biri kendisine en büyük payı koparmaya çalışıyordu.

“Savaş ganimeti” toprak ve savaş tazminatı demekse de müttefiklerin diplomasisi başka şeyleri de hesaba katıyordu.

“Yenilmiş” Türklerin ve onlara bağlı halkların teveccühünü kazanmak istiyorlardı.

Bu doğrultuda Müttefiklerin en uygun buldukları yöntem, Boğaz'ı donanmaları ile doldurarak görkemlerini göstermekti. Denizciler İstanbul'da para saçıyorlardı. İstanbul Amerikalı, İngiliz, Fransız, Japon, İtalyan sarhoş denizcilerle dolmuştu.

İstanbul'da bulunan tüm uyrukların her tür hizmeti ikram ederek bu çılgınlıktan faydalanması ve paraları toplaması çok doğaldı.

POUR LA SOUPE DU PAUVRE²

Bir Amerikalı, otomatik makineler çıkınca para kazanmanın yeni bir yolunu bulmuştu: Parayı atıp karşılığında bir bilgi alınıyordu, yani hiçbir şey. Aynı şeyi İstanbullu Rumlar, daha doğrusu çok sayıdaki dernekleri de düşündü. O sıralarda eski derneklerden başka yeni dernekler de kurulmuştu ve yasallaşmaları patrikhanenin iznine bağlıydı.

Bu dernekler her pazar ve her bayram günü (bayramın uyruğu ve devleti fark etmiyordu) kokart takma yöntemini uyguluyorlar, yoldan geçenlerin göğsüne kokartı iğneledikten sonra küçük bir yardım bekliyorlardı.

Yardım “*Pour la soupe du pauvre*” denilerek Fransızca isteniyordu. O sıralarda İstanbul'da Fransızca revaçtaydı! Müttefik kuvvetlerin mensupla-

2 Yunanca metinde Fransızca yazılmış. “Fakirin çorbası için” anlamındadır –ç.n.

n, sarhoş oldukları için hemen ellerini ceplerine atıp parayı kumbaraya atıyorlardı. İstanbullu Rumların fakir çorbası için topladıkları, beylerin derneklerine gidiyordu.

Bu akılcıca yöntemi, Muhlio'daki okulunun yedinci sınıf öğrencilerinin kurduğu Ahileus Futbol Kulübü de uygulamak istedi. Oturup düşünüldüler. Bir yerde takılıyorlardı. Patrikhaneye gidip izin almak gerekiyordu, ama buna cesaret edemiyorlardı. Bu görevi cesur birine vermek istediler. Beni cesur sandılar. Aman Tanrım, ben hiçbir zaman cesur olmamıştım. İşleyişe uygun görünsün diye, beni üye bile yapmadan başkan seçtiler.

– Aman bre! Ben hayatımda topa vurmuş değilim!

– Zararı yok. Kulübün menfaati için başkan olacaksın!

Ne diyebilirdim? Kabul edip hemen ertesi gün patrikhaneye gittim. Beni piskopos yardımcısı papaza yolladılar. Onun altında üç diyakoz daha vardı. O sıralarda başpiskopos, sonradan Patrik olan Athenagoras'tı!

HER ŞEYDEN ÖNCE ... FAKİRLER

Athenagoras beni dikkatle dinledi. Kulübün desteklenmesi gerektiğinde hemfikiridik ama, biz de fakirleri düşünmeliydik. Geçirdiğimiz sa-vaştan sonra onları de desteklememiz gerekiyordu... Topladığımız paraların yarısını Fener Manastırı'nda bulunan yoksullar derneğine vermeliydik.

Kulübüme sormadan teklifi kabul ettim. Başka ne yapabilirdim ki?

Patrikhaneden gerekli onayı aldıktan sonra bağış kampanyasını düzenlemeye başladım. Kızların yaşamı o zaman daha derli topluydu. Büyük zorluklarla beş ekip kurabildim. Yunan bayraklı iki ayrı kokart bastırdım, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra pazar sabahı işe koyulduk. Hatırlıyorum, bir ekibi Prinkipo'ya [Adalara], diğer dördünü de Pera'ya yolladım. Şehrin Türk kısmı bu işe elverişli değildi, zaten müttefik kuvvetler de o tarafa pek gitmiyordu.

Akşamüstü ekipler paraları yüklenmiş geldiler. Ben de tahsilatı toplamak için Fener vapur iskelesine gittim.

Biletçinin yanında durmuş, ilk ekibi bekliyordum. Birden yanımda cüppeli, çok uzun boylu birini hissettim. Döndüğümde ortağımız Athenagoras'ı gördüm. O da yoksullar için yüzde elliye almaya gelmişti.

Lafi uzatmayayım. İlk ekibi karşıladım, sonra da diğerlerini. Her ekibin gelişinde Athenagoras ile bir duvar dibine gidip paraları paylaşıyoruz: Yarıyı yoksullara, yarıyı kulübe.

Nezaketi icabı, büyüklere de inanmamız gerektiğinden yoksulların payı için makbuz istememiştim. Makbuz vermek başpiskoposun da aklına gelmemiştir.

PAYLAŞMA

“Birilerini kavga ettirmek istiyorsan, onlara para ver” derler. Kulübümüzün başına da doğal olarak bu geldi. Bağışlardan bu kadar büyük bir meblağın toplandığı duyulunca kulüp birbirine girdi. Bazıları topu bile unuttu, paralarla ne yapılacağı tartışılıyordu. Toplar, fanilalar, futbol ayakkabıları ve adını bile bilmediğim bir sürü araç gereç. O kadar çok para kalmıştı ki etrafımızdaki diğer kulüpler bizimle ortak olmak istiyordu. Diğer yandan bizim kulübün üyeleri kulübü dağıtıp paraları aralarında paylaşmak istiyorlardı!..

Tabii, başkanları olarak bu dürüst ve kibar önerileri geri çevirdim. Bu yüzden de sporcuları karşıma aldım.

Bu olumsuz tutumumun sonucu ne oldu? Bir darbe.

Çocuklar gizlice toplanıp karar aldılar. Kulüp dağıtılıp mal varlığı üyeleri arasında paylaşılacaktı.

Bana söylemeye utandıkları için, bir sabah okula gitmek için kapımı açtığımda, önümde futbol malzemelerinden oluşmuş bir tepecikle içinde para olan bir zarf bulduğumda durumu anlamıştım.

Bu, kulübün servetinden bana düşen paydı!

HER YERDE AYNI

Teselya'nın bir yerinde bir tarım kooperatifi şarap imalathanesi kurarak piyasada epey tutulan bir şarap elde etmişti. Her şey yolundaydı.

Derken Arkeoloji Müdürlüğü imalathaneyi istimlak edip onlara muazzam bir tazminat ödedi. Kooperatif, bu tazminatla başka bir imalathane kurup başarılı şarabın yapımına devam edebilirdi.

Ama hayır! Şarabın başarısından istifade edeceklerine, genel kurul toplantısında kooperatifi dağıtıp tazminatı üyeler arasında paylaştırmaya karar verdiler.

Bizans Evrensel Lisesi'nin devamı kabul edilen Büyük Rum Lisesi 1454 yılında kuruldu. Okulun görkemli binası ise 1881 yılında Dimadis adındaki mimar tarafından inşa edildi. Bu okulda Yunanistan ve Türkiye'nin her tarafından öğrenciler vardı. Öğretmenler, Avrupa'da yetiştirilmiş seçkin eğitimcilerdi. Daha sonra bazıları Yunanistan üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptılar.

BÜYÜK RUM LİSESİ'NİN ÖĞRETMENLERİ

Büyük Rum Lisesi'nin öğretmenleri, halk tarafından akademik unvanları ve başarılı ders verme kabiliyetleri yüzünden çok takdir ediliyorlardı.

Ama benim zamanında, öğretmenler ve patrikhane memurları arasında gülünç duruma düşen biri vardı. Bunun nedeni, dünyada dar kafalılığın ne kadar yaygın olduğunu gösteren, tek başarısıydı.

PEDER ZOTOS

Bilgisiyle okulun idaresini ele alabilecek durumda olan ve patrikhanenin Berlin Yunan Cemaati'nden getirttiği Rum Lisesi'nin ünlü müdüründen söz ediyorum.

Fener'e varır varmaz ona kilisenin büyük günah çıkartıcısı ve din eğitmeni unvanı verilerek itibarına patrikhaneninki de eklendi.

Ama onun kutsal kanunlardan biraz sapması (rahipler evlenebilir, ama onun dışında bir şey yapamazlar) Fener'de ve İstanbul'da büyük bir skandala yol açtı.

Peder Zotos, evli olduğu için baş rahip olamıyordu. Müdür olarak Büyük Rum Lisesi'nin bahçesinde bulunan iki katlı eve yerleştirilmişti. Bu görkemli ev, okulla aynı üslupta yapılmıştı.

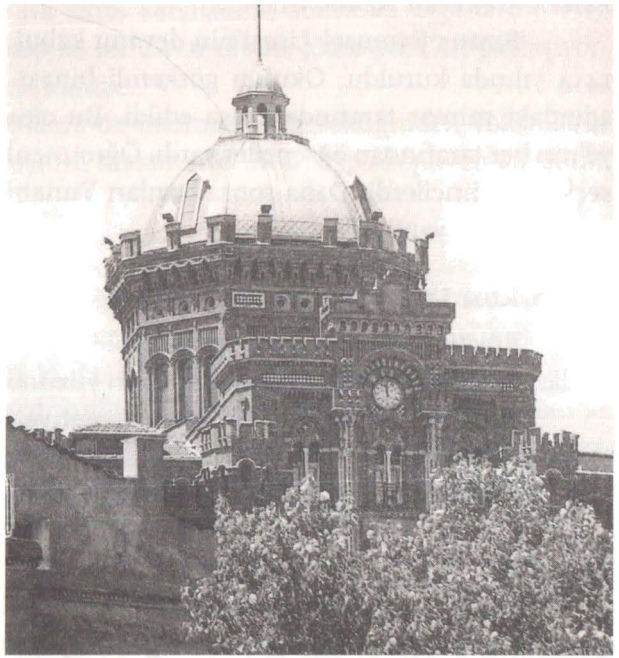
Müdür beyin hanımı felçliydi. Onu devamlı olarak bir şezlongda uzanmış güneşlenirken görüyorduk.

Almanya'dan getirdikleri bir kız eve devamlı olarak gelip gidiyor, müdür beyin felçli hanımına ve eve bakıyordu.

Okulun bahçesinde rastladığımız tek dişi olan bu genç kıza uzaktan baktıkça ağzımızın suları akıyordu. Ama anlaşılan, aziz peder bizim gibi ya-

FENER RUM LİSESİ

II. Mehmed'in fermanıyla 1454'te kurulan ilk Rum eğitim kurumudur. Patrikhane Akademisi, Mekteb-i Kebir adlarıyla bilinir. 1861'e kadar teoloji ağırlıklı bir eğitim veren okul, bu tarihten sonra klasik eğitim veren bir liseye dönüştü. Günümüzdeki kırmızı renkli tuğla bina 1880'de Mimar Dimadis tarafından inşa edildi.

Resim 28. Fener Rum Lisesi.

Fotoğraf: Serol Teber, 2004

lanmakla yetinmemiş. (Bunu kutsal kurallar bile kabul eder sanırım.) Bir taraf din adamı olsa bile, tabiatın iki cinsiyet arasında koyduğu kurallara göre işi ilerletti.

Nasıl olduysa olay duyuldu. Fener, patrikhane ve bütün İstanbul dedikodularından bunaldı!..

OLAY YAYILIYOR

Söylentiler basınının ve mizah dergilerin kulağına gidince İstanbul'a iyice yayıldı. Patrikhane dedikoduyu durdurmak ve adamı haklı göstermek için altı yedi doktordan oluşan bir kurula kız muayene ettirdi.

Doğal olarak kurul gerekli keşifleri yaptı. (O zamanlar kızın kişiliğine hakaret diye bir konu yoktu.) Ama uzun süren toplantılara rağmen beraat ettirici rapor çıkmıyordu. Neden?

Kurulun bir üyesi, sadece biri, bilimsel etiği hatırlayarak imzayı basmamıştı!

Aman bre, ortalık dedikodudan yıkılıyor! Bre patrikhane rezil oldu! Bre, müdürün Alman sistemine uygun kurduğu Büyük Lise'nin disiplini yok oluyor!

Boşuna, doktor gerilemiyordu! Kuruldan beraat kararı çıkmadıkça bir şey yapılamıyordu.

Patrikhane ve kamuoyu çoğunluk usulüyle alınan bir kararla tatmin olamazdı. Karar oybirliğiyle alınmalıydı. Oybirliğiyle beraat!

Bu arada basın ve mizah dergilerinin panayırı sürüyordu.

Her şeyin bir sonu olduğu gibi, nihayet bu skandalın da bitmesi gerekiyordu.

En sonunda doktor da kabul etti (kabul ettirdiler) ve oybirliğiyle rapor çıktı. Patrikhane de rahatladı, her şey yerli yerine oturdu.

ZAFER ŞÖLENLERİ

Bu iş gerçekleşir gerçekleşmez, müdür bizi bahçeye toplayarak doğrunun yalanı ve dedikoduyu aşır hep kazandığımı söylediye de pek ikna olmadık. Bize lokum ikram ederek dersleri de bitirtti ve doğrunun üstünlüğünü kutlamamız için hepimizi evlerimize yolladı.

Ama rezalet, bu büyük rezalet hemen durmadı. En iğneleyici mizah dergisi olan korkunç *Kedi*, müdürün aklanması ile alay etmek için iki sayfayı kaplayan, on iki skeçlik bir karikatür basarak macerayı anlatıverdi. Birinci skeçte kocaman bir gazete yazısı vardı, birbirini izleyen skeçler gittikçe ufalıyordu, on ikincisini okuyabilmek için ise bir mercek gerekiyordu.

MİSTAKİDİS VE AFTENTOPULOS

Büyük Rum Lisesi'ndeki öğretmenlerim Mistakidis ve Aftentopulos'u da tasvir etmek isterim.

1912 yılında yıllık mizah dergisi *Satan*'da çıkan ve iki öğretmeni karşı karşıya gösteren bir karikatürü anımsadım. Mistakidis'in elinde kocaman bir çanta vardı (aslında ben onu hiçbir zaman çantalı görmemiştim, demek karikatürist öyle istedi) ve Aftentopulos'a şöyle diyordu:

– Her şeyi biliyorum ve hepsi çantanın içinde.

Diğeri ise şöyle yanıtlıyordu:

– Hiçbir şey bilmiyorum, bu yüzden de arı dili savunuyorum.

Dilbilimi o sıralarda onları çok ilgilendiriyordu. Yunan Filoloji Derneği başkanı olarak 1918-1922 yıllarında yazılan ve sınıf arkadaşım olan yeğeni tarafından yayınlanan rapor ağdalı bir Yunanca ile yazılmıştı. Belki de bunun nedeni derneğine karşı olan saygısıydı.

Aftentopulos Pera'da oturmasına rağmen Fener'in de unutulmaz bir tiptiydi. Her gün ders vermeye gelirdi. Ciddi ve aynı zamanda şakacı tavırlarıyla patrikhane ve Rum Lisesi'nin çevresinde ortalığa nükte saçıyordu.

Satan dergisinin onları birlikte yazması için, ikisinin de Fener'in sevimli tipleri olarak algılandığı anlaşılıyor.

Aftentopulos konusuna daha sonra da değineceğim.

Mistakidis'e gelince (1859-1933) İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin ikinci müdürü ve Türk devletinin memuru olarak hep fesle dolaşırdı. Patrikhane de tahtın yanındaki yerinde de bütün madalyalarını takarak dimdik dururdu. Lisede tarih ve coğrafya öğretirdi.

Coğrafya dersi için Anadolu'nun bir haritasını çıkartıp öğrenmemizi söylüyordu. "Haritaya bakınız!" diye bağırırdı. Mezopotamya'daki uygarlıklara ve yaptığı kazılara değinirdi. Hâlâ Bergama Kilisesi'nin harika ikonalarına dayanarak yaptığı tasviri hatırlıyorum. Şimdi bulundukları Doğu Berlin'deki müzeyi ziyaret edince onları tekrar gözümde canlandırdım.

Başındaki Türk fesi, her fırsatta sergilediği Yunan vatanseverliğini hiçbir zaman kapatmıyordu.

MINAS AFTENTOPULOS

Yeğeni Todoros'dan aldığım bazı bilgilere göre 1862-1932 yılları arasında yaşadı. Almanya'da hazırladığı doktora tezinin başlığı: "Platon ve Aristoteles'e Göre İlham ve Deha Teorisine Katkı"ydı.

Bu iyi öğretmenimiz bize Homeros'u ve psikolojiyi öğretirdi. Ioakimion Kız Lisesi'nde ve Zapyon Lisesi'nde de ders verirdi. Mizahta korkuntu, alayda ona kimse yetişemezdi.

Onunla daha uzun süre yaşayan Bayan Halkusi ve Bay Aleksiadis, kitaplarında onun hakkında öyküler yazmışlardır. Tembel öğrencilerle alay etmek için anlattıkları bir öyküyü aktaracağım.

Kopya çeken bir öğrencinin defterine burnunu uzatarak şöyle demiş: "Bu, azizim hazır mektup kokuyor."

Türkiye'de arzuhalciler müşterileri için hazır mektuplar bulundurlardı. Aftentopulos, kopya çeken arkadaşlarımızı onlara benzetirdi.

HAZIR MEKTUP

İstanbul'un camilerinin geniş avluları vardı. Avlunun ortasında, namazdan evvel müminlerin yıkandığı, çok musluklu çeşmeler bulunuyordu. (Aslında ayak tabanlarını ve başlarını bir iki damla su ile ıslatıyorlardı.)

Avlunun etrafında, cumaları ve bayram günlerinde çeşit çeşit satıcılar bağdaş kurarak otururlardı. Bu küçük esnafın arasında birkaç kuruş karşılığında mektup veya dilekçe yazan arzuhalciler vardı. Çoğu okuma yazma bilmeyen Anadolulular için, yaptıkları iş çok önemliydi. Bir mümin, arzuhalciden köydekilere yollamak üzere bir mektup yazmasını isteyince, arzuhalci mektubun kime yazılacağını sorar ve her durum için hazır duran mektuplardan birini verirdi.

Demek ki standartlaştırma Anadolu'da biliniyordu.

Arzuhalci, müşterinin imzasını koyup zarfın üzerine de akrabasının adresini yazar ve gerekli pulu yapıştırır, müşterisini postaneye yolları.

Meşhur hazır mektupta ne mi yazıyordu? Bunlar bizim köy mektuplarına pek benzerdi: "İyiym. Sizin de iyi olduğunuzu umuyorum. Beni sorarsanız, sağlığım çok iyi..."

Bazen de zor bir müşteri, mektuba özel bir şeyler eklemek isterdi: Keçi veya komşu Fatma doğurmuş mu?

Arzuhalci bu ek istekleri mektubun alt tarafına ilave ederdi. Bu işlem müşterinin istekleri bitinceye kadar sürerdi. Müşteri de fazla para ödemek için çok istekte bulunmazdı.

Resim 29. Eminönü'nde, Yeni Cami önünde arzuhalciler, 1922.

Fotoğraf: Solita Solano, NGS Koleksiyonu

Bir gün müşterinin biri mektubun yazılması bitince, bir şey unutulmuş olmasın diye, arzuhalciden yaptırdığı ekleri okumasını istedi. Bu arzuhalci için beklenmedik ve korkunç bir istektir! Adamcağız yazmasını biliyordu ama yazdıklarını okumasını bilmiyordu! Yapılacak tek şey bir bahane bulmaktır: “Affedersiniz efendim, ben arzuhalciyim. Okumacı değilim.”

Türkiye’de 1923’te Mustafa Kemal, Latin harflerini empoze etmeden önce Arap alfabesi kullanılıyordu. Arap alfabesinin 34 harfinin çoğu dört şekle girebiliyordu: Harfin önünde ve arkasında bir şey olmayınca birinci şekil; harf önündeki harfle birleşince ikinci şekil, sonraki harfle birleşince üçüncü şekil ve hem önündeki hem de sonrasındaki harfle birleşince dördüncü şekil.

Başka bir sürü zorluk daha vardı, zavallı arzuhalci işin içinden nasıl çıksın?

Bunu kendi tecrübemle de biliyorum, 1917’de okullarımıza Türkçe dersi koyduklarında ben de Arap alfabesini öğrenmiştim. Benim için de yazmak, yazdıklarımı okumaktan çok daha kolaydı.

Anlatacağım bu öykü Aftentopulos'un metanetini ve nükte yeteneğini yansıtıyor. Büyük Rum Lisesi'ndeki benim sınıfımda cereyan eden bu öykünün baş rolünü Aleko Makridis oynuyordu.

Sistemli ve bilgili biri olan Aftentopulos, bize sadece Homeros'un ele aldığı konuları öğretmiyor, diğer sanatkâr, şair ve bilginlerin fikirlerini de aktarıyordu. Evinden Homeros'un sahnelerini gösteren röprodüksiyonlar da getiriyordu. O yıllarda doğru dürüst röprodüksiyon bulmanın çok zor olduğunu belirtmeliyim. Aftentopulos onları Paris seyahatleri sırasında bulup getiriyordu.

Bunların biri Artemis'in dağda perilerle avlanmasını gösteriyordu. Homeros, Odysseia destanında, Nausica ile Odysseus'un ilk karşılaşmasında, Nausica'yı Artemis'e benzetirken bu sahneye değiniyor.

Aftentopulos bizi Odysseia destanının av sahnesine götürüyordu. Resmi kara tahtanın ortasına astı, sınıfımızın 45 öğrencisi de teker teker önünden geçip izlenimlerini anlatıyordu:

– Makridi, bu röprodüksiyon konusunda sen ne düşünüyorsun? Ona çok para ödedim, iyi olması gerekiyor! Sen ne diyorsun?

Alekos çok cesur ve küfürbazdı. Babası okulun denetleme kurulundaydı, o yüzden de kendini torpilli hissediyordu...

– Resim çok güzel öğretenim, ama Artemis'in etrafında dolaşan bu perilerin hepsi donsuz...

İyi yürekli adam güldü, memnuniyetini de klasik yöntemiyle bildirdi:

– Tabiiiii.....

Alekos'un Atina'da yıllarca İstanbul derneklerinin başkanlığının yaptığını burada belirtmem gerekiyor.

YÜZ KİTAP

Minas Aftentopulos'u size mükemmel lise öğretmenini olarak takdim ettim. Felsefi bakışı ve mizah duygusu güçlü, çocukları ve işini seven bir bilgindi o. Aklımda, yaşadıklarım ve tanıklık ettiklerimle böyle kaldı. Konuşmaları sırasında hep şu cümleyi söylerdi:

– Tabii! Herkesin okumuş olması gereken yüz kitaplık bir liste var!

Sonra da başlardı saymaya:

– Homeros’un İlyada’sı ve Odysseia destanı...

Hiçbir zaman bu listeye üçüncü bir kitap eklemedi. Bu yarım cümlesini hep bizim tamamlamamızı beklerdi. Bu listeyi kendi ilgimiz ve araştırmalarımıza göre tamamlamamız gerekiyordu.

Şimdi bu yaşında da düşünüyorum, aramızdan kaç kişi okuduğu ve hatırladığı 100 kitaplık bir liste yapabilir?

CANİS PAPADOPULOS

Büyük Rum Lisesi’nde Bizans tarihi öğretmeni, Fransız Akademisi üyesi, Lejyon Madalyası sahibi ve sonra Selanik Üniversitesi’nde öğretim üyesi Canis Papadopoulos Fener ve İstanbul’un ünlü kişileri arasındaydı.

Onu yakından tanıyamadım, öğrencisi olamadım; ama Bizans’tan büyülenmiş ve esinlenmiş olarak bazen gerçeklerden uzaklaşıp kendini tamamen unutan hocayı böyle bir zamanında yakından tanıdım.

Öğrencilerine arkeolojik bir gezi düzenliyordu. Anlatacaklarından istifade etmek için ben de geziye katıldım. Bizi Türk mahallelerinin arasında kalmış ve harabeye dönüşmüş Tekfur Sarayı’na (Blaherna Sarayı) götürdü. Bu üç katlı sarayın sadece dört duvarı kalmıştı; bir zamanlar salonları aydınlatan pencerelerin yeri açık duruyordu. Tavan ve döşemeler yok olmuştu.

Harabenin girişinde Canis’in etrafında toplandık, duygulanarak anlattıklarını dinledik. Sonunda da coşkuyla şarkı söylemeye başladık.

Bunlar 1920’de mütareke sırasında oluyordu. Sesimizi duyan mahalleli çocuklar etrafımıza toplanmış, pek dostane olmayan bir tavırla bize bakıyorlardı.

Bu arada kendinden geçmiş olan Canis ise hiçbir şeyin farkında olmadan şarkılarımıza önderlik ediyordu. Bizler, işlerin iyiye gitmediğini fark ederek sızıvmaya başlamıştık. En sonunda Canis de olan biteni fark etti ve yıkık duvarların dışına çıkıp Bizans’ın son cesur öğrencilerine katıldı.

Biz dışarıda onu sessizce bekliyorduk. İstanbul surlarını Türk çocuklarının tehdidi altında gezdik. Öğretmenimiz hâlâ Konstantinos’u atının üstünde, kulelerden Anadolu’dan gelecek tehdidi gözlerken gördüğünü söylüyordu. Bu tehlike artık bizler için İstanbul’un içinde mevzilenmişti.

Doğal olarak mizah dergileri de Canis'e değinirdi:
O Canis Papadopoulos'tur,
Bin yakışıklı arasında
Onu seçmek zorundasın!

DİMİTRİOS SARROS

Sarros, Yunan dili ve tarihi konusunda çok uzmanlaşmış bir hocaydı. Uzağı ancak gözlükle görebiliyordu; incelediği metni okuyabilmek için gözlüklerini çıkarıp kürsünün üzerine bırakırdı.

Bir gürültü duyduğunda, gözlüklerini bulup takıncaya kadar gürültü diner, o ne olduğunu anlayamaz ve tekrar okumaya devam ederdi.

Bir vatansever olarak Yunan olan her şeyi beğenirdi. Biz ona çarpıklıkları gösterince, kararsızlığını örtelmek için bir kâhin gibi durup genizden gelen sesiyle bağırdı: "Yunanistan'ın Tanrısı büyüktür!"

Yunanistan'da Milli Eğitim Bakanlığı'nda danışman oldu. Çevirdiği birçok antik drama Milli Tiyatro'da sahneye kondu.

PAPAKOSTAS

Sevimli ve akıllı bir adamdı Papakostas. Özenli giyimi, seçkin görünüşü ve Katolik terbiyesine rağmen, aniden etrafına, kendisine uygun olmayan küfürler savurabiliyordu.

Benden büyük öğrenci arkadaşlarımla anlattıklarına göre, bir gün Aristofanes'in açık saçık sözlerini incelediği sırada, kürsünün çekmecesini açıp da öğrencilerinin Aristofanes'i iyice anladıklarını belirtmek için yerleştirdikleri havucu görünce, galiz bir biçimde küfretmeye başlamış.

Yunanistan'a benden sonra gelenlerden, bu saygın öğretmenimizin 1923'ten sonra görev başında kalan diğer öğretmenler gibi rejimden kaynaklanan sıkıntılar çektiğini duydum.

PANTACİDİS, BİR VENİZELOS KARŞITI

Pantacidis kompozisyon dersi verirdi. Bazen içimizden birine kompozisyonunu yüksek sesle okuma sırası gelirdi. O zaman da ardı ardına sıraladığı fikirlerin keyfini çıkarırdık...

Genellikle kompozisyonlarda ne yazacağımızı bilemezdik. Bize verdiği konuları anlamadığımız olurdu. Örneğin: “Her Hıristiyan ölmenden evvel bu dünyada yaptığı her şeyin hesabını veriyor. Gökyüzü şahidimdir. Bir hanım üzülmüyor!”

Bu konuda ne yazılır? Ben de, her şeyin hesabı dünyada ödendiğine göre, bu hanımın cennet ve cehennemin ve kilise felsefesinin ne gereği olduğunu anlamadığı için üzüldüğünü yazdım. Doğal olarak yazımı hiç beğenmedi. Herhalde dindarlığına dokunmuştu.

Öğretmenimizi bilgin olarak kabul etmek zorundaydık, ama diğer öğretmenlerin onu aralarına almalarına içten içe şaşıyorduk. Bize göre bu kabul edilemezdi. Nedeni mi? Gayet basit.

Bütün İstanbul Rumlarının Venizelos taraftarı oldukları sırada o Venizelos karşıtıydı. Hatta dediklerine göre, İstanbul’da bulunan iki Venizelos karşıtıdan bir oydu.

PAVLOS PALEOLOGOS, BİR BAŞKA VENİZELOS KARŞITI

Diğer Venizelos karşıtı kimdi? Şaşırmayın: Pavlos Paleologos. Yıllarca *Eleftero Vima* gazetesinde harika yazılar yazan, Atina’da bu kadar ünlü olan o aydın.

Atina’daki Venizelos karşıtları Kasım 1920 seçimlerini kaybettikten sonra Venizelos karşıtı propaganda yapsın diye Pavlos Paleologos’u İstanbul’a yollamıştı. Pavlos Paleologos Atina’dan para getirip İstanbul’un *Patris* gazetesini satın almış ve İstanbulluların kafasını şişirmişti.

Hemşerilerim toplanıp ona temiz bir dayak attılar, İstanbul’da artık kalamayacağını anlayan Pavlos Paleologos da toparlanıp Atina’ya döndü.

Ne yazık ki İstanbul Rumlarının telefonlarından sonra orada bulunan Venizelos taraftarı Yunanlılar da ona dayak attığı için Romanya’ya sığındı. Daha sonra Romanya’dan da kaçarak Almanya’ya gitti ve orada evlendi.

Pavlos Paleologos’un serüvenlerini okumak için Milli Meclis Kütüphanesi’nde zamanın İstanbul gazetelerini aradım ama bulamadım, “Onları bize yollamıyorlardı” diye mazeret gösterdiler. Ankara’ya götürülen, İstanbul’daki Yunan Filoloji Derneği Kütüphanesi’ne gidip bakmak isterdim. Bu

gazeteler arasında 80 yıl yayınlanan ve Yunanistan'ın önem vermediği Vutira'nın *Neoloyos* gazetesi de vardı.

Pavlos Paleologos 1895'te Boğaziçi'nde doğmuştu. 1914'te Boğazlar kapandığı için İstanbul'dan trenle ayrılmıştı. Yunanistan 1917'de harbe gireceği için trenler hâlâ çalışıyordu.

Anlaşılan, o sıralarda askerlik yaşına yaklaşan bütün Rumların yaptığı gibi, Türkiye'de askerlik yapmamak için buradan gitmişti.

MUHLIO'NUN ANA CADDESİ

Aşağıdan başlayalım. Saka'nın çeşmesinin önünden Balat'a doğru dönülen yerde eskiden bir polis kulübesi bulunurdu.

Trabzon'daki dişçi okulunu bitirdiğini söyleyen dişçimin muayenehanesi buradaydı. Ayakla çalışan matkabıyla insanların dişlerini mahvederdi.

Ondan sonra, emekli piskoposun evi gelirdi, hep penceresinin önünde oturduğu için ona "tahta kurdu" adını takmıştık.

Biraz ilerde harp zamanı kazandığı paralarla babamın satın aldığı ev vardı. Bu evi kiraya verirdik. Su tesisatı olduğu için de iftihar ederdik. Kendi oturduğumuz evde yoktu.

Ardından, kızı ile birlikte oturan çok uzun boylu Bayan Zoi'nin dar cepheli evi gelirdi. Arkasında bizim mahalleye göre çok büyük bir bahçenin içinde yer alan bir ev vardı. Orada kimin oturduğunu hiçbir zaman öğrenemedik.

Daha sonra Ermeni ebe Arnik Dudu ve tembel Stefanos'un evi vardı. Adam tembel filan değildi, sadece evinde çalışıyordu, ama mahalledekilere göre bir erkeğin çalışkanlığının belli olması için çarşıya çalışmaya gitmesi gerekiyordu!

Sonra, bana hayatımın ilk şamarını atan Yorgo'nun bakkal dükkânı geliyordu, onun yanında ise bizim kızlara benzemeyen, devamlı şarkı söyleyen, gülen ve dünyayı ayağa kaldıran "tumarhane" kızları vardı. Bu kızların diğer mahalle sakinleriyle ilişkileri yoktu. Bizimkilere devamlı sormama rağmen onların kim olduğunu hiç öğrenemedim.

Sonra, Karamanlıların tuttuğu ve dolayısıyla mahallenin rengini değiştiren, armut ağaçlı Ermeni evine geliyoruz. Daha sonra, kendisinden ile-

ride bahsedeceğim Kirios Panayiotakis'in dikkate değer evi vardı. Sonra da Koroğlu Sokağı'nın köşesinde Hacıpetros'un, oturduğumuz evine varırdık.

Koroğlu Sokağı'nın diğer köşesindeki binanın giriş katında, en iyi öğretmenim olan Bay Pavlo Anastasiadi otururdu. Karısı ve kızları bütün gün moda şarkılar söylerlerdi. Bu yüzden eve "konservatuvar" derdik!

MAHALLENİN GÜLÜNÇ ÇOCUĞU

Mahallenin gülünç çocuğu Petrakis her öğleden sonra Bay Pavlo'nun evinin önünde dikilirdi. Kıyafeti ve hali tavrı kusursuzdu. Üstünü başını kirletmemek için duvardan uzak durur, taşların ve çamurun içinde oynayan çocuklara oradan bakardı, çocuklarla hiç oynamazdı. Bu emri, evlerinde her şeyi idare eden kız kardeşinden almıştı. Sonu ne oldu öğrenmek ister misiniz? Kusursuz Petrakis patrikhanenin lacivert takımlı, altın düğmeli memuru oldu. Çocukken çamurlarla oynamış olanlar doğal olarak onu hiç kıskanmadı.

YOLUN SONU

Biraz daha yukarıda, Antifoniti'ye doğru akraba iki Karamanlı aile oturuyordu. Anadolu'dan gelenlerden farklıydılar. Daha uygardılar, evlerinde Türkçe konuşmazlardı, ekonomik düzeyleri de yüksekti. Hiçbir zaman bizden farklarını anlayamadım. Şimdi düşünüyorum da, herhalde Anadolu'dan İstanbul'a toplu göç edenlerden daha evvel gelmişler ve iş bulup Fener'e uyum göstermişlerdi.

Caddenin son evinde Kiria Lefkotheas otururdu. Bölgenin ayaklı gazetesi Kiria Lefkotheas hem bizim mahalleye hem de Antifoniti'ye hâkimdi.

ERMENİLER VE ARNIK DUDU

Muhlio Caddesi üzerinde Ermenilere de rastlıyorduk. Anlaşılan Fener'de eskiden Ermeniler de vardı. Türkiye'de Ermenilerle Rumlar hep iyi geçinirdi, birçok Ermeni de Ortodokstu.

Ama Ermeni mahallelerinin çoğu Fener'den uzakta, Marmara kıyılarındaydı. Muhlio'da sadece üç tane geleneksel Ermeni evi gördüm.

Birincisi, Eflak Sarayı'nın karşısındaki apartman tipli binaydı. Benim zamanında bu binada sadece bir kör kadın otururdu. 1920'de kadının ölümü üzerine hemen yıktırılan bu binanın tipi, bir zamanlar içinde kalabalık bir ailenin oturduğunu gösteriyordu.

İkinci görkemli binada, Muhlio ve yakınlarında eskiden beri tanıyan ve çok sevilen bir Ermeni aile otururdu. Arnik Dudu mahallenin ebe-si ve doktoruydu. Bu ailenin iki kuşağına yetiştim, başlarında hep bir ebe olurdu. Genç Dudu çocukluğumda karnım ağrırken bana da bakmıştı. Kuvvetlenmem için, koca şişelerde kendi hazırladığı "şurup"u getirirdi.

"Fener'den İmajlar" adlı kitabında Vasiliadis ondan bahsediyor. Ama 1916'da, savaş sırasında ölen Dudu'nun, sanırım Ortodoks geleneğine göre yapılan, benim de katıldığım cenazesini anlatmamış.

Başlarında Spanudi olmak üzere Fener'in bütün doktorları cenazeye katılmıştı. Annem bana bunun nedenini anlatmakta güçlük çekmişti. Doktorlar rakiplerinin cenazesine neden gelirdi? Benim tahminime göre mahallede çok sevilen Arnik Dudu'nun cenazesine gelmeyerek toplumun hislerini incitmek istememişlerdi.

Cadde üstündeki üçüncü Ermeni evinin bahçesi de vardı. Bu evde yıllardan beri Ermeniler yaşıyordu, ama adı böyle kalmıştı!

KÖROĞLU SOKAK, NO. 2

Muhlio Caddesi'nin yaklaşık olarak ortasında ve köşe başında, bizim yaşadığımız, Hacipetros dedemin evi vardı [bkz. Harita 4. 259 ve 258 numaralı adaların arasında Kioroglu Sokak ve bu sokağın Kiremitçi Sokağı kestiği köşedeki 2 numaralı ev, s. 112-113].

Evimiz yolumuzun en eski dört evinden biriydi. Yanımızda Hrisafidi'nin evi ve karşımızda Anastasiadi'nin evi vardı. Bunlardan sonra Şahinoğlu çeşmesinin orada yol hafif bir dönüşle, Karamanlıların yerleştiği Taş Merdiven'e doğru yöneliyordu.

Önce yakın mahallemini, o dört evi anlatacağım, sonra da semtimizin bir aynası olan ve ölümsüzlüğü hak eden evimize geçeceğim. Muhlio'nun da içinde olduğu daha geniş bir bölgeye Kiremit Mahallesi deniliyordu. Herhalde eskiden burada kiremit fabrikaları vardı.

O zamanlar Fener'e özel, daha doğrusu Muhlio'ya özel değişik bir şey vardı!

Mahallemizdeki ve çevresindeki evler babalarımıza göre değil, burada oturan kızlara göre adlandırılıyordu: Örneğin "Hrisafidi'nin evi" değil, "Hrisafidi'nin kızlarının oturduğu ev" denirdi.

Bunun bir nedeni vardı. Erkekler bütün gün işteydi. Kadınlar ise evlere hâkimdi; özellikle evlenmemiş, evde kalmış kızlar. Evi onlar çevirdiği için evler onların adlarıyla anılırdı.

Bunu açıklamam gerekiyor. Babam sabah beşte evden çıkıp dükkâna giderdi. Aynı şeyi çarşıda çalışan diğer erkekler de yapardı. Hiçbiri öğle yemeği için eve dönmezdi, akşamları da geç saatte dönerlerdi. Bu koşullarla erkekler sadece sabahın erken saatlerinde, akşam geç saatlerde, pazar günleri ve bazı bayramlarda evde bulunurdu. Etkileri de evde bulundukları süre ile orantılıydı.

Pazar ve bayram günleri kiliseye gidilir, kalan sürede haftalık yorgunluk atılmaya çalışılırdı. Böylece ev tamamen kadınların hâkimiyetindeydi!

EVDE KALMIŞ KIZLAR

Bir mahallede bu kadar çok kız nasıl olurdu? Dar kafalılıkla birleşen dini önyargılar yüzünden. Bunlar insanı baskı altında tutup hayatın zevkini çıkarmasını engelliyordu.

Muhlio veya Fener'de bir kızın evlenebilmesi için "uygun damat" bulunmalıydı. Bu uygunluk her şeyi kapsıyordu: toplumsal sınıf, ekonomik durum vs. Bizde bir kardeşin muhasebeci diğerinin de bir dükkânda satıcı olması akla hayale gelmezdi. Hele ikincisi bir dükkânda çırak olsaydı, diğer kardeşini zor durumda bırakmamak için tavan arasında saklanmalıydı.

Damat adayı tamamen bağlantısız olmalıydı; yani evlendirilecek kardeş, teyze kızları, hatta teyzeleri gibi "toplumsal yükümlülükleri" olmalıydı. Ebeveynini de güvence altına almış olmalıydı.

Bir kızın evlenebilmesi için ise ablalarının evlenmiş olması gerekirdi. Tabii bu kadar çok "zorunluluk" yerine getirilemezdi. Bu yüzden de kız-

lar evde kalıyordu. Ağabeylerden akıllı olanlar Yunanistan'a kaçıp bu baskılardan kurtularak evlenirlerdi. Üç amcam da böyle evlendi; ikisi Yunanistan'da, üçüncüsü de Kudüs'te. Kalanlar kendi hayatlarını mahvederek aileye destek oldular.

Bu yüzden mahallemizde içinde iki evde kalmış kız bulunmayan bir ev bulmak olanaksızdı; üç ya da dört ileri yaşta kızı olan ev çoktu.

Muhlio'nun yaşlı kızları işte bunlardı. Örneğin evimizde annemin iki ablası ve babamın bir teyzesi olmak üzere "üç kız" vardı. Ablalarından küçük olan annem de ötekilerin evlenme ümidi kalmayınca, ileri sayılacak bir yaşta evlenmişti.

Neticede evimizin bütün kızları evlenemeden öldüler. Mahallemiz, kardeşlerine sırayı bozarak evlenme izni verdikleri için onları överdi.

BEKÂRETE ÖVGÜ

Buna karşılık mahallemizin bütün evlenmemiş dişileri bakireydi. O sıralarda bundan başka bir şey düşünülemezdi. Bu hanımlar birbirlerine "kızlar" diye hitap ederlerdi.

Bence evlilik en kötü bağdır. İnsanların gerçekten hür olmaları için bir an evvel yürürlükten kaldırılmalıdır.

Rezil çıkarıcıların saçmalıklarını tatmin etmek için aşkı tatmayan on binlerce İstanbullu genç kızı düşündükçe tüylerim diken diken oluyor. Aynı zamanda, frengi ve bel soğukluğuna yakalama tehlikesiyle Abanoz ve Galata genelevlerine giden gençlere de acıyorum.

İstanbul'un mahallemdeki hayatları boşa giden kızlarının inceliğini ve sevecenliğini hatırlıyorum. İstanbul'da yaşamayı yitirdiğimize üzülyorum, ama özellikle cinsel konularda Payitaht'a önderlik edenlerin çıkarıcı önyargılarından kaynaklanan dar kafalılıktan ve saçmalıklardan kurtulduğumuza da seviniyorum!

FENER'DE FLÖRT

Büyük Rum Lisesi ve İoakimion Kız Lisesi Fener'in okullarıydı. Bu iki okul tutucu görüşlere göre birbirinden uzak olmalı, kızlarla oğlanlar birbiriyle karşılaşmamalıydı. Kızlara akşamüstü gezintilerine çıkmak yasaktı.

Rastlantısal karşılaşmalar bile olanaksızdı. Örneğin okullar öğlen ve akşam yarım saat ara ile tatil ediliyordu. Kızlar saat 12.00'de, oğlanlar saat 12.30'da çıkıyorlardı. Böylece oğlanlar sokaklara çıkmadan kızların eve gidip ortadan kaybolmaya zamanları oluyordu.

Bu yasaklardan başka yüksek bir taş duvar da Rum Lisesi'ni dışarıdaki hayattan ayırıyordu. Duvarın bir bölümü biraz daha alçaktı. Peder Zotos müdürlüğe geçince hemen onu yükseltmişti.

Kızlar, Büyük Okul'dan birine rastlama ümidiyle sokaklarda biraz sallansalar da Fener'de skandal duymak çok nadirdi. Hamile kalıp çocuk düşüren İoakimion Lise'li bir kız, Fener ve Muhlio'da büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Bundan sonra kızların saflığını korumak için daha sıkı önlemler alınmıştı.

Şimdi duyduğuma göre Büyük Lise'yi ve İoakimion'u bitirenler müşterek bir dernek kurmuşlar. Çıkardıkları bir takvimi Atina'ya da yollamışlar.

BALKAN VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞLARI

Balkan Savaşı'nda biz İstanbul'da fazla zorluk çekmedik. Öyle olsaydı, küçük olmama rağmen hatırlardım.

Tabii, askerlik yapmamak için kuzenim Stamati'nin annesi ile İstanbul'dan gidişini, Boğazların kapanmasıyla babamın narenciye ticaretinin kesilmesini hatırlıyorum. Babam toptan satın aldığı zeytinyağı ve gazyağını bakkallara satıyordu. Dükkânı çok iyi bir yerde, olduğundan işleri iyi gidiyordu.

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında gelecek için tedirginlik ve kaygı duysak da gıda yoksunluğu pek çekmedik. Karaborsa iyi işliyordu. Filistin ve Bağdat'a giden ikmal trenleri, karaborsacılar için tıklım tıklım mallarla dolu geliyorlardı. Alman askerleri de aynı trenlerle geliyordu.

MAHALLEDE KUŞATMA

Ordu ve polis birlikte çalışıyor, kaçakları yakalamak için mahalleyi kuşatarak evleri arıyorlardı. Hiçbir Rum Türk ordusunda askerlik yapmak istemiyordu. Bu hem Türkiye'ye karşı gelmek için, hem de amele taburla-

rına gitmekten korktukları içindi. Bu kuşatmalar çok yorucu ve rahatsız edici olsa da görölmeye değer bir faaliyete neden oluyordular.

Kuşatma duyulur duyulmaz kaçaklar ve yardımcılar –yani bütün mahalle– hemen seferber oluyordu.

Saklananlar, arama başlamadan hemen önce taraçadan taraçaya ve damdan dama atlayarak (bütün evler yapışık ve üç katlıydı) kuşatmanın dışındaki yerlere ulaşıyorlardı. Sonuçta çok az kişi yakalanıyordu. Yakalananlardan da çok azı polis karakoluna varıyordu. Refakat edenin eline bir beşlik verdin mi, yok oluyordun.

Gerçeği söylemek gerekirse 1917’ye, Yunanistan harbe girinceye kadar, bu aramalar nazik bir şekilde yapılıyordu. O sıralarda Türkler Yunanistan’ın harbe girmesine yol açmamaya çalışıyordu.

Bir evde arama yapıp kimse bulunamayınca, baştaki polis ev sahibinden nazıkçe özür dilerdi: “Affedersiniz hanımefendi. Yanlışlık oldu.”

Yanlış manlı; ev alt üst oluyordu bir kere.

PAPAZ, YUNANLI CASUS

Hiç beklemediğimiz bir anda, karşımızdaki eve kiracıların akrabaları misafir edilmişti. İki veya üç küçük kız ciddi biçimde yaralıydı. Babaları onları yanmakta olan evin birinci katından atmıştı. Evleri Salmatomruk denen bir yerdeydi. Papaz atlayıp elini kırmıştı, karısı ise düşerken ölmüştü.

Akrabalarının baktığı küçük kızlar çok geçmeden iyileştiler. Onların varlığı hepimizi neşelendirmişti. Özellikle 4 yaşındaki küçük Elenitsa unutulmaz güzellikteydi ve çok da akıllıydı. Atina’da papazın akrabalarından öğrendiğime göre, Türkler Yunan casusu olduğunu öğrendikleri için papazın evini ateşe vermişlerdi.

TAVAN TABURUNUN BİR KAHRAMANI

Sokağımızın 3 numaralı evinde Fransızca ve İngilizce öğretmenim Bay Alekos Hrisafidis ve ailesi otururdu.

Bay Alekos askerlik yapmamak için dört koca yıl “tavan taburunda” çalışırken bu iki lisanı kendi kendine öğrenmişti. Çok saklanan olmuştu, ama Bay Alekos’un saklanması başkaydı. Yapılan aramalara rağmen buluna-

mamıştı, en yakın komşuları olan bizler dahi dört koca yıl varlığını hissetmemiştik. Yurtdışında olduğunu sanıyorduk. Mütarekede ortaya çıkınca çok şaşırmıştık.

MAHALLEMİN KEPAZELERİ

Sözlükte “kepaze” sözcüğünün karşılığı “komik, bayağı ve arsız”dır. Biz onu neşeli ve cilveli anlamında kullanıyoruz, bayağı ve arsız anlamında değil. Şimdi de bu anlamı ile kullanıyorum.

Mahallemde yapılan bazı kepezelikleri yani maskaralıkları görelim: Kepazeler tiyatrosunun sahnesi, yanımızdaki Sotirakis Orestidi’nin birinci katındaki oturma odasında bulunuyordu. Taş duvarın kalınlığı altmış santimdi, giyotin pencereleri vardı.

Pencere yukarı kaldırılır, geniş mermer denizlikte hemen her gün mahallenin kepezelerinin gösterisi sahnelenirdi.

Sotirakis’in penceresinde büyük şamataya neden olan bir gösteriyi anlatacağım. Bu gösteri, çok uzun sürdüğü için komşulardan başka Taş Merdiven ve Antifoniti’den de seyirci çekmişti!

Baş kepaze olan Nikitas (Sotirakis’in büyük oğlu, sonra Atina’da telefon idaresinin birinci veznedarı oldu) karnaval giysileri içinde pencerenin önünde duruyordu. İki de minik ayak görünüyordu. Mahallemizin saf halkı Nikitas gibi koca bir adamın nasıl bu kadar küçük ayakları olabileceğini bir türlü anlamıyordu.

Açıklaması gayet basitti. Nikitas’ın arkasında, ona yapışık olarak üçüncü kardeş Ahileas duruyordu (sonra Faliro’da doktor oldu); seyircilere görünmeden üzerine pantolon geçirilmiş kollarını ve çocuk ayakkabısı giydirilmiş ellerini uzatıyordu.

Bütün mahalle bu kepezeliğe çok gülmüş ve o günü yıllarca “Nikita’nın büyük kepezelik günü olarak” hatırlamıştı.

MAHALLEMİZDEKİ DİĞER EĞLENCELER

Komşumuz Kirios Sotirakis “terbiye” kelimesine tutkundu. Ona Sotirakis Efendi de derdik. İkinci karısı Kiria Eleni’den küçük oğlunu kendi ilkelere göre yetiştirmesini istiyordu. İlk karısından olan diğer üç yetişkin oğlu

kepaze olmuştı. Küçük oğlu Yuli'yi kastederek “ Onu terbiye etmen gerekiyor” diye bağıyordu. Konunun dışına çıkıyorum ama Yuli adı aslında Wilhelm isminin kısaltılmışıydı. Almanya kayzeri II. Wilhelm'e olan hayranlıkları Rum Sotorakidislerin bile çocuklarına Yuli adını vermelerine neden olmuştı.

Sotirakis'in Yuli konusunda bağırımları, mahalleyi rahatsız etmekle beraber eğlendiriyordu da. Yuli'nin terbiyesi konusunda Kiria Eleni'nin yapması gerekenler mahalleyi de ilgilendiriyordu. Örneğin Yuli, bodrumda devamlı çamaşır yıkayan annesi duyabilsin diye, açık pencerenin önünde durup dersini yüksek sesle okumalıydı. Yuli okumayı durdurdu mu Kiria Eleni bas bas bağıyordu: “Söylesene vreee...”

FENER MİZAHİ

Olay 1916'da, büyükannemin cenazesinde Fener'in ünlü nüktedanlarından Kondilidi'nin Hariklia'sı tarafından ortaya atılan bir lafla başlamıştı.

Alay konusu, yolun başında daracık bir evde oturan Kiria Zoi'ydi. Bayan Zoi çok uzun boyluydu ve heybetli görünümüyle bir piskoposu andırıyordu.

Herkes salonumuzda cenaze için tabutun etrafında gerekli matem ifadeleriyle toplanmışken (o zamanlar Fener'de bütün gece cenaze başında beklenir, ertesi sabah da evlerden hareket edilirdi) içeri bütün heybetiyle Kiria Zoi girdi. Geniş kürkü sırtını ve boynunu örtüyordu, iki geniş şerit de, papazların atkısı gibi ayaklarına kadar uzanıyordu.

Onu görür görmez Hariklia yüksek sesle ilan etti:

– Piskopos geldi! Hareket etmek için beklediğimiz Piskopos geldi.

Ağaçların ciddiyeti bir anda yok oldu ve çok sevdiğim büyükannemin cenazesi neşeli karakterine uygun bir şekilde kaldırıldı.

Bütün Kondilidi ailesi nükteleriyle tanınmıştı. Akşam eğlencelerimiz onlar sayesinde bir şölene dönüşüyordu!

BÜYÜKANNEM TARSİ

Oturma odamızın minderinde otururken mırıldanarak Türkçe ve Rumca şarkı söyleyen büyükannem Tarsi çok sevimli bir kadındı. Ermenice ve İbrani'ce de biliyordu.

Babası kızların okumasına gerek olmadığını düşündüğü için, oğulları doktor olmasına rağmen kızının okumasına izin vermemişti. Büyükanne-
min derin bir felsefesi vardı, sade bilgeliğiyle bilginleri bile bozum ederdi.

Örneğin ilahiyatçıların bile çözemediği temel bir meseleyi sevgili
büyükannem şöyle açıklıyordu:

–Tanrı bizi yukarıdan bakıp yaptığımız akılsızlıkları görerek eğlen-
mek için yarattı.

Her akşam eğlencenin bitimini Türkçe sözleriyle o bildirirdi:

Kalkın, kalkın yatalım,
İki gözü kapayalım.
Hırsız sekiz, biz dokuz,
Belki birini tutarız!
[...]

İSTANBUL'DA ELEKTRİK

İstanbul'da tramvayı katırlar çekerdi, lambalar da gazla yanıyordu.
Yemek üç fitili olan gaz ocaklarında pişirilirdi. Bazı evlerde havagazı da var-
dı ama dağıtım şebekesi sınırlıydı. Belediyenin sokak aydınlatması da hava-
gazıyla yapıldı...

Bu durum Jön Türklerin ihtilaline kadar sürdü. Kâğıthane'de elektrik
üretimi ve dağıtımda kullanılan malzemeyi imal eden bir fabrika kuruldu.

Dünya Savaşı çıkınca bakır savaş malzemesi sayıldığından, dağı-
tım için kullanılan bakır tel bulunamaz oldu ve şebekenin genişlemesi
durdu.

BULGURCULAR

Bakır eksikliği yüzünden elektrik verilememesi durumu birkaç yıl
daha sürdü, sonra bulgurcuların yani zamanın karaborsacılarının baskısı-
yla sona erdi. Bunlar Anadolu'dan buğday getirip bulgur halinde getiriyor-
lardı. Para içinde yüzmeye başladıkları için her şeyi satın almak ve doğal
olarak da evlerini elektrikle aydınlatmak istiyorlardı.

Semtimizin başarılı bulgurusu Kirios Panayotakis (Panayotakis adı mı soyadı mı bilemeyeceğim, eskiden de Panayotakis derlerdi, zenginleşince Kirios'u da yapıştırdılar) çevredeki en büyük evi satın aldı. Bu Muhlio'nun ana caddesi üzerinde, bizimkinden iki üç ev aşağıda, yıllarca boş kalmış görkemli bir konaktı.

Evin kemer biçiminde harika bir kapısı, ilk katta büyük bir şahnişini, yani kapalı bir mekânı vardı; kısacası konak demek için gerekli bütün vasıflara sahipti.

Kirios Panayotakis harabeyi büyük bir merakla onararak ortaya çıkardı. Bu konak mahallenin savaş sefaleti arasında fark ediliyordu.

EKSİK OLAN BİR ŞEY

Panayotakis herkesi evine hayran bırakmak için elinden geleni yaptı ama bu ona yetmedi. Çünkü ev, konak, lüks yaşam, hizmetçiler mahallenin eski zenginlerinde de yeni zenginlerinde de vardı.

Muhlio'da on, yakınlarda yüz, İstanbul'un tamamında binlerce gösterişli ev. Ama Kirios Panayotakis herkesi geçip mahalleye gösteriş yapmak istiyordu. Ne yapabiliirdi ki? Onu diğerlerinden ayıracak şey ne olabiliirdi? En sonunda buldu! Kirios Panayotakis evini elektrikle aydınlatacak, böylece tüm çevrenin en gösterişli adamı haline gelebilecekti.

Evin içinden başka, balkonun dışına da bir lamba koymayı düşündü. Mahalle ışıklar içinde kalınca onun ne mühim bir adam olduğunu anlayacaklardı. (Henüz karartma başlamamıştı.) Sorup soruşturdu, yüz mumluk bir lambanın bütün Muhlio Caddesi'ni de, Kosmidis, Nomidis gibi kendilerini beğenen zenginlerin oturduğu Panayia yolunu da aydınlatacağını öğrendi.

ELEKTRİK OPERASYONU

Kirios Panayotakis sinsi sinsi evin iç tesisatını döşedi. Duyları ve lambaları da yerleştirdi. Balkonun dışına yüzlük lambayı da taktı ve sonucu merakla bekleyen mahallenin şaşkınlığını zevkle seyretti...

Mahalle halkı savaş yıllarının zorlukları nedeniyle Panayotakis'in bir yere takılacağını sanıyordu. Muhlio Caddesi'nden 250 metre uzaklıkta olan ana şebekeye nasıl bağlanacaktı? İdare ona elektrik verecek miydi?

Bu aşamada işler biraz zordu, ama Kirios Panayotakis'in dinamizmi ve parasıyla yapılamayacak iş yoktu. Panayotakis bakır telleri, direkleri ve izolatörleri buldu. İdareden izin de aldı (oraya ne ödediğini bilmiyorum) ve hemen şebekeye bağlandı. Böylece evi elektrikle aydınlandı. Eski konak, gaz lambalarının donukluğu içindeki karanlık yolda ısı ısı parlıyordu.

100 MUMLUK LAMBA

Ama Kirios Panayotakis'in ihtirasını en çok tatmin eden, evin dışındaki lamba oldu. Birinci kattaki balkona takılan 100'lük lamba, yandığı zaman mahalleyi aydınlatıp diriltti. Geceyi gündüz yaptı, mahalledeki dedikoduları da alt üst etti.

Biz şimdi elektrikle aydınlatmaya alıştığımız için 1915 yılında Kirios Panayotakis'in balkonunda 100'lük bir lambanın yarattığı etkiyi anlayamayız.

Muhlio'nun bütün dedikoducu hanımları, çocuk ve yaşlıları da yanlarına alarak yataktan fırladılar ve olanları anlamak için sokaklara döküldüler. (Gaz tasarrufu yapmak için erkenden yatıyorlardı.)

Erkekler bile işlerinden dönünce sokağa bir iskemle çıkarak kapılarının önünde Kirios Panayotakis'in ışığında gazetelerini okumaya başladılar.

Bir yandan bu durumdan çok hoşlanıyor, diğer yandan yolu aydınlatmak için bu kadar para harcanmasına söyleniyorlardı. Örneğin babam vurguncular ve israf hakkında konuşup duruyordu.

Bunlara rağmen buluşu için Kirios Panayotakis'i alkışlayanlar çoktu ve onu hayır yapan biri olarak kiliseye teklif etmeyi düşünüyorlardı.

IŞIK SÖNDÜ

Mahalle aydınlanması sürprizinden sonra şenlik gittikçe yayılıyor. Komşulardan bir kadın, teknesini çıkartıp çamaşır yıkamaya başladı. Çamaşırını bitirmek istiyor, ışık ne zaman sönecek diye devamlı soruyordu.

Kir Yorgi'nin bakkal dükkânındaki tavuklar sabah oldu diye kafeslerinin açılması için gıt gıt gıdıyorlardı. Kiria Ermioni şikâyetinde bulundu. Kızı Yalatia, ışık yatak odasının karşısında olduğu için uyuyamıyordu. Ermioni'nin pencerelerinde herkesin evinde olduğu gibi perde yoktu.

Bu dünyada her şeyin bir sonu vardır. Kirios Panayotakis de ışığı söndürdü, herkes de yatmaya gitti.

MAHALLE MERAKTA

Ertesi gün mahallenin dedikoducuları kendilerini bir tuhaf hissediyorlardı: ev işleri, alışveriş, su için sakayı yakalamak veya ekmek kuyruğuna kimin gideceğini saptamak üzere dikkatlerini toparlayamıyorlardı. Ekmek dünkü gibi mısırdan yapılmışsa gene yenmeyecekti. Savaş haberleri tartışmaları, polisler gene kaçakları yakalamaya çalışacak mı, yaşamın diğer dertleri... Almanların on beş gün sürecek dedikleri savaş yıllardır devam ediyordu. Ama bunlar birden unutulmuş, herkesin aklı tek bir şeye takılmıştı: Bir an önce gece olsa da Panayotakis'in balkonundaki ışık yansa!

Nihayet hava karardı, ama ışık yanmadı. Mahalle meraklandı. Museviler Balat'tan, Türkler Çarşamba'dan ışığı görmeye gelmişti. Söylentiler de başladı. Polisler güya Türk mahalleler geride kalmasın diye ışığı yasaklamıştı.

Girişim

Bu kadar patırtıdan Kiria Lefkotea da rahatsız oldu. Kiria Lula'nın da fikrini aldıktan sonra Kiria Panayotakis'e gidip ışığın neden yanmadığını sormayı önerdi. Kiria Panayotakis statüsü yüzünden ortalıkta pek gözükmemezdi. Mahallenin bir hanımı ölçülü bir uyarıda bulunarak "Hanımı rahatsız etmek doğru olmaz" dedi. Kiria Lefkotea buna hemen yanıt verdi:

– Siz ne diyorsunuz? Burada bütün mahalle ayağa kalkmışken Kiria Panayotakis'in huzurunu mu düşüneceğiz?

Bunu der demez Panayotakis konağının kapısını çalarak hanımı görmek istediğini söyledi. Onunla birlikte birkaç mahalleli kadın daha içeri girdi. Kiria Lefkotea "Mahallenin Hanımlar Komitesi" adına konuştuğunu söyleyerek, balkondaki herkesin beklediği ışığın neden yanmadığını sordu. Kiria Panayotakis onları ilk kattaki salona almıştı.

Kiria Panayotakis'in cevabı hiç beklenmedik oldu. Kirios Panayotakis henüz işinden gelmemişti, kendisi de ışığı açmasını bilmiyordu... Yani düğmeyi çevirmeyi bilmiyordu.

Böylece mahalle Kirios Panayotakis'in dönüşünü beklemek zorunda kaldı. O da şükür ki çok gecikmedi.

Kiria Panayotakis üçüncü gün düğmeyi kullanmayı öğrenmişti, balkondaki ışık da zamanında yandı.

BULGURCULARIN DIRDIRI

Kirios Panayotakis'in kazandığı şöhreti kıskanan rakibi, diğer bulgurcu Hacıomas, Kiria Lula'nın diğer köşesinde Panayia yolunun üstünde tam Kirios Panayotakis'in karşısındaki evi satın alıp yerleşti [bkz. Harita 4. Istrumca Sokak, no. 2, s. 112-113]. Hacıomas, Panayotakis'in şanını çok kıskanıyor, kendi üstünlüğünü gösterecek bir fırsat kolluyordu. Bunu yapmak için mütarekeyi beklemesi gerekti. Bulgurcular etnik duygularını ve zenginliklerini gösterme fırsatını mütareke sırasında elde ettiler. Rum okulların ve derneklerin düzenlediği yortularda müzayedede fiyatları artırarak zenginliklerini sergiliyorlardı.

Her yortunun sonunda Venizelos'un ve efsanevi muhrip Averof'un resimleri müzayedeye çıkarılırdı. İşte bulgurcuların şok yaratan servetleri bu esnada ortaya çıkıyordu.

Panayia okulunun düzenlediği böyle bir törende, Hacıomas müzayedede Kirios Panayotakis'i sert bir mücadeleden sonra yenmiş, Venizelos'un resmini de karşı komşusu görsün ve nasıl aşağılandığını devamlı hatırlasın diye alıp camına yapıştırmıştı.

Bu olay 100'lük lambanın yanmasından yaklaşık iki yıl sonra olmuştu. Kirios Panayotakis iki yıl süresince lambanın şanını ve Hacıomas'ın kıskançlıktan çatlamasını zevkle yaşamıştı.

Sonunda Panayotakis, Venizelos'un resmini görmemek için ışığı kendi söndürdü. Bu, hayattaki tek başarısızlığıydı.

HACİPETROS'UN EVİ

Hacıpetros dedemi tanıyamadım; ben on sekiz aylıkken ölmüştü. Ama şöhreti bütün mahalleye, Muhlio ve Fener'e yayılmıştı.

Evimiz Hacıpetros'un evi olarak çok ünlüydü. Hariton Misailidis *Tarihi Fener* adlı kitabında bu evden söz eder. Çatı Bizans kiremitleriyle kaplıydı.

Resim 30.
Hacitomas'ın Venizelos'un
resmini camına yaptırdığı ev.
Fotoğraf: Serol Teber, 2004.

Bu ev biraz değişik olmakla beraber, mahallenin tipik evi olarak gösterilebilir. Bu yüzden onu ayrıntılarıyla tasvir edeceğim.

Evimizin arsası köşede idi. 6x12 metrelik arsanın küçüklüğü yüzünden hiç bahçe bırakılmadan inşa edilmişti. Bodrum, giriş katı, iki kat ve çatı katından ibaretti. Çatı katında tavan arası ve çamaşır asmak için bir taraça vardı. Çevrenin bütün evleri bu tarzdaydı. Katlarda ve girişte birer büyük köşe odası ve aralarında bir holle daha küçük bir oda vardı. Holde merdiven ve tuvalet bulunuyordu. Kalın taş duvarları vardı. Fener'in bütün ahşap evlerini yakan 1877 yangınından sonra evler, depremler hesaba katılmadan kâgir olarak inşa edildi.

Mahallede hiçbir evin penceresinde panjur yoktu, güya İstanbul'da güneş fazla kuvvetli değildi. Aslında bu pek doğru değildi. Ev hanımları bu

yüzden pencerelerin içine perde ve storlar yerleştirirler, bunları da güneşten solmasınlar diye gazetelerle korurlardı.

Doğramaları beyaz tahtadandı ve üzerinde zamanla çatlaklar oluşmuştu. Efimitsa teyzem ve hizmetçiler onları temiz tutmak için devamlı sabunlu suyla fırçalarlardı.

Yer döşemeleri de boyasız latalardan, tavanlar ise yine boyasız yarı latadan yapılmıştı. Tahtakuruları bu tavanlardan gelip bizi ziyaret ederdi. O zamanın böcek ilaçları tavana kadar yetişmiyordu.

ZEMİN KATTAKI GİRİŞ

Şimdi, Köroğlu Sokağı'ndaki ana kapısından girerek size evi gezdireceğim. Evin görkemli bir ahşap kapısı vardı. Yarım daire oluşturan bir cam aydınlığı ve her iki yanda da pencereleri vardı. Bu pencereler çok dar ve perdeli olduğundan, kapının üstündeki ışık serbestçe girdiği halde holü pek aydınlatamıyordu.

Babam Hacıpetros'un evini satın alınca onu hem genel bir yenilemeden geçirdi hem de mahallede lüks sayılan bir harcama daha yaptı. Evin önündeki iki üç metrelik kaldırımını, o zamana kadar görülmemiş bir malzeme olan mozaikle kapladı. Buna ne gerek vardı? Belediye çok iyi dayanan kaldırımlar yapmıştı (tabii parasını evlerden alıyordu). Babam ne diye kaldırımını mozaikle kaplatmıştı? Faydasız bir şeydi bu. Gerekli olmayan her yeniliğe karşı çıkan mahallemizin fikri böyleydi.

GİRİŞ KATINDAKİ HOL

Hole açılan ağır kapıyı gece yatmadan evvel sürgüler, kilitlerdik. Anahtar o kadar büyük ve ağırdı ki, hep birlikte evden çıktığımız zaman bile yanımıza alamazdık! Bu yüzden evi boş bırakmamak için biri daima evde kalırdı; en azından Eftimitsa teyze. Teyzem, aile Atina'ya taşınırken geri dönmek üzere evden çıktı.

Hol daha önce Malta taşıyla döşenmişti. Babam bu taşları Avrupa fayanslarla değiştirdi. Kapıdan girer girmez sağda, ellerimizi yıkamak için, musluklu mermer bir kurna vardı. Suyu arkasına yerleştirilmiş pişmiş toprak bir hazneden alıyordu. Bu da bir yenilikti, çünkü mahallede hiçbir evin içinde akar su yoktu. Terkos idaresinden su alan bir iki evde dahi, boru dış

Resim 31-32. Haris Saparatis'in dedesi Hacıpetros'un Koroğlu Sokakla Kiremit Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan evi. Soldaki fotoğrafta Koroğlu Sokak'taki giriş görünüyor. Haris sağdaki fotoğrafta görünen birinci kat cumbasında 1906'da doğmuş ve 1912-1922 arasında bu evde yaşamış. Fotoğraf: Füsün Kiper, 2004

duvara kadar getirilip oraya bir musluk konurdu. Ne yani, şirketin müşterisi eve suyu kendi parasıyla mı bağlamalıydı?

Ortada asılı, fanusu kırmızı çiçekli gösterişli lamba hole asalet veriyordu. Bu fanusun duvarlara aksettirdiği gölgeler beni Fefro teyzemin yastığı altında sakladığı *Bin Bir Gece Masalları*'na götürüyordu.

İşin kötü tarafı, bu harika lambaya iskemleyle erişilmesi zordu. Bu yüzden, gece önemli misafir ağırladığımız nadir günlerde lambayı uzun boylu olan babam yakardı.

Diğer günlerde holdeki küçük lambayı yakardık. Atina'da son günlerde öğrendiğime göre o lambaya "idare lambası" denirdi. "Lambacık" de-

Resim 33.

Haris'in doğduğu evin kapısı.
"Evin kapısı görkemliydi ve tahtadan
yapılmıştı. Yarım daire oluşturan bir
cam aydınlığı ve her iki yanda da
pencereleri vardı."

Fotoğraf: Füsun Kiper, 2004

diğimiz bu lambayı merdiven basamaklarına koyardık; böylece hem hol hem de merdiven aydınlanırdı.

Birinci kata çıkan merdiven, basamaklara çivilenmiş muşambayla kaplıydı. Önemli misafirler geldiği zaman üzerine bir de halı sererdik. Merdiven dönemeçli olduğu için halıyı sermek çok zordu.

GİRİŞ KATINDAKİ KÜÇÜK ODA

Yemek odası olarak kullandığımız soldaki küçük oda, içindeki iki derin dolap yüzünden daha da küçülmüştü. Bir dolapta tabaklar, diğer dolapta da tencereler vardı. Dolapların karşısındaki duvara kocaman bir minder yerleştirilmişti. Odanın ortasına sıkışmış masada yedi kişi yemek yerdik. Küçük odanın kapısı da sıkışıklıktan zor açılırdı. Masayı kullanabilmek için önce

hole doğru açılmasını istedik. Bu olmayınca kapıyı iptal edip küçük odayı kapının kasasına çivilediğimiz iki katlı bir halıyla kapattık. Halının alt kısmına kıvrılmasını diye bir de çıta geçirilmişti. Bu yöntem de geçişi zorlaştırıyordu.

Bütün bu zorluklardan sonra babam küçük odayı mutfığa çevirip yemek odasını da büyük odaya geçirince başka bir eve taşınmış gibi olduk.

Bu değişiklik 1916'da, nine ölüp de minderi ortadan kalkınca yapılabildi.

OTURMA ODAMIZ

Dış kapıdan girince sağda, ailenin yaşamını geçirdiği oturma odamız vardı.

Bu odaya komşuları ve “bizimkiler” dediğimiz ve bu nedenle misafir odasına götürmediğimiz yakın dostlarımızı kabul ederdik. Bir yabancı yemeğe kalınca, küçük odaya sığamadığımızdan yemeğimizi bu odada yedik. Sonradan küçük oda mutfığa çevrilince, devamlı bu odada yedik.

Aleksandra teyzem bu odada yün çoraplarımızı örerd. Diğer teyzem Efimitsa, aşağıdaki mutfak çok soğuk olduğundan bamyaları, radikaları, bütün sebzeleri burada yıkar, ayıklardı.

Her şey, her şey bu oturma odasında geçerdi. Kışları bütün gün yanan harika Fransız soba, çocukluğumu ısıtırdı.

Oturma odasına girerken iki çıkıntının oluşturduğu bir metrelik bir koridordan geçiyorduk. Bu çıkıntılardan sağdaki büyük bir dolap, soldaki de bir yüklüktü. İkisi de tavana kadar yükseliyordu. Dolaba el altında bulunmasını istediğimiz şeyleri koyardık. Bir rafında gaz lambaları dururdu. Bu lambaları bir ara saydım; salonda devamlı asılı olanlar ve kullanılmaz hale gelenler hariç yedi lamba vardı.

Yüklüğe elbiselerimizi asıp dizedik. Şilte, döşek, yorgan ve kullanmadığımız ufak halıları koyardık; ayrıca battaniyeler, çıkınlar, yamanacak elbiselerle ve yama parçalarıyla dolu çıkınlar...

Oturma odamızda ailenin emektarı ninemin minderi egemendi. Ailenin en kıymetli varlığıydı bu. Ninemin ve minderin bakımını da, bütün evin bakımı gibi Efimitsa teyzem üstlenmişti. Hiçbir zaman bu kadar işe nasıl yetiştğini anlamamıştım.

Ninemin minderini karşısında ve Köroğlu Sokağı'na bakan pencerelerin önünde ikinci bir minder vardı. Bu minder Aleksandra teyzemin yeri idi. Minderin üstünde bağdaş kurarak oturur ve durmadan örgü örerti.

Daha sonra Avrupa malı tekerlekli bir kanepede, iki minderin arasına, üç pencerenin önünde yerleştirildi.

Odanın ortasını sekiz köşeli bir masa kaplıyordu. Bu masa yuvarlak olmadığı için komşularımıza çok değişik geliyordu. Ayaklarında, gizlenmiş tekerlekler vardı. Bu masayı Pera'daki Singer'de çalışan İlias amcam getirmişti. Pera'da gördüğü yenilikleri evimize getirirdi.

Her neyse... Bu masanın benim için özel bir değeri vardı. Eve getirdiklerinde dört yaşındaydım, bu yüzden de üstünü göremiyor ve masanın boyunu aşmaya çalışıyordum. Yaklaşık altı buçuk yaşımaya vardığımda bunu başarmıştım.

Oturma odamız giriş katında olduğu için balkonu yoktu. Giriş katında olmasına rağmen cadde tarafı epey yüksekti. Şimdi burada oturan Türkler bodrum katına dükkân bile açtılar.

Mahallenin tek ağacı olan bir akasya, bodrumun giriş kapısına yapışık olarak yetişmişti. Dalları oturma odamızın pencerelerini çerçevelerdi. Bu ağaca da eşsiz Efimitsa teyzem bakardı. Köklerini içinde ot haşladığı sularla beslerdi.

İki pencere arasındaki duvarda evin saati asılıydı. Sarkacın tik takları hayatımızın ritmini ayarlıyordu. Saatin altında Süveyş Kanalı'nın açılışını gösteren suluboya bir resim vardı. Mütarekede bu resmin yerine efsanevi muhrip Averof'un resmini koyduk. Pencere arasındaki diğer duvarda Kudüs'te evlenen Yaku amcamın aile resmi bulunurdu.

Oturma odamızın yeri muşambayla döşenmişti, kışın sıcak olsun diye üstüne halı sererdik.

ÇİNİ SOBAYLA ISINMA

Burada, İstanbul'da o sıralarda çok yaygın olan çini Fransız sobalarını övmek istiyorum. Bu sobalarda çekiyle aldığımız odunları yakardık (1 çeki 44 okka). Reçine kokan tatlı bir sıcaklık yayılırdı odaya. Bu reçine kokusu, yakmadan önce kurusunlar diye sobanın etrafına koyduğumuz odunlardan

kaynaklarıydı. Çiniler ısındıktan sonra yeni odun atmasak bile ısı vermeye devam ediyordu. Çini kapağında da ekmekleri kızartırdık. Dışarıdan geldiğimizde sobanın yüksek ayaklarının altında donmuş ayaklarımızı ısıtırdık.

Soba madenle kaplı bir tabla üzerinde kurulmuştu. Yanı başında pirinçten yapılmış faraş, maşa ve süpürgecik asılıydı. Bu aletlerin yanında köruk ve çıralların bulunduğu bir kova dururdu. Odunlar sobanın yanında istif edilirdi.

1915'ten sonra çıkan döküm sobalar çok ısıtırdı ama çini sobaların ılımlı sıcaklığıyla kıyaslanamazdı. Ya yavrularıyla sobanın önünde veya altında yatan kedinin huzuruna ne demeli?

Burada İlias Tantalidis'in küçük şiirini hatırlatmak istiyorum:

Sobanın önünde tombul bir kedi yatar,
Tembel tembel burnundan soluk alır.
Gece avluda tırnaklarından kan damlar,
Farelerin katliamı, generalleri kışkandırır.

Bildiğimiz gibi Tantalidis İstanbulluydu, söz ettiği soba bir çini odun sobasıydı herhalde. Kediler döküm sobalardan korkar, ona pek yaklaşmazlardı...

EVİN OCAĞI

Orta halli memurların ve işadamlarının evlerinde, üst kattaki odalarda, genellikle başka sobalar da kurulurdu; ama oturma odasındaki soba her gün ve gün boyu yanardı. Bu soba evin ocağıydı, kullanışsız olan asıl ocağın yerini almıştı. Yatak odalarının ve misafir odasının bulunduğu üçüncü kattaki soba ise, kış akşamları soğuğu kırsın diye yalnız misafir geldiğinde yakılırdı.

Bodrum veya mutfak ısıtılmazdı. Bodrum çok soğuk olmaz, mutfakta ise ocağın ısısı yeterli olurdu.

YANGINA VE TÜRKLERE KARŞI SİGORTA

Babam, evimizi Yunanistan'daki bir sigorta şirketine sigortalattırmıştı. Dış kapımızın solunda bunu simgeleyen ufak metal tabelayı gördükçe gururlanırdım. Yangından bir kez korkuyorsak, Türklerden ve hırsızlar-

dan on kez korkuyorduk. Giriş katındaki dokuz pencere ve bodrum katındaki yedi pencere boydan boya demir parmaklıklarla kaplıydı. Diğer evlerde de böyle önlemler vardı.

Demir parmaklıkların Türkleri engelleyeceğine pek aklım yatmazdı. Parmaklıkları zorlayabilirlerdi.

Tavan arasındaki her şeyi karıştırdım. Bir seferinde bir sepetin içinde iyi sarılmış bir paket bulmuştum. Paketin içinden beş tabanca ve yirmi mermi çıkınca yaşadığım şaşkınlığı bir düşünün.

Evde tek erkek olan babam ne yapacak diye düşünmeye başladım. Tavan arasına çıkıp silahları nasıl alacaktı? Bunlar tabancalarla hiç ilişkisi olmayan babamın olamazdı. Herhalde bir yerden eline geçmiş, o da atmaya kıyamamıştı.

Fakat kafama bir soru yerleşmişti. Gerçekten Türkler hücum etse ne yapabilirdik? Hiçbir şey.

Eylül 1955 olayları bana bunun yanıtını verdi.

ÜST KATLAR

Birinci ve ikinci katın köşe odalarında ve hollerde cumbalar vardı. Aslında holdeki kapalı cumba hol boyunca uzanıyor, böylece holü genişletiyordu. Köşe odaların yedişer penceresi vardı. Her pencerede güneşlik ve devamlı asılı kışık ve yazlık perdeler vardı. Onları da güneşten korumak için üstlerine gazeteler iğnelerdik.

Pencereler iki kanatlıydı, üs kattakiler ise giyotin pencereydi.

Giriş odasındaki tavan ve birinci kattaki salonun tavanı ham tahtadandı. Etrafında birkaç süsleme vardı. Diğer odaların tavanları ise sıvalıydı.

Üst katlarda bol bol dolap ve yüklük vardı, ama gene de yetmiyorlardı. Bu nedenle birinci kattaki tualeti yüklüğe çevirmiştik.

Birinci kattaki hol, salonun bekleme odasıydı, kalabalık misafirler olduğu zaman da salonu tamamlardı. Holde benim ilgimi çeken, duvardaki dolaptı; annem orada ünlü tatlılarını saklardı. Bu tatlılardan her zaman aşırırdım; hâlâ da tatlıyı çok severim.

Yüklüğe çevirdiğimiz tualette kartondan yapılmış kocaman şapka kutuları dururdu. Onlardan vapurlar yapardım.

Mobilya olarak, salondakilerle aynı olan Viyana sandalyelerinden başka bir çalışma masası, bir de annemle babamın elbise dolabı vardı.

KALABALIK

Biz İstanbul'da bu kelimeyi kendisine uygun olmayan yerde duran, bulunduğu yerde hiçbir işe yaramayan, aksine o yerin kullanılmasını da engelleyen bir şey anlamında kullanıyorduk: "Bulunduğu yerden uzaklaştırılmalı, orada kalabalık ediyor."

Annemin elbise dolabı da, asıl yeri olan yatak odasına sığmadığı için birinci katın holünde böyle bir kalabalık oluşturunuyordu.

İSYAN VE HÜRRIYET!

Şimdi birinci kattaki ufak odaya geliyorum. Burası eskiden İlias amcamın odasıydı. O Yunanistan'a gittiğinden beri hiç kimse belki geri döner diye bu odaya dokunamıyordu. Böyle bir hazineyi bu kadar sıkışıklığın ortasında boş bırakamazdım.

Sadece istememle İlias amcanın odasını bana vermeleri imkânsızdı. Başka bir girişim gerekiyordu.

Konuyu inceledim ve kapının iç tarafındaki sürgünün sorunu çözeceğine anladım. Uygun bir zamanda öteberimi toplayıp odaya taşıdım, sonra sürgüyü içerden çekerek hürriyetimi kazandım!

Lafı uzatmayayım, annem biricik oğlunun isteklerine dayanamazdı, bu yüzden olay odaya tamamen yerleşmemle sonuçlandı. Yaşamdaki ilk zaferimdi bu. Mahalle benim için "Bu çocuk başbakan olacak!" diyordu; oysa bu Rum cemaatine milletvekili bile olamadım. Anlaşılan bu mevkiye uygun yeteneklerim yok!

Benim odamın da duvarlarından birine bir dolap ve yüklük yerleştirilmişti. Üç evden toplanan ikonalar buraya konmuştu. Ama kimse gelip burada dua etmezdi. Yüklükte ise pek kullanılmayan elbiseler dururdu. Bu yüzden konağımda pek rahatsız edilmiyordum. Kendi odamın olması mahalle çocukları arasında üstünlük kazanmamı sağladı. Onların evlerinde ayakta duracak yerleri bile yoktu. Kendilerine ait bir oda ise tam bir hayaldi.

İşgalden sonra odamı düzenlemeye başladım. En önemlisi, odaya sığmadığı için başka yerde duran, mahallemizin ölçülerine göre dikkate değer zenginlikteki amcamın kütüphanesini odaya taşımam oldu. Sıkışıklık umurumda değildi, benim için kitaplar çok değerliydi.

Amcamın kütüphanesinde Victor Hugo'nun *Sefiller*'i, Gabriel Fery'nin *Avca'sı* gibi önemli kitaplar vardı. Beni en çok etkileyen, İstanbullu bir Rum doktorun 1880'de Japonya'ya yaptığı seyahati anlatan kitabıydı.

"KABUL" SALONU

Birinci katta, holün diğer yanında, köşedeki "büyük" odamız vardı. Bu odaya özellikle özen gösteriyor ve resmi misafirleri ağırlamak için devamlı kapalı tutuyorduk. Bu odaya "kabul salonu" veya "iyi oda" derdik. İyi odamıza manastırdan ve bütün dünyadan gelen papazları kabul ederdik.

Odanın döşemesi halıyla kaplanmıştı. Bu halıyı düğün hediyesi olarak İzmir'den annemin akrabası, ünlü Pandelis Ambuselam yollamıştı. Onunla akrabalığımızı hiçbir zaman tam anlayamadım; soyadının gösterdiği gibi o da kutsal yerlerden gelmeydi.

Bize yolladığı halı o kadar büyüktü, daha doğrusu salonumuz o kadar küçüktü ki, salona sığdırmak için kenarlarından katlamaya mecbur kalmıştık.

Mahallemize göre yüksek olan yaşam standardımızın aslında ne kadar düşük olduğunu göstermek için salondaki eşyaları size sıralayacağım. Salonumuzda Viyana malı hasır koltuk ve iskemleler vardı. Kışın soba yanmadığı zaman bunlara oturmak mümkün değildi. Oturma odasındakine benzeyen, çini bir Fransız sobası köşede duruyordu. Yüksek aynalı ve mermerli bir konsol ve bunun üstünde de, aralarında ağzında saat tutan nikel den bir köpeğin bulunduğu gösterişli iki nikel lamba bulunuyordu. Halıyla kaplı yuvarlak bir masa, salonun bir köşesini dolduruyordu. Üstünde çikolata dolu bir kutu ve misafirlere ikram edilen diğer tatlılar bulunurdu. Onlara hiç ilgisiz kalamazdım.

Oturma odamızdakine benzeyen Avrupa tipi bir kanepe, ninemin süslü çerçeveli büyük bir fotoğrafı da bu odadaydı. Okuma yazması olma-

yan ninem bu fotoğrafta kitap dolu bir masaya dayanmıştı. Kardiakidis adlı fotoğrafçı okuma yazma bilmeyenler için farklı bir fon hazırlamıyordu demek. İçlerinde yapma çiçekler bulunan iki sepet, köşelerde dururdu. Diğer köşelerde ise masa ve soba vardı. Duvarlarda çeşitli röprodüksiyonlar asılıydı. Üç yanı pencereleli şahnişini bir minder kaplıyordu.

Bütün bunlara on dört perde ve yedi güneşliği de eklersek, bizimkilerin odayı neden kapalı tuttuklarını anlarız. Eve devamlı olarak hizmetçi ve arada sırada da gündelikçi gelmesine rağmen bütün eve bakmak çok zordu. Resmi misafirleri ağırlamak için salon önceden hazırlanırdı. Halıyı koruyan bezler ve perdelerdeki gazeteler kaldırılır, misafirler gittikten sonra da her şey yerine konurdu!

İKİNCİ KAT

İkinci katın köşesindeki büyük odaya annemle babam yerleşmişti. Odanın büyük kısmını kaplayan demir karyola altın rengi boncuklar işlenmiş bir örtüyle ve kocaman yastıklarla kaplıydı. Kocaman dört köşe yastıklarda annemin adının baş harfleri olan AP (yani Amalia Petru) işlenmişti.

Buna şaşmıştım. Nedenini sorduğumda, annemin çeyizinde bulundukları için dedemin parasıyla alındıklarını ve bu yüzden onun adını taşımak zorunda olduklarını öğrendim. Çeyiz hazırlanırken damadın adı bilinmezdi.

Bir köşede kız kardeşimin demir salıncağı, diğer yanda da benim yatağım duruyordu. Aşağıdaki odayı işgal etmeden evvelki durumdu bu. Odanın içinde Fransız soba, annemin şifonyeri, şahnişinde de minder vardı. Bu cumbaya minderden başka bir şey konamazdı. Bu şahnişin benim için çok önemliydi; çünkü 1906'da bu minderde doğmuştum.

TEYZELERİN ODASI

Annemin kardeşleri olan iki teyzem ikinci katın küçük odasına yerleşmişti. Ama babamın Limonluklardaki evi dağılıp Fefro teyze evimize taşınınca onu nereye koyacağımızı bilemedik. Bu sorunu ikinci kattaki holün büyük bir kısmını bir tahta perdeyle ayırarak çözdük. Bu da tabii genel sıklığı daha da artırdı.

İKİNCİ KATTAKİ TUVALET

İkinci kattaki tuvalet “alafranga” olduğu için özel olarak üzerinde durmam gerekiyor. Bildiğimiz yatay tuvalet taşı yerine, delikli tahtadan oturma yerinin altındaki koni biçiminde bir leğen kanalizasyona bağlanıyordu. Burayı havalandırmak için duvarda diğer tuvaletlerde de olduğu gibi ufak bir pencere açılmıştı.

Evdeki üç tuvalette de el yıkama lavabosu yoktu. Elleri yıkamak için birinci kata inmek gerekirdi. Her neyse, bütün anlattıklarımın rağmen, ikinci kattaki tuvaletimiz “alafranga” olduğundan tüm mahalleyi etkilemişti; sırf hayranlıkla bakmak için gelenler vardı.

TAVAN ARASI

Evin üçüncü katına tavan arası derdik. Bu katta “güneşlik”, yani çamaşır için açık kurutma yeri ve büyük odaların üstünde kapalı bir yer vardı. Kötü havalarda çamaşırlar burada kurutulurdu.

Bodrum katında yıkanan çamaşırları kurutmak için tavan arasına çıkarmanın ne kadar büyük bir zahmet olduğunu anlayın. Ailenin bir aylık kirlileri yüklükte birikir ve iki çamaşırcı kadın iki gün boyunca durmadan bunları yıkardı. Islak ağır çamaşırlarla, her biri 17 basamaktan oluşan beş merdiveni, yani 85 basamağı çıkmak kolay iş değildi. Gel de çamaşırcılara bu işi yaptır. Sonuçta bizimkiler bu işi birkaç güne yayararak hizmetçilerin ve gündelikçinin yardımıyla yapardı.

Tavan arası da Fransızların dediği gibi, istenmeyen eşyalardan kurulma yeri idi. Atamadığımız şeyleri orada saklardık. Buradaki inanılmaz eşyalarla aile tarihi düzenlenebilirdi. Üzücü olan, bütün bu bit pazarını babamın taşınırken Pire’ye yollamasıydı.

BODRUM KATI

Mutfak, çamaşırhane ve depolar bodrumun bölümleri idi.

Mutfak küçük odaların altında ve gerçekten toprağın altındaydı. Yol yapılırken pencereleri kapatıldığı için ışığını çamaşırhane den alıyordu. Çamaşırhane nin küçük pencereleri ise yarıya kadar kaldırım seviyesinin altında kalıyordu.

Mutfakta çinko bir tezgâh, yine çinko bir lavabo, kuyu, üstünde açık baca olan ve çamaşır için yağmur suyu toplayan sarnıç, yemek pişirmeye yarayan ocaklar ve ufak bir masa vardı. Her yer çok karanlıktı.

Mutfağımız, birinci kattaki küçük odaya taşınıncaya kadar Efimitsa teyzemin egemenliği altındaydı. Mutfağın köşesindeki kuyunun suyu, çevrede lağım çukurları olmadığından temizdi. Bütün atık sular kanalizasyonlara, oradan da Haliç'e giderdi. Buna rağmen hafif tuzlu kuyu suyunu içmezdik; sebze yıkamak ve benzer işler için kullanırdık.

Çamaşırhanede ancak iki kişi çalışabilirdi. Çamaşır, küçük pencerelerin altında tahta teknelerde yıkanırđı.

Diğeryanda merdiven, tuvalet ve sobalarda ve çamaşırhanede yakılan odunların deposu bulunuyordu. Bodrumun zemini karolarla kaplıydı.

Bodrumun büyük odaların altına rastlayan bölümü havadar ve aydınlıktı. Burada yemekleri muhafaza etmek için kapaklı iki dolabımız vardı. Turşu fıçları, su küpü, arasında akrepler dolaşan odun kömürü yığınları burada dururdu. Su küpü o kadar büyüktü ki yıllarca onun boyuna yetişemedim.

ELEKTRİK TEDAVİSİ

Evin beş katına hizmet eden merdivenler çok dardı. Hele bodruma inerken devamlı yanan "idare"ye rağmen çok karanlık olurdu.

En kötüsü, kara kedimiz de merdivenin bu bölümünde yatar, hiç görünmezdi. Bir keresinde annem bu yüzden basamaklardan yuvarlandı ve kollarını kırdı. Tedavisi çok uzun ve yorucuydu. "Elektrik" tedavisi gerekiyordu; bu da ancak mucizevi makineleri olan Pera'daki Doktor Çobanoğlu'nda yapılabilirdi.

Gerçekten de elektrik tedavisi işe yaradı, biraz zamanla kırıklar tamamen iyileşti.

Aslında Bedesten'de ünlü bir kırıkçı vardı, dendiğine göre o da elektrik kullanmadan mucizeler yaratıyormuş.

KEDİLER VE PİRZOLA

Teyzem, pirzolaraları pişirmeden önce havalandırmak için bodrumdaki tel dolaba dizmişti. Pirzolaraları almaya gittiğinde, tel dolabın içinde iki

kedi bulunduğunu gördü; ama pırzolalara dokunulmamıştı. Mandalı açıp ikisi birden aynı anda tel dolaba girmişlerdi. Kedilerden biri pırzolaya dokunmaya yeltenince diğeri hücum edip geri çekilmesine neden oluyordu. Öteki yeltenince de birincisi bırakmıyordu.

Olay pek orijinal sayılmaz; uluslararası politikamızda devamlı tatbik ediliyor. Kuvvetli biri zayıf birine gözünü dikince, aynı amaçlı başka bir kuvvetli araya girip birinciyi men ediyor. Zayıflar bu sayede yaşayabiliyor.

MUHLIO'DA TÜRK FIRINI

Muhlio Caddesi'nin en üst noktasında bir Türkün işlettiği fırın vardı. Bu fırın sadece Çarşamba ve Fatih mahalleleri için çalışırdı. Hiçbir Rum buradan ekmek almaz, fırına yemek pişirtmezdi. Sadece Paskalya ve yılbaşı yortularında diğ er fırınlar yeterli olmayınca pidelerini pişirmeye buraya yollarlardı. Ama Türk fırıncının bu geçici müşterileri genellikle memnun kalmazlardı. Çalışanlar kabaydı ve işi bilmedikleri için tepsilerdekileri yakarlardı.

Rum bir mahallenin içinde çalışan bu Türk fırıncının iptidai tavırları üzerinde biraz duracağım. Fırıncı ve ailesi fırının içinde mağara adamları gibi yaşarlar, un çuvallarının üzerinde pislik içinde yatarlardı. Tüylerimizi diken diken eden bir şey de henüz üç yaşında bile olmayan çocuklarına sigara içirmeleriydi. Fırıncının karıları da sigara içerlerdi. O sıralarda bu bizi dehşete düşüren bir olaydı; çünkü bizde sadece babalar sigara içerdi.

Dalıp Türk komşumuzu kötiledim. Dedemin köyünden olan hemşerimiz varyemez için de aynı şeyleri yazmıştım. Üstelik o Sakız Adalıydı. Türk belki Anadolu'nun içinden geliyordu. Ne yaparsınız... İki halk bu kadar uzun bir süre birlikte yaşarsa, birbirlerine benzemeleri kaçınılmazdır.

MAHALLELERİN HİYERARŞİSİ

Muhlio ve Antifoniti mahallelerinin bir sınırı vardı herhalde.

Mahallemiz için bu sınır Türk fırını ve Kiria Lefkoteas'ın eviydi. Oradan sonra mahallenin kalitesi bozuluyordu. Bizim mahalle de adın-

Resim 34.
İşletenler değişse de
fırın aynı yerde duruyor.
Fotoğraf: Serol Teber, 2004

dan kaybediyordu. (Muhla küf demektir). Herkes küf koktuğunu sanıyordu.

Ayrıca, biz kendimizi gerçek Fenerlilere ve Pera'da oturanlara nazaran daha aşağı hissederdik. Biz çocuklar bile mahalleleri sıraya koymuştuk. Pera, Fener, Muhlio, Antifoniti, sonra Ermeni mahalleleri, ardından Musevi mahalleleri ve en sonda da Türk mahalleleri gelirdi. Bu yüzden hepimiz babama Pera'ya taşınmamız için baskı yaptık. Ama babam kira ödemediği için ninemin evinden çıkmayı istemiyordu. Buraya kira ödemek zorunda kaldığında bile Haciperos'un evini satın almayı tercih etti. Yunanistan'a gidinceye kadar burada oturduk. Her neyse... Babam bizi Pera'ya götürmedi, Hristiyan alçakgönüllülüğü onu engelledi. Orası Avrupalılar ve zengin Rumların oturduğu bir yerdi.

ANTIFONİTİ

Rum mahallesi adını ayazmadan almıştı. Patrikhanenin resmi kâğıtlarında mahallenin adı Potira'ydı. Ayazmanın derin ve açık bir kuyusu vardı. Kuyunun üstünde İsa'nın kocaman bir ikonası dururdu. Kuyunun

içine kuruşu atıp “o o o” diye seslenildiği zaman kuyudan “o o o” diye aksiseda geliyordu.

Mahallenin başka bir özelliği yoktu, Rumlar onu terk edince Türkleşmesi büyük bir kayıp sayılmaz.

ÇARŞAMBA

Antifoniti’nin üstündeki Çarşamba adlı mahallede her hafta kurulan pazara da Çarşamba Pazarı denirdi.

Yaklaşık 1910’larda, çok küçük olduğum sıralarda Efimitsa teyzem her çarşamba pazara gider, eğleneyim diye beni de götürürdü. Efimitsa teyzem pazarda satılan birçok şeyle ilgilenirdi. Ama asıl amacı, ak düşmeye başlayan saçlarını boyamak için “kına” almaktı.

Benim pazara olan ilğim bambaşkaydı. Pazarla birlikte Türk mahallesini de görüyordum. Fener’in Rum çevresinde yaşayan bizler için tamamen değişik bir dünyaydı orası. Çarşamba’da her şey değişik ve anlaşılmazdı: Pencerelerinde “kafes” olan Türk evleri kocaman olmalarına rağmen ahşaptılar, Fener’deki bizimkiler ise küçük ve kâgirdi.

Her evin yanında bir mezarlık vardı, evin ölüleri orada gömülürdü.³ Yuvarlak veya dikdörtgen şeklindeki mezar taşlarının üzerinde korkunç sarkıklar vardı. Ölülerin yaşamlarındaki başarıları taşların üzerine anlaşılmaz bir süslü yazıyla yazılmıştı. Her taşın dibine yerleştirilmiş bir kandil, titreyen ışığıyla etrafa hüzün yayardı.

Mahallelerin arasındaki bu mezarlıkların içinde servi ağaçları da bulunuyordu. Bu yüzden mahalle, arada seyrek evlerin bulunduğu birleşik bir mezarlığı andırıyordu. Kafesle kapalı pencerelerde kimse görünmüyor, evler içinde insan yaşamadığı izlenimi veriyordu. Evlerin üstünde, çatının çıkıntısının altında, genellikle altın veya renkli harfli kocaman bir levha asılıydı. Bana anlattıklarına göre bu yazılar Kuran’dan alınan özdeyişlerdi.

Fatih Caddesi’ne bakan bu büyük evler aslında küçük burjuvalara aitti. Daha zengin olanlar duvarlar arkasında, bahçelerle çevrili sokağa tek bir

3 Haris Spataris, Çarşamba’da gördüğü yabrların ve mescit veya camilere ait hazirelerin evlere ait mezarlıklar olduğu yanlıısına düşmüş –ed.n.

kapıyla açılan konaklarda yaşarlardı. Bütün odalar, yatak odaları ve mutfaklar merkezi bir avluya açılırdı. Ailenin hayatı bu avlunun etrafında geçirdi.

Anlattığım gibi, evlerin bahçe duvarları çok yüksek, dışarıdaki yollar da dar ve eğri olduğundan, mahalle biteviye görünümlü, neşeden yoksun hendekleri andırıyordu. Sokaklar dar oldukları için kaldırımları da yoktu.

Bu içe dönük yaşam geleneğinin Bizans ve Roma yaşam tarzının bir devamı olup olmadığını bilemiyorum.

Aslında yolları süsleyen insanlardır. Türklerin siyah sade elbiselerine sadece kırmızı fesleri biraz neşe katardı. Hele kadınlara ne demeli! Zaten evden çıkanlar çok azdı. Bunlar da sıkı sıkıya bağlanmış denklere benziyorlardı. Baştan aşağı simsiyahtılar, yüzleri de yaşmakla kapalıydı.

Selanikli Mustafa Kemal, orada Türklerin bizimkilerle münasebetleri bulunduğundan Türklerin yaşam tarzını Rumlarla karşılaştırıyordu. Fesleri ve peçeleri kaldırttı, ama anlaşılan Müslüman geleneğin gücünü yenemedi. Bunların tekrar ortaya çıktığını görüyoruz.

FATİH

Sultan II. Mehmet'in onuruna semte bu ad verilmiştir. O tepede Fatih'in şerefine inşa edilen diğer binalar arasında Fatih Camii de bulunuyor. Ayasofya ve Atmeydanı'na doğru giderken oradan geçerdik. Çok ilginç yerler gördüğümüzü itiraf etmeliyim.

[...]

FENERİN ALT YOLU

Bu yol ana cadde olduğu için dört köşeli taşlarla döşenmişti. Bu cadde Eminönü'nden (Türklerin dini semti olan) Eyüp'e gidiyordu. Yol genellikle vapur çalışmayan Ayakapı iskelesine kadar uzanıyor, orada Fener'in üst yoluyla bir kavşakla buluşuyordu. Sonra da tamamen bir Rum semti olan çok güzel mağazaların ve Reji İdaresi'nin depolarının bulunduğu Cibali semtinden geçiyordu. Sonra Türk semtlerinden ve gıda pazarlarından geçerek Eminönü'ne varıyordu.

Evyenios Evyenidis bu hüznü verici yolun güzergâhında, Mitilini Gazinosu'nun yanında önemli bir tersane açmıştı. Dediklerine göre mav-

nalari için buraya kocaman bir çekici koydurmuştu. Biraz ilerde daha küçük tersaneler ve deniz evleri vardı. Bu evler kazıklar üzerinde denizin içinde inşa edilmişti.

Karşı sırada Fener'in postanesi [bkz. Harita 2. no. 23, Abdülezel Paşa Caddesi, no. 317-319, s. 74-75] ve mutfağı yol hizasında olan eskiden oturduğumuz ev vardı [bkz. Harita 3. no. 22, 224 numaralı adada, Yıldırım Caddesi'ndeki kapı numarası 30 olan ev, s. 90].

SAVAŞ VURGUNCULUĞU

Biraz önce sözünü ettiğim deniz evleri arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında, giriş katını dükkâna çevirmek için yapı iskeleti kuranlar da vardı. Bu işe çok şaşırdık. Savaş sırasında kimse bu tür işlere kalkışmıyordu, bir de yer dükkân için pek elverişli değildi. Giriş katının dükkâna dönüştürülmesi bitince, o sıralarda Fener'de pek rastlanmayan bir dükkân ortaya çıktı.

Bu mağaza mal yerine savaş meydanlarından ve harp dairesinden alınmış resim ve çizimlerle doluydu. Bu tuhaf dükkânın amacı Türkiye ve müttefiklerinin, dörtlü ittifakın (Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye) başarılarını sergilemekti. Bizim için önemli olan, bu dükkânı Türk devletinin değil, fukara bir Rumun açmasıydı. Böylece askerlik görevinden kurtuluyordu. Anlaşıldığı gibi, bu dükkân başkalarının karşılığını para olarak verdiği bir tür bedeldi. Bu bey de Türk taleplerini karşılamak için bu yolu uygun bulmuştu.

MARMARA DENİZİ'NİN DİBİ

Fenerin alt yolunun kıyısındaki tersanelerin birine *Bitinia* adında bir Alman şilebini getirip bağlamışlardı. Marmara Denizi'nde Müttefiklerin torpillediği şilebin ön ambarında kocaman bir delik oluşmuştu.

Almanlar şilebi tekrar kullanabilmek için uzun bir süre uğraştılar. Bütün bu çalışmalar dalgıçlarla yapıldı; ben de okul çıkışında yakın bir du-baya oturup çalışmaları seyredirdim. Nihayet gemi tamir edildi ve limanı terk etti. Onu mütareke sırasında Müttefiklerin esiri olarak İstanbul'da tekrar gördüm. Yunan adı yüzünden Yunanistan'a verilir sanmıştım, ama yanlışmışım.

Bitinia Marmara Denizi'nde Fransız denizaltıları tarafından torpil-
lenmişti. Bu denizaltılar Çanakkale'yi mayınların altından geçip Marmara
Denizi'ne, hatta İstanbul limanına kadar varabiliyorlardı. Fakat bir tanesi,
pervanesi balıkçı ağlarına takılınca Türkler tarafından ele geçirildi. Türkler
balıkçıların bu başarısını törenlerle kutladı, Fransız esirlerini de mahalleler-
de gezdirdiler.

FENER'İN ALT YOLUNUN SAĞ TARAFI

Balat'a doğru giden yol daha değişikti. Yolun üstünde tersane ve
fabrikalar vardı, başında ise Rebetika dükkânları ve onların arkasında da
birbirleriyle rekabet eden dini tesisler bulunuyordu. Bunlara biraz daha
dikkatli bakalım.

Yolun sol tarafında uzunca bir duvar, arkasında da yukarı yollara ba-
kan evler vardı. Duvarın başında ve dibinde yol düzeyinden daha derinde
bulunan bir çeşme bulunuyordu. Bu çeşmeyi Fener'in tek Acem kahvecisi
kullanırdı. Çeşmenin bu durumu, surların dışındaki kıyının dolma toprak-
tan oluşmasından kaynaklanıyordu. Bu toprak yıllar boyunca yığıla yığıla
yolu ve arkasındaki arsaları oluşturmuştu. Yolun sahil tarafında bir İtalyan
şirketi olan ve İstanbul'un bira imal eden tek yapısı olan Bomonti fabrikası
vardı. Soğutma depoları olan bu fabrika buz da yapıyordu. Soğutmak ve
muhafaza etmek için civardaki evlerden gıda maddeleri de alırdı.

GERÇEK REBETİKA⁴

Biraz ileride yine solda rintlerin⁵ (Rebetis⁶) dadandığı tavernalar var-
dı. Bu tavernalar mahallenin değerini düşürüyordu. Biz çocukların oralara
gitmesi yasaktı.

4 Rebetika çağdaş kent halk müziğinin bir biçimidir. Yunan halk müziği, Arap ve Türk musikisi, Bi-
zans ilahileri ve İyonya Denizi Adaları'ndan kaynaklanan Eptenissa serenatlarının bir bileşimi olarak bi-
çimlenmiştir –ed.n.

5 Dünya işlerine önem vermeyen, kalender, umursamaz karakterli kimse –ed.n.

6 "Rebetis" ayrı bir yaşam mentalitesi, davranışı, bakışı ve tarzı olan karakteristik bir erkek tipini ta-
nımlar. Rebetis asi, kural tanımayan anlamına gelir. Bir rebetis karakteristik olarak toplum dışıdır, yer-
leşik kurumlara meydan okur, fakat onlara karşı militanca eylemlerde bulunmaz. Toplumsal gelenek-
lerin dışında olduğu izlenimini verir, ama yasadışı olmaktan kaçınır ve kendini yeraltı dünyasıyla özdeş-
leştirmez. Argo konuşur ve daima silah taşır –ed.n.

Aslında bu yasak gereksizdi. Biz daha çok uzaktan oradaki durumu görerek fazla yaklaşımdan zaten korkuyorduk. Tüm bunlara rağmen, o sıralarda 13 yaşında, meraklı ve cesur olduğumdan bir gün yasaklanan mahalleye kadar gidip korka korka rintleri seyrettim. Çocuk ruhumu çok etkileyen incik boncukla süslü bir laternanın arkasından giden bir rint topluluğu gördüm. Rintler mırıldanarak, arada sırada da bağırarak şarkılar söylüyorlardı.

Gelişini görünce talihime şükrediyorum,
Uzaklaşınca da ağlayıp iç çekiyorum.
Üzüntülerim ve iç çekmelerimin durması için
Seni istiyorum, anam, ebediyen benim olmanı.
Ben siyahlar giyen dulları seviyorum,
Herkesin kalbini onlar parçalıyorlar.
Anan seni doğururken ağaçlar çiçek açtı...

Rintler kör kütük sarhoş, birbirlerine sarılmış, yarı ayakta, sürünecek, ağızlarında sigara ve kuşakları arkalarından sürüklenerek ilerliyorlardı. Arkalarından herhalde mesleği öğrenmeye çalışan ufaklıklar geliyordu. Bu geleneğin ilerde Atina'nın önemli kişileri tarafından üstleneceğini bilmiyorlardı.

Onları laternasız, daha fakir bir grup izliyordu. Bunlar bir duvar benim, bir duvar senin, gidiyorlardı. Sarhoş Rebetiler dengelerini duvarlara dayanarak bulmaya çalışıyorlardı. Beni şaşırtan, yanlarından geçen polislerin onlarla ilgilenmemeleri idi.

Gördüklerim beni tiksindirdi ve oralara gitmemi yasaklayan babama hak verdim. Fakat bir şey ilgimi çekti. Bu, laternanın ortasında çıplak göğüsleriyle tatlı tatlı gülümseyerek duran yapma çiçeklerle süslü bir güzelin resmiydi. Bu neydi? Dünyada gerçekten böyle bir güzellik var mıydı? Onu niye sadece Rebetilere ve ressamlara saklıyorlardı?

Bir şey daha eklemem gerekiyor. O sıralarda ahlaki kurallar çok sıkıydı, renkli kadın resimlerine pek rastlanmazdı.

Gördüklerimle alt üst olup eve döndüm ve bu kaçamak gezintim konusunda kimseye bir şey söylemedim.

Bir de, o sıralarda “rebeti” sözü derli toplu erkekler ve aile reisleri için bir küfür sayılırdı.

Ezici Taş

“Ezici Taş” dedikleri yer değişik bir dini yapıydı. Patrikhaneye 300 metre mesafedeydi. Bir kulübenin içinde, dikey olarak duvara dayanmış, içinden insanın ancak sürünerek geçebileceği büyüklükte deliği olan bir taş vardı.

Kulübedeki kutuya para attıktan sonra o delikten sürünerek geçince, bütün günahlar affedilmiş...

“Ezici Taş”a, inançsız Efemitsa teyzemle gitmiş ve delikten sadece eğlenmek için geçmiştim.

FENER’DE BULGAR TEMSİLCİLİĞİ

Patrikhane yakınlarında güya bir gecede inşa edilen Bulgar Kilisesi bulunuyor...

Bina prefabrike olsa bile bir gecede kurulması doğru olamaz, çünkü çok büyük.

Kuşkusuz, Bulgarlar patrikhaneden aleyhte bir görüş gelmeden inşaatı bitirmeye çalışmışlardı, çünkü patrikhane Bulgar Kilisesi’nin Fener’e yerleşmesine baştan beri karşıydı. Ama ne kadar hızlı hareket ederlerse etsinler, vidalı olmasına rağmen binayı monte etmek için daha uzun bir süre gerekiyordu.

Türkler, Ruslar tarafından teşvik edildikleri apaçık olmasına rağmen Bulgarlara hoşgörölü davranıyorlardı.

Kilise inşaatının Ortodokslar arasında yarattığı bölünme, Türklerin böl-yönet politikasına tamamen uyuyordu.

Patrikhane Bulgarları bölücü ilan etti. Türkler de Bulgar Temsilciliği’ni tanıdı (1871). Bu bölücülük kararı Bulgaristan’daki siyasal değişiklikten sonra (1945) kaldırıldı.

İngilizce bir İstanbul rehberinde patrikhanenin burnunun dibindeki Bulgar Kilisesi inşaatı konusunda şunlar yazılı:

Bulgarların Fener’deki Ayios Stefanos kilisesi gotik stilde ve demirten yapılmıştır. Viyana’da hazırlanan parçalar Tuna nehri üzerin-

den İstanbul'a getirilmiştir. Kilisenin içi de demirden yapılmıştır, mermer gibi görünen kısımlar aslında demirdendir.

Rusların Fener'deki patrikhaneye genellikle itaat etmelerine rağmen kilise inşaatı konusunda Bulgarları neden desteklediklerini anlatmam gerekmiyor herhalde.

Çarlık zamanının Rusları Bulgarların yardımıyla İstanbul'u ele geçirmek istiyordu.

Türkler de Ortodoks Kilisesi'ni bölmek istiyorlardı. Rusların ve Türklerin farklı istekleri böylece uzlaşınca, Fener'in ortasında Ortodoksların bölünmesi gerçekleşti.

FENERLİ TİPLER

Fenerdeki Rum cemaatleri (her semt kendi kilisesi ve okuluyla ayrı bir cemaat oluşturunuyordu) başkan, reis gibi önderlerinin çabalarıyla, ele avuca sığmaz gençleri disipline sokarak Türklerle sorun çıkarmamalarına özen gösteriyorlardı. Ancak böyle yaparak gençlerin enerjilerini karakterlerine göre geliştirmelerine izin vermedikleri için, şahsiyetlerini bulmalarını da engellemiş oluyorlardı. Bu yöntemle tulumbacılar benzer tipler oluşuyordu. Ama Fener ve genellikle İstanbul boyun eğmeyen tiplerden yoksundu. Aslında "ne iyi" diyeceksiniz, genellikle bu tipler hep kötüye yönelirler.

Buna karşılık Fener ve İstanbul'dan doktor, öğretim üyesi gibi seçkin tipler eksik değildi. Sınıflarına göre ayırarak bu kişilere biraz daha ayrıntılı bakalım.

RUHSAL ÖNDERLİK

Fener'de ruhsal önderlik konusunda önde gelen birçok tip vardı. Bunların en önemlisi III. İoakim'di. Ardından patrikhanenin diğer liderleri geliyordu: Büyük Yargıç, Büyük Genel Sekreter, Büyük Kilisenin Büyük Günah Çıkarıcısı (bütün bu büyükler büyük harfle yazılıyordu).

Bu kadar büyük arasında bir küçüğün bulunması mümkün müydü? Hepsi de kendisini pek beğeniyordu. Bunların arasında sivil giyinen millî danışmanlar ve politik faaliyetleri destekleyenler vardı.

Benim zamanımda Fener'in en önemli kişisi, günümüzde Atina Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Sayın S. Yedeon'un babası Manuil Yedeon'du (1851-1943).

M. Yedeon'un patrikhanedeki unvanı, "Büyük Kilisenin Genel Sekreteri"ydi. Bizans incelemeleri ve yeni Yunanistan tarihi konusunda çalışıyordu. Fener'de duyduğuma göre yüz kitabı veya bin araştırması varmış. (Yayıncısı H. Y. Patrinelis 748, T. Dimara binden fazla başlıktan söz ediyor.)

Görünüşü görkemli unvanının tam tersiydi. Ufak tefek, patrikhane kuralları gereği devamlı siyahlar içinde mikroskobik bir adamcağızdı. Tanıdığımda ağzında hiç dişi kalmamıştı. Fener'de söylenenlere göre, tek gıdası tahin-pekmez karışımıydı.

Cılızlığı yüzünden İstanbul'un mizah dergileri onla alay ederdi:

Yedeon bana
Devi korkuturum, dedi!
Evet dedim, bir sinek darbesiyle
Devrilen devi!...

M. Yedeon akşamları Fener'in kulübüne, yani Kalifronon kardeşlerin kütüphanesine pek uğramazdı. Buna karşın sabahları gelip orada saatlerce yeni kitaplar arardı.

Diğer işleriyle birlikte III. İoakim'in 1880'de kurduğu patrikhane resmi gazetesinin başyazarlığını de üstlenmişti. Kemalistler bu gazeteyi kapattı ve tabii Yunanlılar seslerini çıkaramadı.

ZEVZEK PAPADOPULOS

Türkçede "zevzek" aptal demektir; Rumcada buna zevzekis deriz.

Fener halkı bu sıfatın kilisenin Büyük İdarecisi olan Yorgo Papadopoulos'a çok yakıştığına karar vermişti!

Okuduklarıma göre patrikhanenin idarecisi, Türk devletinin de kabul ettiği, patrikhanenin Rumlar arasındaki anlaşmazlıkları çözme yetkisini kullanan adamdı.

Papadopoulos'a bu lakap doğal olmayan görünüşü, göz alıcı tavırları ve genel olarak davranışları için verilmişti. Halk bu tür şeyleri kolay affetmiyor.

Aslında adamcağız koyulan lakabı hak etmek için elinden geleni de yapıyordu.

1920'de annesi ölünce, cenazesine İstanbul'un bütün papazların katılmasını emretmişti. Baş İdarecinin bu emrine kim karşı gelebilirdi? Fener'in yolları papazlarla dolmuştu. Bu olay birkaç yıl önce olsaydı cenaze kalabalığı yollara sığamazdı. Son yıllarda Metokhion'un [Eflak Sarayı Kilisesi] bahçeleri yıkılıp yolları genişletilmişti. Böylece Papadopoulos'un zevzekliği kolay gerçekleştirildi.

Mesnetsiz dedikodulardan hoşlanmadığım için, zamanımda kıyametler koparan bu idarecinin inanılmaz kişiliği konusunda ansiklopedilere bir göz atayım demiştim.

O zaman da şaşırp kaldım. Papadopoulos'un Bizans müziği konusunda klasik sayılacak düzeyde birçok inceleme kaleme aldığını öğrendim. Ortodoks hiyerarşisi konusunda da yazıları vardı. İstanbul'da (Fener'deki "Orfea" dahil) birkaç müzik kulübü kurmuş, bunlara başkanlık etmiş ve başka birçok şey daha yapmıştı...

Bu örnek efkârınumumiyenin hep doğru olmadığını kanıtlıyor. Tabii bir idarecinin lakabının sosyal hayatıyla ilgili olduğu, toplumun tamamen habersiz olduğu bilimsel işlerini dışarıda bıraktığı da söylenebilir.

Papadopoulos babamın beni kaydettirmek istediği ama benim kabul etmediğim Bizans Müziği Okulu'nun da müdürüydü.

İSTANBUL'DAKİ DOKTORLAR

İngilizce İstanbul rehberinde okuduğuma göre, Fatih Sultan Mehmet şehri alır almaz ilahiyat, felsefe, hukuk, tıp ve bilim üniversiteleri açmıştır.

Sonradan imparatorluk yozlaşınca üniversiteler kalitelerini kaybetti, ulemalar da eğitimin iyileşmesini engelliyorlardı. Demokrasi gelince üniversiteler kökten değişikliklerle yeniden düzenlenmişti. Bu yüzden Türkiye'nin önemli bilim adamları ve özellikle Rum, Türk, Ermeni, Musevi ve di-

ğer doktorları yurtdışındaki üniversitelerde eğitim görüyorlardı. Bunların arasında bazıları çok ünlüydü.

Rum doktorların müşterileri tüm İstanbul'a yayılır, sultan ve haremlelerinden başlayıp, imparatorluğun yüksek rütbeli paşalarından geçip, Rumların, Türklerin ve diğerlerinin mahallelerine kadar uzanırdı.

Bu yüzden, Türkiye'de rastlanan ender bilim adamları olarak doktorlarımız kendilerini tüm İstanbul'a kabul ettirmişlerdi. Rumların cemaat konularında ise doktorlar ve papazların söz hakkı en üst düzeyde bulunurdu. Bu konuya ilişkin T. Stavru'nun önemli kitabında 18. yüzyılın ortasında İstanbul'daki Yunan Filoloji Derneği'nin üyelerinin dörtte üçü doktordu.

Pera'da Ünlü Rum Doktorlar

Birkaç isim sayıyorum:

Ünlü Operatör Syurdeos,

Ünlü mide hastalıkları uzmanı Mamelis,

Aynı zamanda Yunan Filoloji Derneği'nin başkanı olan Zoiros Paşa,

Milli Hayırsever Derneği'nin dahiliye mütehasssısı Kuremenos,

Baba ve oğul çocuk doktoru Fakaçelis

Yunanistan'da sonra sosyal hizmetler bakanı olan Papas Kokolatos (seçimleri kazanan Venizelos için 1920'de yapılan gösteri yürüyüşünde, Venizelos'a oy vermediği için döverek kaburgalarını kırmışlardı)

Türkiye'nin Trakya demiryollarında doktor olan Zupan,

Göz doktoru Trantas.

[...]

FENERDE'Kİ DOKTORLAR

Fener'de de bir sürü tanınmamış doktor vardı. Müzikolog Sofia Spanudis'in kayınbiraderi olan Spanudis, zamanına göre çok iyi ve vicdanlı bir doktordu. Uzun süren çalışma hayatı boyunca bu kadar hassas, bilgisinden bu kadar çok yararlandığımız başka bir doktor olmamıştır.

Spanudi ile İstanbul'daki son hatıralarımdan birini yaşadım.

Annem ailenin tek erkek çocuğu olduğum için bana tapardı. Kardeşlerinin de erkek çocukları yoktu. Beni 16 yaşındayken tahsil için Ati-

na'ya yollamadan önce, sağlıklı olduğumdan emin olmak için Spanudi'ye muayene olmamı istemişti. Bence bu bir sevgi işareti ve o zamanlarda az rastlanan medeni bir davranıştı.

Spanudis zamanın üstün körü yöntemleriyle beni dikkatle muayene etti. O sıralarda tansiyondan başka şeylere pek bakılmazdı. Hatırladığıma göre tansiyonum 12'ydi. Spanudis muayeneden sonra beni Yunanistan'a götürecek olan pasaportumu da imzaladı...

DİĞER DOKTORLAR

Spanudi'nin evinin karşısındaki dar sokakta Yedeonların evi ve müzikle uğraşan Ksinta ailesi vardı. Aynı küçük yolda Karamauna adlı bir başka doktorun evi bulunuyordu. Leonidas Karamauna adlı oğlu mütareke sırasında aniden askeri doktor olarak ortaya çıktı, sonradan Selanik'te solcuların başına geçti. Leonidas daima emir eriyle gezerdi. Herhalde Türkler kendisini öldürür diye korkuyordu. Ama bu kuşkusuz Türk mahallelere gitmesini engellemiyordu. Yakışıklılığı ve muzaffer edasıyla genç hanımları heyecanlandırıyordu.

RUS DOKTORLAR

1917 ihtilalinden sonra İstanbul'da ve özellikle Pera'da Ruslar görülmeye başladı. Bolşeviklerin Karadeniz'e döktükleri Vrangeli Ordusu'ndan kaçanların (1920) en seçkinleri Pera ve Fener'de toplanmışlardı.

Rus doktorlar Fener'de kiraladıkları evin dışına "Rus Doktorların Vizitesi 25 Kuruş" yazan bir pankart asmışlardı. Bu ev Spanudi'nin evinden beş ev aşağıdaydı. Bu pankart tabii Fenerli doktorların işlerini bozdu. Yukarıda saydığım doktorlardan başka Fermanoğlu ve Çırahoğlu da vardı. İkisi de Türk ordusunda doktordular. Bir süre sonra göçmenleri koruyan Fransızlar Rus doktorları alıp Paris'e götürdüler.

DIŞIN AĞRIYORSA ÇEKTİRECEKSİN

Dişçiler daha çok gezgin çalışır ve arabayla dolaşırlardı. Ağrıyan dişi hemen çekiyorlardı. Fener'de yerleşmiş dişçiler de vardı. O sıralarda İstanbul'da istediğiniz işi yapabiliydiniz. Diplomaya gerek yoktu.

Bu dişçilerin parlak bir istisnası da vardı: Kontulis. Fener'in geniş bir alanında tek bilgin oydu. İşleri parlaktı ve çok vicdanlı bir adamdı.

Kontulis'in birçok Türk hanım müşterisi de vardı. Karamauna'ya gittikleri gibi ona da geliyorlardı. Bunlardan çok güzel bir hanım, beni küçük saydığı için önümde başını açmış ve doktordan, uzun bulduğu kesici dişlerini biraz kısaltmasını istemişti. Doktor bunu reddedince çok üzöl-müştü, herhalde nedenini de anlamamıştı.

MESLEĞİMİ SEÇİYORUM

Doktorlardan konu açılmışken, mesleğimi nasıl seçtiğimi anlatmayı düşündüm. Doğal olarak babamın isteği Limonluklardaki dükkânda onun yerini almamdı. Benim fikrim ise bambaşkaydı. Ben Yemiş İskeleyi'nin pisliğini evimizin temizliğiyle karşılaştırıyordum. Ayrıca anne tarafımdakilerin (Hacı Petrular) hepsi Fener Rum Lisesi'nden mezundu, İlias amcam da Kudüs Patrikhanesi'nde üst düzey bir rahipti.

Bu yüzden biraz büyüüp bilim adamı olma hevesimi ortaya koyunca, babam ilk önce haklı olarak karşı çıktı.

– Bre çocuğum, bunları ne yapacaksın? Piyasada herkesin kıskandığı en iyi dükkâna sahibiz. Onu kapatıp bilmem ne olmak istiyorsun!

O zaman için babam doğru söylüyordu. İki ay sonra, özellikle vur-guluyorum, tam iki ay sonra, Küçük Asya Felaketi işini bozunca neredeyse mülteci konumunda Pire'ye gitti. Ama tartışmamızı yöneten bu belirsiz talih değil, benim okuma isteğimdi. Annem de biricik oğlunun isteğini yaptırmakta ısrarlıydı.

Bu yüzden babam boyun eğmek zorunda kaldı ve makine mühendisliği okumak için Atina'ya gitmeme karar verildi.

Bu ne biçim meslekti! Babam ve muhitimiz için makine mühendisliğinin bir anlamı yoktu; böyle bir meslek buralarda bilinmiyordu. Halbuki doktor olmak isteseydim herkes anlardı. Doktorluk büyük kabul gören bir meslekti.

YILBAŞI VE PASKALYADA DOKTORLARIMIZ

Birçok yerde de söylediğim gibi, Fener'deki arsalar çok dar, evlerin cepheleri de 4 ile 6 metre arasındaydı. Meşhur doktorlarımız, yılbaşı ve

Paskalyada gönül alma vizitelerini yaparken, bir evden çıkıp gene müşterileri olan diğer eve geçmek için sadece birkaç adım atıyorlardı. Doğal olarak zili çalmaya da gerek kalmıyordu. Bütün komşular kapıların arkasında sıralarını bekliyordu. Sıra gelince de doktoru içeri alıp genellikle birinci katta olan misafir salonuna götürüyorlardı. Bu seremoninin en komik tarafı doktora bir arabayla refakat edilmesi idi. Arabacı atları başlıklarından tutarak bir sonraki evde durmak üzere ilerliyordu.

Üstelik doktorlar çok resmi giyinir, Spanudis ayaklarına kadar inen kalın samur kürkünü giyer, silindir şapkasını takardı. Tabii ki beyaz eldivenleri de vardı.

[...]

ESKİ FENERLİLER VE YENİ FENERLİLER

Yunanistan'da, Fenerliyim dediğim zaman sultanın boyunduruğu altında olan Eflak ve Boğdan'a hükümdarlar veren, sözde aristokrat ailelere mensup olduğumu düşünürler.

Büyük bir hata bu. 1821'deki Yunan İhtilali ile İstanbul'un eski nüfusu ve özellikle aristokratlar Yunanistan, Rusya ve başka yerlere giderek tamamen yok oldu. Patrikhane eskilerle ilgisi olmayan yeni Rumlarla dolmaya başladı.

Giden bazı Fenerliler durum düzelince geri döndü. Ama bunlar Pera ve civarına yerleşmişti. 1920'li yıllarında yaşayan Fenerliler, Eflak'ta ve sonra hür Yunanistan'da yapılanlardan sorumlu değildi ve bunlarla hiçbir ilgileri yoktu. Mesele eski Fenerlilerle yeni Fenerliler arasındaydı.

Halis yeni Fenerli olduğumu bizzat ilan ediyorum!

FENERLİLER EFLAK-BOĞDAN VOYVODALARI OLUYOR

Burada Fenerlilerin Tuna Nehri ötesindeki Türkiye taşralarında, Eflak ve Boğdan'ın egemenleri olarak davranışları konusunda birkaç söz söylemek isterim.

İktidarın gücü doğal olarak hoşnutsuzluk yaratıyor. Fenerli egemenler de istisna değildi. Son yıllarda Eflak ve Boğdan'daki Fenerliler konusunda bakış açısı değişti, onlar için özellikle oralarda çok iyi şeyler ya-

zıldı. Ama doğal olarak karşıt fikir ve görüşler de vardı. D. Kıçıkis'in kitabından "Romanya'da Yunan İhtilali" adlı bir bölümü aktarıyorum:

İpsilantis 1821'de Rus sınırını geçerek Romanya'yı istila etti. Romanya'yı bir asırdan beri sultan adına Yunanlı hükümdarlar idare ediyordu. Rumenler İpsilantis'e, yani efendilerine yardım etmediler. Hür kalmak için Yunanlılara karşı çıkmalıydılar. Theodoru Vladimiresku de İpsilantis'ten koparak Türklere katıldı ve Fenerlilere karşı savaştı. İpsilantis onu yakalayıp boynunu uçurdu.

Bu eski Fenerlilerin çoğu 1821 Yunan İhtilali'nden sonra Yunanistan'a gitti. Bunlar konusunda Andreas Sigros anılarında şunları yazıyor (*Politis*, Atina, Ekim 1984).

1821'den beri Fener'de yaşayan egemen ve sözde soylu aileler Fener'den kovuldu ya da kaçtılar. Patrikhanede önemli görevleri olanlar, tercümanlar, kilisenin Büyük İdarecisi, bir de seçkin tüccarlar kaldı.[...]

Eski Fenerliler Yunanistan'a gelince muhafazakâr çevrelere katılıp ona göre davrandılar. Bu davranışlarının sorumluluğunu Fener tarihine yükleyemem. Tamamen bir sınıf sorunu bu. Eski Fenerlilerden sonra gelen çağdaşlarımın yaptıklarını anmam gerekiyor; aksi takdirde Fener'in tarihine haksızlık etmiş olacağım.

1821 İhtilalinden sonra eski Fenerliler gidince yerleşik Rumlardan bazıları patrikhanenin etrafına yerleşerek yeni Fenerlileri oluşturmaya başladılar.

Akraba olmamamıza rağmen aynı soyadı taşıdığımız bir aileden bahsetmeliyim. Fener Rum Lisesi'nin müdürü olan Andrea Spathari (1837-1901) fizik ve matematik öğretmeniydi ve aynı zamanda bir mühendisti. Küresel trigonometri konusunda bir kitap yazmış ve aynı konuda okulda ders vermişti. Ünü yüzyılın başında bütün Yunanistan'ı sarmıştı. Bunu 1920'de Atina'ya gittiğimde fark etmiştim. Herkes bana Andrea Spathari ile akraba olup olmadığımızı soruyordu. (Bir de benimle aynı adı taşıyan meşhur bir Karagözcü vardı. Biriyle tanışırken Karagözcü olmadığımızı söylemek zorunda kalıyorum.)

Bu öğretmeninin ailesinde Osmanlı ordusunda yüzbaşı olan ve 1910'da Jön Türklere katılan Spatharis adında biri vardı. Meşrutiyet karşıtı Türkler onu Unkapanı'nda öldürdü. Bu Rum yüzbaşının öldürülmesi konusunda bir başka açıklamaya göre, Spatharis, Jön Türkler İstanbul'a gelince bölüğünü alıp Fener'deki karakola gelmiş ve başkomiserden ihtilale katılmasını istemiş. Komiser Sultan taraftarı olduğu için yüzbaşısı öldürmüştü.

FENERLİLERİN ŞAŞIRTICI YÜKSELİŞİ VE PANAYOTAKİS

Fenerliler ve patrikhanedekiler Latince, Fransızca ve İtalyanca biliyorlardı. Osmanlı yönetiminin yabancı dil bilen Rumları önemli mevkilere getirmesi Fenerlilerin işine yaradı. Bu mevkilerden Boğdan ve Eflak egemenliklerine atlanacak mesafe çok büyük değildi.

Fenerlilerin şaşırtıcı yükselişinin asıl yolunu basit bir Sakız Adalı'nın açtığını pek çok kişi bilmez. Sakız Adası'ndan Panayotakis'tir bu.⁷

Aşağıdaki bölüm M. F. Zaloni'nin Fransızca kitabının (Marsilya 1824) son baskısından alınmıştır (Fenerliler Konusunda Çalışma, Atina, 1977).

IV. Mehmet'in sultanlığı sırasında, 1669 yıllarında, yazman olan Panayotakis. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'ya yardım ettiği Girit kuşatmasından dönerken ona, Babiâli'nin Hristiyan sefirlerin tercümelerine güvenmemeleri gerektiğini hissettirdi. Bu eleştiri görevli nazırlar, yüksek rütbeliler ve divanın hoşuna gitti. Panayotakis divanın çevirmeni makamına getirildi, kendisine sarayda mesken tahsis edildi ve sakal bırakmasına da izin verildi.

Ondan sonra gelenler, bu ayrıcalıkların zevkini sürmeye devam ettiler; maaşları artırıldı. Mevki sahibi Türkler gibi uzun elbiseler giyerler, sadece kavuk yerine Avrupa sefirleri gibi kakımdan bir başlık takarlardı. Ata binme izinleri vardı ve kalpaklı dört uşak onlara eşlik ederdi.

7 Tarihçiler ona Panayiotin derdi. Sakız Adası'nda doğdu ve yaklaşık 1673 yılında öldü. Şevk ve imanla Kiril Lukari Patrik zamanında Grek Kilisesi'ni savundu. Babiâli onu çok takdir ediyordu. Hollanda'da basılan *Katolik ve Doğu Apostolik Kilisenin Ortodoks İtirafı* adlı kitabın yazarı olduğu sanılıyor. Greklerin "Sakız Adası'nda akıllı adam bulmak yeşil at bulmak kadar zordur" diyen bir darbimeselleri var. Panayotakis bu adadandı. Çok bilgili ve akıllı olduğu için ona yeşil at derlerdi (H. Spatarı, *Genel Lugat*).

Verilen bu duyulmamış ayrıcalıklar Fenerlileri teşvik etti. Hali vakti yerinde olanlar çocuklarına Türkçe, İtalyanca ve Fransızca öğretmeye başladılar. [...]

FENER'İN ÇEVRESİNDEKİ BAŞKA MİLLETLER

Rum cemaatin başka millet ve dinden olanlarla ilişkilerine de biraz değinmek isterim. Aslında cemaatin başkalarıyla ilişkileri zayıftı, ama arada düşmanlık yoktu.

Tutucu biri olduğumu sanmamanız için bu ilişkilerden bazılarını yazacağım.

FİKO'NUN BERBER DÜKKÂNI

1919 yılında Yahudi Fiko, Metokhion'un karşısındaki yolun Muhlio'ya doğru döndüğü yerde güzel bir berber dükkânı açmıştı.

Çok modern bir dükkândı bu ve zamanına göre görülmemiş orijinallikleri vardı. Örneğin her müşterinin ayrı peçetesi ve tıraş bıçağı vardı. Bunlar özel kutularda saklanıyordu. Ortada bir avize, her berber koltuğunun da özel elektrik ışığı vardı.

Fikos tüm bunlarla kendini kabul ettirdi ve diğer Rum berberlerin aleyhine olarak Rum müşterileri topladı.

Gördüğünüz gibi, dini fanatizmimiz, bir sürü Rum berber dükkânı varken Yahudininkini seçmemizi engellemedi!

Ama bu, büyük cumartesi günü Balat'ın ortasında, kayıtsız polislerin gözleri önünde, çarmıha gerilmiş [temsili] Yahudiyi yakmamızı da engellemiyordu.

BÜYÜKANNEMİN YAHUDI ARKADAŞI

Büyükannemin bir Yahudi arkadaşı evimize sık sık gelir, ünlü İstanbul misafirperverliğiyle ağırlanırdı. Ama büyükannem bu arkadaşının evine hiç gitmezdi, Yahudilerin temiz olmadıklarına dair bir önyargısı vardı.

Arkadaşı tabii buna çok üzülüyor, büyükannemin kendisine gelmesinin nedenini de tahmin ediyordu. Bir gün pazara gidip yepyeni bir kahve takımı satın aldıktan sonra, kendisini ziyaret etmesi için büyükanne-

Resim 35. Tahta Minare Camii.
Fotograf: Füsun Kiper, 2004

tek Türk aileden bahsediyor. Benim yıllarımda hiç Türk aile yoktu. Makedonya'da doğmuş bir Türk subayının, Muhlio'ya gelip yerleştiğinde başına gelenler, İstanbul'da insanların etnik köken ve dinlerine göre nasıl ayrıldığını gösteriyor. Adamcağız Makedonya'daki başka Türkler gibi Rumca konuşuyordu ve köyünde, ayrırn yapmayan Rumlar arasında yaşamıştı. Türk mahallelerine gitmek ona zor geliyordu. Bu yüzden Muhlio'ya gelip yerleşmek istedi. Burada güçlkle bir ev buldu, ama yerleştikten sonra çok yalnızlık çekti. Hiçbir aile onunla görüşmek istemeyince cesareti kırıldı ve gitti...

Bu yüzden Fener'deki Türkler polislerden, gümrükçülerden, postacılarından ve Haliç vapurunda biletçilik yapanlardan oluşuyordu. Bir de sahil surlarına sığınmış olan ve İstanbul'daki bütün hemşerileri gibi piyasadaki dükkânlara hizmet veren Acem kahveci vardı.

me yalvardı, artık temizlik konusunda korkmamalıydı!

Tabii bunun üzerine büyükanne onu ziyarete gitti. Yahudiler ve diğerlerine karşı önyargılı olmadığına da söylerdi: "Hepsi Tanrı'nın kulu." Ama ne yapalım ki Yahudilerin temizliği konusunda yaygın bir kuşku vardı ve o da bu kuşku taşıyordu.

Sonra da şöyle diyordu:

– Ne diyebilirsiniz, bunlar başka, Biz Rumlara benzemiyorlar!

Ama bütün bunlar Balat'ın Yahudilerinden alışveriş yapmamızı engellemiyordu, onlarda her şey daha ucuzdu.

FENERDEKİ TÜRKLER

H. Misailidis "Tarihi Fener" adlı kitabında Fener'de yaşayan bir

TAHTA MİNARE

Metokhion yolu, yani Metokhion Kilisesi'nin önünden geçen yol Tahta Minare, Balat, Blaherna, Ayvansaray, Eyüp, Silahtar ve Kâğıthane'ye gidiyordu.

Tahta Minare dediğimiz yerde gerçekten tahta minareli⁸ bir cami vardı [Tahta Minare Camisi]. Burada, Rumlarla Musevilerin arasında böyle bir cami bulunması ilginçti; çünkü buralarda hiç Türk yoktu.

Caminin önünde tanınmamış bir Türkün türbesi vardı, türbenin önünden geçen Müslüman kadınlar parmaklıklara feracelerinden kestikleri parçaları bağlardı.

Caminin arkasında Tahta Minare'nin (ya da Balat'ın) hamamı yer alıyordu [Tahta Minare Hamamı]. Sonra da ucuzluğuyla ünlü pazarıyla Balat Musevi mahallesi gelirdi. Daha ilerde başka Rum mahalleler de vardı: Taksiarhis, Lonca, tanınmış şair Tantalidis'in "memleketi" Balino...

Balat Musevi olmasına rağmen, pazarının içinde Çalidis'in eczanesi gibi Rumların dükkânları eksik değildi.

BELALARA KARŞI SANDIK

Türkler, Türkiye ve Yunanistan Musevilerinin çoğunu İspanya'dan kabul etmişlerdi. İstanbul'dakilerin çoğu da, patrikhanenin hemen dibinde olan Balat'a yerleştirdiler. "Balat", Palation [saray] kelimesinin değişime uğramış halidir. Yakındaki Blaherna Sarayı'ndan ya da Palata Kapısı'ndan dolayı bu adı almıştı.

Balat'ta Musevilerin sinagogu ve başka kurumları da vardı. Bunların arasında ünlü doktorlarıyla hastane fark ediliyordu. Bu hastane her uyuktan hasta kabul ediyordu.

Görünen cemaat kurumlarının yanında, herkese zor zamanında yardım eden gizli bir kurum daha vardı. "Belalara Karşı Sandık" denen bu kurum, bizim cemaat ve İstanbul'un diğer cemaatleri tarafından kısıkanılırdı.

8 Haris'in hafızası onu yanıltıyor. 1458'de inşa edilen cami gerçekten tahta minareliydi. Ancak bu yapı 1865'te Kantarizade Halil ağa tarafından kagir olarak yeniden yapıldı. Yapı 1957'de bir onarım daha gördü.

Museviler Türklere karşı çok temkinli davranıyorlardı. Bu yüzden mütareke sırasında yurtdışındaki soydaşları İsrail devletini kurmayı başarcınca zor durumda kaldılar. Bu devlet Türk toprağına yerleşiyordu, Türkler de Filistin'i kaybettiklerini kabullenmek istemiyorlardı. Bu yüzden altı köşeli yıldızlı ve beni şaşırtan Yunan renkli bayraklarını çekinerek gösterdiler. (12 yaşında olduğum o sıralardaki uluslararası anarşi içinde her ülke başka bir ülkenin renklerini sahiplenebilirdi.) Museviler de altı köşeli yıldız ve Kudüs'le birlikte bu mirasa kondular.

En sonunda Türklerle bir olup Küçük Asya Felaketi sırasında karşıma geçtiler. O sıralarda Balat'ta alışveriş sırasında şöyle bağınıldığı duyulurdu.

– Bir kavun on kuruş, bir gâvur bir kuruş!

Susturabilirsen, sustur...

İLKEL SANAYİ

Balat'tan Aya Blaherna Ayazması'na inanılmaz darlıktaki sokaklardan geçerek gidişimiz sözle anlatılamaz bir olaydı. Yakın bir zaman önce meydana gelen yangından dolayı harabeye dönmüş evler arasında yürürken, bir köşeyi dönünce birden ağzından güçlü bir ateş ve yoğun bir duman çıkartan bir fırınla karşılaşşıyordunuz. Bu bir cam fabrikasının fırınıydı.

Ateşin etrafındaki yarı çıplak altı yedi işçi, cam eriyiğıyle dolu bir kaza, ellerindeki çubukların ucunu batırıyorlardı. Sonra nefesleriyle, evet ciğerleriyle istedikleri miktarı çekiyorlardı. Sonra bu akıcı maddeye üfleyerek istedikleri şişeyi oluşturunuyorlardı. Çubuğun ucundaki şişeyi etraflarında sallayarak soğutuyorlardı.

Dediğim gibi bütün bunlar açık havada oluyordu. Gelen geçenin su ratına o yanan şişe çarpabilirdi ama bu tehlikeler önemsenmiyordu.

Daha ilkel bir yöntem düşünemiyorum. Çakıl taşlarını yemek pişirdikleri yerde yakarak cam yapma yöntemini bulan Fenikeliler milattan önce sanayici olmuşlardı. Şimdi de ben 1917 de Fener'de patrikhanenin birkaç metre ilerisinde Balat'ta aynı sahneyi görüyordum.

YETİŞKİNLER İÇİN VAFTİZ TÖRENİ

Aslında vaftiz töreni genellikle bebeklere yapılır. Bilmedikleri bir şey ve bir inanca zorlanan bu bebekler fikirlerini söyleyebilseler, belki de vaftizi kabul etmezler. Ya bebek yaşında seni vaftiz ediyorlar ya da esir düşünce postu kurtarmak için vaftiz oluyorsun!

Şimdiki Hristiyanların bilmedikleri bu zorunlu uygulamanın bir aracını göstereceğim. Bizans'tan kalma Blaherna Ayazması'nın ana kapısının karşısında ve Balat'tan gelen yolun sağında, Ayvansaray vapur iskelesine giden dikey bir sokak başlıyor.

Bu sokağın ortasında, bir Türk konağının kapısının önünde, taştan yapılmış 3 metreye 3 metre büyüklüğünde ve 1,5 metre derinliğinde beş basamakla inilen haç şeklinde bir vaftiz kazanı vardı. Papaz orada bekleyip bu basamaklardan inenleri vaftiz ediyordu.

Anlaşılan bu kazan, imansız esirleri vaftiz etmeye ve onları Hristiyanlığa çevirmeye yarıyordu.

Bu Bizans kalıntısını ele geçirmek için Patrikhane'nin hiçbir zaman girişimde bulunmaması herhalde Türk yönetimi sırasında toplu vaftiz uygulama şansı olmadığı içindir.

BLAHERNA AYAZMASI VE KİLİSESİ

Kilise, genişçe bir bahçenin içinde bulunuyor. Kilisenin tabanı bahçenin düzeyinden aşağı olduğu için kaynaktan gelen su ayazmaya rahatça akıyordu.

Tüm bunlar kilise ve ayazmaya gelenler için heyecan kaynağı oluyordu. Bizans'tan kalan bu mabede 1955 olayları sırasında Türkler pek dokunmadı. Bu ayazma çok ünlüydü; ziyaretçi sayısı değerlendirildiğinde onu sadece Balıklı Ayazması [Kumkapı] geçirdi.

Blaherna Ayazması'yla ilgili başka bir hatıram daha vardı. İlahi okuyan adam babamın arkadaşıydı. Babama ilahinin sözlerini vermiş, bu yüzden çocukken onu ezberlemek zorunda kalmıştım...

KİLİSEDE AYIN

Kilise çok kalabalık olduğundan, bir panayır ayinini pencerenin dışından seyretmiştim. Bu izdihamın bir nedeni vardı ama öğrenmeye çalış-

madım. Patrikhaneden birçok kodamanın bulunması ayine görkem veriyordu. Aralarında Büyük Yönetici de bulunuyordu. Tam benim pencerenin karşısında durduğundan onu rahatça seyredebiliyordum.

Boyu posu, resmi elbisesi ve madalyalarıyla huşu içinde ayini izliyordu. Zatiâtileri gerçekten ağladı mı, yoksa buğulanmış camdan bana mı öyle geldi bilemeyeceğim. Gene de etrafındakilerin Bizans ayininin etkisiyle ağladıklarını görüyordum. Onlara ve Yöneticiye acıyordum, ama pence-reyi aralayıp da kendilerine gelmeleri için biraz hava vermem olanaksızdı...

MUCİZE YARATAN İKONA

Blaherna Meryem Anası'nın mucize yaratan ikonası konusunu yıllarca birçok kişiden duymuştum. Bunların en sonuncusunu 1955 olaylarından sonra İstanbul'a giden kız kardeşimden duydum.

Kardeşimin grubuna rehberlik yapan kilisenin kandillerini yakan memur, Teblo'da dokunulmamış duran Meryem Ana ikonasını gösterirken, Meryem Ana'nın olacıkları hissederek ikonayı ters çevirdiğini söylemişti. Böylece Türkler bulup dokunamamışlar!

Kardeşim bunu duyar duymaz sinirle rehberi ve grubu terk ederek hava almaya bahçeye çıkmış, oradaki kahvede otururken adamakıllı üşütmüştü. Yolculuğunun kalan 30 gününü otelinde yatarak geçirmişti.

Dediklerine göre, bu Meryem Ana'nın intikamıydı ve kardeşimin imansızlığına karşı gösterdiği başka bir mucizeydi.

BLAHERNA SARAYI (TEKFUR SARAYI)

Bölgenin ortasında ve surların üstünde Blaherna Sarayı kurulmuştu. Dediklerine göre imparatorlar bu sarayı İstanbul'daki Kutsal Saray'a tercih ediyorlardı. Bizans'ın önemli kişileri ve saraylılar, sarayın pencerelerinden kuşatmaya gelenlere bakıp başarılamazı denedikleri için onlarla alay ederlerdi. Bu kişiler, İstanbul'u fethedilemez surları ile koruyan Poliuhos Meryem Anası'na karşı geliyorlardı.

Bu duvar, Latinlerin (1204) ve Türklerin kuşatmasını (1453) engelleyemedi. Papazların İstanbul'un alınışı konusundaki yorumu, Meryem Ana'nın atalarımızın günahlarından bıkararak onları Latinlerin ve Müslü-

manların karşısında korumasız bıraktığıydı. Sonra bir açıklama daha yaptılar: Tanrı, imanlılar fazla günah işlediğinde, onları imansızlarla cezalandırıyordu.

AYVANSARAY VE EYÜP

Ayvansaray'dan sonra gelen mahalle Eyüp'tü; biz "İpi" derdik. İstanbul'un 668 yılında Araplar tarafından başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmasında ölen din büyüğünün adını taşıdığı için kutsal bir mahalleydi.

İstanbul fethedilince Fatih'in bir öğretmeni rüyasında Eyüp'ün mezar yerini görmüş, Fatih de oraya bir cami inşa ettirmişti. Tahta çıkan her yeni sultan bu camide kılıç kuşanıyordu. Bizim kralların taç giyme törenine benzer bir merasimdi bu.

Eyüp'te çok sayıda cami inşa edildiği söyleniyor.

SULTAN VAHİDEDDİN'İN TAHTA ÇIKIŞI

1918'de İstanbul'un Müttefikler tarafından alınması sırasında, Eyüp'e kılıç kuşanmaya giden Sultan Vahideddin'in (1918-1922) merasimini gördüm. Mehmed, mütarekede uzaklaştırılan büyük savaşın Sultanı V. Mehmed Reşat'tan sonra gelen sultanı; Türkiye'nin son sultanıydı.

Gördüğüm merasime katılanlar herhalde Dolmabahçe Sarayı'ndan tekneyle hareket etmişti. Bu kadar uzun bir yolculuğuna rağmen kalabalık toplanmamıştı. Onları yeni köprüünün altından Haliç'e girerken gördüm. Müttefikler İstanbul'dayken böyle şenlikler herhalde hoş karşılanmıyordu.

Her şeye rağmen sultanın merasimi çok görkemliydi ve beni de etkilemişti. Dolmabahçe'ye aynı yoldan döndüklerini sanıyorum.

Bu sultan tahttan uzaklaştırılmadan önce, ona devlet işlerinden tamamen ayrı olan halifelik görevinin verildiğini belirtmem gerekiyor.

HALİÇ'İN İÇ KISMI

Haliç vapurlarının uğradığı son iskele Silahtar ve Kâğıthane'ydi. Bu iskelelere vapurlar sadece yazın uğradı. Kalabalık İstanbul'un sakinleri buraya kır havası almak için giderlerdi. Kâğıthane o sıralarda güzel sandallarla dolardı, bazılarında o sıralarda pek sık rastlanmayan gramofon cihazları

da vardı. Getirdikleri mezeleri kayıklara dizerlerdi, bunlardan kendisi de faydalandığı için kayıkçı buna çok sevinirdi.

Haliç'in iç kısmından sonra Kalfas, Nimfes, Litres, Vintos, Yalataria gibi birçok Rum köyü vardı. Bazı köylerin aynı zamanda Türk veya yabancı adları da vardı: Küçükköy, Avaso, Çebeci, Çifut, Burgaz...

İPİ'NİN DİĞER YANI

Haliç'in ucundaki nehir ağızlarında, kocaman küreklerle kum ve çamur toplayan çıplak ayaklı zavallı işçiler gördüm. Dediklerine göre, demir dökmühaneleri için ideal olan bu kumu Pire'nin sanayi bölgesine yolluyorlardı.

Bu zavallılara çok acıdım; düşünüyorum da, küçük olduğum ve diğer işçilerin çalışma koşullarını bilmediğim için aslında onlara gerektiğinden fazla acımıştım.

HALİÇ'İN KUZEY SAHİLİ

Haliç'in Rumların yerleşme bölgesi olan güney sahilinin aksine, kuzey sahilde sadece Galata ve Pikridia'da [Hasköy] Rumlar yaşırdı.

Galata'da liman idaresinin parmaklıklarının arkasında denizcilik işletmelerinin yazıhaneleri bulunuyordu. Bu yazıhanelerde çoğunlukla Rumlar çalışırdı.

Pikridia fakir Rumların oturduğu bir mahalleydi.

Yeni köprüden Boğaz'a doğru uzanan sahile gemilerin yanaştığı bir rıhtım yapılmıştı, ama yetersiz kalıyordu. Yer bulamayan gemiler Kız Kulesi'nin yakınlarında açıkta demirlerlerdi.

Yeni köprü'nün dışında, gene Galata'da ada ve Marmara sahillerine giden vapurların yanaştığı iskeleler bulunuyordu.

İki köprü arasında kiralanmayı bekleyen mavnaların demirledikleri boş bir sahil vardı. Bu sahilin hemen arkasında yelkenli ve kürekli gemileri tamir etmek için herhalde eskiden bir tersane olmalıydı. Bu tersaneden geriye sadece kürek atölyesi kalmış.

Mavnaların biraz ilerisinde, eski köprü'nün kuzey ucu Azapkapı'da, Boğaz, Adalar ve Asya sahillerine çalışan vapurların tamir tersanesi bulunuyor. Haliç'in biraz daha içlerinde, Pera'nın merkezine çabuk gitmek için

kullandığımız Kasımpaşa vapur iskelesi vardı. Sonra Bahriye Nezareti ve harp gemilerinin bakımlarını yapan tersane geliyordu. Arkasından Hasköy, Halıcıoğlu mahallerine ve daha dipteki Kâğıthane'ye varıyoruz.

Kasımpaşa'dan geçtik, ama bir konu üzerinde durmak istiyorum. Bakımlı bahçesi ile o harika Bahriye Nezareti binasından değil, Pera ve yakın semtlerden (Pangaltı, Tatavla) lağım sularını Haliç'e indiren dereden bahsetmek etmek istiyorum. Benim zamanıma kadar üstü açık olan dere, sonradan belediye tarafından betonla örtüldü. Ama tabii, kimse şikâyet etmediğinden Haliç'i kirletmeye devam ediyor.

KÜREKÇİLER

Aslında benim zamanımda da kürekli tekneler çok fazla değildi. Birçok kürekli teknenin bulunduğu devirlerde kürek ihtiyacını bir düşünün. Herhalde başlarında kalfaları olan küçük atölyeler vardı ve iki köprü arasında Haliç'in kuzey sahilinde gördüğümüz böyle bir atölyenin kalıntısıydı.

Kıyıya bağlı mavnaların arkasında, dar ve uzun bir binada kürek yapıp satıyorlardı. 100 metreden daha uzun, 20 metre aralıklı iki yüksek duvar düşünün. Bu duvarların üstünde çinko kaplı bir çatı vardı, ışıklandırma aralardaki açık alanlardan yapılıyordu.

Bu yerin ortasında uzunluğu boyunca, 2,5 metrelik bir geçiş yolu vardı. Ustalar tahtayı kazıyarak kürek yapıyor, hazır olunca da geçiş yolunun yanlarına dikey olarak diziyorlardı. Küreklerin uzunluğu genellikle 5 metreden fazlaydı. Geçidin iki tarafında sık bir şekilde duran bu kürekler, taze odun kokusu ve ustaların mırıldandığı Anadolu şarkıları da eklenince, etkileyici bir manzara oluşturuyordu.

AZİZ'İN KÖYÜNDE

Başkalarını bilmiyorum ama bizim "yapışkan akrabalar" sorunu-muz vardı. Bir gün böyle bir ilişki yüzünden teyzemle kendimizi Hasköy'de bulduk. Mezarlık duvarındaki bir pencereden etrafı seyreliyordum.

Atina'da bile ünü yayılan fakir Hasköy için bir şey eklemem gerekiyor. İki üç nesil önce Hasköy'de yaşayan bir dindar aziz ilan edildi (nedenini bilmiyorum) ve sonunda Büyük Aziz olarak Yunanistan'da kiliselerini gördüm.

HALICIOĞLU

Sonra Haliç vapurlarının son iskelesi olan Halıcıoğlu Türk mahallesine gelirdi. Çok az sakini olan Eyüp, Haliç'in son iskelesi değildi: "Fener, Balat, Hasköy, Halıcıoğlu, Eyüp Sultan uğramaz."⁹

BİZANS ŞEHİRİ

Asıl Bizans şehrinde sadece Türkler yerleşmişti. 10-16 yaşlarındayken tek başıma bu Türk mahallelerde dolaşmam zordu. Buna rağmen, Bizans'ın geçmişine duyduğum ilgi nedeniyle korkumu yenerek arada sırada giderdim.

Yeni köprüünün güneyinde bulunan Eminönü'nden hareket ederek Ayasofya'ya ve oradan Fatih'e doğru giderken, caddenin solunda Sirkeci tren istasyonuna rastlanırdı.

SİRKECİ

Avrupa demiryolunun bu tren istasyonunun bir özelliği yoktu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bize Avrupa havasını getirirdi. 1914-1918 Savaşı sırasında yerini Balkan Zug almıştı.

SARAYBURNU

Bizans saraylarının ve onları izleyen Türk saraylarının bulunduğu bir park burası.

Boğaz, Haliç ve Marmara denizleriyle çevrilen bu burunda tehlikeli girdaplarla kuvvetli bir akıntı oluşurdu.

Parkın içinde Arkeoloji Müzesi de yer alır; Yunan üslubunda yapılmış görkemli bir bina. 1847 yılında Ahmet Fethi Paşa tarafından kurulmuş müzede Büyük İskender ve generallerine ait 20 lahit bulunuyor. Sayda'da yeraltında bulunan bu lahitlerin İskender'e ait olduklarından emin olunamadı. Buna rağmen sanat değerleri tartışılmaz. Mezarları, 1887'de [Osman] Hamdi Bey, Arkeoloji Müzesi'nin müdürüyken keşfetmişti.

9 Vapurdaki çımacının iskeleleri haber verişini aktarıyor. -ed.n.

Bunların en büyüğü, okul kitaplarında resimlerini gördüğümüz lahitlerdir. Dört yanında İso, Graniko ve başka yerlerde yapılan savaşlar görülür. Diğer lahitlerden biri “ağıtçılar lahdi” adını taşır. Etrafında bir kadın topluluğu ölene ağıt yakmaktadır. Her birinin hüznün ifadesi diğerlerinkinden tamamen değişiktir.

Bunlar müzenin gösterişli parçalarıydı, ama benim kalbim küçük bir geyik süren Artemis’in ufak bir heykeline takıldı. Bu heykeli 70 yıldır unutmadım.

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN’DA TAPU DAİRELERİ

Sarayburnu parkının girişinde, sağ tarafta Bizans stilinde bir bina, imparatorluğun defterhanesi, yani tapu dairesidir.

Söylentilere göre aynı bina Bizans zamanında da tapu dairesiydi. Buradaki belgeler bütün Osmanlı İmparatorluğu’nu içeriyor; yani Viyana’dan Kuzey Arabistan’a ve Fas’tan İran’a kadar geniş bir alanı kapsıyor.

Türkiye’deki tapu dairesi, Yunanistan’da böyle bir kuruma sahip olmak için çıkartılan patırtıyı hatırlatıyor. Aslında bu patırtı da hiçbir sonuç vermiyor.

Tapu dairesi meselesi bizde nasıl biter? En egemen takım olan avukatlar emlak kavgalarını kaybetmek istemezler.

Bu konu yüzünden jeodezi öğretmeni Lampadarios sinir krizi geçiriyordu. (Konuyu ayrıntılı olarak makine mühendislerine de açmıştı!)

Bu arada Türkiye’deki Tapu ve Kadastro Dairesi bize de yararlı oluyor. Eğriboz Adası ve Attika gibi bölgeler 1821’de özgürlüğe kavuşmamıştı. Başka bölgeler de Yunanistan’a sonradan bağlandı. Bu yüzden bu bölgelerde Türkiye’deki kadastro ve tapu dairesi kayıtları geçerlidir (Makedonya, Girit, Samos vs).

Buralarda oturanlar emlak için İstanbul’daki Tapu ve Kadastro Dairesi’ne gidip tatmin edici belgeler buluyorlar.

ATMEYDANI’NA ÇIKAN YOKUŞ

Yol yokuş olarak, Bizans surunun iç tarafından devam ediyor. İlk önce Aya Pantalemon Ayazması’nı, sonra da iki Bizans patriarkal kilisesi

olan Aya İrini ve Ayasofya'yı görüyoruz. Büyük Sarnıç da Bizans yapısıdır, ama Rumları pek ilgilendirmiyor.

BİZANS ZAMANINDA PATRIARKAL KİLİSELER

Bugünkü Ortodokslar, tek patriarkal kilisenin Ayasofya olduğunu sanma hatasına düşüyorlar. Halbuki Bizans zamanında büyüklüğü ve mefruşatıyla kayda değer Aya İrini Kilisesi de patrikhane gereksinmelerini karşılıyordu.

Türkler Ayasofya'nın görkemi karşısında Aya İrini'yi küçümseyerek onu camiye çevirmediler. 1919'da Askeri Müze olarak kullanılan kilise, şimdi duyduğuma göre harika akustiği yüzünden konser salonu olarak kullanılıyor. Askeri Müze de Harbiye'ye taşınmış.

SAVAŞ MÜZESİ AYA İRİNİ

Aya İrini¹⁰ Kilisesi, adı ile bağdaşmayarak Askeri Müze oldu. Orta Asya'dan başlayarak 1919 yılına kadar Türklerin kazandığı zaferler burada sergilendi.

Bu tarihi zenginliğin müze düzeni çok başarılıydı: Beş altı-askerden oluşan manken gruplar, köşelerinde askeri hayatın bir parçasını canlandırıyorlardı.

Evvelce de belirttiğim gibi, Haliç'in girişini kapatan ve Fatih'i Pera üzerinden gemilerini taşımaya zorlayan zinciri burada görmüştüm.

Meryem Ana'nın resmi kubbede zarar görmeden duruyordu. Onu dört tarafından kubbenin kenarlarına takılmış bir Türk bayrağı örtüyordu.

AYASOFYA VE STATİK DURUMU

Atmeydanı'na giden yokuşun sonunda, dört minare arasında bir kütle görünüyor. Minareler olmazsa onun cami, hele de Ayasofya olduğunu hiç anlayamazdınız.

Bilindiği gibi Büyük Kilise'nin mimarları dış görünümüne pek önem vermediler. Dış görünümünün zevksizliği Bizanslılar ve Türkler tarafından eklenen ve ana yapının etrafında biriken binalardan kaynaklanı-

10 İrini barış demektir -ç.n.

yor. Bu eklemeler binayı İstanbul'da sıkça meydana gelen depremlerden koruyarak, statik durumunu kuvvetlendirmek için yapılıyordu.

Başka bir yerde bir Türkün ilginç önerisini yazmıştım. Turistik önemi ve döviz gelirin artması için Ayasofya'nın patrikhaneye verilmesini teklif etmişti.

KİLİSENİN İÇ İHTİŞAMI

Tabii içeride bambaşka bir ihtişamla karşılaşılıyor insan. Mimarların sanatsal gayretiyle imparatorluğun cömertliğinin ve Hristiyanlığın rehabetinin birleşmesiyle, Hristiyanlığın ve imparatorluğun ihtişamı ve kibri için arkaik mabetlerde kullanılan sanatsal dekorasyonlar bir daha toparlanmayacak şekilde yağmalanmış ve burada kullanılmıştı.

Yukarıdaki bileşimin parlak sonucu anlatılamaz; gidip görmeniz gerekiyor. Kilisenin güzelliği yanında, kubbenin altındaki hacmin büyüklüğü Tanrı'nın yüceliğini göstererek Hristiyanların kibrini kırmak için bilerek yapılmıştı. (Yapı, mabetlerin boyuna göre uygun dini arayanları da kendine çekiyordu. Roma'ya da giden Rusları Ayasofya'nın görkemi sayesinde kazanmadık mı?)

AYASOFYA'NIN BAKIMI

Kiliseyi ziyaret ettiğimde, sıvaların bir kısmı temizlendiğinden duvar resimleri görünüyordu. Ortaya çıkanların çoğu da imamlar tarafından koparılarak harap edilmişti. Elde ettikleri mozaikleri mendiller içinde turistlere satıyorlardı.

AYASOFYA MÜZESİ'NİN MÜDÜRLERİ

Ayasofya Müzesi'nin iki müdürünü not etmek istiyorum:

Biri, Atina'da Fransızca konferans veren Feridun Demirkent.

Diğeri ise Kariye Camii'nde Havari Andrea'nın eğitim verdiği katedralin bulan (1952) Muzaffer Ramazanoğlu. Kilise resim sanatı konusunda Yunanca incelemeleri vardır.

İSTANBUL'A ZİYARET

Burada başyapıt Ayasofya konusunda söyleyeceklerimi bitirip, milli görev saydığım bir şeyi yapmam gerekiyor. Yeryüzündeki bütün Yunan-

lılara hayatlarında bir kez İstanbul'a gitmek zorunda olduklarını bildirmek isterim. Aynı şeyi Atina için de söylerim. Parthenon ve Ayasofya Yunanlılığın üç bin yılıktan fazla süren yaşamında geliştirdiği ve bütün dünyanın hayranlığını kazanan iki eseridir. Özellikle kültürlü ve ekonomik imkânı olan her Yunanlı bu iki kutsal değeri görmelidir. Ayrıca İstanbul dünyanın en güzel şehirlerinden biridir, bu şehri görmekle insan çok şey kazanır.

BİZANS HIPODROMU

Ayasofya'nın önünde geleneksel Bizans Hipodromu'nun kalıntıları görünür. Burada Bizanslı ayak takımının bir isyanını geliştiren Canni'yi hatırlıyorum. Egemen slogan "İmparator eşektir"di!

Bu hikâye bana bizim ayaklanmamızı hatırlatıyor. 1918 mütarekesinde patrikhanenin avlusunda Birinci Dünya Savaşı'nda patrik olan V. Yermanos için "eşek" diye bağırıyorduk.

Hipodromun dar ve uzun alanında üç anıt göze çarpar:

Kleopatra'nın obeliski," tek parça bir sütun. Bizanslılar bunu İskenderiye'den kendi şehirlerini süslemek için getirmişlerdi.

Platea'daki savaştan kalma Delfi Sütunu [Burmali Sütun]: Bu sütundan pek kıymetli olmayan bakır kısım kalmıştır.

Wilhelm'in çeşmesi. İstanbul'a yaptığı ziyaret vesilesiyle yapılmıştır (1898).

Alman imparatorunun bu ziyareti, ülkesinin Türkiye'ye ilgisini gösteriyordu. Bu ilgi iki dünya savaşına ve Almanya'nın bölünmesine rağmen devam etmiştir. Bu da Yunanistan'ın zararınaydı.

FATİH VE EDİRNEKAPI'YA DOĞRU

Biraz ileride yol sola dönüp Fatih'e doğru gidiyor. Bu yol 1917 yangınından sonra epey genişlemiştir. Yolun üzerinde solda Sultan Ahmet Camii, sağda Harbiye Nezareti ve daha ilerde Fatih Camii gibi anıtlar bulunuyor.

Sonunda Edirnekapi'ya doğru giderken, İslamın ikona korkusu yüzünden sıvayla örtülen ve ancak 1920'li yıllarda ortaya çıkarılan mozaikle-

II Bu sütun, III. Tutmosis (MÖ. 1502-1488?) adına dikilmişti —ed.n.

riyle ünlü Kariye Camii'ne geliniyor. Bu mozaikleri, temizlenir temizlenmez hayranlıkla seyretmişim.

Bu güzergâhın etrafında birçok Türk mahallesiyle ilginç Türk ve Bizans anıtları bulunuyor. Aralarında hâlâ canlılıklarını koruyan ve İstanbul'a renk veren çarşı ve pazarlar da var. En şöhretlilerinden söz edeceğim.

KAPALIÇARŞI

Her şeyi bulabileceğiniz üstü kapalı büyük bir çarşı bu. Mallar çeşitlerine göre çarşının ayrı sokaklarında sergileniyor. Bu çarşı o kadar ünlüydü ki, sultanın, vezirlerin, büyük paşaların haremlerindeki bile buradan alışveriş yapıyorlar ve haremdeki bunaltıcı hayatı canlandırabilecek her şeyi, altınlarını, kokularını, makyaj malzemelerini buradan satın alıyorlardı.

Bu kadınlar çarşıya arabayla geliyorlar ve arabadan hiç inmiyorlardı. Onlara harem ağaları hizmet ediyordu. Kubbelerle kaplı bu kocaman çarşı geceleri kapılarını kapatıyordu. Bu nedenle, tüccarlar kıymetli eşyalarla dolu dükkânlarını bekçilerin korumasına bırakırlardı. Çok güvenilir olan bu bekçiler hiçbir şeye dokunmuyorlardı.

MISIR ÇARŞISI

Bu çarşının dükkânları ahşap kaplıydı. Dükkânlar çok dar, 2,5 en fazla 3 metre genişliğinde ve 4-5 metre derinliğindeydi. Tahtadan yapılmış bir peykede mallar sergileniyor, dükkânın bir köşesinde de tüccar oturuyordu. Üşengeç Anadolu'lu oradan hiç kıpırdamadan ucuna çengel takılmış bir kamışla müşterilerin istediklerini veriyor, gerektiği zaman malların yerini de aynı şekilde değiştiriyordu.

PASTIRMACILAR

Limonlukların, yani bizim dükkânın yakınlarında olan bu pazarın da üstü örtülmüştü, gece gündüz açıktı burası. Bu pazarda Anadolu'dan, özellikle Kayseri'den getirtilen pastırma ve sucuk gibi mezeler satılırdı.

Dediklerine göre en iyi pastırma deve etinden yapılmış.

İstanbul'un pastırma dükkânları Karamanlı tüccarlarındı.

Bu kocaman balık pazarı Karadeniz'den gelen hazinesiyle İstanbul denizlerinin zenginliklerini sergiliyordu.

PILAV VE TEMİZLİK

Kapalıçarşı'nın ve diğer çarşıların kavşaklarında, Anadolu cennetinin bir parçasına rastlanılırdı: Anadolu pilavı... Kocaman pilav tepsileri hazırlayan ve nohutla satan pilavcılardan söz ediyorum. Her şeyi ayrıntılarıyla anlatacağım. Nerede pişirdiklerini bilmediğim pilavı, bir metreden büyük çaplı ve 2-3 santim yüksekliğindeki tepsilerinde kocaman bir koni şeklinde görüyordum. Tepsinin altında ufak bir mangal pilavın ısını koruyordu, nohut tenceresinin altında da aynı işi yapan ufak bir mangal vardı.

Buraya kadar her şey tamam; ama temizlik biraz sorun yaratıyordu.

Salak Frenkler kabul etmese de Anadolu'lular pratik insanlardır. Temizlik ve su problemini hemen çözdüler.

Bir okka su doldurulmuş bir bakır güğüm, günlük temizlik işini hallediyordu. Salepçi ve bozacı da aynı yöntemi kullanırdı. Pilavcı, müşterinin yemek artıklarını parmağıyla sildikten sonra parmağını yalardı. (Müşterilerin yemek artıklarını yedikleri için bütün aşçılar şişmandır!) Kirli tabağa bakır kaptan aldığı birkaç damla suyu damlatır, sonra da tabağı belinden sarkan önlüğüyle silerdi. Tabak bir sonraki müşteri için hazırıldı!

Bunlar 20. asırda Anadolu'dan gelenlerin marifetleriydi.

İSTANBUL'UN ASYA BÖLGESİ

Boğaz ve Asya'ya doğru şehir içi vapur hatları şunlardı:

Boğaz'ın Asya sahilinde Üsküdar'dan başlayıp, Rumeli ve Anadolu Kavaklarında son bulan vapur hattı.

Haydarpaşa ve Kadıköy'e giden vapur hattı. Haydarpaşa'da, Konya, Ankara, Adana ve İzmir'e giden Bağdat demiryolu hattı bulunuyordu. Bu hattı Kartal ve Pendik'e giden banliyö trenleri de kullanırdı.

Bir de Prens Adalarına (Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükkada) giden vapur hattı vardı.

Haydarpaşa'yı harika tren istasyonu ve çok iyi liman tesislerinden tanırdım. İstasyon binası, mimarisi, hacmi ve silindirik şeklindeki büyük kubbesiyle kendini kabul ettiriyordu. Almanların Hindistan'ı fethetmek için yaptıkları Bağdat'a kadar gidecek hat henüz tamamlanmamıştı. Bütün bunları bana babam anlatmıştı. Birden Birinci Dünya Savaşı'nın ortasında kıyamet koptu. İngilizler uçakla tren istasyonunu bombalamış ve üç katar-da bulunan cephaneyi havaya uçurmuşlardı.

Bu patlama sesleri o kadar kuvvetliydi ki, biz bile uzak sayılan Fener'den günlerce gökyüzünü kaplayan siyah bulutu görüyor, arada bir de yeni patlamalar duyuyorduk.

Tabii bizler müttefiklerin bu başarısından memnun olmuştuk. Ama şahsen ben çok beğendiğim istasyon binası ve kubbe için üzülmüştüm.

Fırsatını bulup oraya vapurla giderek Almanların hemen başlattıkları geçici tamir işlerini yakından izledim. İstasyonu (binanın ve kubbenin demir iskeletini kurup) hemen çalıştırdılar.

Müttefiklerin başarısından başka havacılığın ilerlemesinden dolayı da çok seviniyorduk. Bundan önce havacılık İstanbul'un üzerindeki birkaç zeplin uçuşuyla sınırlıydı.

Bu hayranlığa ara sıra korku da ekleniyordu. İngilizler gelip evlerimize de bomba atarlar mıydı?

Müttefiklerin yeterli sayıda uçakları olmadığından böyle bir şey yapılmadı.

YİNE AİLE SORUNLARIM

Ben de "Kirli çamaşırlar evde yıkanır" deyişine inanırım. Ama aradan yetmiş küsur yıl geçtikten sonra, olanları açıklayabilirim. Foreign Office bile her otuz yılda bir bütün gizlileri açıklıyor.

1910'lu yılların savaşları İstanbul'da oturanlar ve dolayısıyla ailem için de çok zor yıllardı. Türkler işini elinden alınca, annemin ailesinin (evde kalmış iki kız kardeş ve yaşlı anneannem) tek direği olan İlias amcam Atina'ya gitti. Orada hemen iş buldu ama, Boğazlar kapanınca ailesine para yollayamıyordu. Bu yüzden ailenin geçimini yüce gönüllü ba-

bam üstlenmişti. Bu, sadece üç kadının beslenmesi demekti. Loksandra diye adlandırdığımız Aleksandra teyzem, para kabul etmek istemediğinden ufak tefek kişisel masrafları için tanıdık ailelere iççamaşırını dikerek geçiniyordu.

HALKİ'DE (HEYBELİADA) YAZLIĞIM

Loksandra'yı devrik Kudüs Patriği Nikodimos'un (1813-1910) evine bu nedenle davet ettiler. Bu aile Heybeliada'da yaşardı. Patrik yeni ölmüş olduğundan, ailenin reisi kız kardeşi Kiria Annika, yardımcısı da eniştesi doktor Prokopi Papamihail'di. Bu eve kısaca "patriğin evi" derdik. Loksandra teyze Halki'ye gidip orada aşağı yukarı iki ay kaldı. Çok sevdiği yeğeni olan beni de temiz hava almam için götürmüştü.

Kudüs patriğinin ailemize ilgisini açıklayayım. Annemin ailesi de Kudüslüydü. O zamanlar İstanbul'da gördüğüm kadarıyla Kudüslüler birbirlerine yardım ederlerdi.

AKİLAS MİLLAS BENDEN ÖNCE DAVRANDI

Ben Prens Adalarının Halki'sini tasvir etmeyeceğim. Çamları, limanları, özellikle Çam Limanı, manastırlara eşek sırtında giden rahipler, İstanbul'dan gezmeye gelenler, Ticaret ve Ruhban Okulu (bu son okul, dediklerine göre üniversite düzeyindeydi; ilahiyatın bilimle ilgisini bir türlü anlayamadım) ve diğer güzellikleri konusunu Akillas Milas *Prens Adalarının Halki'si* (Atina, 1984) adlı kitabında muhteşem bir şekilde anlattı. Prin-kipo (Büyükada) için de aynı şeyi yapmak niyetindedir.¹²

Ben sadece, orada kaldığım süre içinde ve daha sonra gittiğimde gördüklerimi anlatacağım.

PATRIĞİN EVİ

Patriğin evi, adanın diğer evleri gibi ahşaptı; bir ikiz evdi. Yanındaki ev Kiria Annika'ya aitti. Annika evini kiraya veriyordu. Musevi kiracısı beni çok şaşırtmıştı; Balat'ın Musevilerine benzemeyen kibar ve kültürlü bir Museviydi bu.

¹² Sözü edilen kitap da yayınlanmıştır. —ed.n.

Patriğin evi üç katlıydı (giriş ve üstteki iki kat). Dışarıdan içerideki ihtişam hiç belli olmuyordu. Hareketin yoğunlaştığı giriş katındaki hol muhteşemdi. İki kat yüksekliğinde, derinliği epey fazla bir holdü ve ev kadar genişliği vardı. Burada birinci kata çıkan yarım daire şeklinde çifte merdiven bulunuyordu. Kat yüksekliğinde aradaki bir düzlükte iki merdiven birleşiyor, sonra tek merdiven daha geniş olarak devam ediyordu.

Bütün hol değerli tablolarla süslenmişti. (Aralarında Kiria Annika'nın torunu güzel Aleksandra'nın yaptığı tablolar da vardı.) Güzel vazolar, egzotik ülkelerden gelme çiçekler dekorasyonu tamamliyordu.

Burada lüks kanepeler ve rahat koltuklar arasında küçük masalar duruyordu. Her gece doktorun ve patriğin yeğeni olan karısı Kiria Mari-ka'nın "adadaki arkadaş grubu" burada toplanırdı. Holün arkasındaki kocaman masaya, ailenin eve sıkça gelen ve sayıları 30 kişiyi bulan yakınları rahatça sığıyordu. Patriğin evinde her şey kocamandı, bu da beni çok şaşırtıyordu. Ben Fener'deki evimizin dar ve küçük odalarına alışmıştım. Bu yüzden, bu azameti koruyan Kiria Annika ve doktora hayran oluyordum. Zenginlikleri konusunda teyzemin yaptığı açıklamalar beni tatmin ediyordu.

Ruslar yanlarında bol bol rubleyle Kudüs'teki patrikhaneyi ziyarete gelirlerdi. Burası, Rus hacılar hazinelerini Kutsal Topraklara ve orada bulunanlara bıraktıkları için çok zengin bir patrikhane haline gelmişti.

– Nikodimos devrik olduğuna göre, hâlâ nasıl bu kadar zengin olur? diye sorunca, teyzem beni sustururdu.

– Sus! Fazla soruyorsun. Sen daha küçüksün.

PATRİĞE İBADET

Bay Prokopi'nin holünde yapılan ve ilerleyen yaşına rağmen Kiria Annika'nın da katıldığı toplantıların sona erişti görülmeye değerdi. Yabancı olanlar iyi geceler dileyip evlerine gider, evdekiler ve misafir edilenler Kiria Annika'nın ibadetine katılırdı.

Evin yaşlısı Kiria Annika bastonuyla birinci kattaki yatak odalarına yönelir, evde misafir kalacaklar da peşinden ilerlerdi.

Kiria Annika ilk basamağa basar basmaz, çocuk yaşta bir hizmetkâr eline bir buhurdan verirdi. İbadete ilk kez katılanlar buna çok şaşardı. Bu gümüş buhurdan üç zincirle asılıydı ve zilleriyle tamamen kiliselerde kullanılanlara benzerdi. Kiria Annika merdivenleri ağır ağır çıkarken tütsü yapardı. Birinci kata varınca sola döner, patrik ağabeyinin yağlıboya tablosuna yönelirdi. Oraya varınca diz çöküp haç çıkarırdı. Arkasından gelenler de aynı şeyi yapar, hep birlikte dua ederlerdi.

Nikodimos henüz azizler listesine geçmemişti ama kardeşine göre o bir azizdi.

PATRİĞİN SİYASETİ

Görünüşe göre merhum Nikodimos önemsiz biri değildi. Türk hükümetine karşı bazı işler yapmış, Türk hükümeti de devrilmesini sağlamıştı.

Söylentilere göre patrik Rusya ile ilişkiye geçip, çara Kudüs'teki patrikhanenin mülkiyetini devretme sözünü vermişti.

Her neyse... Türkler devrilmesinden sonra Heybeli'de rahat yaşamasına izin verdi. Hatta Heybeli Deniz Okulu talebeleri bir şeref kıtasıyla cenazesine katıldılar.

Nikodimos büyük adamdı. Ama kız kardeşinin arzuladığı gibi, aziz değildi. Diyeceksiniz ki, Fanuryios din şehidi olduktan sonra, siyasi nedenlerle devrilen patrik neden aziz olmasın?

Ya zamanımızda yaşayan Aziz Nektarios?

Haydi neyse, Hristiyanları rahat bırakalım. Ne de olsa egemenlik azizlerde, bakarsınız başımıza bir şey gelir!

TAVAN ARASINDAKİ HAZİNE

Kiria Annika'nın evinde üçüncü bir kat vardı. Buraya tavan arası derlerdi, ama küçük değildi, harika deniz manzaralı iki odası ve başka bölmeleri vardı. Oralara kimse çıkmadığına göre, ben nasıl görmüştüm?

Kiria Annika ile birlikte bu kata çıkmıştım. Kiria Annika, bu yaklaşılmaz yerde saklanan hazineyi havalandırırken (küçük olduğum ve bir şey anlamadığım için) kendisine yardım etmemi istemişti. Sandıktan çıkardık-

larımızı ayrıntılarıyla anlatamam. (Bu sandıklar iki büyük odayı da kaplıyordu.) Bir sürü şatafatlı papaz giysisi, taşlar, kitaplar, değerli kilise aletleri, takılar, resmi törenler için giysiler ve aklınıza ne gelirse.

Sonunda Kiria Annika yorularak sandıkları havalandırmaktan vazgeçti. Bu yüzden aynı kattaki diğer şeyleri göremedim.

Bunlar da Kiria Annika'nın dertleriydi. Kilisenin bu düzeyine varanlar, mirasçılarına ikide bir havalandırılması gerektiren şeyler bırakıyorlar!

ŞENLİK NEDENİ DUAM

Halki'deki tatilime, başrolünü oynadığım tatlı bir olayı anlatmadan son vermek istemem. Bir gece doktor Prokopis'in akşam eğlencesi bitmeden herhalde uyku gelmiş, birinci katta bulunan odamdaki yatağıma gitmek üzere çekilmiştim.

Soyunup geceliğimi giydikten sonra (o sıralarda pijama pek giyilmezdi) yatağımın yanında diz çökerek her zaman gibi yüksek sesle duamı okumaya başladım:

Meryem Anacığım
Babamı
Annemi
Kardeşimi
Amcalarımı
Teyzelerimi
Büyükkannemi
Ve günahkâr beni koru.

Bu son cümleyi söyler söylemez beni çok korkutan bir patırtı koptu. Holde toplanan misafirler kahkahalar atıyorlardı.

Hepsi gizlice birinci kata çıkıp duamın sonu olan “ve günahkâr beni” sözlerini duyana kadar sessizce odamın önünde beklemişlerdi.

Anlaşılan biri onlara söylemiş, onlar da bu eğlence fırsatını kaçırmamışlardı.

Patriğin damadı Bay Prokopios, evde Kiria Annika'dan sonra gelen en önemli kişiydi. Bütün ada onu tanırdı, adada ünlü bir doktordu.

Evlendikten sonra kavuştuğu rahatlıktan dolayı doktorluğu bırakıp hayatın tadını çıkarmak istiyordu, ama bunu başaramadı. Adadaki doktor eksikliği, ada sakinlerini ona yöneltiyordu. Onun istediği ise Halki'nin dağlarında dolaşp maden bulmaktı. Belki de bunu karısından biraz uzaklaşmak için yapmak istiyordu.

SULAR VE AYAZMALAR

Eski yıllarda, yani 1920'den önce, İstanbul'un suları bolluk ve nitelik açısından dillere destandı. İstanbul bu açıdan Atina'dan çok üstündü. İstanbul'daki ayazmaların sayısı da çok fazlaydı. Oysa Attika'da su bulunmadığı için Atina'da ayazmalar bilinmezdi.

MAHALLEMDE SU

Muhlio'daki evimizde 1922 yılına kadar hem sarnıç hem kuyu ve hem de çeşme suyu kullanırdık. Sarnıç suyuyla yıkanın çamaşırlar pırıl pırıl olurdu.

Kuyu suyunu mutfak temizliğinde kullanırdık..

İçme suyunu ise mahalle çeşmesinden temin ederdik.

İstanbul'a su dağıtan Terkos Şirketi'nin suyu da mahallemize gelirdi, ama biz evimize bağlatmamıştık. Babam bağlama masraflarından başka, her ay gelecek faturayı da hesaplardı.

Limonluklardaki dükkâna Terkos suyu alınmıştı. Orada kuyu olmadığı ve çeşmeler de çok uzakta olduğu için başka çare yoktu.

SARNIÇ

Sarnıcımız epey büyüktü ve mutfağın üçte birini kaplıyordu. Burada toplanan su her ay yıkanan çamaşır için yeterliydi. Çamaşırı sabah-tan akşama kadar iki kadın anca yıkardı. Bu yağmur suyunu çatı yüzeyinin üçte ikisini oluşturan kiremitli kısım sağlardı. Diğer üçte birlik alan çinko kaplı tараçamızdı. Buradan gelen suyu kirli sayıp lağıma akıttıyorduk.

EVİN KUYUSU

Kuyu mutfağın içindeydi. Ev bütün arsayı kapladığından kuyu kazacak bahçe yoktu. Kuyunun suyu biraz tuzluydu, ama temizliği konusunda kuşumuz yoktu. Bu suyu içmez, az önce dediğim gibi mutfak temizliğinde ve sebzeleri yıkamak için kullanırdık. Suyun temizliği mahallemizin kurulduğu arazinin süzme görevini iyi gören yumuşak topraklardan oluşmasından kaynaklanıyordu. Semtimizde ve İstanbul'da fosseptik çukurları yoktu, bütün pis suların akıtıldığı bir kanalizasyon sistemi vardı.

MAHALLEMİZİN ÇEŞMESİ

İçme suyumuz 50 metre uzaklıktaki mahalle çeşmesinden saka tarafından getirilirdi. Her mahallede bulunan bu çeşmeleri ya belediye ya da prestij ve sevap kazanmak için zengin tüccarlar yaptırırdı.

Mahalleye arada sırada "suyolcu" dediğimiz biri gelirdi. Kimliğini ve nereye bağlı olduğunu bilmezdik.

Bizim mahallenin çeşmesini Şahinoğlu adında biri yapmıştı, bu yüzden ona Şahinoğlu Çeşmesi derdik. Çok lüks ve gösterişli bir çeşmeydi.

Bir ev kadar geniş ve iki kat kadar yüksekliği olan bu kurnalı çeşme mermerdendi.

Bütün bunlar iyi ve güzeldi ama, kat yüksekliğindeki mermer çeşme bir çıkıntı oluşturunuyordu. Pek işlevi de olmayan bu çıkıntı sorun yaratıyordu.

SUYOLCULAR

Osmanlı su teşkilatı Fatih döneminde kurulan Su Nezareti'ne bağlı olarak su nazırı, suyol-

SUYOLCULAR

Osmanlı su teşkilatı Fatih döneminde kurulan Su Nezareti'ne bağlı olarak su nazırı, suyolcuları, keşif memurları, korucular, çavuşlar, bend muhafızları, neccarlar, löküncüler ve şehir sakalarından oluşuyordu. Su nazırı öncelikle padişahın ve sarayın suyunu sağlardı. Ayrıca suların mahallelerden camilere, hamamlara, mahalle çeşmelerine düzenli akışının sağlanması, su tesisatının korunması ve bakımından sorumlu suyolcularına nezaret etmek su nazırının görevleri arasındaydı. Suyolcu esnafı, suyolları ile muslukların tamiri, suların düzenli şekilde akması işleriyle ilgilenerken, su gelen ev, hamam gibi yerlerden aylık onarım ücreti alırlardı. Su yolcuların çeşitli semtlerde koğuşları vardı. Su Nezareti'nde çalışan neccarlar/dülgerler su tesislerinin marangozluk işlerini yapar, löküncüler ise su künklerinin birleştiği ağızlardan su sızmasını için kireçle zeytinyağının karıştırılarak dövülmesinden elde edilen macunu kullanarak künklerin yalıtımını sağlardı.

cuları, keşif memurları, korucular, çavuşlar, bend muhafızları, neccarlar, löküncüler ve şehir sakalarından oluşuyordu. Su Nezareti'nin başında bulunan su nazırı öncelikle padişahın ve sarayın suyunu sağlardı. Ayrıca suların mahallelerden camilere, hamamlara, mahalle çeşmelerine düzenli akışının sağlanması, su tesisatının korunması ve bakımından sorumlu su-yolcularına nezaret etmek, su sağlanması konularında mimarbaşı ile birlikte çalışmak su nazırının görevleri arasındaydı. Su Nezareti'nin temelini oluşturan su yolcu esnafı, su yolları ile muslukların tamiri, suların düzenli şekilde akması işleriyle ilgilenerek, su gelen ev, hamam gibi yerlerden aylık onarım ücreti alırlardı. Su yolcuların çeşitli semtlerde koğuşları vardı. Sürekli burada bulunur ve nöbet tutarlardı, herhangi bir aksaklıkta gerekli onarımı yaparlardı. Su Nezareti'nde çalışan neccarlar/dülgerler su tesislerinin marangozluk işlerini yapar, löküncüler ise su künklerinin birleştiği ağızlardan su sızması için kireçle zeytinyağının karıştırılarak dövülmesinden elde edilen macunu kullanarak künklerin yalıtımını sağlardı.

PARASI OLAN

Çok uzun bir sürede yapılan (ve bütün mahalleyi ilgilendiren) Şahinoğlu Çeşmesinin suyunun nereden geldiği ve hangi mevzuatla getirildiği mahallede devamlı tartışılır, Şahinoğlu'nun çok zengin olduğu tekrarlanıp dururdu. Parası olan istediğini yapabilir!

Su geldi, kalitesi de çok iyiydi. Ama bence o sıralarda içtiğimiz sular bir sağlık merkezi tarafından kontrol edilseydi, herhalde hepsi geri çevrilirdi.

ÇEŞMELERİMİZ KURUYORDU

Keşke suyumuz hep olsaydı. Yaz aylarında çeşmeler kuruyor, su bulmak gerçekten sorun oluyordu. İlk önce mahallemin çeşmesi, sonra da Balat sınırında olan çeşme kuruyordu.

Arkasından sıra patrikhanenin çeşmesine geliyor, geriye sadece Fener deniz surlarının dışında olan Acem'in çeşmesi kalıyordu. Fakat orası da o kadar kalabalık oluyordu ki, ümidimizi yitiriyorduk.

– Kale, Haritonidiki'nin çeşmesine gitsenize!

Ama o çeşmenin musluğu da 6 milimetrelikti ve o da kuruyordu.

İlginç olan, bütün bu şamataya rağmen kimsenin Terkos suyuna bağlanmamasıydı.

MERYEM ANA'NIN TULUMBASI

Son çare olarak Muhlio'daki Meryem Ana Kilisesi'nin tulumbası kalıyordu, fakat bu tulumba da kilitliydi. Gidip pompa odasının anahtarını saklayanı bulup (pompa odası kilisenin karşısında demir parmaklıklı bir odaydı, tulumba da ortasında duruyordu) kapıyı açtırmalıydınız.

Tulumbanın gövdesi ağaçtan oyulmuştu, piston da bunun içindeydi. Ağaç tamamen çürümüşü, tulumbanın suyu da feci kokuyordu. Adanı bulup anahtarı aldıktan sonra sıra savaşı başlar, sıranız gelinceye kadar su biter, tulumbadan da çamur akardı.

Ayazmalar, özellikle büyük kuyulu olan Antifoniti'ninki kalıyordu. Fakat bu kutsal sulara kimse dokunmuyordu.

BİZANS SARNIÇLARI

Tanrı'nın sevdiği İstanbul'u Meryem Ana koruyordu. Etrafındaki güçlü surların ve kuşatmalar sırasında susuz kalmayı önleyen sarnıçların varlığının da buna katkısı vardı.

Bu sarnıçlardan bazıları hâlâ zarar görmemiş olarak duruyor. İstanbul'un en büyük iki sarnıcı Ayasofya'nın çevresinde bulunuyor; o kadar büyükler ki, turistlere sütunları saydırmak için sandal gerekiyor.

Binbirdirek Sarnıcı 3610 metrekairelik bir alanı kaplar ve 224 sütunu vardır.

Yerebatan Sarayı ise 8900 metrekairelik bir alanı kaplar ve 336 sütunludur. Türkler sütunların debdebesini görünce, (hepsi Hıristiyan din-darların yıktığı paganist tapınaklardan alınmıştı) bunların suya batmış bir saraya ait olduğunu sandılar ve buraya Yerebatan Sarayı adını verdiler. Halbuki gerçekte ortada batmış bir saray yoktur.

Büyük sarnıçlardan biri sarayların kullanımı içindi, diğer sarnıç ise İstanbul'un gereksinimini karşılıyordu. Semtlerde de daha küçük sarnıçlar vardı. Bu sarnıçlar konusunda bir fikir vermek için çoğunun 14 metreden yüksek olduğunu söylemek gerekiyor.

Suyun tepeler arasından geçirilmesini kemerli köprüler sağladı. O sıralarda basıncı tutan borular olmadığından su kanallarda açıkta akardı.

Sarnıçlar dikdörtgen şeklindeydi ve köşelerinde birer sütun bulunan daha küçük karelere ayrılıyordu. Her ufak karenin damı kiremitle örtülüydü, sütunlar da mermerden ya da taştan yapılmıştı.

Yer çinilerle kaplanmıştı, duvarlar istinatlı ve su geçirmezdi. Sarnıçların bazılarında 1,5 metreyi aşan tortu bulunmuştu.

SALAMURA BALIK

Palamutlardan lakerda yapılıyordu. Uskumrular çiroz oluyordu. Sardalye balıklarını ise salamura yapıp Atina ve Yunanistan'da tüketilsin diye Pire'ye yolluyorlardı (hâlâ da yolluyorlar).

Sakız Adalı oldukları için kendi adalarından ve Akdeniz'den narenciye ithal eden babamı ve amcalarımı hatırlıyorum.

Balıkların göç zamanında, narenciyeye boş verip beş on tane depo kiralityorlar ve ücret karşılığı çalıştırdıkları Musevi kızlara uskumru ve sardalyeleri tuzlatıyorlardı.

Mevsimlik balıkçılığı sadece tüccarlar yapmıyordu. Öyle bir bolluk vardı ki, denize olta atabilen herkes limana inip neredeyse elleriyle balık yakalayanların arasına sıkışıyordu. Oltasını atan hemen koca bir palamut yakalayarak evine dönüyordu. Deniz kenarında yer bekleyen başka biri de hemen onun yerini alıyordu.

Anadolu'nun etleri de çok boldu. Karaman dediğimiz koyunların kuyruklarındaki yağla yemek pişiriyorduk.

YEDİKULE, BAYRAMPAŞA

Tarım da balıkçılıktan geri kalmıyordu. Anadolu Trakya'sı, Marmara kıyıları, Anadolu köyleri İstanbul'u güzide ürünleriyle besliyor ve bereket efsanesinin devamını sağlıyorlardı.

İstanbul'un çevresindeki köyler de çok kaliteli ürünler veriyordu. Yedikule'nin kocaman marulları, Fener'e yakın Bayrampaşa'nın enginar ve baklası dillere destandı.

Bu enginar ve baklaları, Bizans surlarının etrafında bulunan ve yılarca Liku [Lycos-Bayrampaşa] deresinin sularıyla doldurulmuş olan hendeklerde yetiştiriyorlardı. Hendekler bu yüzden verimlileşmişti ve burada yetişen ürünler de üstün kaliteliydi.

Arnavut çiftçiler de çok lezzetli pırasa yetiştirirlerdi.

BOSTANLAR VE SİLİVRİ’NİN YOĞURDU

Trakya’nın kavun karpuz dolu bostanları ve şehrin yanı başında da Silivri’nin ünlü yoğurdu vardı. Bu seçkin süt ürünü bolluğu ve ucuzluğuyla İstanbul’u doyuruyordu. Birçok kişi, yemek yerine yoğurtla besleniyordu.

Kavunlar iki çeşitti: Topatan kavunları çok lezzetli ve çok da ucuzdu. Üç beş gün dayanır, sonra da pelteye dönüşürlerdi. Bu yüzden de onlara topatan denirdi: Tüccar eğer bunları üç ile beş gün arasında satamazsa topu atar, yani iflas ederdi. Miria kavunu daha pahalıydı.

Duyduğuma göre bu cins artık tamamen yozlaşmıştır.

TATLILAR, TAVUKGÖĞSÜ VE BAKLAVALAR

Ya İstanbul’un bereketini oluşturan tatlılara ne demeli? Muhallebiler, tavukgöğsü, baklavalar, Hacı Bekir lokumları ve diğer eşsiz tatlılar...

[...]

MİLLET

A. B. Theofilaktidi’nin Türkçe-Yunanca sözlüğünde “millet” sözcüğü “varlık, ulus, halk, benzer insanlar, toplum...” diye açıklanıyor.

1920’de sultanların hoşgörülü rejiminde farklı milletler uyum içinde yaşıyorlardı.

Milletler önce dinlerine göre ayrılıyorlardı. Eski zamanın Türkleri insanları önce Hz. Muhammed’e inanlarla inanmayanlara (gâvurlar), sonra da milletlerine göre ayırıyorlardı.

1920’de İstanbul’un en kalabalık milletleri Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdi. Bunları Arnavutlar, Kürtler, Çingeneler, Çerkezler, Acemler, Suriyeliler, Hırvatlar, Karadağlılar, Polonyalılar ve diğerleri izlerdi.

Her millet kendine özel semtlere yerleşirdi. Bu semtlere başka milletten insanların yerleşmesi hayal bile edilmezdi. Hatta aynı milletten olan-

ların bile geldikleri yere göre ayrı ayrı mahalleleri olurdu. Mesela Sakız Adalılar Limonluklara yerleşmişti.

Başka bir şey daha vardı. İstanbul'da oturanların meslekleri de kökenlerine göre değişiyordu. Sonradan gelenler buldukları mesleği devam ettiriyorlardı.

Sakız Adalılar esas olarak narenciye ticaretiyle uğraşıyordu, aralarında fırıncılar ve borsa bankerleri de vardı.

Kefalonia Adası'ndan gelenler kayıkçıydılar.

Museviler işportacı ve sarraftı.

Acemler kentin pazarlarında çay ve kahve satarlardı.

Kürtler İstanbul'un hamallarıydı...

FARKLAR VE BAZI İSTATİSTİKLER

Müslümanlar arasında da mezhepler ya da dindarlık açısından farklar vardı. Mesela Kürtler dindarlıkta daha mutedildi. İstanbul nüfusunun dağılımı için elimde resmi bir veri yok.

Ama bana göre Rumlar ve Türkler nüfusun % 35'erlik bölümlerini, Ermeniler % 15'ini, Museviler % 10'unu ve diğerleri % 5'ini oluşturuyordu.

YANGIN VAR

İstanbul ve çevresi deprem bölgesidir. Bu yüzden evler depreme dayanabilmeleri için ahşaptan yapılırdı.

Ama ahşap ev yangın tehlikesi demektir, yangınlar tüm İstanbul'a işaretle bildiriliyordu. Bu, yangın yerine yakın olanların tedbir alması veya yangın yerine gidip ellerinden geleni yapmaları için yapılıyordu.

Bekçinin bet sesiyle "Yangın vaaaaar!" diye bağırması bazılarının kurtulmasını sağlıyordu.

YANGINA KARŞI SİGORTA

1850 yılından sonra İstanbul'da yangına karşı sigortalar başladı. Bu sigortalardan çok az kişi faydalanıyordu. Sigorta ücretleri ahşap evler yüzünden çok yüksekti ve insanlar hemen karşılığını almayacakları bir şey için para vermeye alışık olmadıklarından sigortaya pek rağbet etmiyorlardı. Dedemin yedi evi konusunu daha önce anlatmıştım.

YANGIN DUVARI

Yandaki ev yanmaya başlayınca, yangının sizin evinize geçmesini önleyecek tek şey, evlerin arasındaki yangın duvarıydı. İstanbul'da evler birbirlerine yapışık inşa edildiğinden yangın kolay yayılıyordu. Aslında yangın duvarı da pek işe yaramıyordu; yangın esnasında çok ısınıp yandaki evin tahtalarını alevlendirebiliyordu. Bazen de alevler duvarı aşarak yan binaya geçebiliyordu.

SİNYALLER VE BAĞRIŞMALAR

Bir yangın çıktığında devletin ve toplumun haberleşme araçları harekete geçerdi. Toplumun haberleşme aracı bekçiydi. Devletin araçları ise İstanbul'un iki kulesiydi. Galata ve Serasker (Beyazıt) kuleleri geceleri belirli ışıklarla, gündüzleri de asılan belirli tipte sepetlerle yangının yerini haber verirdi.

Özel itfaiyelerin mahalle reisleri ve bekçiler bu işaretleri görür görmez hemen "Yangın vaaar!" diye bağırmaya başlarlar, reisler de tulumbacıları toplayıp hemen yangın yerine giderlerdi.

Birçok kişi bekçini bağırması ve sopasını kaldırıma vurmaı ile uyarıp yangın yerine koşar ve orada büyük bir şamata olurdu.

"Yangın var! Beyoğlu'nda, Siraselviler'de." Bekçi yangının yerini böyle duyururdu.

PEŞİN PARA

Devletin ve belediyenin yangın konusundaki görevi burada bitiyordu.

Devletin bir itfaiye birliğı yoktu. En önemlisi de yangın yerinde su bulunmuyordu ve suyu yangın yerine taşımanın bir yöntemi yoktu. Bu nedenle yangınla mücadele, geri kalmış tulumbacıların özel girişimine kalıyordu.

Yangın sahibi tulumbacılar peşin parayla ödeme yapardı.

Su bulan bir tulumbacı grubu yanan evinin başında bulunanlara belli bir para karşılığında evi kurtarmayı teklif ediyordu. Grup tek olduğı zaman anlaşma kolay sağlanıyordu. Ancak su tedarik etmiş grubun birden fazla olması rekabete yol açıyor, istenen para düşüyordu. Tulumbacı grupları arasında bu yüzden büyük kavgalar çıkıyor, kuvvetli olan kazanıyordu. Ama anlaşma yapılan kadar bazen ev tamamen yanıyordu.

1918'de biz Rumlar İngiltere'nin sömürge valisinin her hareketini adil, doğru ve samimi görüyorduk. İngiltere İstanbul'da İngiliz itfaiye arabaları ve su tankerleriyle bir itfaiye hizmeti kurarak üstünlüğünü hemen kanıtlamıştı. Yangın yerlerindeki su sorunu nihayet çözülmüştü, ama arkasından başka bir sorun çıktı.

İngilizler itfaiye arabalarında Rum şoförler kullanıyordu. Bu şoförler Müttetiklerin zaferiyle sarhoş olmuştu ve giydikleri İngiliz itfaiye üniformaları coşkularını daha da artırıyordu. İstanbul'un dar sokaklarında her yangına koşuyorlardı. Bu arada çok insan ölüyordu. Her toplumda, rahatsız edici ve tehlikeli olabilen, kamu düzenine uymayan üyeler vardır. Rum toplumun yaşadığı esaret koşulları altında bunlar gerçekten tehlikeli oluyordu. Herhangi bir Rum serserinin sorumluluğu hemen Rum toplumuna yükleniyordu.

Cemaatimiz bu ciddi tehlikenin önüne geçmek için komünler kurmuştu. Bu serseriler komünlerde kendi seçmiş oldukları bir reisin egemenliği altında yaşıyorlardı; ama uslu durmaları için, onları rahatlatan ve aynı zamanda onlara gelir sağlayan yasal bir meşgaleleri olmalıydı.

Özel itfaiyenin tulumba birliğine katılmak bu sorunu çözüyordu. Bu birlik teorik olarak kendi mahallesinin yangınlarıyla ilgilenmeliydi, ama İstanbul'un en ücra köşelerine kadar gidiyorlardı.

Komündekiler aslında sadece itfaiyecilikle uğraşmıyorlardı. Yazlığa gidenlerin eşyalarını yükleyip, indirip bindirerek, taşınmalara yardımcı olarak ufak tefek bazı hizmetleri yerine getiriyorlardı. Ama komün üyelerinin asıl mesleği tulumbacılıktı. Zamanla tulumbacı sözcüğü, serseri anlamında da kullanılmaya başlandı. Komün toplum tarafından da kabul edilmişti. Karnavalda tulumbayı taşıyarak ve komik kılıklara girerek mahalle sokaklarında dolaşıyorlardı: Omuzlarında yatay olarak taşıdıkları sırtlara tulumba yerine ölü bir fare asarlardı. Bütün birlik sınıkların etrafında dans ederdi.

YÜRÜYÜŞ

Tulumbanın komünden uzak bir yerdeki evi kurtarmak ve korku içinde olan sahibinden emeğinin karşılığını almak için yangın yerine doğru gitmesi de görülmeye değerdi.

Önden yalınayak koşan tulumbacı, yangın seyretmeye üşüşen meraklıların kapadığı dar yolu açar, bir yandan da meraklıların sorularını yanıtlardı. Üzerinde sadece bir don bulunur ve belindeki kırmızı kuşak tulumbacıların habercisi olduğunu gösterirdi. O geçerken meraklılar biraz geriye çekilir, böylece arkadan gelen tulumbayla başıbozuk ordusuna yol açılmış olurdu. Arkadan, arada sırada ata da binen komünün reisi gelirdi. Tulumbayı, sadece bir don giymiş yalınayak dört delikanlı taşırdı. En arkadan aynı giysilerle koşan diğerleri hortumları, kovaları, kazmaları ve tulumbanın diğer gerekli araçlarını taşırlardı.

Tulumbacılar birçok engeli aştıktan sonra kan, ter içinde yangın yerine varıyorlardı. Artık diğer mahallelerden gelen tulumbacılarla karşılaşmaya hazırdılar. Bazıları ev sahipleriyle pazarlıklara başlamıştı bile. İlk gelenler sonradan gelenlerin sularının olmadığını ve bu yüzden pazarlığa katılamayacaklarını söylerlerdi. Bütün bu, bazen kanlı bıçaklı da olabilen tartışmalardan sonra, eğer hâlâ kül olmamışsa yanmakta olan evi ıslatmaya başlarlardı. Bu iş su tükeninceye kadar devam ederdi...

Olup bitenler gerçekten seyirlikti ve yabancılar da zevkle izlerlerdi. Ama toplanan yirmi kadar tulumbacı nadiren bir evi kurtarabiliyordu, genellikle mahalleyi kül içinde bırakarak gidiyorlardı.

MAHALLEMİZDEKİ MUCİZE

1917'de, savaş sırasında Fatih'teki Türk mahallelerinde bir hafta süren büyük bir yangın çıkmıştı. Yangın devam ederken Antifoniti ve Muhlio için endişe edilmeye başlandı. Tam o esnada kiliselerimizin başkanları kilise simgelerini sokaklarda dolaştırmaya başladı. Yangın mucizevi bir şekilde sona erdi, hem de birçok Türk mahallesini yaktıktan sonra, tam da Rumların mahallesinde. Tabii hemen dindarlar bunu Muhlotissa Meryem Ana'ya bağladılar. Babam da onlar gibi düşünüyordu. Bu yüzden gene aramızda anlaşmazlık çıkmıştı. Babamın dinsiz teorilerimi affetmeyen hidde-tinden beni kurtarmak için annem araya girmişti.

Duyduklarıma göre 1877'de bütün Fener yanmıştı. (O sıralarda müminlerin günahları çok olduğundan Meryem Ana bu işe karışmamıştı.) O feci yangından sonra bütün evler kâgir olarak yeniden yapıldı.

İSTANBUL'UN BÜYÜK YANGINLARI

Bizanslılar 30 büyük yangından söz ediyor:

29 Mayıs 1453'te Blaherna Sarayı yangını.

Kasım 1775'te Stavrodromi'de [Beyoğlu] ilk büyük yangın.

1831, 1853 ve 1870'te Stavrodromi'de yangınlar.

Şubat 1877'de Fener'de büyük yangın.

1916'da Galata'da (Cihangir) yangın.

1917'de Fatih'te büyük yangın.

17 Ocak 1929'da Tatavla'da (Kurtuluş) yangın.

HAMAM

Anlaşılan Müslümanlara göre oğlan çocukları 7 yaşında erginleşiyor, yani kadınlara ilgi duymaya başlıyorlar. Buna karşılık, kadınlar da 7 yaşlarını tamamlayan oğlan çocuklarına ilgi duyabiliyorlar. 7 yaşımı bitirdiğimde anemle gittiğim hamamdan beni attılar. Bu yaştaki çocuğun kadınlarla birlikte yıkanması doğru değilmiş! Bu yüzden babamla erkekler hamamına gitmeye başladım. Bu hamamda ilgi çekici hiçbir şey bulamadım. Bunun için de, burada İstanbul'un hamamları konusunda anlattıklarım, kovulmadan evvel, özellikle Fener'deki Tahta Minare hanımlar hamamından izlenimlerimdir.

HAMAMA HAZIRLIK

– Kale Efimitsa! Cuma günü de geçti, hâlâ hamama gidemedik. Ne yapacaksan yap, toparlan. Büyükanneyi de hazırla, ben de araba çağırtaım. Hamama gidelim, artık daha fazla bekleyemem.

Efimitsa korkar, hemen mutfaktan çıkıp, büyükanneyi bu büyük se-rüvene (psikolojik olarak) hazırlamaya başlardı. Ev hayatındaki en önemli değişiklikti bu. Sonra, elbise denklelerini hazırlama işlerine geçilir: bornoz-lar, peçeteler, sabunlanma bezleri, temiz çamaşırlar, hamam sedirine seri-lecek örtüler... (Kale, bir şey sermeden herkesin oturduğu yere nasıl oturu-lur? Orada kimin ne hastalığı olduğunu bilemezsin!)

Yemek sepetine sıra gelince işler karıştırdı.

– Amalia, delirdin mi? Hamama köftesiz, dolmasız, çirozsuz gidilir mi? Âlem ne der sonra?

Neyse, kararlar verilir ve hazırlıklar devam ederdi.

– Bana bak, gene bir şey unutmayasın! Hatırlıyor musun geçen sefer ince tarağı unuttun, o kemikten dediğimiz. Vikto’nun saçları bir tek onla temizleniyor...

Böyle konuşmalarla hazırlıklar sürer, nihayet arabaya binme anı gelince herkes derin bir iç çekerti. Serüvenin ilk aşaması bitmişti.

ARABA SEFASI

Hamam, Muhlio’daki semtimizin iki adım ilerisindeydi, ama mesafe kısa olmasına rağmen, hem büyükanneyi götürebilmek hem de orada geçireceğimiz altı saat boyunca rahat edebilmek için yanımıza aldığımız eşyalar için bir araba gerekiyordu.

Taşa döşenmiş yol çok bozuk olduğundan aslında araba yolculuğu hiç de kolay değildi. Taşlar Antifoniti’den gelen sel sularıyla yerlerinden sökülüyor, araba da adamakıllı sarsılıyordu. Efimitsa teyzem, arabacının yanında böbürlenerek oturduğum yerden düşeceğimden, büyükannenin belinin incineceğinden veya farkına varmadan arabadan bir dengin sokağa fırlayacağından korkuyordu. Bereket versin ki Eflak Saray’dan sonra yol dik-dörtgen taşlarla düzgünleşiyor ve hamama kadar böyle devam ediyordu.

Hamamın kapısında arabacı anlaşılmış olduğumuz bir çeyreği, yani beş kuruşu alır ve eğilerek teşekkür ederdi. Ardından da “Hayırlar olsun” der ve dönüş için kaçta gelmesi gerektiğini sorardı.

YERLEŞME

Arabacı, büyükannenin ve denklemin arabadan indirilmesine yardım ederdi. Hamam anası, Rumlar için ayrılan yere rahatça yerleşmemiz için yardımcısıyla birlikte elinden geleni yapardı. Bakkalın çırağıyla haber yolladığımız için hamamda yerimiz ayrılmış olurdu.

Altın işlemeli ve püsküllü sedire kendi çarşafımızı örterdik. Denkleri yere koymaz, sepetlerin üstüne koyardık. Her şeyin temizliğinden şüphelenirdik.

Hamamın her şeyini ayarlayan hamam anası Türktü, yardımcısı da Musevi. Ana, hamam sahibi erkek olduğundan buraya giremezdi.

SOYUNMA

Artık aile hamama girmek için soyunmaya hazırды. Annem son anda diğer köşelerdeki, Musevilere ve Ermenilere ayrılmış sedirlere bir göz atardı. (Türkler üst katta soyunurdu).

Ah Museviler! Karar verir vermez, denklerini almadan hamama gelirlerdi. Gelirken de temiz çamaşırlarını kirlilerin üstüne giyerler, yıkandıktan sonra da tersini yaparlardı. Evde de kirli çamaşırları sepete atıp temiz çamaşırlarla kalırlardı.

Bir de Karamanlı hanımlar vardı, Anadolu'dan gelenler. Onlar da bizim köşemizde soyunurdu. Üstlerinden neler neler çıkarıyorlardı... Hele de dağlık kısımdan gelenler. Bu kadar giysiyle patlamaz mıydı insan?

YIKANMA

Ailemize ayrılmış kurnayı ve etrafını kaynar sularla yıkadıktan sonra taslarımız, bezlerimiz ve Midilli Adası'ndan gelen sabunlarımızla oraya yerleştirdik. Yikanma faslı başlardı.

Sabunlamaya baştan başlanır ve vücuda sonra geçilirdi. Baş en az dört kez sabunlanırdı, vücut da en az üç kez.

Durulanma işi, taslarla dökülen bol suyla yapılırdı, o zamanlar duş yoktu. Suların ısısı gittikçe azaltılıyordu ama son su gene de sıcaktı.

– Nasıl yani? Son su soğuk mu olsun? Kendimizi üşütmek niyetinde değiliz.

KÖPEKTAŞI

“Köpektaşı” hamamın önemli bir parçasıydı. Hamamın esas odasının ortasında, yuvarlak pencereli kubbenin altında köpektaşı vardı. Çok sıcak olan bu taşın üzerinde yatanlar derileri soyulurcasına terlerlerdi.

Biz İstanbullu Rumlar bu taşla yatmadığımızdan yikanma faslında yazmadım. Bizimkiler vücutlarını havluyla hafifçe ovarlardı. Türkçe bilmediğimiz için yaptığımız bir hatayı yıllar sonra anladım. Bizim köpektaşı dediğimiz aslında göbektaşıymış. Bunu Atina'da Türkçe bilenlerden öğrendim.

Doğrusunu öğrenme rağmen ben yanlış adı kullanmaya devam edeceğim. İstanbul'da kullandığımız ad buydu ne de olsa.

Yıkınma faslı bitip giyinildikten ve her şey toparlandıktan sonra yemek faslına geçilirdi. Asıl eğlence ve bütün bu çalışmalarını gerektiren hazırlıkların karşılığı buydu.

Bütün yemekler çıkarılır (köfteler, yalancı dolmalar ve çirozlar...), etraftakilerle anaya ve yardımcısına da ikram edilirdi. Ev hanımının yemek becerisi ve evin reisinin cömertliği bu ikramlarla kanıtlanırdı. Cevizli sucuk, pestil ve pastırmalardan aile reisinin eli açık biri olduğu anlaşıldı.

Arkasından kuru çerezler ve sıcak limonata çıkarılır, hamam anasından satın alınan susam helvası yenirdi.

Evde kimse alkol kullanmazdı, mahalle bakkallarındaki gazozlar da kötü yapılmıştı veya kolay bulunmazdı.

Gramofonlar hamama gelecek kadar yaygınlaşmamıştı.

Türk hanımlar hamamda sigara içip boyanırlardı.

Dönüş

Arabacı tam saatinde gelirdi. Onu her hafta çağıran büyükanneye hacı hanım derdi.

Dönüş biraz monoton olurdu. Bizimkiler yorgun, mahalle de seyrek havagazı fenerleriyle yetersiz biçimde aydınlatıldığından karanlıktı.

Mahallemize varınca işler değişir, komşuların kıskanç tebrikleri başlardı.

– Sıhhatler olsun! Sağlıkla tekrarını yaşayın!

– Teşekkürler! Size de!

Bazen, sabahki gidişimizi fark etmeyen dedikoducu komşulardan biri, geldiğimizi görünce şaşırırdı.

– Kale, Kona Hacidena (hacı hanım) gene hamamdan mı dönüyor? Kaç gün geçti, daha geçen gün gitmişti! Ne gerek var? Kale her gün hama mı gidecek? Aman Tanrım! Yapılan masrafa acımıyor mu!

Bunlar tabii gizlice söyleniyordu. Açık açık söylenmesine büyükanne'nin saygınlığı izin vermiyordu. Görünüşte dedikoducular şöyle diyorlardı:

– Kona Hacidena hoş geldi. Sıhhatler olsun, sıhhatler olsun!

Doğrusu herkes hamam sefası yapamazdı. Para ve çaba gerektirirdi. Bu yüzden komşuların çoğu çamaşır leğeninin içinde yıkanır. Çok iyi tanıdığımız bir hanım, kocaman üvey oğullarını bile leğende yıkardı.

[...]

ÇAMAŞIR

Ünlü *Satan* mecmuası çamaşır dramı hakkında bir şiir yazmıştı. Sözlerini tam hatırlamıyorum ama anlamını unutmadım. Evimizde bu dramı devamlı yaşırdık.

Çamaşırı asmak, toplamak, ütölemek ve dolaplara kaldırmak... Bütün bunlar oluncaya kadar öteki çamaşır günü gelirdi. Evlerde çamaşır yıkamak tam bir eziyetti.

Önce Efimitsa teyzem gerekli işareti verirdi.

– Amalia, biliyor musun, Tavan arasındaki yüklük kirli çamaşırlarla dolmuş. İçine artık başka bir şey koyamayız, çamaşırları yıkayıp yer açmalıyız. Geçen çamaşır Panayia¹³ gününden evveldi, bir ayı geçti bile...

– Mavromati'nin Eleni'si ve Kiria Katingo bakalım ne gün gelebilirler... Çamaşırlar çok, biri yıkayamaz. İkisinin birden iki gün gelmeleri gerekiyor, perşembe ve cuma, bakalım hele.

Bunu devamlı duyardım, hiçbir zaman tek bir çamaşırcı getirmediler.

Efimitsa, çamaşırla ilgili sorunları sayıp dökmeye devam ediyordu.

– Sarnıçta yeterli su var ama sabunlar iyi değil. Konstantinos'un Mıdilli'den getirdiği sabun kurumuyor. Daha kolay kuruyan bir sabun bulması gerekiyor...

Sonunda annemin onayıyla (evli olduğu için son söz onundu) karar alınır ve büyük güne gelinceye kadar devamlı bir hareket başlardı.

Bir gün önceden kirli çamaşırları indirirdik. Ben de yardım ederdim. Küçük kardeşimi adam yerine koymuyorduk. O bir sokak delisiydi, evde hiç durmazdı.

Tavan arasından bodruma kadar dört kat merdiven vardı. Çamaşırları indirmek o kadar zor değildi, çünkü kuruyken hafiftiler; ama yıkandık-

13 15 Ağustos –ed.n.

tan sonra yukarı çıkartmak bir meseleydi. Çamaşırcılar bu işe karışmazdı. Bu işi hizmetçinin yardımıyla bizimkiler yapardı.

ÇAMAŞIRDAN EVVEL VE SONRA

Çamaşır gününün başka sorunları da vardı. Zehir gibi soğuğu içeri çeken bacanın altındaki kazanın altı yakılmalıydı. Sarnıçtan kovayla su çekilmeliydi. Bodrumdaki yüklükten tahta çamaşır tekneleri çıkartılıp yerlerine konmalıydı. Kadınlar zaman kaybetmesin diye her şey hazır olmalıydı. Bütün bunlarla Efimitsa teyzem ilgilenirdi. Bizler hiç umursamıyorduk.

– Biliyor musun, bütün gece gözümü kırpmadım. Zili duymak için bekliyordum. Kış günü kadınlar gelip sokakta beklemesinler.

Çamaşırcılar gelince her şey hazır olduğundan hemen çamaşıra başlıyorlardı. Tekneler yan yana olduğundan çamaşırı yıkarken dedikodularını da yapıyorlardı.

Çamaşırlar yıkanıp yukarıya taşındıktan sonra hava güzel olunca taraçada asılmaları gerekiyordu. Kötü havada tavan arasına asılırlardı.

İçerde veya dışarıda yersizlikten çamaşırlar azar azar kurutulurdu.

Sonunda ütü kalıyordu ki, haftalar sürebiliyordu.

Çamaşırdan sonra pırl pırl olan giysiler çekilen zahmetleri unutturdu. Artık bir sonraki çamaşır gününün ilanını beklerdik.

MUTFAK VE BESLENME

Ünlü İstanbul mutfağı, İstanbul Rumları arasında bile o kadar alışılmış değildir. Aslında bu anlaşılabilir bir şey, Boğaz'ı geçen hemen İstanbullu unvanını alıyor. Diğer yandan, bir yerin yemeklerini birkaç ayda öğrenemezsiniz. Yemek yapmak bir gelenektir, aynı millettense dahi yeni bir gruba veya kişiye geçmesi için zaman ve uygun koşullar da gerektirir. Bunu çocukken İstanbul'un başka semtlerine misafirliğe gittiğimiz zaman anlamıştım. İstanbullu, eğitim görmüş insanlardı gittiklerimiz.

Bu evlerdeki yemekler bizim evin yemekleri gibi lezzetli değildi. Bu size normal gelebilir; herkes annesinin yemeklerini beğenir, bunlara alışmıştır. Ama öyle değil, arada büyük bir fark vardı.

Evimizde yemekler niçin bu kadar güzel yapılırdı?

Herhalde bunda İstanbul yöntemlerinden başka dedemin mesleğinin de etkisi vardı. Fener'deki manastırın "azizlerin" isteklerini karşılaması gerekiyordu. Buraya arada sırada iyi yemesini bilen Kudüs patrikleri de gelirdi. Dedem işinde kaliteli aşçılar kullanırdı. Herhalde bu kalite evimizin mutfağını da etkilemişti.

Evimizin mutfağı İstanbul mutfağının mı yoksa manastırın yüksek aşçılığının mı etkisinde kalmıştı? Bunu yanıtlamak zor, ama gene de ben gerçek İstanbul mutfağı olduğuna inanıyorum. Bazıları İstanbul mutfağını Türk mutfağı sanırlar: Yanlış. Söz konusu olan, Bizans mutfağıdır.

Tarihte de bahsedildiği gibi, Türkler Bizanslılarla yaptıkları her savaşta sonra barış anlaşmasını imzalarken, şartlardan biri sultana 50 aşçı ve 100 yamak vermektir.

YEMEK YAPMAK

Burada İstanbul'un yemek pişirme tekniği konusunda yazacak değilim, zaten bu konuyu pek bilmem. Hatırladığım birkaç şeyi eklemek isterim, o kadar.

İstanbul'da benim zamanımda bulunan seçkin malzemenin yemeklerin kalitesinde rolü vardı herhalde. Vişne, gül, sakızlı çevirme reçelleri ünlüydü. Bunlar kahveyle birlikte misafirlere ikram edilirdi. Son yıllarda bu ikramlara kötü bir alışkanlık olarak rakı da eklenmişti.

Yılbaşı ve Paskalyada çörekler yapardık. Ayrıca sokaklarda kocaman tablalarıyla muhallebi ve tavukgöğsü gibi tatlıları satanlar da vardı. Ünlü yalancı dolmaları da unutmamalıyım. İstanbul'un yemeklerinden konuşunca insan nereden başlayacağını ve nerede bitireceğini bilemiyor...

EVİMİZDE NASIL BESLENİRDİK?

Bütün bu zengin yemek çeşitlerine rağmen, evimizde çok basit beslenirdik. Belki de ailemiz sağlığını buna borçluydu. Tipik bir günün öğünleri şöyleydi:

Sabahları süt ve peynir eklemek, çok seyrek olarak da tereyağı. Öğlenleri tek çeşit yemek, salata ya da lakerda, pastırma gibi ordoövrler.

Öğleden sonra sırf çocuklar için bir tatlı, peynir ekmek ve benzerleri. Akşamlar yeniden ısıtılmış olarak öğleyin yediğimiz yemek ve ordövrler.

Misafir geldiği zaman bir tatlı da ikram edilirdi. O zaman biz de bir kaşık yerdik. Paskalyada çörekler yapılır ve özel yemek olarak tavuk pişirilirdi. Yılbaşında bunlara pideler ve kuru çerezler eklenirdi.

– Hadi bir tabak daha ye.

Böylece bıkdırınız. Çok çeşit olsa, aç olmasanız bile denemek için her şeyden tadarsınız. Sonuçta fazla yer ve şişmanlarsınız.

Ama günün yemeği daima iyi pişirilmiş ve lezzetli olurdu. Genellikle zeytinyağlı yemekler yapılırdı. Trakya ve Anadolu zeytinlerden yapılan zeytinyağı çok lezzetli ve besleyiciydi. Tereyağını ender kullanırdık.

FENER'DE EĞLENCE

Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarından önceki eğlenceleri anlatamayacağım. Bunun iki nedeni var.

Birincisi, etrafımda ne olup bittiğini anlamaya başladığım zaman savaşlar da başlamıştı ve o ortamda pek eğlence kalmamıştı.

İkincisi, Fener'de zaten pek eğlence yoktu. Türklerin baskısından başka patrikhanenin siyah cüppelileri de havayı karartırdı. Ayrıca Pera'nın rekabeti vardı; gençler hep oraya gider, biz Fener'de yaşlılarla kalırdık.

Ama yine de yetiştiğim bazı eğlencelerden söz edeyim.

FENER EĞLENİYOR

1890-1910 yılları arasında Fener'de akşamcılık ve gece eğlenceleri doruktaymış. Kuran'ın izin verdiği Karagöz ve Fasulis¹⁴ de eğlencelerde yerini alırdı. Gece eğlenceleri yemekten sonra en fazla üç ailenin bir araya gelmesiyle yapılan toplantılardı. Bu toplantılarda havadan sudan konuşulur ve bazen de sıkıntı basardı. Eğer kış ayarındaysak odun kömürü yanan mangallar ve sobalar harıl harıl yanardı. Fenerin dar evlerinde şömine yoktu.

O yıllarda kâğıt oynanmazdı. Kâğıt oynanan bazı evler de toplumdan dışlanmışlardı.

14 Kukla oyununda baş komik karakter –ed.n.

Gece eğlencelerinde azla yetinen bu topluluğun en büyük zevki ateşte kestane pişirmektir. Seyyar satıcılardan kestane kebabı almazdık ama arada sırada leblebi ya da patlamış cin mısırı alırdık.

Gece boyunca, ikide bir dolaşan bekçinin sopası duyulurdu; arada sırada da “Yangın var!” sesi.

AKŞAMCILIK

Gece eğlenceleri, özellikle çarşıda çalışan ve erken kalkmak zorunda olanlar için pek uygun değildi. Bu insanlar için akşamcılık daha uygundu. Öğleden sonra mezeler masalara dizilerek rakı içilirdi. Mezelerin en başında pastırma, yalancı dolma, lakerda ve diğer deniz mahsulleri gelirdi.

Ama bunlar da büyük bayramların arifesinde oluyordu. Diğer günler hiçbir erkek evine erken dönmezdi.

Eğlencelere kadınların katılması normal karşılanırdı. 1930’da Yunanistan’da taşrada zengin bir evde kadınların aynı masada oturmamasına çok şaşırmıştım. Kadınlar sadece başka masada değil, başka odada oturtulmuştu.

CUMA TOPLANATILARI

1890-1900 yılları arasında Fener Rum Lisesi’nin çevresinde daha yüksek düzeyli bir topluluk oluşmuştu. Bu toplulukta İoakimion Lisesi’nden bir öğretmen de vardı. Fener Rum Lisesi’nin ünlü öğretmeni Andreas Spatari topluluğun merkezini oluşturuyor ve herkesin ilgisini çekiyordu. Toplantılar katılanların evlerinde cuma günleri sırayla yapılırdı.

YUNAN FİLOLOJİ DERNEĞİ

19. ve 20. asrın başlarında İstanbul’un entelektüel hayatının başında şüphesiz Pera’daki Yunan Filoloji Derneği bulunuyordu. Bu dernek Yunan nüfusunun gelişmesinin muhteşem bir göstergesiydi ve milletlerin kaderlerine olan güvenlerini gösteriyordu.

Ben şahsen derneğe pek gidemedim. O sıralarda yaşam koşulları zordu. Derneğin Fener’den uzaklığı da benim yaşında bir çocuk için çok fazlaydı. Bu ünlü derneğin olağanüstü faaliyeti ve çalışkanlığı Tatiana Stavru’nun incelemesinde harika bir şekilde anlatılmıştır (“Pera’daki Yunan Filoloji Derneği”, Atina, 1967).

Şüphesiz, derneğin ünü bütün Avrupa'ya da yayılmıştı. Örneğin E. Schlیمان ile yazışmaları vardı. Türk makamları bile onu tanıyordu. Yüksek rütbeli Türkler bu derneği ziyaret ederdi. Başkan Zoiros Paşa'ya da Türk unvanları verilmişti.

Yunan Filoloji Derneği'nin tam adı Elinikos Filoloyikos Siloğos Konstantinopoleos'tur. 1861'de Beyoğlu'nda Rumlar tarafından kuruldu. Derneğin oluşumuyla ilgili düşünceler o sırada Mekteb-i Tıbbiye hocalarından ve saray hekimlerinden olan Spiridon Mavroyeni Paşa'nın evinde yapılan toplantılarda gelişti. Bu toplantılara tanınmış hekim ve edebiyatçı İroklis Vasiadis, Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Ksenofon Zoğrafos, K. Kaliadis, avukat Yiannis Zoğrafos ve hekim Aleksandros Zoiros Paşa gibi zamanın entelektüelleri katılırdı. 17 Nisan 1861'de gerçekleştirilen ve 20 Rum aydınının katıldığı toplantıda derneğin amacı okuryazarlığın yayılması, bilim ve edebiyatın gelişmesi olarak belirlenmişti. Dernek Anadolu'daki köy ve kasabalarda okul seferberliği başlattı, okullara kitap ve araç gereç yolladı. 1870 Beyoğlu yangınından sonra faaliyetlerini Galatasaray'da Siloğos Sokağı'nda kendi binasında sürdürmeye başladı. Dernek zamanla çok değerli bir kütüphane oluşturdu. 1922-1923'te kitaplığında 28.000 kitap ve 183 değerli elyazması vardı. Cumhuriyetin ilanından sonra kapatılan derneğin arşivi ve kitaplığı Ankara'ya gönderildi.

FENER'DEKİ RUM DERNEĞİ MNİMOSİNİ

Bu derneğin 1870'lerden sonra sözü ediliyor; belki daha eskiden de vardı. Atina'da yenisinden canlandırmaya çalışıyorlar (Mnimosini, Ta-

YUNAN FİLOLOJİ DERNEĞİ

Tam adı Elinikos

Filoloyikos Siloğos

Konstantinopoleos'tur.

1861'de Beyoğlu'nda Rumlar tarafından kuruldu.

Derneğin oluşumuyla ilgili düşünceler o sırada Mekteb-i

Tıbbiye hocalarından ve saray hekimlerinden olan

Spiridon Mavroyeni

Paşa'nın evinde yapılan

toplantılarda gelişti. Bu

toplantılara tanınmış hekim ve edebiyatçı İroklis

Vasiadis, Mekteb-i Tıbbiye

hocalarından Ksenofon

Zoğrafos, K. Kaliadis, avukat

Yiannis Zoğrafos ve hekim

Aleksandros Zoiros Paşa

gibi entelektüeller katılırdı.

Dernek okuryazarlığın

yayılması, bilim ve edebiyatın gelişmesini

amaçlıyordu. Dernek

Anadolu'daki köy ve kasabalarda okul seferberliği

başlattı, okullara kitap ve

araç gereç yolladı. 1870

Beyoğlu yangınından sonra

Galatasaray'da Siloğos

Sokağı'ndaki kendi binasına

taşındı. 1922-1923'te kitaplığında 28.000 kitap ve 183

değerli elyazması vardı.

Cumhuriyetin ilanından

sonra kapatılan derneğin

arşivi ve kitaplığı Ankara'ya

gönderildi.

rih ve Halk Bilimler araştırma Derneği, Başkanı Stavros Mavromatis, Stadiu 3).

Mnimosini Derneği Fener'deki Kıl Burnu Gazinosu'na yerleşmişti. 1918'de Atina'dan gelen bazı toplulukların ve Hrisomallis gibi sanatçıların gösterilerini burada izlemiştim.

DiĞER KÜLTÜR DERNEKLERİ

Yine Tatiana Stavru'nun kitabına göre Türkiye ve İstanbul'daki Rum cemaatlerinin kültürel gereksinimleri için kurulan, Tatavla'daki Müzikseverler Derneği ile Blaga'daki Bilgi Meraklıları Derneği gibi başka dernekler de vardı.

Stavru, Türkiye'de, Yunan Filoloji Derneği'nin desteği ile oluşan 82 dernek sayıyor.

GAZETELER VE DERGİLER

İstanbul'da 1920'li yıllarda yayınlanan bazı günlük gazeteleri hatırlıyorum.

Sabah çıkanlar:

Spanudi'nin *Proodos*'u (İlerleme), Kaloteo'nun *Proia*'sı (Sabah), Vutira'nın *Neologos*'u (Yeni Söz)

Öğleden sonra çıkanlar:

Ünlü köşe yazarı Terpandra'nın yazdığı *Tahidromos* (Posta), *Hronos* (Zaman)

Çocuk bölümü de olan *Ap'ola* (Her Şeyden), Patrikhanenin yayınladığı *Ekklesiastiki Alithia* (Kilise Gerçeği)

Makridi Mefistofeli'nin yıllık mizah ajandası ile *Ano-Kato* (Alt-Üst), *Gato* (Kedi) ve *Vourdoula* (Kırbaç) adlı haftalık mizah dergilerini de saymalıyım. *Vourdoula* dergisinin sahipleri Atina'ya sığındıklarında da mizah dergisini çıkardılar. Hoşgörülü sultanlar zamanında bile gazetecilik Türkiye'de zor bir meslekti. Sansürün kuşkuculuğunu vurgulayan bir örnek vereyim: Sansürcü, kimya kitabında gördüğü "H₂O"nun "II. Abdülhamid ortadan kaldırılsın" anlamına geldiğini sanarak kitabı yasaklamıştı.

İstanbul'dan Atina'ya giden ve başarı sağlayan gazetecilerimizin en ünlüsü FOKO (Fokiona Dimitriadis) karikatür dalında uluslararası birincilik kazandı. Pavlos Paleologos da köşe yazarlığında çok başarılıydı.

YILBAŞI ŞARKILARI

İstanbul'da şarkı söyleyen çocuklar otuz santimlik göbeği ve uzun bir sapı olan darbuka kullanırlardı. Dibine deri gerilen bu aleti yatay bir şekilde boyunlarına asarak iki elin parmaklarıyla çalıyorlardı.

Küçük ve büyük şarkıcılar darbukayla kapı kapı dolaşıp izin almadan şarkı söylerlerdi. Bitirince de bir ücret beklerler, ücret gecikince bir, iki veya üç kez şarkıyı tekrar ederler, bu ısrarlarını ev sahibini ve ailesini överek sürdürürlerdi:

Geldiğimiz evde,
Taş çatlamasın.
Ev sahibi de
Bin yıl yaşasın!

Sana beyim,
Koca gemi yakıştır.
İplerini de
Altın kaplamalısın.

Ama bütün bu sözlere rağmen ev sahibi yumuşamayınca, gitmeden önce bir güzel söverlerdi:

Sana beyim,
Torba ve baston gerekiyor.
Köpekler ve on beş kurt
Seni çekiversin.

Bu şarkıcıların hepsi en alt sınıftan geliyordu. Varlıklı hiçbir aile çocuğunu giydirip süsleyip şarkı söylemeye kapı önlerine göndermezdi.

Namus cinayetleri ve buna benzer dramlar Fener'de ve genellikle İstanbul'da yaşanmazdı. Kadınlarımız mahallenin kontrolü altında sağlam duruyorlardı.

Tabii feminist sayılabilecek şarkılar da duyulurdu.

Ben oy kullanan ve sigara içen
Yeni kadını.

Her birimiz on kişiye bedel,
Erkekler umurumda değil.
Kombinezonlar, korseler, çıt çıtlar istemem.
Eski zaman ev kadını değilim.
Danslar ve bebekler,
Şapka ve tüller aşağıya.

19. yüzyıla doğru Andreas Sigros İstanbul'un Rum kadınlarının, zengin olmadıkları halde, kadın işi sayılan işlerde çalışmaktan kaçındıklarını yazıyor.

Söz açılmışken, Türkiye'de kadınlar 1930'da belediye seçimlerinde, 1934'te de genel seçimlerde oy hakkı kazandılar. Bizde ise bu hakkı 1955'te aldılar: Geri kalmış Türkiye'den epey sonra!

ULAŞIM

Bir karşılaştırma yaptığımda İstanbul'un 1920 yılındaki ulaşımının Atina'nın 1987 yılındaki ulaşımından üstün olduğunu görmeseydim, bu konuda hiç yazmazdım.

İstanbul'un ayrıcalıklı topografik durumu (boydan boya geçen Haliç, Boğaz ve Marmara Denizi) sahil gemiciliğiyle kolay bir iç ulaşım sağlamıştır.

İki tren yolu Marmara Denizi'nin iki sahildeki ulaşımı tamamlıyordu. Bir de Galata tüneli ve tramvaylar vardı.

ARABALAR VE SEDYELER

Kişisel nakil aracı olarak iki atlı arabalar vardı. Yokuşlar ve bozuk yollar tek atlı araba kullanımına uygun değildi, onları sadece adalarda görürdük. Arabalar genellikle kapalıydı, tekerlekleri ancak 1912 yılından sonra lastikle kaplandı. Ondan evvel demir kaplı tekerleklerin sağır edici gürültüsü çok rahatsız ediciydi.

Çok küçükken amcam beni bir yere sedyeyle götürmüştü. Tahtadan yapılmış, cam pencereleri olan bu kutuda iki kişilik yer vardı. Sedyeyi biri önde diğeri arkada iki hamal taşıyordu. Kutu iki yatay lataya bağlıydı, latalar da iki deri kayışla hamalların omuzlarına asılıyordu.

[...]

ULAŞIMDA KALİTE VE ÜCRET

Sultanlar zamanında ulaşım kusursuzdu. Vapurlar yepyeni, bakımlı ve tertemiz, seferler sıkı. Yepyeni tramvaylarda birinci ve ikinci mevki vardı. Daha ciddi, bizde olmayan bir şeye de rastlanıyordu: Sorumlu personel. Sadece biletleri değil, biletçi ve şoförleri de denetleyen kontrolörler vardı. Personel bizimkiler gibi küstahlık yapamazdı.

İstanbul'da bu kusursuzluğu biletlerin pahalılığı sağlıyordu. Bilet fiyatları Atina biletlerinin üç beş katıydı.

Sultanın oya ihtiyacı yoktu. Masrafı genel bütçeye yüklemekten yolculardan alıyordu.

Tramvaylarda önü ve arkayı ayıran bir bölme vardı. Ön bölümde hanımlarla birlikte sadece şoför ve biletçi bulunabilirdi. Bu bölme hareket edebilen bir perdeyle oluşturulmuştu.

Jön Türkler gelinceye kadar İstanbul'da elektrik kullanılmıyordu. Bu yüzden tramvayları katırlar çekerdi. Şişli yolu için 5 veya 6 katır kullanılırdı.

TİCARET

Istanbul her zaman büyük bir ticaret merkeziydi. Bunu hem coğrafi konumu sayesinde, hem de iki önemli imparatorluğun başkenti oluşuyla sağlamıştı.

Bu yüzden hem tüccarlarda, hem mallarda büyük bir çeşitlilik hüküm sürüyordu. Dediklerine göre Andreas Sigros zamanında toptan ticaret Rumların elindeydi. Bu benim zamanımda da geçerliydi.

Ama ben burada bu büyük ticaretten, hatta babamın ailesinin Sakız Adası ve Akdeniz'den yaptığı narenciye ithalatından ya da küçük tüccarlardan, bakkallardan söz etmek istemiyorum. Burada asıl ilginç olan, Rum semtlerden sık sık geçen seyyar satıcıların varlığı ile dükkânlarda değişik millet ve dinlerden insanların yaptığı küçük perakende ticarettir.

Özellikle seyyar satıcılar ve hizmet verenler, yani tenekeçiler, oduncular, hallaçlar semtimize renk katıyordu. Üstelik günümüzün sinir bozucu ve sağır edici araçlarını kullanmıyorlardı.

KÜÇÜK SATICININ ARAÇ GEREÇLERİ

Daha çok, küçük satıcının mesleğini uygulamaya yarayan semer, küfe, sırtık, tabla, sırt dolabı gibi araç gereçlerin üzerinde duracağım. Tabii bu satıcılarla ilgili ilginç bilgiler, beklenmedik derecede eğitici ve eğlenceli küçük hikâyeler de anlatacağım. Burada yapamayacağım tek şey, bu küçük ticaretin görüntüsünü her şeyiyle tamamlamaktır. Konu o kadar geniş ki bunu yapmak için bir değil iki kitap gerekirdi.

Zorunlu olarak sadece bazılarını aktaracağım, diğerleri için Allah kerim...

KÜÇÜK TİCARET VE YAŞAM

İstanbul'un Rum semtlerinde yaşam sakin ve durgun görünmesine rağmen çok hareketliydi. Meslek sahipleri, seyyar satıcılar, hizmetlerini bildirerek bildiren seyyar ustalar, ada veya Boğaz'a yaz için taşınmayı sağlayan nakliyeciler, tezgâh sahibi satıcılar, siparişleri almak için mahalleye çıkraklarını yollayan büyük ve küçük dükkân sahipleri... Bütün bunlar topluma ha-

yat ve bir güven duygusu veriyordu. Türk tehlikesi ve komplo korkusuyla kaygılanan Rumların ruhunu biraz olsun rahatlatıyordu.

Bununla ilgili olarak büyükannemin köşesinde mırıldandığı bir şarkı aklıma geliyor. Ancak tütün tüccarlarına değinen mısraları hatırlıyorum. Bu şarkı Reji'nin tütün tekeli uygulamasından daha eski bir döneme aitti.

Tütüncü yürüyüşünden belli oluyor,
Elbiseleri mis kokar, yemenileri gıcırıyor!

SEYYAR SATICININ MUHASEBESİ

En küçük seyyar satıcı bile hesap yapmalıydı. Hesap iki yöntemle yapılıyordu: Cepteki küçük defterle ya da “çetula” dediğimiz, yazı ve sayı bilgisi gerektirmeyen ilkel bir bilgisayarla.

Küçük defteri özellikle evlere ekmek dağıtanlar kullanıyordu. Verdikleri ekmeklerin sayısını, bazen de ne zaman verildiğini buraya yazıyorlardı. Buna benzer bir defteri bakkallar da kullanıyordu. Bunu az kalsın unuttuyordum, çünkü biz bakkaldan alışveriş etmezdik. Babam her şeyi pazardan getiriyordu.

Çetula kelimesini bilmeyenlerin çok olduğunu fark ettim. Eskiden bu kelimeyi çok kullanıyorduk; dediğim gibi, bu ilkel bir bilgisayardı.

Çetula sözcüğünü “Yunan Ansiklopedisi”nde bulduğum gibi aktarıyorum:

Çetula: Çizik, işaretlemek için yapılan çizik. “Çetula çek”
Alay etmek için: “Harfleri çetula ile öğrendi.”

Çetula aslında tahtadan düz bir sopadır. Satıcılar müşterinin aldığı süt, ekmek gibi ihtiyaçları bu sopaya bıçakla bir çentik açarak işaretlerler. Çetula borçlu olanda kalır. Borç ödenince tahta kalın ise kazınır, değilse satıcı bir yenisini verir.

Sucu veya sütçü çetulaya çakısıyla yanlamasına çizik atar, sonra da eksene dikey bir başka çizikle parçayı çıkartır. Böylece o eve bir birim süt vermiş olduğunu işaretler. Genellikle birim okkanın dörtte biriydi.

SEYYAR SATICININ SIRIĞI

Sırık, kalın silindir biçiminde, 4 cm çapında ve 1,5 metre uzunluğunda bir tahta parçasıydı. İki ucunda yükleri taşıyan iplerin gireceği oyuklar vardı. Seyyar satıcı sırığı yere paralel olarak omuzlarına koyardı. İki yan-daki eşit ağırlıklarla bükülen sırık, satıcının ensesine otururdu. Birçok satıcı bu sırığı kullanırdı: saka, dondurmacı, Silivri yoğurtçusu vs.

SİLİVRİ YOĞURTÇUSU

Seyyar satıcıların çoğu genellikle Türk veya Arnavuttu, ama Silivri yoğurtçuları hep Rumdu. Bunun nedeni herhalde Marmara Denizi'nin kuzey sahillerindeki köylerin hep Rum köyü olmasıydı. Silivri'de Sinod üyesi olan bir piskopos bile vardı.

Bu yoğurdu 5,5 okkalık (7,04 kilo), daire şeklinde, kenarı 6 cm yüksekliğindeki tepsilerde satıyorlardı. Yoğurdun üstü yağlı bir kaymak tabakasıyla örtülüydü. Yoğurtçu "Silivri yoğurdu!" diye bağırarak mahalleleri dolaşırdı. Sırığın her iki ucundan sarkan dört ip yine daire biçimli tablalara bağlıydı. Bunların üzerinde de 8 ya da 10 tepsi yoğurt bulunurdu. Silivri yoğurtçusu gerçek bir yük taşıyordu: $2 \times 4 \times 5,5 \times 1,28 = 56,32$ kilo.

Tepsi sayısı 10 olunca yük daha da artıyordu. Tepsilerin ağırlığını, sırığı, tablaları, tartıyı ve ağırlıkları da eklersek yoğurtçunun yükü 80 kilo-ya varıyordu. Yoğurtçu bu yükü yokuşlu sokaklara tırmanarak fukaraların besinini satıyordu.

Silivri yoğurdu çok lezzetliydi; şeker, tatlı gibi şeyler eklenmeden ekmekle yenebilirdi.

Yoğurtçunun servis tekniği çok ilginçti. Bu teknikle istediği kadar yoğurt alır, tenekede kalan yoğurt da bozulmazdı. Yoğurdu 12 cm kadar genişliği olan küçük bir kürekle alır, sonra yine bu kürekle yoğurdun yüzeyini düzleştirirdi. Yoğurdun üstünün düzleştirilmesi çok önemliydi.

DONDURMACILAR, SALEPÇİLER VE DİĞERLERİ

Başka seyyar satıcılar da sırık kullanıyordu. İstanbul'un kaymak dondurmasını eskiden buzla sarılı tenekelerde sütü yoğunlaşınca kadar çevirerek yaparlardı.

“Dondurma var kaymaklı. Sakız gibi!”

Ünlü Salepçi ise salebinin sütlü oluşunu belirtiyordu: “Sütlü salep!”

Muhlio’da dolaşan sütçüler Türk ya da Arnavuttu. Bunların sırıgından sarkan iplere güğümler bağlıydı. Silindir biçimindeki bu güğümlerin 50 cm çapları ve 60 cm yükseklikleri vardı, ağızları da silindir şeklindeydi. Sütçümüze sonsuz güveniyorduk. Süte su karıştırmazdı. Sütçü her kapının önünde evin isteğine ölçüsünü doldururdu. Sütçü kapıyı çalar çalmaz, hatıta çalmadan evvel kapılar açılırdı. Hanımlar kapının arkasında ellerinde çetullaları ve kaplarıyla beklerlerdi.

Sütçü çetulayı işaretler ve bir “hayır ola” ile müşterisini selamladıktan sonra yoluna devam ederdi.

BAŞIN ÜSTÜNDEKİ TABLA VE KUTU

Tabla, 1,5 metre çapında kocaman tahta bir tepsiydi. Satıcı onu yatay olarak bezden bir küçük simit yardımıyla başına oturtuyordu. Tablanın içinde de mallarını sergilerdi.

Müşterilerine hizmet etmek için, omzunda taşıdığı bir üç ayaklı desteği yolun ortasına yerleştiriyor, üzerine de tablasını koyuyordu. Üç ayaklı desteğin yüksekliği yaklaşık bir metreydi.

Tablayı genellikle simitçiler, helvacılar, dutçular ve diğer seyyar satıcılar kullanırdı.

Tablanın değişik bir şekli de “başın üstünde taşınan kutu”ydu. Bu kutu da üç ayaklı desteğe dayandırılır, bazen de camdan yapılırdı (keten helva, patlamış mısır vs).

MUHALLEBİCİ

Seyyar satıcılar arasında en temizi muhallebiciydi.

Belki de muhallebisine döktüğü mis gibi kokan çiçek ve gül suları, kendisinin ve araçlarının mutlak temizliğini de gerektiriyordu. Pirinç unuyla yapılan muhallebi 20 santimlik teneke tepsilere konulurdu. Üzerlerine çiçek ve gül suları, Sakız Adası’ndan gelen aromatikler ve bol pudra şekeri serpilirdi. Satıcı muhallebiyi tabağa koyarak bir kaşıkla birlikte verirdi. Bütün bu gereçleri ve sattığı ürünü tablasında sergiliyordu. Bu tablanın yarısı

zengin renklerle donatılmıştı; etrafındaki ufak çekmeceler, yiyeceğimiz ef-sanevi Anadolu tatlısı konusunda çocuk hayal gücümüzü kamçılıyordu.

Muhallebi nispeten pahalı bir tatlıydı, daha çok rahatına alışkın, zengin çocuklar muhallebi yiyebilirdi. Bu yüzden de halk çocukları, zengin çocuklarını “muhallebi çocuğu” diye adlandırmışlardı.

KETEN HELVACI

Gece geç saatlerde, keten helvası satmaya Fatih'ten mahallemize ge-len bir Türk çocuğunu hâlâ hatırlıyorum.

Şimdi Atina'da da yaptıkları keten helvaya benzemezdi İstanbul'un keten helvaları. Tadı çok daha güzeldi ve iyi tereyağı kullanıyorlardı. Özel-likle Adapazarı'nın “ninenin saçları” dediğimiz keten helvası harikaydı.

Şekeri tel şekline getirmek için bir tencerede dönen sıcak sulu ha-mur tencereyle kapağı arasındaki ufak yarıktan çıkıyordu. Çıkan şekerin üze-rine, pek sağlıklı olmadıklarını tahmin ettiğim renk verici maddeler atılırdı.

Rum semtlerinde bazen kar ve yağmurda dolaşarak yarı Rumca ya-rı Türkçe bir şarkı söylerdi helvacı delikanlı:

Yukardan geliyorum Memo,
Aç kapıyı göreyim kim o.
Hemi aspro,¹ hemi kokkino²
Vay ne güzeldir keten helva.

Sonra da şarkı söylemeden bağırırdı:

“Kızlar... ninenin saçları geldi...”

SİMİTÇİ

Zerzevat satanlardan sonra en çok rastlanan seyyar satıcı simitçi-ydi. Her gün öğleden sonra tablasında taze simitleriyle mahalleyi dolaşırdı. Si-mitlerini tablanın çevresine dizerdi. Simitlerle birlikte sattığı yağlı çörek-le-rin tadı da çok güzeldi. “Taze simit, yağlı çörek” diye bağırırdı.

¹ Beyaz –ç.n.

² Kırmızı –ç.n.

İstanbul'da en iyi yağlı simitleri yapan Galata meydanındaki fırındı. Duyduğuma göre şimdi yıkılmış.

LEBLEBİ

Leblebiciler mallarını soğutmamak için yün torbalar içinde saklarlar, soğuk kış günlerinde leblebilerle mahallelerde böyle dolaşırlardı. Leblebileri bir kürekle kantarda tartarak müşteriye verirlerdi. Bu kantar, bu işten anlamayan çaçaları kazıklamalarına yarardı. Kazık atmak için başka bir yöntem de kullanırlardı. Leblebilere karşılık olarak kullanılmayan eski, delik tencereleri de alırlardı. Bu değiş tokuş iki taraf için de kârlıydı. Ev hanımları eski tencereleri ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Leblebici ise leblebilerin on katını kazanıyordu.

LEBLEBİYLE DEĞİŞTİRİLEN KİLİSE SANDALYESİ

Böyle kârlı bir değiş tokuşu Efimitsa teyzem de yaptı. Leblebilere karşılık olarak annemin aile adını taşıyan bir bakır levhayı verdi: HACI PETRU AİLESİNE AİTTİR. Bu levha Fener'deki Kutsal Mezar Manastırın Kilisesi'nde bir sandalyenin arkasında çivilenmişti. Bu levha, dedemin ailesine bu sandalyeyi kullanma hakkını veriyordu. Başka kimse kullanamazdı onu. Biri aile gelmeden önce sandalyeye yerleşmiş olsa, hemen yerinden kaldırılırdı.

Bu yöntem İstanbul'un bütün kiliselerinde kullanılırdı. Bu hakkı devlet de tanıyordu. Bunu onaylayan bir belge de verilirdi.

Hukuktan anlamayan veya okuma yazması olmayan bazıları bu konuda mesele çıkarıyorlardı. Bu meseleleri kilise yönetimi de çözemiyordu. Bu kavgalar dindarları eğlendirirdi...

Bir de bizim sandalyenin belgesi olmadığını bir bilselerdi!

Dedem, manastırla ilişkili olduğundan, belge parası ödemedi bir sandalyeye sahip olmuştu. Dedemin ölümünden yıllar sonra, manastır hakkımızı kaldırarak levhayı bize iade etti. Efimitsa teyzem o levhayı ne yapacaktı? Birkaç yıl sakladıktan sonra karşılığında bir sürü leblebi aldı.

İNSANLAR VE HAYVANLAR İÇİN KÜFELER

Küfeler hamalların, zerzevatçıların, portakalcıların çalışma aracıydı. Kürt hamalları anlattığım yerde küfeyi de betimlemiş, bu harika

aracın yüklenene ceket gibi nasıl uyduğunu da söylemiştim. Küfe hamamın bedeniyle bütünleşiyordu, sırtından düşemezdi, olsa olsa birlikte düşebilirlerdi. Küfeler on santim eninde kesilmiş uzun ahşap şeritlerden örülürdü.

Gördüğüm en büyük küfe ekmek dağıtıcının atında bulunuyordu. İki bölümlü olan bu küfe hayvanın sırtının üzerinde birleşiyordu. Doğal olarak, ekmek dolu iki küfenin üzeri açıktı. O yıllarda da bol bol sinek vardı, ama İstanbul'da kimsenin ekmekten hastalandığını duymadım.

ZERZEVATÇILAR

Seyyar satıcılar içinde mahalleimde en çok gürültüyü zerzevatçılar yapardı. Bunların hemen hemen hepsi Arnavuttu. "Lahana, pırasa, enginar, taze kuzular..." diye bağırıyorlar, ayşekadın fasulyesi gibi Atina'da bilinmeyen bir sebze de satıyorlardı.

Zerzevatçılar sattıkları nimetleri Fener'e en yakın köy olan Bayrampaşa'dan günlük olarak getirirlerdi. Daha önce de belirttiğim gibi Bayrampaşa bostanlarının çoğu İstanbul surlarının önündeki, şimdi toprakla dolmuş Bizans hendeklerin içindeydi.

Bayrampaşa'nın sebzeleri bizi şımartmıştı, başka sebze beğenmiyorduk. Özellikle marullar ünlü Yedikule marulları kadar lezzetliydi. Bu marullar küfelerde satılmazdı, göbekleri görünsün diye dik olarak tablaların üstüne koyulurlardı.

Bayrampaşa'nın bakla ve enginarları için şöyle denir: Bunlardan bir kez yiyen, hayatı boyunca başka yerin mahsulünü yemez.

BOZACI VE SUCU

Boza tamamen Anadolu menşeli bir içecektir. Pazarlarda satılırdı ama Rumlar pek içmezdi. Anlaşılan, Türkiye'nin diğer yerlerinde Rum âdetlerine de girmişti, çünkü Halkida'da boza içtim. Bu yüzden de burada bozadan söz ediyorum.

Boza tatlı veya ekşi olarak, boyu 35 santime kadar varan bakır güğümelerde satılırdı. Güğümlerin üstünden ilgi çekmek için incik boncuklar sarkardı. Bozacının sesi gece kulağa hoş gelirdi:

Benim bozadan içen
Bir daha ister.
Tatlısı da var,
Ekşisi de var.

Bu sınıfa sucuları da eklemeliyiz. Bunlar panayırlarda bir testi ve bir bardakla susuzluk giderirdi.

Bu sucular konusunda büyükannem bir fıkra anlatmıştı. Tembel bir sucu testi ve bardağı ile Limonlukların pazarında dolaşıyordu. Limonluklar pazarı deniz kenarındaki çeşmeden biraz uzaktı. eşmeye kadar gitmeye üşenen sucu, testiyi denizden dolduruyordu. Gayet tabii müşteriler suyu ağızlarına alır almaz tükürüyorlardı. Ama şikâyetler kurnaz sucunun umurunda değildi, parayı peşin almıştı. Hemen başka müşteri arıyor, pazar çok kalabalık olduğundan bu hiç de zor olmuyordu.

EŞEKLİ İPLİKÇİ

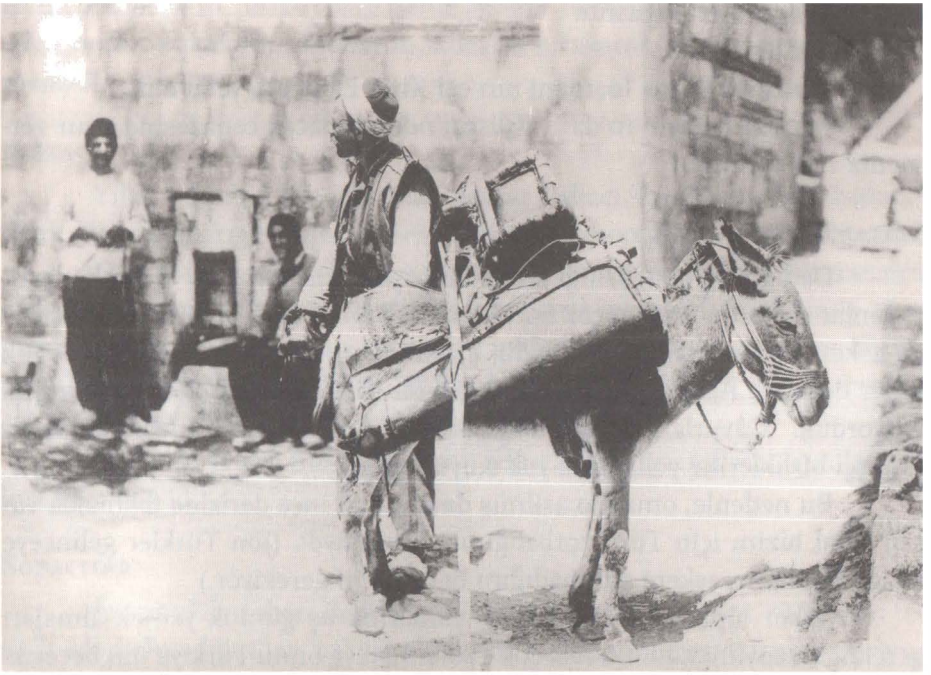
Eşeğinin üzerine yüklediği iki dolapla dolaşan Yahudi tuhafiyeci, iplik, kopa, engelli iğne ve ipek ipliği satardı. Bu yüzden ona “Metaksa”³ derdik.

SAKA

Saka, hurba dediğimiz, bir metre yüksekliğinde, 15 santim çapında ve ucunda 10 santimlik bir boğazı olan deriden su kapları eşeğiyle taşırdı. Hurbaları kapının önünde duran eşekten evlerin içindeki küplere kadar taşırken, ıslanmamak için deri bir ceket giyerdi. Bir metreden daha fazla çapları olan bu küpler evin içecek su depolarıydı. Saka hurbaları çeşmeden doldurur ve ağızına bir tıpa koymadan, eşeğin semerine dökülmesinler diye eğik bir şekilde dizerdi.

Sakamız bekâr bir Türktü. Nasıl becermişse, mahallemizin Balat’a doğru sınırında tam çeşmesinin karşısındaki bir Rum evinde oda kiralamıştı. Bir Türkün Rum evinde kalması doğal olarak dedikodulara yol açmış, ama bu büyük bir mesele olmamıştı. Bunun nedeni, bir yandan sakanın te-

3 Metaksi ipek demektir –ç.n.

Resim 36. 20. yüzyıl başlarında bir saka. Fotoğraf: G. Berggren (Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul, R. 27.818)

miz kalpli bir adamcağız olması, diğer yandan da mahallenin o taraflarında Türklerle birlikte yaşamaya alışmış insanların oturmasıydı.

Adamcağızın eşiği Paskalyadan bir gün sonra su dağıtırken ölmüştü. Müşterileri Paskalyadan kalan yemekleri hayvana yedirmişler. Hayvan çatladı dediler!

TELLALLAR

1920'li yıllarda İstanbul'da telefon ve diğer haberleşme olanakları bulunmasına rağmen tellallar da vardı. Tellallığı, kilisenin zangocu, tulum-bacılar, bekçiler ve bakkal çıraqları yapardı.

Tellalın sesi duyulur duyulmaz herkes en yakın dört yol ağzına koşardı. Tellal orada durup iyi ve kötü haberleri verirdi. Hele de tellallığı zan-koç yapıyorsa bütün mahalle meraklanırdı. Azrail yine kimi aldı?

Tellal şöyle bağıyordu:

Kardeşler...

Merhum Kirios İoardani'nin eşi Kiria Eleonora vefat etti...

Avrupa saatiyle 10'da ... Kilisesi'nde yapılacak cenazesine onur vermeniz rica ediliyor.

TELLAL DAVULU

Dediğim gibi, tellallığı arada bir yapanların yanı sıra düzenli olarak yapanlar da vardı. Bizi en çok korkutan, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına asker toplayan tellal davuluydu. Davulun sesini duyunca herkes soğuk terler dökerdi. Askere alınan Rumların bir daha evlerine dönemeyeceğini biliyorduk. "Gâvurları" amele taburlarında, Anadolu'nun ortasında taş kıran işçi birliklerine yollayarak yok ediyorlardı.

Bu nedenle, omzuna asılmış davulunun ince derisine tokmakla vuran tellal bizim için Türk zorbalığının simgesi idi. (Jön Türkler gelinceye kadar Rumların askere alınmadığını belirtmem gerekiyor.)

Asker toplayan, gideceklerin yanlarına üç günlük yemek almaları gerektiğini söylüyordu. Bu bizi çok etkilemişti ve bunu Türkiye'nin beceriksizliğine yüklemiştik.

Ama 1940'lı yıllardaki Yunan-İtalyan harbinde askere alınınca bana ancak dokuzuncu gün karavana verdiler.

Ama bir gün mütareke oldu ve Bam, Bam, Bam'ın yankısı duyuldu:

Bam, Bam, Bam

Gel efendim, gel ağam

Gel efendim, gel buraya

Na sta po ke apo konta (yakından da söyleyeyim)

Gel efendim gel yahu, yo yia sena ksepsiho (ben senin için ölüyorum)

Savaşın vahşi yılları, çaldığın vagonlar seni Karun yaptı,

Ben bunları nasıl yutayım...

Babam eskiden İstanbul'daki Türk mahallelerin pazarlarında şahit olduğu bir olayı bana anlatmıştı. Kırım Savaşı için cihat ilan edilmiş, tel-

lal da ortaya çıkıp “İmanı olan benle gelsin” demişti. İnanılmaz olan, birçok esnafın dükkânını, mallarını, ailesini bırakarak tellalın peşinden gitmesiydi.

BALTACI

Yıllık odunları kesecek olan seyyar baltacı, kendisine “yer baltacı” derdi. Bu, odunları yerinde, yani evin önünde keseceği anlamına geliyordu.

O zamanlar sokak aralarında trafik sorunu yoktu, baltacı rahatça evin önüne yayılabiliyordu. Keseceği odunlar kocamandı, aralarında ağaç gövdeleri bile vardı. Bunları sobanın kapağından girebilecek kadar küçük parçalara ayırması gerekiyordu. Baltacılar genellikle Kürttü ve baltaları da çok kıymetliydi. Biri ona dokundu mu yanmıştı.

Her evin yeterli miktarda kışlık odun alması önemliydi. İstanbul’un kışı şaka değildir.

SOBACILAR

İstanbul’da sobacı dediklerimiz aslında tesisatçıydılar. O zaman tesisat işleri olmadığından asıl yaptıkları kış başında sobaları kurmak, sonunda da sökmektir.

Bacayı temizlemek için başkası gelirdi. Ocakçı diye adlandırılan bu kişi tepeden tırnağa kadar kapkara olan gezici bir Türktü.

Sobacının işi kolay değildi. Borular, ısıyı dağıtmak için, sobanın bulunduğu katın bütün odalarından geçerdi. Boruların böyle dolaşması bacanın çekişini zorlaştırıyordu. Ama bacalarımız yüksek olduklarından ve duvarların arasında soğuktan korunmuş vaziyette bulunduklarından çok iyi çekiyorlardı.

Bacaları olmayan evler borularını mecburen sokağa uzatıyorlardı. Bu evler sobalardan akacak kurumları kaldırım düzeyine kadar borularla indirmek zorundaydılar.

Mahallemizin sobacısı Thanassi Usta’nın yapacak çok işi vardı. Her eve iki üç soba yerleştirmeliydi, evler de bayağı çoktu.

Sobalardan başka, çatıda güneşlik dediğimiz taraçalarımız da vardı. Çinkoyla döşenmiş olduklarından bunlara yıllık bakım yapılması gerekiyor-

du. Çinko ıslak çamaşırlarla yüklü ev hanımının ağırlığı altında birbirine eklendiği yerlerden açılıyordu.

Bu yüzden hanımlar Thanassi Usta'ya koşarlar, onun vakti olmadığı zaman da mecburen Yahudi tenekeciyi çağırırlardı. Yağmur yağıp da sular güneşliğin altındaki odaya sızıp sıvaları akıtmadan önce çinkoları tamir ettirmek gerekiyordu.

Güneşlik daima tavan arasının yanındaydı, hava müsait olmadığı zaman, çamaşırlar tavan arasına asılırdı.

HALLAÇ

Yorgan ve şilteleri yapanlara hallaç derdik. Genellikle Pontusluydular. Dükkânları vardı, ama aynı zamanda ellerinde araçlarıyla mahallelerde dolaşırlardı. Siparişleri ya evde yapar ya da dükkânlarına götürürlerdi. Yatakların, üzerlerindeki ağırlıkla birbirine yapışmış pamuklarını bir örtüye boşaltır, yaya benzer aletleri ve tokmaklarıyla kabarttıkları bu pamukları tekrar kılıfına doldurup dikerlerdi.

Pontuslu hallaçlar mübadeleden sonra Atina'da da görüldüler. Ama battaniyeler yorganların, yaylı yataklar da yün ve pamuk şiltelerin yerini alınca meslek değiştirmek zorunda kaldılar.

KIRIK TABAKLARI YAPIŞTIRAN USTA

Türkler genellikle "s" ile başlayan kelimelerin başına bir "i" eklerler. Mesela İstanbul değil, İstanbul derler. Kırık tabakları yapıştıran seyyar usta da Rumca bağıırdı:

İspasmena piata diorthonumeeel⁴

Genellikle bu ustalar Moğolistan'dan gelen Çinli veya Tatarlardı ve yaptıkları iş kusursuzdu. Onlar sayesinde pahalı porselenler, aile yadigârları kurtarılırdı.

Bu işlemi yaparken etrafında bir kordon olan ve gelip giden bir yaya bağlı bir el matkabı kullanırlardı. Bu matkapla kırık eşyanın iki karşılık-

4 Aslında *Spasmena Piata dorthonume* denir: "Kırık tabakları düzeltiyoruz." -ç.n.

lı parçasına ufak delikler açar, bu deliklere bir tel geçirirlerdi. Sonra açılan yarığı ve teli alçıyla örterlerdi. Tamirat daima kusursuzdu.

Bu Çinli veya Tatarlar hep milli kıyafetleriyle ve bir papaz şapkasına benzeyen yün başlıklarıyla dolaşırlardı. Yanaklarına uzanan siyah bıyıkları vardı.

FENER'DE TEMSİLLER

1918 yılından evvel Pera'da nasıl temsiller verildiğini bilmiyorum, ama Fener'de Fasuli'miz [kukla] vardı.

Bu gece Fener'de Mitilini'de,
Komik ve sevdalı
Fasulis oynayacaktır;
İsteyen buyursun.

Tabii ayı oynatıcıları da eksik olmazdı.

İstanbul'da ayları Çingeneler oynatırdı. Anlattıklarına göre, daha önce ayı oynatma tekeli Bulgarların elindeymiş.

Titanic faciasından hemen sonra (1912) Kil Burnu'nda bu olayın sessiz filmini görmüştüm. Film beni çok sarsmıştı, aradan çokça can kaybına mal olan iki savaş geçmesine rağmen hâlâ da sarsıyor.

Mütareke sırasında Mnimosini adlı Yunan derneğinde "Altın Saçlı"yı seyrettim.

Eskici

Eskici seyyar alıcıların en önemlisiydi. Çuval ve sırtları en önemli araçlarıydı.

Eskiciler genellikle Yahudiydi. Arabayla dolaşan daha modernleri bile "Eskiler alıyorum" diye bağırırlardı.

O devirlerde eski denilen şeyin ne halde olduğunu tasavvur edin. Her şey en sonuna kadar kullanılırdı. Bizim evde eski diye hiçbir şey atılmaz, fakirlere vermediklerimiz eskiciye giderdi. Hiçbir şey ziyan olmazdı.

Gaz tenekelerini alan kişi yine bir Yahudiydi. O zamanlar gazyağıyla aydınlanır, gazyağıyla yemek pişirirdik. Evlerimizde on tenekeden fazla gazyağı bulunurdu. Bunları bodrumumuzda muhafaza ederdik.

Bu tenekeler boşalınca, dolu olan yenileri alınırdı. Yahudinin bu yüzden daima işi vardı. Boş tenekeler hafif olduklarından Yahudi epeyce tenke taşıyabiliyordu. Tenekeler hacimli olduklarından dördünü yan yatırıyor, üstüne yine yan yatırılmış dört tenke koyuyor ve bunu üç metre yüksekliğe ulaşınca kadar sürdürüyordu. Sonra hepsini iplerle bağlayıp sırtına yüklüyor ve böylece iki büklüm bir halde onu kazıklayacak olan toptancıya kadar götürüyordu.

SÜRGÜNE GİDİYORUM

Buraya kadar yazdıklarımın da anlaşıldığı gibi İstanbul Rumlarının, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki yaşamları oldukça rahattı, hatta zenginleşme fırsatları da olmuştu. Bu zenginliğin en çarpıcı örnekleri Evyenios Evyenidis ve Bondosakis ile mahallemizden de sözünü etmiş olduğum Panayotakis ve Hacıtomaz'tı.

Zorluklarla karşılaşmadık diyemem. Devamlı olarak binlerce muhacir gelirdi, onlara yardımcı olmamız ve asimilasyonlarını sağlamamız gerekiyordu. Kaderimiz için duyduğumuz tedirginlik, bir katliama uğrama korkusu başımızın üstünde daima bir bulut gibi duruyordu. Askere gidenlerin kaderi de belirsizdi. Bu tehlikeden ya bedel ödeyerek ya da kabil olduğu zaman Yunanistan'a giderek kaçıyorlardık.

MONDROS MÜTAREKESİ

Sultan teslim olarak Mondros Mütarekesi'ni imzalayınca İstanbul'da olanlar tasavvur edilemez. Bütün İstanbul mucizevi bir şekilde Yunan renklerine büründü, halk da gösterilere başladı.

Müttefiklerin gelmesi, Boğazları mayınlardan arındırmaları gerektiği için 15 gün sürdü. Türkler bu arada telaşlanmış ve bizi korkutan önlemler almaya başlamışlardı. Öyle bir an geldi ki mütareke haberinin Türkler aleyhinde taşkınlıklar yapmamız için verildiğini ve bunun bizi temizlemek için haklı bir fırsat olarak kullanılmak istendiğini bile düşündük.

Neyse, Müttefikler sonunda, en başta *Averof* zırhlısı olmak üzere İstanbul'a geldiler. *Averof*, sanki padişaha nispet olsun diye, gidip Dolmabahçe Sarayı'nın tam önünde demir attı.

Müttefik gemilerinin mürettebatı yollara dökülüp birbirleriyle yarış edercesine etrafa para saçmaya başladılar. 1918 biz İstanbul Rumları için rahat ve mutlu bir yıl oldu. Savaşların ebediyen bittiğine inanıyorduk.

UFUKTA KARA BULUTLAR

Ama çok geçmeden zihnimizde beliren bazı sorular rahatımızı kaçırmaya başladı.

Ayasofya'yı neden bize vermiyorlardı? Vatikan'la aramızın bozuk olmasına rağmen Fener'i neden İtalyan bölgesi yaptılar? İstanbul'da neden Yunanlılara da bir bölge verilmedi? Onlar da diğerleriyle savaşmamış mıydı?

Bir süre sonra daha iç karartıcı gelişmeler ortaya çıkmaya başladı.

Mütarekeyi ve sultanı tanımayan bu Mustafa Kemal de kimdi? Yunan ordusu neden Ukrayna'ya gidiyordu? Ruslar tarih boyunca bizi hep korumamış mıydı?

Bunun nedenini bir süre sonra anladık, ama yine de inanmakta zorluk çektik.

Bize İzmir'i vermeleri için Bolşeviklerle savaşmaya, Ukrayna'ya gidiyorduk. O sıralarda İstanbullu Rumlar dindar ve çar taraftarıydı. Babamız çara yardım etmeliydik.

İzmir'e çıktuktan sonra orada karşılaşılan Türk direnişi ve Anadolu'daki savaş bizde yeni tedirginlikler uyandırdı. İşte böylece 1920 yılının Kasım ayına geldik: Venizelos'un yenilgisi ve Konstantin'in egemenliği.

Ondan sonra halimiz harap, daha ne diyeyim...

RİCAT

Sonra Ankara'ya şanlı yürüyüş günleri başladı. Hiçbirimizin aklına da toplanıp hür vatana gitmek gelmedi.

Hiçbirimiz dedim ama yanlış! İsterseniz bana gülebilirsiniz, ama ben Yunanistan'a yerleşmeyi düşünmemiş olsam bile bunu 16 yaşındayken yaptım.

Pire'ye 14 Ağustos 1922 günü vardım. Orada amcamın ve yeğenlerimin ailesi vardı, onlara sığındım. Aynı gün Sakarya Nehri'ndeki cephe hattı kırılmıştı.

Bu yüzden ucuz kurtuldum. Bir gün evvel, 13 Eylül 1922'de İzmir'den geçerken, annemin akrabaları beni orada tutmak istemişlerdi. Bir şeyler olacağını hissediyordum, öneriyi kabul etmedim.

On üç gün sonra çeteler İzmir'e girdi.

Seyahat ettiğim vapur *İperohi* bizi Pire'ye bırakır bırakmaz İzmir'e dönüp Genel Komutanlık Arşivi'ni teslim aldı.

Bundan sonra oluşan mülteci dalgasına Pire gümrüğünde rastladım. Amcamın evi Vrioni saatinin hemen arkasında, gümrükten 120 metre uzaklıktaydı.

Oradaki felaketi anlatmak niyetinde değilim. Sadece bu felaketle trajikleşen önemli bir şeyi belirtmek isterim. Anadolu'dan mültecilerle birlikte düzensiz ve ayaklanmış askerler de geliyordu. Hâlâ iktidarda olan Konstantin hükümeti onlardan korkuyor ve Pire'ye indirilmelerine izin vermiyordu. Silahlı olan askerler kaptanlara kendilerini Pire'ye indirmeleri için baskı yapıyorlardı. Oysa oraya zorla gelecek olsalar, gemilerini batıracak bir savaş gemisi onları bekliyordu. Nihayet Plastiras durumu değiştirdi.

İÇ DÖKME

Şimdi burada, beni bu kadar önemli bir zamanda vatanımı bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde terk etmeye zorlayan nedenleri anlatmak isterim.

En başta, olanaksız dahi olsa, içimde bir Küçük Asya Felaketi kuşku vardı. Böyle bir duygu aslında etrafımdaki herkeste vardı, ama kimse açık açık söylemiyordu.

İzmir'deki genel komutanlığın resmi açıklamaları vardı: "Tüm cep-hede sükûnet hâkim."

Ankara'nın dışında hareketsiz durursan ne beklersin be kardeşim? Karşının bu durgunluktan faydalanarak karşı taarruza geçeceği bellidir.

Venizelos'un seçimlerdeki yenilgisi İstanbullu Rumların moralini bozmuştu. Müttefiklerin davranışı da bir tuhaftı. Bize yardım etmedikleri gibi, açıkça Mustafa Kemal için çalışıyorlardı. Mesela Ege'de askerlerimizi taşıyan gemileri kontrol için aylarca limanda tutuyorlardı.

İstanbul'daki silah depolarını Mustafa Kemal yanlıları soysun diye açık bırakıyorlardı. Bu silahlar binlerce gönüllüyle Mustafa Kemal'e ulaşıyordu.

Öte yandan, hocalarımızın hep övdüğü Atina'nın şanı da beni kendine çekiyordu.

[...]

1922 yılında İzmir’de olanlar İstanbul’da da olur korkusuyla ailemin de vatani terk etmesi gerektiğine inanıyordum. Atina’dan babama devamlı olarak yazıyor ve her şeyi bırakıp kadınları da alıp gelmesini istiyordum.

Bana çok basit görünen bu göç, babam için İstanbul’da kurduğu düzeni bırakıp gitmek anlamına geliyordu. Kârlı işinden ve Limonlukların merkezindeki dükkânından başka, Muhlio’daki oturduğumuz evle kiraya verdiğimiz bir başka evi daha vardı. Babamın cebindeki nakit para (dükkânın faaliyet sermayesi) 15.000 Türk lirasını aşıyordu, bu meblağ yaklaşık 12.000 İngiliz lirasına bedeldi.

Adamcağız bütün bunları nasıl bırakabilirdi... Bir türlü karar veremiyordu. Derken annemin servetine el kondu. Yunanistan’a geldiği için kaçak sayılmıştı. Babam bu serveti kurtarabilmek için elindeki bütün nakdi sarf etti. Kararını verdiği zaman da gayrimenkullerini bir parça ekmek fiyatına satıp 1923 yılında Yunanistan’a geldi. Yanındaki çok az parayı buraya getirebilmek için aracıya % 25’ini vermişti. Bu para Pangrati’de 100 metre-karelik tek katlı bir evin bedelinin dörtte üçünü ancak karşılıyordu. Üstünü tamamlamak için canımız çıktı.

Göç

İlginç bir durum, İstanbul’dan Pire’ye göçümüzün bütün muamelesini tek başıma ben idare ettim. Babam büyük su küplerimizden başka evdeki her şeyi yük gemisine bindirip Pire’ye geldi.

Bir sürü kasa, sandık, ufak tefek eşyalarla dolu denkler, mobilyalar... Denklerden biri geminin vinciyle kaldırıldığı sırada açılmış ve içindeki ufak tefek eşyalar ambara saçılmıştı. Onları denizcilerin kahkahaları arasında toplamak zorunda kaldım!

Sonunda eşyalarımızı kiraladığımız iki oda ve bir holden ibaret yeni evimize götürdüm. Pek tabii ki, bu eve eşyalarımızın dörtte biri dahi sığmazdı. Bu yüzden kaldırımı da işgal etmek zorunda kaldım. Kaldırımın genişliği bir metre kadardı, tramvay kaldırımı sıyrarak geçirdi.

Bu durumdan ve komşuların baskısından kurtulmak için her şeyi eskiciye vermek zorunda kaldım. Bunların arasında ikona dolu bir kasa

vardı. Bazıları herhalde kıymetliydi, ama aldığım para navlunu bile karşılamıyordu.

O günden sonra yaşamımızı, Muhliotissa Meryem Anası'ndan ve patrikhanenin kutsamalarından uzakta Atina'da sürdürdük.

Haris Spataris, 1906, İstanbul Fener doğumlu. Ailesi 1922’de Yunanistan’a göç etmiş. Çocukluğuna ait ilk anılar Balkan Savaşı’nın mahallesinde yarattığı gerginliklere, İstanbul’a yığılan muhacirlere ilişkin. Sonra Birinci Dünya Savaşı patlıyor, İstanbul işgal ediliyor, Yunan kuvvetleri İzmir’e çıkıyor. İşte böyle bir siyasi geri planda dikkatli bir gözlemci Spataris. Bizlere, binaları yerinde kalsa da artık var olmayan bir dünyayı anlatıyor: Fener’in ara sokakları, evler, insanlar, vapurlar, sandallar, sandalcılar, patrikhanenin papazları, sokaklardaki havagazı lambalarını yakıp söndüren memurlar, mahallede yanan ilk elektrik ampülü, “dünyanın merkezi” Galata, gençliğinde onu heyecanlandıran Galata’nın kötü şöhretli evleri, Bolşevik devrimi sırasında Rus elçiliği önünde çatışan Ruslar, Rumların “tavan taburu” (askere gitmemek için tavan arasında saklananlar), Tünel’in onarılması, Rum cemaatinin ileri gelenleri. Rumların yemekleri, eğlenceleri, bayramları, hamam sefaları... Ayazmalar, yangınlar, tulumbacılar, sokak satıcıları, Ermeniler, Kürtler, Yahudiler... Bu anılar eski İstanbul’la ilgili birçok ayrıntıyı gözler önüne seriyor. Örneğin 1873’te yapılan Galata Tüneli’nin eski vagonları hakkında şöyle yazmış: “Bu vagonların pencereleri yoktu, üstleri tamamen açıktı (kapalı yerde dolaştıklarına göre yağmurdan ıslanılmazdı) ve etrafı demir parmaklıklarla çevriliydi. Aydınlatma petrol lambalarıyla yapılıyordu. Tren bu vagonlarla hareket edip tünele girer girmez insanın üzerinden nemli ve soğuk bir rüzgâr eserd; petrol lambalarının titrek ışığı da cehennem gidiyormuşuz izlenimi verirdi.”

Bu kitap, Haris Spataris’in anlattığı Fener’in sokakları adım adım dolaşarak hazırlandı. Döneme ait fotoğrafların yanı sıra günümüzü yansıtan fotoğraflara da yer verildi. Jacques Pervititch’in hazırladığı, Fener’e ait 1929 tarihli sigorta haritalarının birkaçı da kitaba eklendi. Böylece, okur Haris’in anlattığı 1906-1922 Fener’ini gözünde daha iyi canlandırabilecek, hatta isterse, dokusu hemen hemen hiç değişmeyen mahallenin sokaklarında bir gezintiye bile çıkabilecek. Bu kitap, okurları için aynı zamanda bir gezi rehberi.

ANI VE YAŞAM DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-975-8704-71-2

